

M. KOLESNIKOV

ПОДСЫПКА

"RAMZAI"

PRINC KONOJA

ВИД	
ДОМА ЈНАЧЕ БЕОГРАД	
СНЕГ ТУРБА	1-1-7225 вр 5
ИНА. БР.	29342

14131

Nikola Milovanovic
Obavestajac stožec
Kroz igline nici

I-1-7225

I-1-6809

VOJNA BIBLIOTEKA

INOSTRANI PISCI

KNJIGA ŠEZDESETA

UREĐIVAČKI ODBOR

Miroslav BORAS, Mirko BULOVIC, Boško ĐURIČKOVIĆ, Georgije JOVIČIĆ, Mihailo KOKOLJEVIĆ, Nikola LEKIĆ, Srećko MANOLA, Bogdan PECOTIĆ i Zdravko ĐUKOVIĆ (odgovorni urednik)

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD
B E O G R A D
1966.

M.KOLESNIKOV

ZORGE

ЦЕНТРАЛНА БИБИОТЕКА НА СФРЈ
NASLOV DELA U ORIGINALU

СНК. БЕОГРАД
нмд. бр. Г-1-9225/2
18224

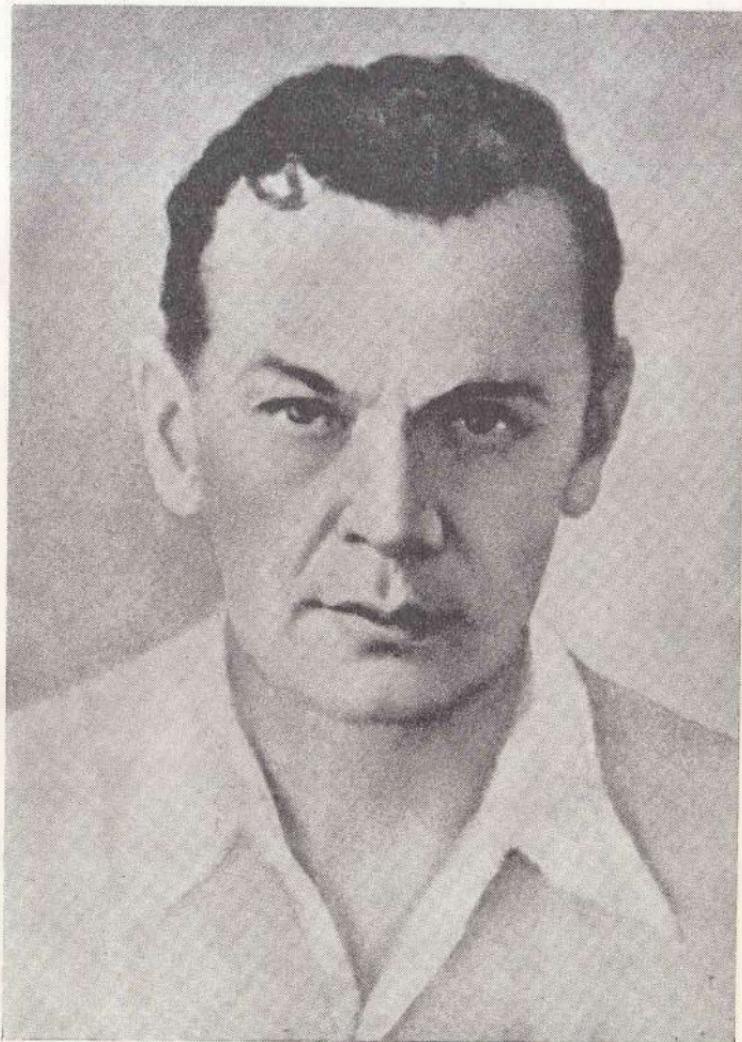
M. KOLESNIKOV

ТАКИМ БЫЛ РИХАРД ЗОРГЕ

Preveo sa ruskog

NIKOLA DRAGOVIC

Види здрава єврсто стечим
чики и срећно те живим!
Остај ми здраво драга.
Чував слична зверди
која града "Краљеватна Ријека"

RICHARD ZORGE

S A D R Ž A J

NAPOMENA REDAKCIJE UZ NAŠE IZDANJE	7
NAPOMENA SOVJETSKIE REDAKCIJE	8
OPERACIJA »RAMZAJ«	9
»PROFESIJA — INTELEKTUALAC. POZIV — PARTIJSKI RAD«	24
ZAKONI ZA OBAVEŠTAJCA	54
EUGEN OT TEĆE KARIJERU	74
KUĆI, U MOSKVU!	86
DOŽIVLJAJI MAKSA KLAUZENA	99
ORGANIZACIJA NA POSLU	108
VISOKE SFERE	124
EUGEN OT POSTAJE GOSPODAR SITUACIJE	138
PULS SVETSKE POLITIKE	152
DVADESET ĆETIRI ČASA NA DAN...	165
SVIREPI TRIJUMF	179
HAPŠENJE I ISTRAGA	199
»LJUBAV SLIČNA ZVEZDI KOJA PADA« I SMRT	220
ZAKLJUČAK	232

NAPOMENA REDAKCIJE UZ NAŠE IZDANJE

Zorgea smatraju najvećim obaveštajcem u II svetskom ratu, pa je i razumljivo što se u svetu o njemu pojavilo mnogo raznih publikacija.

Vojnoizdavački zavod upoznaje naše čitaoce s Kolesnikovljevim delom o Zorgeu objavljenim na ruskom u izdanju izdavačke kuće Sovjetske armije.

U ovom delu autor nije strogi dokumentarista; služio se i slobodnijom interpretacijom, naročito pri izlaganju misli i osećanja pojedinih ličnosti, posebno Zorgea.

Kolesnikov je na zanimljiv način prikazao delatnost obaveštajne organizacije »Ramzaj« i dao lik njenog rukovodioca komuniste-internacionalca Zorgea, te likove njegovih saradnika, inače pripadnika raznih nacionalnosti, među njima i našeg zemljaka Branka Vukelića.

Delo je popularno pisano i pripada publikacijama koje se čitaju u jednom dahu, pa se nadamo da će ovo naše izdanje naići na veoma povoljan prijem ne samo vojnih već i ostalih naših čitalaca.

NAPOMENA SOVJETSKE REDAKCIJE

U knjizi o odvažnom sovjetskom obaveštajcu Richardu Zorgeu naslikana je čitava jedna decenija (1934 — 1944. godine), u kojoj je delovala antifašistička organizacija Richarda Zorgea, štiteći interes sovjetske države.

Autor je na osnovu dokumentarnih materijala prikazao dramatične situacije obaveštajne delatnosti ove organizacije u Japanu i sazdao svetli lik neustrašivog čoveka, kristalno čistog komuniste i patriote naše domovine — Richarda Zorgea.

Ova knjiga je rezultat naporâ ne samo autora M. Kolesnikova već i čitavog kolektiva novinara, prevodilaca i arhivskih radnika. Korišćena su sećanja Zorgeovih bliskih saradnika.

Izdavač moli čitaoce da svoje mišljenje o knjizi kao i predloge šalju na adresu:

Moskva, K-160, Vojnoizdavački zavod.

OPERACIJA »RAMZAJ«

Službenici nemačke Ambasade u Tokiju preživljavali su teške dane: svega nekoliko meseci ranije predsednik Nemačke Hindenburg naimenovao je Hitlera za rajskskanclera — »luckastog kaplara«, »molera iz Braunaua«, čoveka veoma sumnjive prošlosti, koji čak do proleća 1932. godine nije bio ni nemački građanin. Vajmarska republika je pala i na vlast su došli nacisti.

U učmali život Ambasade i čitave nemačke kolonije iznenada se uvalilo nešto uznemiravajuće, preteće. Stizale su strašne vesti: paljenje Rajhstaga; u zatvore i koncentracione logore bačeno je skoro sedamdeset hiljada ljudi; Hitleru su data vanredna ovlašćenja; zabranjene su sve partije sem Nacionalsocijalističke; na trgu Opere u Berlinu spaljene su stotine hiljada knjiga.

Odavde, iz Japana, izgledalo je da su tamo, u Berlinu, svi poludeli. Događaji su se odvijali stravičnom brzinom. Na prijemu, organizovanom za američke i engleske novinare akreditovane u Nemačkoj, Hitler je otvoreno izjavio da između komunizma i Nemačke ne može biti kompromisa i da će Nemačka biti potpuno angažovana traženjem »životnog prostora« na istoku Evrope. Rozenberg je odjurio u London i na intimnom ručku, koji su u njegovu čast priredili konzervativci, izneo plan »uništenja boljševika, uz puno odobrenje i po nalogu Evrope«.

No, više od svega saradnike Ambasade su uznemirile Geringove reči kojima je nedavno u Zemaljskoj skupštini Pruske otvoreno izjavio: »Ko je zauzeo položaje, taj će ih i zadržati!« Odnosi li se izjava na službenike ministarstva

inostranih poslova? Svako se uz nemirio za sebe lično, za svoje mestašce. Nad Tokijom treperi lepo plavo nebo, u jeku je letovališna sezona; nedeljom gotovo čitava nemačka kolonija odlazi u otmeno morsko letovalište Kamakuru. I nekako je teško poverovati da tamo, u faterlandu... Uzalud se ambasador Herbert fon Dirksen trudio da umiri deprimirane službenike. Niko nije osećao čvrsto tle pod nogama, čak ni sam fon Dirksen.

Nemačka kolonija u Tokiju brojala je oko dve hiljade ljudi. Osim personala Ambasade, u taj broj su ulazili predstavnici raznih nemačkih firmi, na primer službenici firme »Ilijens i Ko«, vlasnici restorana i barova, poslovni ljudi, trgovački putnici, lekari, porodice oficira na službi pri japanskoj vojsci, službenici trgovinskog predstavništva i saradnici Nemačke informativne agencije — DNB.

Sva ta šarolika publika bila je podeljena na tri tabora: skeptike i one koji su osuđivali novi režim, neutralce, i otvorene fašiste. Poslednji su pretvorili ranije bezazleni nemački klub — kakvi se formiraju u svakoj stranoj državi u kojoj se zajedno nađu makar tri Nemca — u centar ideološke obrade članova kolonije, i počeli tu organizovati sastanke i večerinke. Raniji prijatni ambient kluba, u kome se moglo, ne razmišljajući o politici, piti pivo, jesti viršle i kartati se, pretvorio se u histerične poklike nacista i bučne partijske zborove.

X Ponekad je iz Nagoje u Tokio dolazio da obide ženu neki potpukovnik Eugen Ot, instruktur-stažer nemačke vojske u japanskim jedinicama. Za sve je on bio zagonetna figura. Pričalo se da, navodno, Ota pripremaju za pomoćnika vojnog atašea, što je bilo malo verovatno s obzirom da je trupni oficir — trupni oficir, i da od njega, razume se, ne može postati diplomata. Eugen Ot nije u Japan doputovao tako davno. Svoju mladu ženu je ostavio na čuvanje damama iz Ambasade, a sam je požurio u Nagoju da u artiljerijskom puku vrši svoju vojničku dužnost. Kad bi o praznicima dopao u Tokio, Ot se jako opijao, psovao »luckastog kaplara« i trudio se da druge izazove da se izjasne. Izbegavali su ga, smatrajući ga, ne bez osnova, abverovcem — vojnim obaveštajcem. Pa i šta je drugo

mogao biti instruktor u inostranoj vojsci? On je sam o sebi širio glasove, kako su ga tobože njegovi visoko pretpostavljeni pokrovitelji, iz generalštaba, namerno poslali što dalje od Trećeg rajha da bi ga poštedeli od mogućih neprijatnosti. No, u to je malo ko verovao. Svako je držao jezik za zube, ne znajući kako će se preokrenuti događaji. Informacijama engleskih, francuskih i američkih novina verovali su i nisu verovali. Novine Trećeg rajha su sve događaje predstavljale ružičasto. Sve koji su dolazili iz Nemačke u Ambasadi su dočekivali sa bolećivom radoznašću. Želeli su da novosti dobiju iz prve ruke i da se o njima raspituju kod očevidaca.

Eto zbog čega su svi izgubili diplomatsku uzdržanost kada se, 6. septembra 1933. godine, u ozbiljnim salonima pojavio putnik »otuda«, u Japanu akreditovani dopisnik nemačkih listova »Frankfurter cajtung« i »Berzen kurir« i holandskog lista »Amsterdam handelblad« Rihard Zorge, doktor pravnih nauka. Svega nekoliko časova pre toga dopisnik se iskrcao sa prekoceanskog broda u Jokohamsku luku a, obrevši se u Tokiju, najpre se, prirodno, uputio u nemačku Ambasadu da bi se zvanično prijavio. On uopšte nije očekivao da će njegova skromna ličnost izazvati tako živo interesovanje. Uostalom, ubrzno je shvatio da saradnike Ambasade ne interesuje njegova ličnost, već događaji u domovini. Obasuli su ga pitanjima. Neka su imala otvoreno provokativan karakter. Zorge je odgovarao staloženo i potanko. U Nemačkoj se ništa naročito nije dogodilo, sve je kao i ranije. Zar treba pridavati značaj sitnim nereditima koji su neizbežni u sličnoj situaciji? ...

Bio je visok, stasit, lep i ukusno odeven — taj doktor Zorge. Sve je govorilo da je to prefinjen, vaspitan čovek. Nije se trudio da izazove efekat, da frapira senzacijama. Ali je svaka njegova reč bila odmerena i u njoj se nazirala svestrana obaveštenost; čak i neiskusni ljudi mogli su se dosetiti da on ovamo nije poslat slučajno, već, verovatno, i sa specijalnim ovlašćenjima. Ni nametljivo, ni direktno, već svojim razboritim tonom, pričama o sitnim stvarima iz života Trećeg rajha, svojim finim humorom, kojim je bila obojena njegova reč, umeo je da unese smirenost u masu službenika Ambasade.

Zorge je odmah prozreo te ljudе: oni su pritisnuti strahom. I sada, posle svih raspitivanja, svaki od njih je došao do zaključka da je u Tokio doputovao veoma šarmantan i divan čovek. Njegove plave žmirave oči gledaju veselo, samouvereno, a pokreti su mu lagani i odmereni. Tako se u nepoznatoj sredini može ponašati jedino jak čovek, gospodar situacije. On je to zaista i bio, jer je znao s kim ima posla: svi ti nemački činovnici su do jednog zatrovani velikonemačkom ambicijom, reakcionari, agresivni, plašljivi i apolitični prevrtljivci i sporazumaši. A besprincipijelnost, siromaštvo i prevrtljivost su, kao što je poznato, sinonimi za reč »oportunizam«. Bivši nemački diplomata V. Putlić je kasnije ovako okarakterisao te ljudе: »U okviru celog činovništva Vajmarske Republike nije bilo grupe koja je po svojim pogledima bila tako daleko od društvenog razvijanja i zbog toga više podložna oportunizmu, kao što je to bilo najviše činovništvo Ministarstva inostranih poslova«.

Kad ga je ambasador Dirksen pozvao u kabinet, dopisnik Zorge je otvorenije progovorio. Izvukao je iz džepa pismene preporuke za japansko Ministarstvo inostranih poslova, koje su overili visoki činovnici japanske Ambasade u SAD. Među dokumentima su bile i preporuke za visoke japanske diplome Tošija Širatoriјa i Kacuzija Debušija. Za Dirksena je to bilo više nego dosta. Zorge je ukratko izložio cilj svog dolaska u Japan: on je kao novinar dužan da uspostavi najtešnji kontakt s japanskim Ministarstvom inostranih poslova. Nemačkoj vlasti je potrebna iscrpna informacija o političkim raspoloženjima u Japanu po svim kanalima, a tu novinarima ne pripada samo poslednja reč. Veoma suptilno, gotovo alegorično, Zorge je aludirao na mogućnost da u bliskoj budućnosti dođe do još tešnjih odnosa između Trećeg rajha i zemlje izlazećeg sunca.

Kad se ambasador počeo raspitivati o Berlinu, Zorge je pokušao da svojim opisima prida objektivnost, objašnjavajući nacističke akcije potrebom. Zatim je pokazao još jedan dokumenat, uverenje koje potvrđuje čistokrvno arijevsko poreklo građanina Trećeg rajha — Riharda Zorgea. Kao uzgred je napomenuo: priprema se zakon koji pred-

viđa da se novinarstvom i uopšte književnom delatnošću mogu baviti jedino lica arijevskog porekla koja imaju ne-mačko državljanstvo. Da, to je čuo od šefa Presbiroa imperialne vlade Funka. Naime, pre Zorgeovog odlaska u Japan nacistički Pres-klub u Berlinu priredio je u njegovu čast ručak, kome su prisustvovali Funk, Gebels i načelnik Inostranog odeljenja nacističke partije Bole.

No, doktor Zorge se nije hvalio poznanstvima s visokim ličnostima. On ih je spomenuo samo zbog toga da bi vernije opisao atmosferu u Berlinu, i ambasador je to pravilno shvatio. On je znao da šef Ministarstva propagande Gebels gaji simpatije prema »Frankfurter cajtungu«, a Zorge je bio predsednik toga lista i time se, na određen način, izdizao iznad drugih nemačkih piskarala iz DNB*. Fon Dirksen je shvatio da ima posla ne s običnim novinarkom, nego s čovekom koga u vladinim krugovima smatraju svojim, čovekom široko informisanim. Kao o nečemu opštepoznatom, Zorge je pričao o Rozenbergovom putu u London i o Hitlerovom susretu s američkim bankarima Oldričem i Munkom, održanom mesec dana ranije.

Na Dirksena je Zorge ostavio povoljan utisak. Ambassador mu je preporučio da ponekad navrati u Ambasadu i kod njega lično. Za početak, Zorge je bio pozvan na ručak.

Predstojale su mu još posete rukovodiocu DNB, predstavnicima informativnih službi raznih ministarstava, poznanstva sa stranim atašeima za štampu, konferencije za štampu...

Vrativši se u svoju sobu u hotelu »Meguro«, Zorge se duboko zamislio. Na razmišljanje ga je naveo komadić pocepanih novina: u sobu je neko ulazio, neko je preturao po koferima nemačkog novinara. Oni su se trudili da ne ostave tragove. Ali, izgleda, nisu se dosetili da imaju posla s čovekom vanredne sposobnosti zapažanja. Otvarali su veliki putni kofer. Otpao je mali komadić novina kojom su bile pokrivenе stvari. Nekoga je interesovao sadržaj kofera. Koga?...

---

* Deutsche Nachrichtenbüro — naziv nemačke novinske agencije.

U toku svog obaveštajnog rada Zorge je navikao da na sebe gleda nekako sa strane. Tako je bilo u Šangaju, isto kao i u nacističkoj Nemačkoj. Sada, stojeći pored otvorenog prozora, analizirao je svaki svoj korak toga dana. Da li se ponašao dovoljno prirodno? Prirodnost i jednostavnost Zorge je smatrao kao merilo ponašanja obaveštajca. Mrzeo je svaku tajanstvenost. Mogao se uporediti s naučnikom-prirodnjakom koji, kompletno naoružan sa vremenim znanjima, odlazi u divlje džungle, gde ga na svakom koraku vreba opasnost. On je s punim pravom mogao reći sebi: »U meni se probudila strast istraživača, strast koja me više nikada neće napustiti«. Da, on je i bio naučnik, istraživač. Samo što je uvek bio prinuđen da se provlači kroz najopasnije džungle — kroz džungle zamršenih ljudskih odnosa. Tu je svaki neispravan korak mogao dovesti do katastrofe. Nužna je posebna budnost, mozak mora neprekidno da bude na oprezu.

Zaista, dopisnik Zorge se tog dana ponašao veoma prirodno. Prema fon Dirksenu je ispoljio hladnu, uzdržanu otvorenost. Procenio je toga uštogljenog, suvonjavog činovnika. Prema takvima se treba ponašati obazrivo i nenačetljivo. Doktor Dirksen i doktor Zorge su već gotovo našli zajednički jezik, ali je do njihovog zbližavanja još daleko. Inicijativa uvek mora da potiče od dra Dirksena, a dru Zorgeu preostaje da strpljivo čeka. Doktor Dirksen će morati neizbežno prići Rihardu Zorgeu, jer, u protivnom, sovjetski vojni obaveštajac nema šta da radi u nemačkoj Ambasadi. Ali je put do tvrdokornog srca ambasadora veoma vijugav i pun prepreka. Stari oportunist nema čvrstih političkih ubedjenja. Za karijeru i bezbedan život spreman je da služi svakome, pa to bio Hindenburg ili nacisti. Nacisti su se pokazali jačim i Dirksen je potpuno na njihovoj strani. Japan mu je dosadio — i on sanja o Evropi. Ali, njegovo vreme još nije došlo.

Pre dolaska Riharda Zorga u Japan Dirksen o njemu nije imao nikakvu predstavu, i u tome je bila ambasadora slaba tačka. Sovjetski obaveštajac je blagovremeno proučio Dirsenov dosije i saznao s kim će imati posla —

i u tome je bila Zorgeova prednost. On je analizirao ambasadora, kao što se pod mikroskopom izučavaju infuzorije.

Početak nije izgledao loš. A ipak osećanje neuspeha i neke pritajene opasnosti nije napuštao Riharda. Pre jedan sat on je preživeo jako uzbudjenje: susreo je ženu instruktora Ota. Lice mu se učinilo poznato. »Rihard Zorge!« — uskliknula je ona. — »Kakva igra sudbine? Ništa se niste izmenili...« Tu damu je on zaista ranije sretao u Nemačkoj. Tada se ona predstavljala kao »crvena«, a sada se udala za abverovca. »Varate se frau Ot, ja sam se ipak mnogo izmenio« — reče Rihard neljubazno. — »Moji stari dobri prijatelji, Gebels i Funk, našli su na koncu način da najbolje iskoriste moje sposobnosti: ovde sam akreditovan od strane ‚Frankfurter cajtunga‘!«. Ona preblede. Očigledno je zaključila da je ranije, onih mutnih godina, Zorge bio provokator u radničkoj organizaciji. Sada, kad se našao ovde, on se može prisetiti svega što je ona tako brižljivo prikrivala od svog muža. Na kraju, ona ipak savlada trenutnu zbumjenost, pruži mu ruku i koketno reče: »Nadam se da ćemo ostati prijatelji. Neka prošlost ostane prošlost. Ima li svrhe da kopamo po njoj?...« On steže tu malu hladnu ruku, osmehnu se i obeća: »Na mene možete računati. Život je komplikovana stvar.«

Činilo se da je sa frau Ot sve uređeno. U izgledu je još jedno poznanstvo. Kakav stav zauzeti prema njemu?

Danas je sekretarica Ambasade frojlajn Haz nekako uporno zagledala Riharda. Da se nisu sreli negde ranije? On je pogleda pravo u oči, bez osmeha, i frojlajn se zbuni. Rihardu takođe bi neugodno, nasmeja se i već intimnim tonom reče da će novajlji u tom azijatskom gradu u prvo vreme biti veoma teško bez dobrog vodiča. Frojlajn se neočekivano požali na učmalost ovdašnjeg života. On tada sve shvati i umiri se. O toj varijanti treba razmisliti, mali flirt neće biti na odmet. Potrebno je imati svog čoveka u Ambasadi, gde su široki sefovi do vrha krcati državnim tajnama... Njegov život je bio potčinjen jednoj ideji, i ono, pored čega bi u drugim prilikama prošao ne obraćajući pažnju, morao je uvoditi u naoružanje, i koristiti do krajnosti za tu ideju.

Setio se japanske poslovice: »Prihvatajući se velikog posla, ne zaboravlja na sitnice«. O sitnicama se mora stalno voditi računa: na primer, predati rublje na pranje i dovesti odela u red. Pre svega, važan je izgled dostojan poštovanja... Kutija je puna vizitkarti, odštampanih još u Nemačkoj. Diplomate vole sjaj. Svaki društveni sloj ima svoje običaje, a ako želiš da se predstaviš kao njihov, moraš ući u sve pojedinosti rituala, poznavati zahteve elegancije, da svojim izgledom ne bi šokirao okolinu. Od čoveka s lošim manirima svi okreću glavu i tada su svi njegovi planovi osuđeni na propast. Ti praznoglavi, sujetni ljudi, koji sebe smatraju »posebnom rasom«, samo se mogu fascinirati besprekornim izgledom. Treba odmah stupiti u tokijsko udruženje stranih novinara... Prodor u društvo je nauka, mada prazna, ali i složena. Tu je Zorge bio u svom elementu. On je posedovao lični šarm, osećanje za humor, i umeo je da čita tuđe misli.

Zorge je ipak bio svestan da je sve to nedovoljno da bi se održao na površini. Svaki obaveštajac ima svoju »legendu«. Tu spada i njegova prošlost. S gledišta zvaničnih, prošlost mora biti »besprekorna«. Prošlost je onaj končić koji, ako se povuče, može lako srušiti zgradu građenu velikim naporima. To je kao i u Ibzenovim pozorišnim komadima. Prošlost neumoljivo stoji iza vaših leđa. Dovoljno je da se neki iskusni gestapovac zainteresuje za prošlost Riharda Zorgea, da iz prašnjavih arhiva izvuče njegov policijski »predmet«, i da sve ode dođavola! Prošlost Riharda Zorgea je tamo, u Nemačkoj.

I ne samo u Nemačkoj...

...Zorge je stajao pored otvorenog prozora. Grad je tonuo u zlatnožutu večernju izmaglicu. Gomile kuća, bezlične arhitekture i kuće u stilu »Azija iznad Evrope« — kamene kutije sa kolonadama, okićene ugnutim krovovima; pod senkama gigantskih kriptomera¹⁾ nazirale su se siluete hramova i idola. Ulice su bile zakrčene pešacima, rikšama i automobilima. Muvali su se prodavci raznih jela, dopirala je njihova prodorna vika i zvuci čegrtaljki. Ljudi u kratkim kaputima i šesirima živo su o nečemu razgova-

¹⁾ Veliko zimzeleno drvo. — Prim. red.

rali; po trotoaru su svojim sandalama-zorima lupkale žene s visokim složenim frizurama, odevene u kimona sa širokim pojasom — obijem; suvonjavi starac, sa šeširom u obliku pečurke, nosio je u korpama, na obramici, čitavu svoju porodičnu imovinu i... decu.

Bio je to Japan, zemlja davnih Rihardovih maštana, koju nije znao samo po romanima Pjera Lotija i prospektima. Nekoliko godina je posvetio izučavanju njene ekonomike, istorije i kulture, vladao je japanskim jezikom, razumevao je strukturu privrede, mogao je da raspravlja o koncentraciji proizvodnje; za njega nisu bili tajna ni međusobni odnosi monopola, ni sve fine politike koju su vodili vladajući krugovi. Najvažniji organi japanske apsolutističke monarhije bili su savet plemenskih starešina — Genro, tajni savet i kabinet ministara, koji se sastojao od ministra predsednika i trinaest ministara. Zorgea kao vojnog obaveštajca nije interesovala egzotika, nego politika. Isto tako dobro je poznavao i Kinu, i vladao sa nekoliko dijalekata kineskog jezika — u Japan je stigao veliki poznavalac Istoka. »Nivo mojih znanja, neophodnih za rad u Japanu« — pisao je kasnije Zorge — »nije bio nimalo niži od onog koji su davali nemački univerziteti. Poznavao sam ekonomiku, istoriju i politiku evropskih država; za vreme trogodišnjeg boravka u Kini proučio sam njenu drevnu i novu istoriju, njenu ekonomiku i kulturu, izvršio obimna istraživanja politike te države. Još dok sam bio u Kini, napisao sam nekoliko članaka o Japanu, da bih o njemu stvorio jednu opštu sliku. Moram napomenuti da sam, baveći se tim prethodnim izučavanjem Japana, sva pitanja razmatrao s marksističkog gledišta. Možda se moji čitaoci neće složiti sa mnom, ali ja sam lično ubedjen da marksističko prilaženje izučavanju jedne zemlje neophodno zahteva analizu njenih osnovnih problema iz ekonomike, istorije, socijalnih problema, politike, ideologije i kulture...«

Mogao je uspešno da vodi nekoliko naučnih disciplina na univerzitetskoj katedri, da postane uvaženi naučnik i da bude okružen učenicima i sledbenicima. Mogao je... da nije njegova aktivna priroda zahtevala neodložne akcije za ljudsku sreću. A najvišom srećom je smatrao mir i bez-

bednost socijalističke države. Radi toga je vredelo odreći se kabinetskog života naučnika i rizikovati svoju glavu. »Da sam imao priliku da živim u uslovima miroljubivog društva i mirnom političkom ambijentu, verovatno bih postao naučnik. U krajnjoj liniji, sigurno znam jedno — profesiju obaveštajca ne bih izabrao.«

On je vatreno voleo, i duboko mrzeo.

Negde među šest miliona stanovnika Tokija zagubili su se njegovi radio-telegrafisti Erna i Bernar, i novinar Branko Vukelić. S Vukelićem će se sresti na prvoj konferenciji za štampu. Branko je doputovao u Tokio još u februaru sa ženom Editom — Dankinjom i petogodišnjim sinčićem.

Zahvaljujući saznanju da su Branko, Erna i Bernar tu, negde blizu njega, Rihard nije više osećao usamljenost koja ga je pritiskala. Kad bude stvorenje jezgro organizacije, od njega će se razgranati niti u sve krajeve Japana, na kontinent, u Kinu i Mandžuriju. A dotle, potrebno je uzorati, pripremiti njivu i legalizovati se...

»Požurujte ne žureći...« — tako je voleo da kaže »Starik«, Jan Karlović Berzin. Upravo je on savetovao da se najpre čvrsto uraste u japansku zemlju, a tek kasnije da se razvije široka aktivnost.

I sada, nalazeći se okružen nepoznatim i neprijateljskim svetom, Zorge je u mislima bio u dalekoj Moskvi. Došla je do izražaja njegova navika da metodično razmišlja: našavši se na japanskom tlu, on je još jednom morao da razmisli o svim pojedinostima zadatka. U davanju zadataka Berzin nikada nije bio kategoričan. On je davao samo opšti smer rada, neku vrstu magistralne linije. »A što se ostalog tiče, postupaj prema okolnostima.«

To je bio njihov poslednji susret pred Zorgeov odlazak ovamo, u Japan.

Rukovodilac sovjetske vojne obaveštajne službe nije žurio da govori »o glavnom«. Rihard se tek nedavno vratio iz Kine i nije mogao da dočeka da sazna razlog njegovog hitnog poziva u Moskvu. A Berzin je šetao po kabinetu, bacajući lukave poglede na Zorgea, i govorio o stvarima koje su bile daleko od »posla«.

Njih je vezivalo staro srdačno prijateljstvo. Oba su se radovala zbog ponovnog susreta i mogućnosti da izmenjaju mišljenja o pročitanim knjigama i da se sete prošlosti. »Starik« je svega pet godina bio stariji od Riharda.

»Često se sećam aforizma jednog od drevnih rimskih filozofa, mislim Seneke: „Sudbina vodi onoga koji hoće, a vuče onoga koji neće“ — s osmehom reče Berzin. — »S nama dvojicom se događa nešto slično. Sećam se, dok sam još bio bravar, sanjao sam da postanem inženjer. Tako mi je to zaselo u glavi. Zabasam u učiteljsku školu, a maštam o tome da pobegnem u tehničko učilište. No, čovek je, izgleda, prinuđen da postupa prema okolnostima, a mašta produžava da živi sama za sebe. Dvadeset druge bio sam na visokom položaju u armiji, a u anketnom upitniku sam napisao: „Želim da steknem tehničko obrazovanje“. U statističkom odeljenju CK se uhvatiše za glavu: „Berzin hoće da postane inženjer! Šta će mu to?...“«

Rihard je tada slušao čuteći. Znao je on Jana Karlovića — običan obilazni manevar!

Sitna preprednost je bila u prirodi Berzina. I mnogi su grešili smatrajući to za naivnost. Ne, pred Rihardom je stajao veoma kompleksan čovek, neobične sudbine i visoke kulture.

Sin nadničara-Letonca, Jan Berzin je od petnaest godina postao ilegalac-revolucionar. Kad je imao šesnaest godina, vojni sud u Revalu osudio ga je na smrt, ali kazna smrću zamjenjena je zatvorom. Zatim, progonstvo u Sibir, učešće u revoluciji i građanskom ratu. Bio je zamenik narodnog komesara za unutrašnje poslove Letonije, komandan borbenog odreda i radio je zajedno sa Čeržinskim. Pohađao je proleterski univerzitet i akademiju društvenih nauka. Izvrsno je govorio nemački.

Zorgea je uvek zadihljavala Berzinova pronicljivost u pitanjima međunarodne situacije. Iz spleta događaja, velikih i malih, Jan Karlović je umeo da odabere najbitnije. Od njega se moglo dosta naučiti. I Zorge je učio.

On je znao da će na kraju razgovor preći na pitanja iz međunarodnih odnosa, očekivao je to i nije se prevario.

Pa oni nisu bili zaokupljeni običnim životnim sitnicama, već događajima od svetskog značaja, i potčinili su im čitav svoj život. U takvim kratkim diskusijama izoštravali su svoje misli i uvežbavali svoja politička čula. Tu su se ukrštala dva blistava uma, a kao rezultat rađala se hladna, čista istina, tako potrebna obojici za orijentaciju i rad.

O čemu je tada Berzin govorio Rihardu?

O tome da se dolaskom Hitlera na vlast Nemačka pretvara u potencijalnog protivnika broj jedan. Trećeg dana posle dolaska na vlast novopečeni rajhskancelar pozvao je na uspostavljanje političke i vojne moći Nemačke, s tim da se ta moć iskoristi za osvajanje sovjetske države. Vladajući krugovi SAD, Engleske i Francuske su skoro otvoreno podržali hitlerovce, nadajući se da će se preko njih obračunati sa Sovjetskim Savezom i stabilizovati položaj svetskog kapitalističkog sistema. Na vaskrsavanju nemačke vojne maštine radio je šezdeset američkih preduzeća, koja su se nalazila na teritoriji Nemačke. U opasnu igru su ušle finansijsko-industrijske grupe Morgana, Rockeflera, Dipona¹⁾ i Forda i engleska banka. Vicepredsednik američkog koncerna »Dipon de Nemur«, koji je nedavno stigao u Berlin, sporazumeo se s rukovodicima »IG Farbenindustri« o pružanju najnovijih naučnoistraživačkih i vojnotehničkih informacija Rajhu.

Rihard je znao da vladajući krugovi SAD, Engleske i Francuske guraju Japan protiv Sovjetskog Saveza. Situacija na Dalekom istoku je do krajnosti zaoštrena. Japan je odbio da potpiše pakt o nenapadanju sa Sovjetskim Savezom. On se pretvorio u najverovatnijeg saveznika Trećeg rajha.

Neočekivano, Berzin upita: »Da li ti je poznato šta je to operacija „Ramzaj“?« Zorge prečuta. Pitanje nije zahtevalo odgovor.

»Neophodno je saznati kakvi su planovi Nemačke i Japana i odakle Sovjetskom Savezu preti glavna opasnost« — reče Berzin. »To će i biti operacija „Ramzaj“. Njen je cilj — zaštita Sovjetskog Saveza!«

¹⁾ Du Pont de Nemours & Co. — Prim. red.

Rihard je napregnuo pažnju. Čak ni najboljim prijateljima Berzin nikada nije otkrivaо svoje zamisli.

»Operacija se može uspešno izvesti jedino na teritoriji samog Japana« — produži Berzin. — »Ako uspemo da u Japanu stvorimo obaveštajnu organizaciju, a mi je moramo sada hitno stvoriti, onda nećemo podatke dobijati zaobilaznim putevima.«

Zorge ustade. »Zašto operacija nosi tako čudan naziv — „Ramzaj“?« — upita on.

Berzin ga pogleda pravo u oči: »„Ramzaj“ znači „R. Z.“, a „R. Z.“ — znači Rihard Zorge!«

Rihard zadrhta.

»Tako važan zadatak, kao što je stvaranje organizacije u veoma teškim uslovima u Japanu« — reče Berzin — »možemo poveriti čoveku izuzetnih ličnih kvaliteta. Ja ne želim da ti dajem komplimente. U Kini si uspešno izvršio zadatak. Ako hoćeš, možeš to smatrati kao novu vrstu staziranja. A sada te očekuju veliki poslovi.«

Rihard je mogao da kaže da ga je dugotrajni rad u Kini konačno iscrpeo, da je maštalo o tome da se počne ozbiljno baviti naučnim istraživanjem, i da se tek oženio Kaćom Maksimovnom. Zar čovek nema pravo na ličnu sreću i na miran rad? ... Pa on se, tako reći, maločas vratio.

No, on ništa nije rekao, niti se čak namrštio. Berzin je i sam sve to dobro znao. Popustljiv u svakodnevnom životu, bio je neumoljiv kada se ticalo interesa sovjetske države. U tom slučaju, sve što je lično odlazilo je u drugi plan. Zahtevao je herojska dela u interesu Sovjetskog Saveza. Zorge je to znao, a i sam je bio takav.

Berzin je stvarao obaveštajnu službu na principu dobrovoljnosti, naročito kada se radilo o izvršenju takvih zamisli kao što je operacija »Ramzaj«. Kad bi osetio makar i senku sumnje na Zorgeovom licu, smesta bi ga isključio iz tog zadatka. Ali, on od samog početka nije sumnjao u Riharda.

Rihard je prihvatio izazov. To je bila njegova stvar, njegova »operacija«! Grandiozna zamisao, koja se ni s čim ne može uporediti... Obojica su toga bili svesni. Pogledali su se, i nasmejali.

»To je upravo divno!« — reče Jan Karlovič. — »Što se tiče ostalih pitanja, dejstvuj prema okolnostima. A evo ti ‚dosijei‘ i fotografije tvojih pomoćnika...«

Svaki detalj operacije bio je pomno prostudiran. Čelična Berzinova zamisao sigurno je vodila Riharda opasnim stazama obaveštajca.

O namerama Trećeg rajha može se dozнати preko nemачke Ambasade u Japanu. Prema tome, potrebno je učvrstiti se u Ambasadi.

Put u Tokio vodi preko Nemačke.

I Rihard se uputio u Nemačku.

Krenuo je u veliki, ali opravdani rizik. Zauzeti intrigama i podelom vlasti, nacisti nisu imali vremena da se bave ispitivanjem ličnosti tamo nekog novinarčića Zorgea. Treći rajh se tek rađao iz krvavog haosa. A sem toga, Riharda su brkali sa dosta poznatim nemačkim novinarom Wolfgangom Zorgeom, koji je takođe boravio u Kini i, što je najvažnije, istovremeno kad i Rihard.

Skoro četiri godine je prošlo od poslednjeg Rihardovog boravka u Berlinu. Majka i sestra su se obradovale Ikinom povratku. Stariji brat se uplašio. On se dosetio odakle je Ika došao. Uplašio se uglavnom za sebe, jer uspeo je da se obogati, a sad, odjednom, neprijatno iznenadenje... Rihard ga je umirio: doputovao je na kratko vreme i planira da otpušta negde dalje, u Ameriku ili Japan. No, stariji brat treba da mu pomogne, da ga uvede u poslovne krugove i upozna sa uticajnim ljudima. Jer je on, Rihard, odavno odustao od svake revolucionarne aktivnosti, postao novinar, prokrstario Istok i ima nameru da se tamo ponovo vrati...

Stariji brat je revnosno pristupio poslu: samo da ga što pre isprati, bilo gde, makar na kraj sveta...

Rihard je lako ušao u poslovne krugove obezbedio preporuke. Već trećeg jula mogao je da javi Berzinu: »Interesovanje za moju ličnost postaje isuviše veliko«. Živeo je napregnutih živaca. Ali, pratilo ga je uspeh. U novinarskim krugovima je odmah stekao ugled. Nije žalio novac za pisanke, napamet je citirao glupe aforizme iz »Majn kampfa« i pročuo se kao vatreni pristalica nacista.

Imao je još jedno rešenje. U krajnjoj nuždi pronaći stare ilegalce i preko njih se zaposliti u nekom uticajnom listu, od koga se može dobiti službeni put u inostranstvo. No, u Nemačkoj se mnogo šta izmenilo za deset godina. Takvo rešenje Zorge je odmah odbacio. Bolje je delovati direktno.

Saznavši za Zorgeovu nameru da otpuće u Japan, list »Frankfurter cajtung« je rado zaključio sporazum s njim. To je pobeda, s obzirom na to da je u pitanju Gelssov omiljeni list. Uspeo je da se sporazume i sa drugim periodičnim publikacijama.

Drski upad u tabor neprijatelja završio se potpunom pobedom.

I evo ga u Tokiju... »Starik« će biti zadovoljan. Operacija »Ramzaj« je otpočela.

... Ko je to, ipak, njuškao po njegovim stvarima? To su mogli biti agenti »Toko kejsacu« — specijalne policije ministarstva unutrašnjih poslova — ili, pak, agenti »Kempetaja« — tajne policijske organizacije, sa širokim ovlašćenjima za čuvanje japanskog načina života od uticaja Zapada. Japanska civilna policija, žandarmerija ili, pak, specijalna tajna policija — besmisleno je bilo nagađati. Svaki stranac ovde je bio brižljivo nadziran od prvog momenta njegovog boravka u Japanu. Zorge se prisetio s kakvim su ga podozrenjem gledali carinski službenici u Jokohamskoj luci.

Zorge se retko smejavao kad bi ostao sam sa svojim brižnim mislima, ali sada se ironično nasmeši: japanska policija, njena posla — pretres »za svaki slučaj«. Pa šta, dobra opomena, mina-san (gospodo)! Ubuduće, moraćemo se prebaciti u zasebnu kuću.

Kao i svaki odlučan čovek, Rihard Zorge se nije plašio za svoj život — on je bio potčinjen uzvišenom cilju. Strašovao je za zadatak. Bojao se da brižljivo zamišljena i razrađena operacija »Ramzaj«, u koju je Berzin polagao tako velike nade, ne propadne zbog kakvog propusta, nepažnje ili glupe sitnice.

Prošlost, prošlost... Ona je kao upereni revolver — može opaliti u svakom momentu.

»PROFEZIJA — INTELEKTUALAC POZIV — PARTIJSKI RAD«

*✓ Osudio sam sebe
Na večna lutanja.
Latalici nije potrebno
mirovanje ...*

*(Iz stihova iz mladalačkih dana
Zorgea)*

poznica 2-R.

Često je razmišljao o svojoj prošlosti, s obzirom na to da je ona sva, u stvari, bila samo polazna tačka za ono što je sada trebalo uraditi. Operacija »Ramzaj« će biti, u neku ruku, veliki rezime celog njegovog života.

Pravo na podvig se ne dobija slobodnim izborom. Najpre ga treba izvojevati, dobiti borbom, primerima svoje biografije. U podvig šalju onoga ko je dostojan podviga, jer se on izvršava u ime uzvišenog i plemenitog cilja. No, da li je Rihard Zorge sposoban za to? ...

... Njegova prošlost počinje na jugu Rusije, u Azerbejdžanu, na Apšeronском poluostrvu.

Traka zemlje koja po svojim obrisima podseća na kljun planinskog orla. Industrijska naselja koja mirišu naftom — Sabunci, Balahani, Surahani. Nesnosna žega, koju ne umanjuje čak ni vetar hazri. Tromi, mutnozeleni talasi Kaspija. Oblast nafte ... Ona šiklja ispod nogu, upila se u kasarne i katuhe — uboga prebivališta radnika. Ovde ima mnogo tuberkuloznih — naftini gasovi razjedaju pluća. Ruke ljudi su prekrivene živim ranama. Crni tornjevi — kao spomenici hiljadama izgubljenih života radnika-nafataša.

Na jednom tornju radi neki Adolf Zorge, obični tehničar na buštinama. To je krupan, dobroćudan Nemac, četrdesetogodišnjak. Malo govori, poznaje svoj zanat, pendantan je i u najsitnijim stvarima. Adolf nikada ne viče na radnike, ne preti kaznama, rado prihvata pozive na svadbe i krštenja, ne izbegava obične fizičke radnike, i zbog toga ga svi cene. Više od svega on voli mir. No, život nije miran...

Prokleta nafta svima je udarila u glavu. Adolf naročito ne podnosi takozvane šejtan-bazare. Potrebno je samo da proradi izvor nafte, pa da se oko njega stvari šejtan-bazar: pohlepni preduzimači za basnoslovne svote kupuju okolne deonice i bacaju tu gomile radnika, bušilaca. Požuri, brže, bez predaha!... Tu se i sitni preduzimač za nekoliko meseci može pretvoriti u milionera. Preduzimač sam, izbuljivši izbezumljene oči, dan i noć sedi na tornju, požuruje, tera, obećava nagrade. Odvratna pohlepa...

Adolf je škrt, ali nije lakom. Rizikovati i ulagati kapital u sumnjive deonice, nije njegov posao. On svoj novac zarađuje poštenim radom. Oblaći se skromno, sem piva ništa ne pije i živi prema poslovici: »Uštedena rublja, isto je što i zarađena rublja.«

Adolf Zorge je došao u Rusiju 1885. godine. Najpre se nastanio u Adžikendu, u nemačkoj koloniji, a zatim se pre selio u Baku.

Glasovi o basnoslovnim naftenosnim bogatstvima Apšeronskog poluostrva odavno su stizali do Nemačke. Sve je počelo od poznatog Nobela. Obezbedivši podršku nemačkih bankara, on je s koferima punim novca požurio u Baku, počeo graditi zavode za preradu nafte i pozvao stručnjake iz Berlina. I posle kratkog vremena stotine predstavnika inostranih firmi pohrlile su na Apšeron, istisnuvši otuda razne Mirzojeve, Montaševe i Tarumove. Francuski bankar Rotšild je uzeo u svoje ruke čitavu trgovinu bakuanskog naftom na međunarodnom tržištu i osnovao »Kaspijsko-crnomorsko društvo.«

Adolf Zorge je takođe pokušao da oproba sreću u Rusiji. Maštao je o tome da obezbedi starost. Uvek je smatrao da su uzalud proživili svoj život oni ljudi koji nisu uspeli da osiguraju svoju starost i bezbrižan život svojoj porodici.

Adolfov otac i njegova dva brata nisu uspela da sebi obezbede starost, i to je bilo dobro iskustvo. Sva trojica su bila aktivni revolucionari, pre i posle revolucije od 1848. godine. Revolucionarni rad je bio smisao njihovog života. Poseban ugled na tom poprištu stekao je stric Fridrih. Učesnik badenskog ustanka iz 1849. godine i bliski prijatelj Marksa i Engelsa, on je posle ugušivanja ustanka bio prinuđen da emigrira, najpre u Švajcarsku, a zatim u Ameriku. Fridrih Zorge je postao organizator američke sekcije Prve internationale, a na Haškom kongresu 1872. godine bio je izabran za sekretara Generalnog veća. Slava strica Fridriha, istaknutog funkcionera međunarodnog radničkog pokreta, učenika Marksa i Engelsa i autora mnogih socioloških i političkih radova, plašila je i pritiskala mirnog građanina Adolfa Zorgea. On bi zadrhtao kada bi ga neko upitao: »Da niste vi rođak baš onog Zorgea?!« — »Ne, ne« — žurno je odgovarao Adolf. Nije želeo da ima ništa zajedničko sa svojim »crvenim« ocem i stričevima. Trudio se da obezbedi svoju starost i zbog toga je radio dan i noć. Njemu revolucija nije potrebna. On je bio zadovoljan postojećim uređenjem.

Ponekad, o praznicima, Adolf je oblačio svoje najbolje odelo i odlazio u Baku. Tu, pored starinskog dvorca Širvan-šahova, besposličila je odabrana publika. Adolf se mešao sa tom publikom i tumarao do mraka, moren svojim mislima. Zamišljao je kako dostojanstveno šeta, ruku pod ruku, sa frau Zorge, kako ih svi zagledaju, zavideći tihoj, osiguranoj sreći. A pored njih — deca... mnogo dece. To su njihova deca, Adolfa Zorgea! Dečaci ili devojčice — svejedno. Mnogo dece. I on je izmišljao imena toj zamisljenoj deci. Ali, nije bilo ni frau Zorge, ni dece...

Adolf je stario, a za sve tri godine života u Rusiji frau Zorge se ne pojavi. A on je bio lep, situiran i mogao se smatrati dobrom partijom. Njegovo srce je bilo stvoreno za ljubav.

I na kraju se ipak zaljubio... I ta ljubav se pokazala jačom od svih klasnih i rasnih predrasuda.

Nina Kobeljeva je napunila dvadeset dve godine, ali nije ni pomicala na udaju. Imala je važnijih briga koje su joj morile dušu. Najpre joj je umrla majka, zatim i otac,

Semjon Kobeljev, najamni radnik na železnici. Na Nini-
nim rukama je ostalo šestoro siročadi, jedno drugom do
ušiju. Trebalо ih je hraniti, odevati i obuvati. Bezizlazna
nevola... Gde se tu može govoriti o proscima!...

No, pojavio se on. Visok lepotan, Nemac, tehničar bu-
šećeg tornja nedaleko od naselja Sabunči. Nina ga je i ranije
viđala. Pri susretima je uvek obarala pogled, trudeći
se da prođe neopaženo. A sad je on, bez okolišenja, izjavio
da je već davno voli i da je prosi. Nina Semjonovna se čak
zbunila. Kako to da se uda za Nemca? On će tu živeti još
neko vreme i otperjati u svoju Nemačku, a nju i decu
ostaviti. Ali su siročići tražili da jedu... I Nina je pristala
da se uda za Adolfą Zorgea.

Nastanili su se u Sabunčiju, u dvospratnoj kući. Tu
se 4. oktobra 1895. godine rodio Rihard Zorge, budući
naučnik i proslavljeni obaveštajac.

Brak je bio retko srećan — Adolf je voleo ženu i bri-
nuo se o njenoj braći i sestrama. U kući je vladala atmo-
sfera zadovoljstva i uzajamnog poštovanja. No, sada, kada
su se svi Adolfovi snovi ispunili, pojavio se novi: vratiti
se u Nemačku po svaku cenu! Rusiji je dao trinaest go-
dina... A »Nemačka je iznad svega!«

I kad je Rihard navršio tri godine, porodica je prešla
u Nemačku. Adolf Zorge je kupio malu kuću u Vilmers-
dorfu, jugozapadnom predgrađu Berlina, u Manizerštrase,
napravio baštu i počeo uživati u svojoj osiguranoj starosti.
On je postigao svoj ideal. Sad i umreti nije strašno.

A trogodišnji Rihard? Da li je daleka Rusija ostavila
bilo kakav trag u njegovom sećanju? Kasnije je pisao:
»U meni postoji nešto što me unekoliko odlikuje od ostalih.
Rodio sam se na južnom Kavkazu i doveli su me sasvim
malog u Berlin. Taj detalj iz mog života uvek sam pam-
tio... Ja sam, možda, suviše Rus, Rus do srži kostiju...«

Prve reči koje je Rihard naučio bile su ruske. Do
četvrte godine nije znao nemački. Duboko u svesti ostalo je
neizbrisivo sećanje na ruska prostranstva, jasno kavkasko
nebo i nežne svetlosti Kaspija. Nejasne slike će izranjati
u sećanju kroz čitav njegov kasniji život, privlačiti ga,
zvati nekuda, golicati i raspaljivati maštu.

F. A. Zorge (1828—1906)

*Naselje Sabunči. U ovoj kući
radio se 1895. godine Rihard
Zorge*

... U porodičnom krugu su ga iz milošte zvali Ika. U školi — »ministar-predsednik«. Zašto »ministar-predsednik«? On je za svoje godine bio i suviše razvijen. U realku je pošao kad je imao jedva šest godina. U razredu je prednjačio, bio ga je glas nedostižnog đaka, jogunastog, svojeglavog i neposlušnog, prvog narušitelja discipline i nepopravlјivog svađalice. Istovremeno je zadivljavao učitelje temeljnim znanjem iz istorije, književnosti, filozofije i društvenih nauka. Tu mu nije bilo ravnog.

Ika je mrzeo bubanje. On je voleo da razmišlja i da daje svoj sopstveni sud o pročitanom. »Ministar-predsednik« je imao svoju državu, izvor snage i moći — knjige. One su mu širile prostranstva sveta. Francuska revolucija, lik »nepodmitljivog« Robespjera, Napoleonovi ratovi, bitka u ulici Sen-Antoan za vreme junskog ustanka 1848. godine; Đuzepe Garibaldi se zakleo da će oslobođiti svoju otadžbinu Italiju, i borio se kao lav. Garibaldi je bio u Rusiji. U Nemačkoj je takođe bila revolucija. O njoj je malo pisalo u udžbenicima, ali je Ika ponešto saznao od svog oca. Adolf je u starosti postao gundalo. Naročito su ga nervirali njegovi levi socijaldemokrati. Pošto bi pročitao novine uz šoljicu jutarnje kafe, počinjao bi da grdi »crvene«. Posebno se to odnosilo na strica, komunistu Fridriha Zorgea koji je tada živeo u Americi i pripremao za štampu svoju prepisku sa Marksom i Engelsom. Nije Adolf štedeo ni svog oca-revolucionara, koji već odavno nije bio među živima. Iz barutnog dima je izranjalo železno lice Ota fon Bizmarka. Taj krvavi čovek bio je Adolfov ideal. Bizmark je pravi Prus; Adolf je takođe Prus. Takvi, kao što je Bizmark, stvorili su veliku nemačku imperiju, a »Nemačka je iznad svega!«

Ali, Iku nikako nisu interesovali Bizmarkovi poslovi, on je želeo da sazna sve o dedi i dva njegova brata. To su istinski smeli ljudi, odvažni. Njih nisu podržavali kraljevi, kao Bizmarka; oni su sami stvarali istoriju.

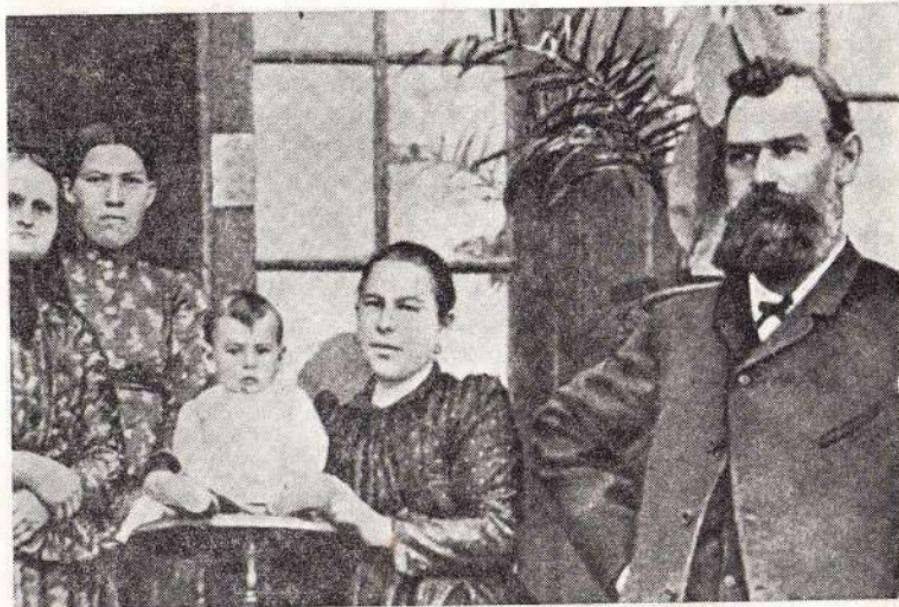
Adolf nije znao da su dva njegova sina, najstariji i najmlađi, ubrajali sebe u leve socijaldemokrate. Ika je krijući od oca postao stalni član socijaldemokratskog sportskog društva. Stariji sin je bio član revolucionarne socijal-

demokratske organizacije, pozivao je na mitinzima na svrgavanje postojećeg poretka i govorio o buržoaskodemokratskoj revoluciji 1905. godine u Rusiji. Ika je prisustvovao tim mitinzima i bez daha slušao starijeg brata. Počeo je da shvata: istorija nije samo ono što je bilo; istorija se stvara i danas, naočigled svih. Eto zbog čega se hvatao novina i znao o onome što se događa u svetu bolje od odraslih.

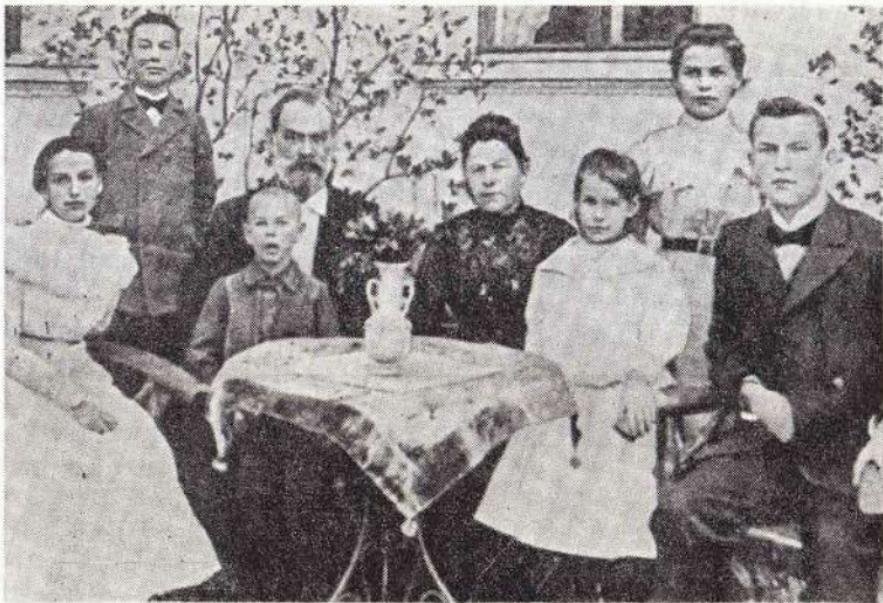
Do svoje petnaeste godine Rihard je pročitao dela Getea, Šilera, Lesinga, Klopštoka i Danteovu »Božanstvenu komediju«.

*Samo je onaj dostojan života i slobode,
Koji svakog dana za njih ide u boj!...*

Te Geteove reči urezale su se u mladićevo srce. Njih su ponavljale stotine ljudi pre Riharda, i njih će ponavljati večno. U čemu je smisao života? Na to sudbonosno pitanje Ika grozničavo traži odgovor u knjigama. Hegel, Kant, Šopenhauer... Ika još nije u stanju da razume dela pome-

Rihard Zorge kad je imao 6—8 meseci. Desno majka Nina Semjono-nova Kobeljeva a pored nje otac

Porodica Zorge. U sredini osmogodišnji Rihard Zorge sa ocem

nutih filozofa. Suviše je tu sve teško, zamršeno i protivrečno. Izgleda da postoji i takav pojам kao što je dijalektika! Čitavo otkriće... Učite, Iko, »ministre-predsedniče«, da mislite dijalektički.

Porodicu je zadesila nesreća: 1907. godine umro je Adolf Zorge. Ipak je saznao da su mu dva sina pristupila socijaldemokratima, i nije mogao da preživi udarac.

Opet je Nina Semjonovna ostala s gomilom dece. Ali ovoga puta u tudioj zemlji, na koju nikako nije mogla da se sasvim privikne. Svoju nostalгију mogla je da iskaže samo najmlađem sinu, Iki. Ostali sinovi i kćeri nisu mogli da shvate da neko toliko želi da ide u nekakav Sabunči, gde se ne može disati od gasova i nafte. A Ika je saosećao s majkom. Njega je takođe nešto vuklo u daleke nepoznate krajeve. Ogadio mu se jednolični berlinski život. Želeo je da baci sve i pobegne na kraj sveta, da se izloži opasnostima i jednom zauvek okonča sa đačkim životom.

Adolf je porodici ostavio pristojan imetak. Ispostavilo se da ima ne samo uloge u banci već izgleda i imetak u inostranstvu. Porodica ga je još dugo mogla spominjati

po dobru. Neka pričaju kako je provodio dosadan i nezanimljiv život. Ali je zato umro kako dolikuje uglednom nemačkom građaninu, vernom podaniku. I što je najvažnije, nije ostavio porodicu da se pati u nuždi i nestašici. On je bio primeran muž i otac sedmoro dece.

...O početku prvog svetskog rata Rihard je saznao na povratku brodom iz Švedske, gde je provodio letnji rasput. Bio je tada suviše mlađ da bi shvatio smisao toga krvavog događaja.

Zatrovani romantičarskim duhom, pisao je pretenciozne filozofske stihove i maštao o podvizima. Rihard je smatrao da čovek mora biti originalan ne samo mislima već i postupcima i da podvig postoji radi samog podviga. Dosta je tog mirnog života u blagostanju! Ako je rat, znači da treba biti u prvim redovima.

I osamnaestogodišnji Rihard, ne završivši realku, beži od kuće i upisuje se u dobровoljce za operativnu armiju. Što dalje od đačkih mučenja, što dalje od tog životarenja...

Otrežnjenje je brzo došlo. Zorgea, redova koji je služio u lakoj artiljeriji, baciše u Belgiju, gde se već odvijala žestoka bitka. Hiljade mrtvih i osakaćenih i potoci krvi. I tu je prvi put pomislio: »U ime čega? Koliko puta su pre mene nemački vojnici ratovali, ovde, u Belgiji, pripremajući se za upad u Francusku!... Znaju li ljudi u ime čega su vođeni i vode se takvi ratovi?...«

Tri ranjavanja — to je za Zorgea bilans rata. Na frontu su mu poginula dva voljena brata.

Ali ne samo to.

Rat mu je postao velika politička i građanska škola. Tu je našao prave prijatelje koji su mu otvorili oči da sagleda mnoge stvari. Jedan od takvih prijatelja bio je i stari zidar iz Hamburga, član sindikata, prvi čovek koji je Rihardu otvoreno rekao da rat koristi jedino imperijalistima. U berlinskoj bolnici Zorge se 1905. godine sprijateljio sa dvadesetodisnjim vojnikom Erihom Korensom. Noću su mladi ljudi čitali pesme, vatreno raspravljavali o položaju Nemačke, govorili o slobodi, o mestu čoveka u društvu, o odnosu prema životu i o tome da je potrebno posvetiti se velikom cilju koji bi ih mogao apsorbovati potpuno, celo-

*Rihard Zorge kao vojnik
(1916. god.)*

*Zdesna ulevo: Erih Korens,
njegova rođaka Meta i Rihard
Zorge*

vito. Pola godine su ležali u bolnici i za to vreme uspeli da se zauvek vežu jedan za drugog. Mnogo godina će trajati njihovo dopisivanje. (Erich Korens će kasnije postati istaknuti državni i javni funkcioner — predsednik Nacionalnog saveta Nacionalnog fronta demokratske Nemačke i veliki naučnik. Ali Zorge o tome nikada neće sazнати).

U drugoj bolnici prisno se sprijateljio sa milosrdnom sestrom i njenim ocem, lekarom, koji su održavali najtešnje veze sa nezavisnim socijaldemokratskim grupama. Tu je Rihard prvi put čuo za Lenjina, za međunarodni radnički pokret i za političke partije u samoj Nemačkoj. Kćerka i otac su ranjenog vojnika rado snabdevali knjigama i političkim brošurama.

Kad je zbog rana bio otpušten iz vojske, Zorge se upisao na Medicinski fakultet Berlinskog univerziteta. Na to ga je podstaklo sažaljenje prema žrtvama rata, želeo je da ne ubija, već da vraća život i zdravlje. A ipak se uskoro uverio da medicina nije njegova oblast. Njega interesuje politika i samo politika, a još više politička ekonomija. Sa Medicinskog prešao je na Političkoekonomski fakultet. »Velika Nemačka« se raspada pred njegovim očima. Sve češće su vojnici pominjali imena Roze Luksemburg i Karla Libknehta. Sada su Zorgeu priručnici — radovi Marksа i Engelsа, prepiska očevog strica Riharda sa njima i Hegelovi filozofski radovi. »Za nekoliko meseci ovладао sam osnovama marksizma i shvatio suštinu dijalektičkog metoda, primjenjenog u praksi.«

Sada on sebe svesno priprema. Za šta? Za delatnost revolucionara-profesionalca. On predoseća — eksplozija je blizu!

... Velika oktobarska socijalistička revolucija u Rusiji probudila je u Rihardu neviđenu energiju. Izbor je izvršen jednom i zauvek — revolucionarni rad! Pozivati na borbu i svrgavanje postojećeg poretka... Stupa u nezavisnu socijaldemokratsku partiju.

U januaru 1918. godine dvadesetdvogodišnji Zorge odlazi u Kil.

Nemačka se ustalašala. U Berlinu je počeo politički strijk solidarnosti s ruskom braćom po klasi. Strajk se preneo u Hamburg, Bremen i Rursku oblast.

Revolucija nije izbila u prestonici Nemačke, Berlinu, u koji su bile uprte oči mnogih, već u malom mornarskom gradu Kilu. To je brižljivo pripremano, a Zorge je najaktivnije učestvovao u pripremi ustanka mornara ratne mornarice.

A ipak mu se činilo da je revolucija stvar budućnosti. Moraće se još mnogo učiniti na vaspitanju masa. Za početak se upisuje na Kilski univerzitet i prilazi levom krilu nezavisne socijaldemokratske partije, ali pošto se nije mogao povezati sa spartakovskom grupom, stvara socijalističku studentsku organizaciju na univerzitetu i rukovodi njenim radom.

Obilazi ratne brodove kajzerovske flote i razjašnjava političku situaciju lučkim radnicima. I tu, u luci i na brodovima, njega iz milošte zovu Ika — plavookog mladića, koji je osetio sve ratne strahote. Na njegovim grudima je Gvozdeni krst drugog reda. I kad Ika kaže: »Dole Kajzer! Živila Nemačka Republika!« — to dopire do samog srca iskusnih mornara. Oni znaju: to su reči ponikle u stradanju, shvaćene u rovovima.

Ustanak je buknuo 3. novembra 1918. godine. Mornarima Treće eskadre pridružili su se lučki radnici. Na katakama su se pojavili crveni plamenci. Vlast su uzeli vojnički i radnički saveti Kila. Komandant flote je pobegao iz grada, u automobilu sa crvenom zastavicom. Ustanicima su se pridružili vojnici Libeka i radnici Hamburga i Bremena. Osmog novembra je u Minhenu proglašena republika. Devetog novembra pobunjeni radnici i vojnici zbacili su Kajzera Viljema II. Kajzer je pobegao u Holandiju. Buržoaska vlada je zatražila primirje od Antante. Rat je završen!

Zorge se radovao: pobeda je blizu! U tome ima i njegovog udela.

Ali radost je bila kratka — revoluciju su izdali i ugušili. Kontrarevolucionarni zaverenici zverski su se obračunali sa vođama nemačkog proletarijata Karлом Libknehtom i Rozom Luksemburg.

U tim teškim danima Zorge nije izgubio veru u snagu radničke klase. U Kilu se više nije moglo ostati. Početkom 1919. prelazi u Hamburg. Tu je došlo do susreta koji je

predodredio mnoge stvari u Rihardovom životu — upoznao se sa sekretarom komunističke organizacije Hamburga Ernstom Telmanom. Zgužvani, umašćeni kačket i vesele, lukave iskrice u očima... Teško ga je razlikovati od stotine lučkih radnika. Riharda je nešto privuklo tome čoveku. Ispostavilo se da je i Telman lučki radnik.

Krajem 1919. Zorge je stupio u KP Nemačke, postao je komunist. I od tog momenta otpočela je nova era u njegovoj biografiji, biografiji revolucionara-profesionalca.

Određen je za savetnika hamburškog komunističkog lista i rukovodi kružkom za samoobrazovanje pri hamburškom odeljenju Partije.

Sobičak u potkrovlu, gde se nastanio, pretrpan je knjigama. Rihard malo jede i malo spava, a mnogo radi. U takvoj zemlji, kao što je Nemačka, revolucionar-profesionalac mora živeti dvostrukim životom: sugrađanin želi da zna od čega živiš. Svaki onaj koji nije u službi, koji je bez posla, taj je i sumnjiv. Za takvog se odmah zalepe uhode. Moraju se davati privatni časovi i gubiti dragoceno vreme. Pored toga, on se priprema za ispite. I tu, na Hamburškom univerzitetu, vodi propagandni rad i stvara socijalističku studentsku organizaciju.

Na dan završetka Univerziteta aule su ispunili studenti svih godina. Profesorima se to ne sviđa. Ali, tu se ništa ne može — takvo je vreme. Niko više ne sluša. Berlin je nedavno ponovo prekriven barikadama. Vlada je protiv štrajkača poslala tenkove i artiljeriju, pa čak i avijaciju. Minhen je proglašio sovjetsku vlast i stvorio svoju crvenu vojsku... S teškom mukom su uspeli da iziđu na kraj sa ustanicima.

Kome sada treba obrazovanje, kad su u Nemačkoj ruševine, glad i smrt?

Dvadesetčetvorogodišnji Zorge izlazi na govornicu. On obasipa profesore blistavom bujicom drevnih izreka, govorí o Hegelovom »građanskom društvu«, o »prirodnom pravu« i »društvenom ugovoru«. Zatim prelazi na savremenu stvarnost — »državne tarife Centralnog saveza nemackih zadruga«.

Odavno ti zidovi nisu čuli tako nadahnute reči. Rihardu čestitaju završetak studija. Zorge je doktor državno-pravnih nauka i sociologije.

Srećnog li dana!

Zorge je bio sve poznatiji. To je bila popularnost pametnog agitatora i partijskog funkcionera visokih kvalifikacija. Riharda su poznavali i dolazili mu studenti i nosači.

A jednoga dana ga je posetio čudan gost — Šajdeman! Zakleti neprijatelj komunista, ugušitelj revolucije i desni lider socijaldemokrata. To je bio isti onaj Šajdeman, koji je na poziv Kajzera došao na ministarski položaj, otvoreni šovinista Šajdeman, koji je nešto pre toga izjavljivao: »Sada mi boljševizam izgleda veća opasnost nego spoljni neprijatelj«. »Krvavi pas Šajdeman« — tako su radnici nazivali organizatora »krvavog badnjeg večera« u Berlinu. Predsednik vlade »Vajmarske koalicije«, Šajdeman...

Rihard nije znao šta da misli. Premijer je razgledao Rihardovo skromno prebivalište i upitao: »Vi ste doktor Zorge, ako se ne varam?« — »Šta Vam treba?« — »Vi ste potomak čuvenog revolucionara Zorgea, Marksovog sledbenika. Hoću da vam predložim važan položaj u mojoj partiji. Nama su veoma potrebni mlađi ljudi jake volje, kao što ste Vi. Revolucionarna slava vaših...« — »Ja se špekulacijom nikada nisam bavio!« — oštro mu odgovori Zorge. — »Bolje bi bilo da razmislite o tome, gospodine Šajdemane, da li ste vi potrebni mlađim ljudima...«

Predsednici vlade ne vole da se na takav način odbijaju predlozi. Sem toga, univerzitetska uprava je nanjusila da Zorge rukovodi ilegalnom studentskom organizacijom. Morao je odmah da napusti Hamburg.

Odlučio je da se zaposli kao nastavnik u Višoj tehničkoj školi u Ahenu. Pre toga su ga pozvali u Berlin, u CK Partije. U Berlinu je Zorge podrobno referisao o situaciji u Hamburgu. Dobio je novi zadatak — otpočeti rad među rudarima Ahena, koji su pod uticajem katolika, i formirati po okнима komunističke grupe.

Dogadaji i dogadaji... Na prvi pogled izgleda da međusobno nisu povezani, a, ako se bolje zagleda, sve ima svoju logiku.

U Ahenu je Zorge određen za člana Gradskog komiteta Partije. On je čest gost rudara i povezuje se sa rukovodećim partijskim organima Rajnske oblasti. A uporedo s tim drži predavanja na Višoj tehničkoj školi. Zorge piše Korensu: »Ljudi me dobro slušaju. Kad bi oni znali koliko stvarno imam godina! Srećom, uvek mi daju pet godina više, tako da se mire sa još zelenim učenim čovekom tamo, za govornicom«.

Državni činovnik Kap je odlučio da uspostavi ličnu diktaturu u Nemačkoj. Oslanjajući se na prestupnike, soldatesku i sve vrste političkih avanturista, Kap je organizovao puč. Rihard je na čelu štrajkačkog odbora. Ne dozvoliti Kapu da dođe na vlast!

I mada je puč ugušen, reakcionari su odlučili da se osvete Zorgeu. Bio je prinuđen da se krije. No, njegov rad u Ahenu još nije završen. Morao je da se povuče u duboku ilegalnost i da promeni profesiju. Rihard se zapošljava kao rudarski radnik u oknu. Ko bi u tom mršavom, ugljenom prašinom pokrivenom mladom čoveku prepoznao poznatog doktora, koga je u svoju partiju htio da uvuče sam Šajde-man!... Ika barata ašovom i pijukom. Peče ga u krstima, peku ga stare rane, u glavi mu se muti od umora i stalnog gladovanja. Ali, ni ovde ne zaboravlja svoje obaveze revolucionara-profesionalca; premeštajući se iz okna u okno svuda stvara komunističke grupe. Ulaze mu u trag. Pri nuđen je da beži u Holandiju. U Holandiji ga hapse i šalju nazad u Nemačku.

Počinju selidbe iz grada u grad. U Remšajdu je propagator i instruktor. U Solingenu 1921. godine neočekivano postaje urednik komunističkog lista »Bergiše arbajter-štyme«. Takav je partijski zadatak. Njegovog prethodnika, urednika, vlasti su strpale u zatvor.

Kod Riharda se pojavila nova strast — novinarstvo! Pokazalo se da je rođeni novinar. List je ispunjen zajedljivim političkim člancima. Ko je njihov autor? Adoml, Hajnce ili Petcold. Ima ih mnogo. A, u stvari, to je sve jedan isti doktor Zorge. Eto kakva je njegova sklonost! No, novinarstvo samo za sebe ne vredi mnogo, ono mora da služi velikoj stvari.

Sve urednike komunističkih listova sustiže ista sudbina — Zorge je uhapšen i poslat u zatvor Elberfeld. Izdržavši kaznu, vraća se u Solingen pun ranijeg entuzijazma.

Krajem 1922. godine pozvan je u Frankfurt na Majni — potreban je kvalifikovani propagator i nastavnik na partijskim kursevima.

A događaji se nižu jedan za drugim. Novinarstvo nije zaboravljeno; sve češće se u časopisima i listovima pojavljuju Zorgeovi politički članci. U izdanju Partije objavljena je njegova brošura »Roza Luksemburg i akumulacija kapitala«. Brošuru nije objavio pod pseudonimom, već pod svojim imenom. Sada već na njega počinju da gledaju kao na teoretičara-istraživača. Prvi pokušaj takve vrste i odmah široka popularnost. (Kasnije su nacisti spalili čitav tiraž te brošure.)

Zvanično se vodi kao mlađi naučni saradnik i asistent na Sociološkom fakultetu Frankfurtskog univerziteta, a privatno drži predavanja.

Ali, to je bila samo spoljna strana njegove aktivnosti. Glavno je bilo nešto drugo, on je bio zadužen za svu povrljivu prepisku i partijsku arhivu, i služio je kao veza između Frankfurtske partijske organizacije i Centralnog komiteta u Berlinu. Povereni su mu partijski novčani fondovi. Smatraju ga za najsigurnijeg i nepodmitljivog čoveka. Partijski novac i propagandni materijali čuvani su u Richardovoj univerzitetskoj kancelariji ili, pak, u biblioteci Sociološkog fakulteta.

Kada je u Saksoniji, posle oružanog ustanka, proglašena radnička republika, Zorge je tamo otputovalo radi pružanja pomoći ustanicima.

Kuda te vode događaji, Riharde Zorge?

On se seća tog aprilskog jutra 1924. godine. Riharda su hitno pozvali u partijski biro. Sekretar ga je upoznao s nepoznatim drugovima. »Oni su došli iz Sovjetskog Saveza, na kongres KP Nemačke!« — rekao je sekretar. — »Stanovaće kod tebe. Ti odgovaraš za njih.«

To nije bio običan partijski zadatak, to je najveće poverenje. Upravo njemu, Zorgeu, poveren je život sovjetskog

skih delegata, koji su došli u Nemačku, delegata — istaknutih predstavnika Svesavezne komunističke partije boljševika! Manuilski, Lozovski, Kusinen, Pjatnicki... I mada je IX kongres održavan legalno (Partija je privremeno izišla iz ilegalnosti), predstavnici komunističkih partija drugih zemalja prisustvovali su Kongresu tajno: njih su jurile policijske uhode. Zorge se ni koraka nije odvajao od svojih gostiju. Ti ljudi su se sretali s Lenjinom i razgovarali s njim... Lenjin... Te godine je čitav svet žalio što je umro.

Rihard je opravdao poverenje Partije.

On je učesnik kongresa KP Nemačke. Susret sa starim drugom Ernestom Telmanom. Telman je boravio u Sovjetskom Savezu; slušao je i video velikog Lenjina... Tu je bilo mnogo davnašnjih, proverenih prijatelja... Jer, pređen je veliki put — rovovi, Kil, Hamburg, okna Ahena, novinarsko iskustvo. Školovao se na tri univerziteta... A Rihard ima već blizu trideset.

Preko noći žudno zapitkuje drugove o Sovjetskom Saveznu. »Pa to je moja domovina!...« — kaže on i priča o svojoj neobičnoj biografiji. Manuilski se zamislio. Njemu je jasno: Zorge je bezgranično odan idejama komunizma i duboko razume pitanja međunarodnog radničkog pokreta. Od takvoga može vremenom izrasti visoki rukovodilac. Brošura mladog teoretičara ostavila je dobar utisak na Manuilskog, iako sam autor njome nije zadovoljan. »A zašto se Vi ne biste vratili u domovinu?« — upitao ga je Manuilski. Rihard se nasmejao; zar bi to bilo moguće?

Ispostavilo se da je to ne samo moguće nego i neophodno. U Sovjetskom Saveznu, gde se nije morao sakrивati od uhođenja, Zorge bi se u smirenoj atmosferi mogao prihvati teoretskih istraživanja i uopštiti iskustva nemačkog radničkog pokreta. Drug Telman visoko ceni Zorgea.

I ostvarilo se ono o čemu Zorge nije smeо čak ni da sanja — krajem decembra 1924. godine otputovao je za Moskvu.

... Ovde je svojevrstan način života. O komunizmu se moglo govoriti naglas. Tu su nam pri ruci najbolje biblioteke i fondovi revolucionarne literature. Možete šetati

Знам т. Зорге с 1924, по работе в
Германии и считаю его говорящим заслуженным
важущим доверием

D. Manuilskij

Москва 19¹⁹/vii 24.

Preporuka D. Z. Manuilskog

	Илья Рихардович Зорге
Национальность.	Рамзай
Партийность (стаж).	Зорге, Рихард
Знание языков.	немец,
Краткие биографические сведения.	1919 г. в Германии. немец, английский, французский, испанский, португальский, итальянский, французский и португальский.

Zorgeov anketni list

Фамилия:

Sorge

Zorge

Имя в отчестве:

Ika - Richard

Время рождения (год, месяц и число):

4.10. 95

1895. 9. 10.

Где проживали:

- 22 Berlin, Dom Martin, Kiel Hamburg
2½, Taxis, Taxis Club Taxisclub.

Партийность:

Kommunistische Partei Deutschlands K.P.D.

В какой партии:

Antifaschistische W. 08648 K.F.N.

Если член комитета какой страны:

1919

1919

С какого времени:

von Januar 1919 am U.S.S.R.
W.W. Zorge geboren 1917, Zorge.

Доктором ли работал

бывшем (каким) инженером, где и когда.

Zorgeov anketni list

ulicama ne osvrcući se. Neobična atmosfera. Gotovo da se ne poveruje u to. Sloboda!... Koliko divnih reči o njoj izgovoreno za vreme noćnih bđenja sa Erihom Korensom, koliko joj je stihova posvetio Ika!... Takva si ti, znači, slobodo! Srce je prepuno zanosa.

Rihard brzo koraća moskovskim bulevarima, on želi da sve vidi odjedanput, da se odmah uključi u opšti ritam, da napravi nešto veliko i značajno. On žuri i strahuje da sve to može odjednom da se rasprši kao san. Sovjetski pasoš... Zorge — građanin Sovjetskog Saveza! Da li je zaista sve to stvarnost? ...

U martu 1925. Hamovnički rejonski komitet SKP (b) prima Zorgea u Komunističku partiju Sovjetskog Saveza. Uručili su mu partijsku knjižicu. I pre no što ju je stavio u džep, Zorge ju je kradom celivao: »Ako zatreba, umreću za tebe Partiju, domovino!...«

Zorge se nastanio u hotelu »Luks«, soba br. 19. Ali je u hotel dolazio samo da prespava. Rano izjutra odlazio je u Institut marksizma-lenjinizma. Vodio se kao referent, politički i naučni sekretar, a taj rad je zahtevao ne samo erudiciju već i veliku istrajnost, i oduzimao mu mnogo vremena. A uveče — u klub nemačkih komunista, gde su

Riharda izabrali za prvog predsednika uprave. I mada u upravi ima trinaest ljudi, Zorge je najaktivniji.

Tu se takođe vodila borba. Ponekad su trockisti nametali provokativne diskusije. Tada ih je Zorge, sevajući očima, raskrinkavao kao izdajice radničke klase. Prema neprijateljima je bio nemilosrdan. Šta hoće trockisti? Da upropaste proletersku revoluciju? Takvima nema mesta u komunističkom pokretu! U čemu su te sitne duše bolje od Eberta, Šajdemana i Noskea? . . .

Kada je stizao da radi na svojim člancima i brošurama? Potpisivao ih je različito: Ika Zorge, R. Zonter. Za dve godine u časopisima je objavio sedamnaest ozbiljnih radova: »Specifični karakter novorođenog nemačkog imperijalizma«, »Stav Druge internacionale prema posle-ratnom imperijalizmu«, »Materijalni položaj proletarijata u Nemačkoj«, »Ekonomска депресија у Немачкој«, »Nacional-fašizam u Nemačkoj«. I mnogo drugih, koje je teško nabrojati. Za te dve godine napisao je obimne radove, koji se čak i njemu dopadaju (što mu se retko događalo): »Ekonomski paragrafi Versajskog mirovnog ugovora«, »Novi nemački imperijalizam«, »Plan Dauesa i njegove posledice«.

Iz nemačkih novina saznaće da su njegovi radovi stekli veliku popularnost u Nemačkoj. Prijatelji se naoružavaju njima, a neprijatelji, prirodno, bacaju se blatom na autora.

Da, i to je takođe borba. Ipak, Zorge nije nezadovoljan sobom. Aktivna priroda zahteva akcije. Naći se licem u lice

Richard Zorge (1920. godina)

s neprijateljem, aktivno se uhvatiti u koštač sa onima koji posežu na sovjetsku državu — to je ono čemu on teži.

Svoja razmišljanja deli s novim drugom, čestim gostom kluba nemačkih komunista Janom Karlovičem Berzinom, koga Rusi zovu Pavle Ivanovič (tako je to ostalo još iz građanskog rata!). Jan Karlovič dolazi u klub da čuje referate o međunarodnim temama. »Pa i ja sam takođe, u izvesnoj meri, Nemac« — govorio je on uz osmeh. — »Po majčinoj liniji.«

Berzin se slaže: ako želiš da se tučeš kako valja, onda se i treba tući. Međunarodna situacija je krajnje zaoštrena. Došlo je do svetske ekonomski krize. A izlaz iz krize imperijalisti uvek traže u ratu protiv Sovjetskog Saveza. Izgleda da vladajuće klase u Nemačkoj nameravaju Hitleru da predaju vlast. Za Hitlera je rat — »osvežavajući veter«.

I japanski general Tanaka ponavlja reči Hitlera. On je svom imperatoru predložio tajni »memorandum Tanaka«, u kojem je trasirana politika »krvi i čelika«. Tu je dat obiman plan vanjske ekspanzije japanskog imperijalizma: zauzeti Mandžuriju, Mongoliju, Kinu, jugoistočnu Aziju, Indiju, centralnu Aziju, Malu Aziju i Evropu, i pobediti SAD. Rat sa Sovjetskim Savezom Tanaka smatra neizbežnim i neophodnim. Sumanute ideje o svetskoj dominaciji. Možda. Ali Japanci već dejstvuju. Ne tako davno je Tanaka ponovo poslao trupe u Šantung, bacio je oko na Mandžuriju, primiče se granicama Sovjetskog Saveza i vrši pritisak na Čang Kaj Šeku. Pod tim pritiskom vlada u Nankingu je prekinula odnose sa Sovjetskim Savezom, a nešto pre toga je isprovocirala incident na Istočnoj kinесkoj železnici, koja je bila vlasništvo SSSR-a. Revolucija 1925—1927. godine u Kini pretrpela je privremen poraz. Samo za poslednje dve godine poginulo je skoro pola miliona revolucionara radnika i seljaka. Na čelu nankinške vlade i njene armije nalazi se Čang Kaj Šek. Eksponent buržoazije i veleposednika, zakleti neprijatelj Sovjetskog Saveza, Čang Kaj Šek potpuno udovoljava imperijalistima svih zemalja, i oni su jednoglasno priznali nankinšku vladu, zadržavši za sebe »pravo otvorenih vrata«, to jest pravo da pljačkaju tu zemlju i da se mešaju u njene unutrašnje stvari.

Od Čang Kaj Šeka i japanskih militarista mogu se očekivati nove provokacije.

Mi moramo biti dobro obavešteni o onome šta se događa u zemljama Dalekog istoka, koje graniče s nama, naročito u Kini i Japanu. Takva je logika na koju upućuju poslednji događaji. Sovjetska država se brine za bezbednost svojih dalekoistočnih granica.

Kad bi se mogla stvoriti svojevrsna informativna služba na teritoriji Kine... Za takav rad su, razume se, potrebni odlučni, inteligentni ljudi, sposobni da se na licu mesta snadu u zamršenoj situaciji i da blagovremeno ojaveste o intrigama Japana u Kini. Da, da, mi, na žalost, ne dobijamo uvek na vreme informacije... Uostalom...

»Mogu da ti čestitam!« — kaže Berzin i pruža Rihardu knjižicu isaranu hijeroglifima. Zorge je u nedoumici. Šta bi to moglo da bude? Okreće knjižicu sa svih strana. Treba da bude na kineskom ili japanskom...

R. Zontter: »Novi nemački imperijalizam« — reče Jan Karlovič s osmehom. — »Tek što je objavljena u Tokiju. Tražio sam da pošalju jedan primerak. Za tebe...«

Rihard je iznenađen. Njegova brošura na japanskom!

Odlazi od Berzina duboko zamišljen. A zatim se baca na literaturu o Dalekom istoku. Jan Karlovič je uspeo da mu usadi živo interesovanje za probleme Dalekog istoka. Kina... Japan... Tajanstvene zemlje. Nešto slično onom iz Andersenovih bajki... »U Kini, kao što je poznato, žive Kinezi...«

Jan Karlovič Berzin

Berzin... Otkud on zna za tajni »memorandum Tanaka«? Ni u jednom izvoru Rihard nije našao da se spominje »memorandum Tanaka«.

Na kraju je Zorge shvatio.

Za vreme sledećeg susreta s Janom Karlovičem Zorge mu je rekao: »Daleki istok je postao moja strast. Pošaljite me u Kinu!« Rihard Zorge je postao vojni obaveštajac. »Vojni obaveštajac mora savršeno poznavati vojnu nauku« — rekao mu je Berzin. — »Iskustvo prošlog rata danas je nedovoljno«. I Rihard se prihvatio vojne nauke.

Pokazalo se da u Kini ne žive samo Kinezi.

U svakom slučaju u poslovnom delu Šangaja oni se gotovo i ne mogu videti. Tamo su nedavno visile table: »Kinezima i psima ulaz zabranjen«. Tu je gazda — međunarodni kapital.

Ono najlepše u Šangaju — to je, svakako, Band, kej. Kamene zgradurine inostranih banaka i ustanova nadvile su se nad prljavu Hwang-Pu, po kojoj krstare motorni brodići i džunke. Pretovareni prekookeanski brodovi sporu plove iz reke u more. Na sidrištu se nalaze inostrane krstarice sa razvijorenim zastavama. Rosi sitna kiša. Automobili direktora banaka i posrednika svetlucaju svojim izglačanim staklima. To je »međunarodni setlement«.* Odmah tu je i francuska zona.

Zorge se lagano uputio prema Garden-bridžu. Šangaj... Prepun je stranaca. Poslovni ljudi-berzijanci, ruski belogardejci, nemački, američki, engleski i francuski trgovci, savetnici i stručnjaci. Rezidenti**) imperijalističkih obaveštajnih službi gotovo otvoreno se bave prikupljanjem podataka. Englezi su u Vejv Haj Veju izgradili vojnopoljsku bazu. Kina je decentralizovana. U svakoj provinciji zaseo kineski generalčić, koji sebe smatra apsolutnim gospodarom.

*) Setlement — engleska reč za deo grada u kolonijama i polukolonijama, u kome stanuju stranci. — Prim. prev.

**) U sistemu obaveštajnog rada rezident je iskusni agent kome obaveštajac (ili obaveštajni centar) poverava rukovođenje radom nekoliko agenata, koji se nalaze neposredno na izvoru informacija (prim. prev.).

Zorgeu je postavljen zadatak: stvoriti obaveštajnu organizaciju koja bi dejstvovala na čitavoj teritoriji severoistočne i jugoistočne Kine — Harbin, Mukden, Šangaj i Kanton.

Stigli su i pomoćnici. Sa jednim od njih — radio-telegrafistom Maksom Klauzenom — Zorge je postao blizak prijatelj. To je bio dobro razvijen čovek, širokog otvorenog lica. Iz čitave njegove pojave zračila je dobrota, u nepoznatoj situaciji se osećao slobodno, i uopšte se dobijao utisak da je Maks za svojih trideset godina dosta video. Tako je u stvari i bilo.

Maks Kristijansen Klauzen je odrastao u porodici sitnog nemačkog trgovca na ostrvu Nordstrandu. Bio je bravarski šegrt kad je pozvan u vojsku i poslat u rat. Služio je u jedinicama veze kao radio-telegrafista. Odrastao je na moru i more ga je uvek privlačilo. Zbog toga je posle rata postao mornar i zaposlio se na trgovackom brodu, na liniji Hamburg — luke Baltičkog mora. U proleće 1922. godine stupio je u Savez mornara. Ali, nije prošlo ni dva meseca a njega su uhapsili i osudili na tri meseca zatvora, za aktivno učešće u štrajku mornara.

Prvi put mu je pošlo za rukom da dođe u Sovjetski Savez 1927. godine. Sovjetska vlada je kupila od Nemačke trojarbolni jedrenjak da bi kompletirala svoju ribarsku flotu koja je lovila tunj. U sastavu posade tog broda nalazio se i mornar Maks Klauzen.

Pre toga je od drugova dosta slušao o sovjetskoj zemlji, a sada se, evo, i sam obreo u Murmansku. Ugledao je novi svet i došao do zaključka da jedino komunizam može ljudima osigurati sreću. U Murmansku se veoma sprijateljio sa sovjetskim mornarima. Po povratku u Hamburg stupio je u Komunističku partiju Nemačke.

Maks je u Interklubu često pričao mornarima šta je video u Sovjetskom Savezu i žalio je što nije imao prilike da poseti Moskvu. Sve vreme je žudeo da dođe u Sovjetski Savez. I san mu se na kraju ispunio — video je Moskvu.

U Moskvi se Klauzen upisao u školu za radio-telegrafiste i posle njenog završetka, u martu 1929. godine, preko Sibira oputovao za Kinu. Isprave su mu glasile na ime nemačkog trgovca.

Zorge se brzo uverio da ima posla sa obdarenim radio-tehničarom. Klauzen je u Zorgeovoj grupi postao ekspert za organizaciju radio-veze. On je montirao prenosne radio-stanice u mnogim kineskim gradovima.

Po Rihardovom savetu Maks se uselio u malu kuću u istočnom delu Šangaja. Da li je tada Zorge mogao pretpostaviti da će to izazvati velike promene u životu njegovog prijatelja Maksa!

U jeku najvećeg rada, kad su obojica morali da otpisuju za Kanton, Maks je izjavio: »Ja se ženim«. Veoma začuđen, Rihard se uzdržao jer je znao: s ljubavlju nema šale, ako se ona okomi, makar to bilo i u Šangaju. S obzirom na to da obaveštajac u takvoj situaciji nema pravo da preduzima slične korake bez dozvole rukovodstva, Maks je o svemu obavestio Zorgea i tražio njegov savet. Rihard je tražio da vidi Ani (tako je Klauzen zvao svoju verenicu). Našli su se u restoranu »Astorija«. Posle malo časkanja Rihard je zamolio Anu za igru.

Šta su znali o njoj? Ruskinja Ana Matvejeva Ždankova. Rođena u Sibiru 2. aprila 1899. godine. Kad je navršila tri godine, otac, koji je bio udovac, dao ju je »na vaspitanje« trgovcu Popovu. Kod trgovca je živela četrnaest godina. Život je bio težak. Anu su pretvorili u služavku. Vukla je drva, i za vreme mrazeva čistila dvorište zamećeno snegom.

Kasnije se upoznala s finskim inženjerom Valenijusom, dva puta starijem od nje. Da bi se oslobođila Popovih, udala se za njega iako ga nije volela. Za vreme revolucije Valenijus je pobegao u Kinu. Tu se počeo baviti prevarama, pokušavajući da u to uvuče i Anu. Ona se usprotivila. Razvela se od Valenijusa i zaposlila u bolnici kao bolničarka. To je cela njena istorija.

Ana se dopala Zorgeu. On je bio dovoljno pronicljiv da kaže: Maks je napravio srećan izbor i našao pravu životnu drugaricu.

Porodični život nije omeo ono glavno — rad. A on je zahtevao veliko naprezanje i neprekidna putovanja po gradovima ogromne zemlje. Uspostavljena je veza s Centrom, poslati su prvi radiogrami.

No, Zorge je bio potpuno svestan: bez pomoći ljudi koji dobro poznaju situaciju ne može se postići uspeh. Ti ljudi su bili kineski i japanski novinari. On se brzo sprijateljio sa inostranim novinarima, akreditovanim u Šangaju, i upoznao s nemačkim vojnim savetnicima u nankinškoj vojsci.

Sve upornije je pratilo delatnost specijalnog dopisnika lista »Osaka Asahi« Japanca Ozakija Hosumija. Ozaki je nedavno u svom listu objavio članak u kome je pisao: »Uzbuđujuće upozorenje u šangajskom parku — 'Kinezima i psima je ulaz zabranjen' — skinuto je, ali stvarni gospodari ovde i dalje ostaju Englezi«. Kao što se saznao, Ozaki je povezan s jednom kineskom studentskom grupom, progresivno raspoloženom, i pod pseudonimom objavljuje članke koji razobličavaju osvajačku politiku inostranih država u Kini.

Preko jedne poznanice, novinarke, Zorge je izrazio želju da se sastane s Ozakijem. Japanac je rekao da će mu biti draga da se vide.

Kasnije će Zorge dati ocenu o svome novom prijatelju: »Ozaki je bio moj prvi i najviše cenjeni pomoćnik... Naši odnosi, kako službeni, tako i lični, uvek su bili izvrsni. On je davao najtačnije, najpotpunije i najinteresantnije informacije od svih koje su do mene dopirale iz japanskih izvora. Odmah posle upoznavanja s njim sam se veoma sprijateljio. X

Obično se Rihard sa Ozakijem sastajao u Garden-bridžu, na granici japanske zone. Zatim bi sedali u automobil i odlazili u neki park, što dalje od japanske policije.

Imali su o čemu da razgovaraju i šta da saopštite jedan drugom. Raspravljali su o spoljnoj politici Čang Kaj Šekove vlade i o njegovojo vojsci, o premeštajima u vrhovnoj vojnoj komandi, o tome koje klase i slojevi podražavaju nankinški režim i o zavisnosti toga režima od Engleske i Amerike.

Da li je Ozaki naslućivao da ima posla sa obaveštajcem. Izgleda da jeste. Ali on je shvatio: Zorge je isto kao i Ozaki — prijatelj kineskog naroda, i on predstavlja neke snage koje se suprotstavljaju imperijalizmu. To je bilo dovoljno.

U šangajskim noćima, na Rihardovu molbu, pričao je o sebi. Rođen je u Tokiju 1. maja 1901. godine, u porodici novinara. Kad je Hosumi navršio pet godina, njegovog oca su postavili za urednika lista »Tajvan Niči Niči Šimbun«. Porodica se preselila u grad Tajpeh, na Formozi (Tajvanu). Planinsko ostrvo, pokriveno šumama kamforovog lista, postalo je japanska kolonija posle surovog japansko-kineskog rata. Naseljavali su ga uglavnom Kinezi koji su mrzeli osvajače i na svakom koraku im pružali otpor. Trinaest godina je proveo Hosumi na tom ostrvu. Osvajači su silom oterali kineske seljake sa zemlje i prinudili ih da rade na plantažama. Pirinač, čaj, šećerna trska, limunovi i pomerandže — sve je izvoženo u metropolu. Tu je carovala otvorena samovolja. »Pritisak i nasilje japanskih vlasti nad porobljenim mesnim stanovništvom izazivali su kod mene prve sumnje...« — takvi su Ozakijevi utisci iz vremena provedenog na Formozi.

Sumnje nisu prestale ni onda kada je Hosumi, posle završene srednje škole u Tajpehu, otišao u metropolu. U Tokiju je konkursom primljen na Prvi-Itiko koledž, najbolji u zemlji, gde su primani samo najsposobniji; posle koledža je, po običaju, bio otvoren put za Tokijski univerzitet. Po očevom savetu, Hosumi je 1922. godine prešao na Pravni fakultet Tokijskog univerziteta i 1925. godine dobio titulu doktora prava.

Još za vreme školovanja na univerzitetu Ozaki je shvatio da je buržoasko pravo — pravo jačega. Potvrdu takvog zaključka našao je u stvarnosti koja ga je okružavala. Tako su u septembru 1923. godine, kad je zemlju zahvatio veliki zemljotres, vladajuće klase, plašeći se nemira u narodu, odlučile da nezadovoljstvo masa zbog teškog ekonomskog stanja i neumešnosti upravljanja usmere protiv komunista i »tuđina«. Otpočela su divlja razračunavanja: četiri hiljade korejskih radnika je ubijeno, a hiljadu i trista japanskih radnika — simpatizera revolucije strpano je u zatvore. Posebno neljudski su se žandarmi obračunali sa devetoricom komunističkih funkcionera. Bascili su u zatvor i porodicu rukovodioca društva agrarnog pokreta Morisakija Henkišija. Vođena je stalna hajka na komuniste i revolucionarno raspoložene studente.

Potresen tim događajima, Hosumi je napustio univerzitet i otišao na Formozu. Preturajući jednom prilikom po očevoj biblioteci, našao je knjigu o Ferdinandu Lasalu, jednom od organizatora Opštenemačkog radničkog saveza. Mladić je još uvek suviše malo znao da bi se mogao snaći u zamršenim Lasalovim oportunističkim stavovima, ali je otkrio drugo: trgovački sin Lasal učestvovao je u revoluciji 1848. godine, smatran je vatrenim agitatorom i veličao je radničku klasu. Ozaki se prvi put duboko zainteresovao za socijalne probleme.

Vratio se na Tokijski univerzitet. Radi kao naučni saradnik i intenzivno studira rade Marksa, Engelsa, Lenjina i članke Sen Katajame, stupa u sindikat »Hogikaj«, a uveče posećuje »Tokijski klub socijalnih problema«, gde se vatreno raspravlja o sudbini Japana i diskutuje o člancima objavljenim u časopisu »Marksizam«. »Veliki deo vremena posvećivao sam izučavanju baš tih dela«. Ozaki je bio vatreni simpatizer mlade socijalističke države.

Blistavi um i detaljno poznavanje istorije i kulture zemalja Azije učinili su Ozakija ljubimcem studenata. Stekao je mnoge prijatelje. Hosumi je bio suviše inteligentan da bi sve svoje misli poverio tim prijateljima — jer je većina poticala iz imućnih klasa i svaki se spremao da postane čovek od uticaja u državnom aparatu. Prijatelji su mu mogli dobro doći u budućnosti, kad Ozaki definitivno izabere svoj put. A put je bio jasan: Ozaki je odlučio da sledi očev primer — da postane novinar; karijera državnog činovnika ga nije privlačila.

Ozaki se 1926. godine zaposlio u tokijskom listu »Asahi« i aktivno sarađuje u sindikalnoj štampi, gde se pojavljuje pod pseudonimom »Kusano Henkiši« (u znak sećanja na Henkišija Morisakija, koga je vlada, zajedno s njegovom porodicom, bacila u zatvor). Dok je Hosumijev otac služio u novinsko-izdavačkom koncernu »Majniči«, sam Hosumi je prešao u suprotni tabor — »Asahi«, mada je mogao, koristeći očeva poznanstva, da dobije visok položaj u »Majničiju«. Posle godinu dana Ozaki je dobio veću dužnost i prešao u veliki list »Osaka Asahi«, a uskoro je dobio premeštaj u Kinu. Tamo se i upoznao sa Zorgeom ...

Rihard je smatrao da je Ozaki bio dosledan antifašist i patriot svoje zemlje. Bio je čvrsto uveren da će politika spoljne ekspanzije dovesti Japan do propasti.

Takav je bio novi Zorgeov saradnik. Bilo je i Kineza — saradnika u Mukdenu, Kantonu, Šangaju i drugim gradovima.

Tri godine života u Kini... Čime su one bile ispunjene?

Organizacionim radom, neprekidnim putovanjima, sa-stancima, izučavanjem zemlje. Rihard se bavio naučnois-traživačkim radom i pisanjem. Izučavao je japanski i kineski jezik. Kao da je predosećao da mu sve to može koristiti za ubuduće. Njegovi koferi su do vrha bili puni naučnog materijala o Kini. U krugu kineskih novinara citirao je stihove drevnog pesnika Li Sjan Juna: »Ja sam prošao zemlju s kraja na kraj... Davno nisam video kuću, no, kao u stara vremena, kopljje i štit ne znaju za pre-dah...«

To su bile naučne vežbe uz zviždanje metaka.

U Mandžuriji su se zbijali događaji od vanredne me-dunarodne važnosti.

»Mukdenski incident«, drugim rečima — okupacija Mandžurije od strane Japana, počeo je 18. septembra 1931. godine. U toku noći, uoči 19. septembra, okupirani su Muk-den i Čancun, 22. septembra Girin, 18. novembra — Čičikar. Japancima je pomagao kineski general Čang Cin-Hoj. Početkom 1932. godine skoro svi glavni gradovi i železnički čvorovi u Mandžuriji bili su u rukama Japanaca.

Posle zauzimanja severne Mandžurije japske trupe su počele da se koncentrišu na dalekoistočnoj granici Sovjetskog Saveza.

Od Zorgeove organizacije tražena je krajnja operativnost. I radiogrami su neprekidno leteli u Centar. Japanci su vrbovali belogardejce za antisovjetske bande, pisali o neizbežnosti rata između Japana i Sovjetskog Saveza, i svim tim akcijama, usmerenim protiv Sovjetskog Saveza, japanski imperijalizam je računao da će pronaći saveznike među reakcionarnim krugovima Evrope i Amerike. U januaru 1932. godine Japanci su preduzeli ofanzivu na Šangaj.

U to nemirno vreme Zorge i njegovi saradnici su bili u prvim redovima ovih događaja. Putovanja u Mukden, Harbin, Čančun i Girin. U Čapeju — kineskom delu Šangaja — Zorge je video žestoke borbe gradske sirotinje protiv japanskih trupa. Da, video je barikade i plamenom zahvaćeni Čapej. Japanci su upotrebili artiljeriju i avijaciju.

U januaru 1933. Zorgea su pozvali u Moskvu. On je izvršio svoj zadatok. Centar je bio blagovremeno obavešten o događajima koji su se odvijali u Kini. Nešto kasnije, u avgustu 1933, preko Harbina su otputovali u Sovjetski Savez Maks i Ana Klauzen.

I evo, posle nekoliko meseci Zorge je ponovo na Dalekom istoku u Japanu...

Kako mu je žao što pored njega nema Maksu Klauzena. Oni su zaista dobro radili. Da bi se kamuflirao, Maks se veoma vešto bavio trgovinom — prodavao je nemačke motocikle...

Ozaki se vratio u Japan još prošle godine. On je tu negde, u Osaki ili možda u Tokiju.

Zorge je razmišljao o prošlosti. Ima u njoj svetlih stranica, stranica borbe i ilegalnog rada. I na svakom koraku je vrebala opasnost, svega je bilo... U jednoj anketi on je gotovo aforističnom jezgrovitošću definisao suština svoje delatnosti: »Profesija — intelektualac. Poziv — partijski rad.«

No vreme je bilo da se misli na budućnost, ona je tražila akcije.

ZAKONI ZA OBAVEŠTAJCA

Za mesec dana boravka u Tokiju Rihard je uspeo ne samo da upozna grad, ispresecan mnogobrojnim kanalima i rečicama, već i da poseti predstavnike informativnih službi i inostrane ataše za štampu, da prisustvuje svim konferencijama za štampu i prijemima, i da stupi u članstvo tokijskog udruženja inostranih dopisnika.

Upoznavanja je počeo od atašea za štampu — rukovodioca nemačke informativne agencije DNB — Vajzea. To je bila tipična »crna bubašvaba«, Firerov pristalica. Vajze je očigledno već razgovarao s ambasadorom o Zorgeu, s obzirom na to da je ataše za štampu prilično ljubazno dočekao novog dopisnika. Vajze se s neskrivenom radoznalošću raspitivao o nacističkom klubu štampe u Berlinu, o pozntim novinarima i Funkeovom zdravlju. Rihard se ponašao veoma skromno, ne dižući sebi cenu, hvalio je članke piskarala iz DNB i samog Vajzea, povlađivao mu i otvoreno izjavio da će mu biti veoma teško u nepoznatoj zemlji bez pomoći tako iskusnog novinara kao što je Vajze. Ataše za štampu se lako zalepio na laskanje i obećao mu pomoć u prvo vreme. Zatim su povodom poznanstva ručali u restoranu »Fledermaus«.

Trebalo se takođe učvrstiti u tokijskom udruženju inostranih dopisnika, u tom vavilonu štampe.

Tokijsko udruženje inostranih dopisnika predstavljalo je poseban svet, sa svojim nepisanim zakonima, uređenjem i običajima. Tu su se okupili predstavnici »sedme sile«, preprednjaci željni senzacija, krajnje operativni, ne prezajući ni pred čim kad je potrebno doći do interesantnog

materijala. Svaki od njih je zamišljao da je opunomoćeni predstavnik zemlje koja ga je akreditovala u Japanu, svaki je smatrao da zvezda inostranih dopisnika treba da sija zaslepljujuće, jer je novinarska karijera istovremeno i politička karijera. Oni su voleli svoj nemiran rad, drsko su obijali pragove japanskih ministarstava, provlačili se kroz svaku pukotinu, podmićivali činovnike mastiljare i sekretarice, i tumarali po burdeljima i barovima. Bila je to legalna špijunaža. I sve zbog toga da bi dobili kakav senzacionalan materijalčić za svoj listić ili časopis. Njih su držali, jer interesovanje čitalaca za egzotičnu zemlju kriantema i gejši nikad nije prestajalo. Doduše, nisu ih ni plaćali naročito mnogo.

No, čak ni najprepedeniji novinar ne može svuda da stigne. Zbog toga se u udruženju i formirala svojevrsna pijaca: razmena informacija. Kad su se približavali važni politički događaji, čitava ta novinarska rulja se udruživala, međusobno su deljene obaveze, birao centar za koordinaciju, otpočinjala je epoha velike solidarnosti i stvaralačkog drugarstva. U takvim momentima nije bilo važno što su postojala politička trvanja između zemalja čiji su oni predstavnici, jer novinarskoj bratiji nije stalo do trvanja: svi su oni prijatelji jedne sile — sedme!

Na čelu udruženja obično je bio onaj novinar koji je savršeno vladao jezikom države u kojoj se nalazilo udruženje. U Tokiju je davao ton neki Branko Vukelić, foto-reporter pariskog ilustrovanog lista »Vi« i dopisnik beogradskog dnevnog lista »Politika«, čovek tridesetih godina, visok, utegnut, širokog dobroćudnog lica i lukavih nasmejanih očiju. Oblaćio se jednostavno, ali elegantno, a stanovaо je najpre u hotelu »Imperijal«, odakle se kasnije preselio u zgradu »Banka«, u četvrti Hong-Ku. U Tokiju se pojavio 11. februara iste godine, ali je brzo učvrstio svoj položaj među »belosvetskim tapkarošima«, kako su u Japanu nazivali novinare. Vukelić je uspešno vladao japanским govornim jezikom. Besprekorno je znao francuski, engleski, italijanski, nemački i španski. Pravi novinarski vuk — internacionalac! Po nacionalnosti Srbin, po karakteru Francuz, bio je oženjen Dankinjom i svojom ličnošću kao da je reprezentovao mnogojezičnu Evropu. Branko je

bio poznat kao darežljiv čovek, manje srećnoj »braći« je davao retke snimke, a ponekad im je ustupao za rad svoju dobro opremljenu foto-labaratoriju. Zli jezici su govorili da Branko noću pravi razglednice i potura ih preprodavcima, ali se dobroćudni foto-reporter na to samo smešio i nije demantovao glasine. Svako dolazi do novca kako ume. A foto-reportera niko nije ni osuđivao: svi su pomalo gladovali i svaki jen je bio dragocen. A Branko je imao ženu i dete. Njemu su se čak i divili, jer je bio veliki prepedejnjak. Njegovu jarko zelenu novinarsku legitimaciju su viđali i u predsoblju predsednika japanske vlade, i u ministarstvu inostranih poslova, i u salonu poznatog admirala N. Katoa, koji je ugušio sovjetsku vlast u Vladivostoku 1918. godine, i bio ranije načelnik štaba mornarice. Zlovoljni brkati admiral se razmetao poznavanjem ruskog jezika. No Branko, na žalost, nije vladao tim jezikom.

Zorgeovo stupanje u udruženje prošlo je bez ikakve pompe. On je u vezi s tim jednostavno pozvao sabraću po Peru u »Imperijal«, počastio ih ručkom i dobrim vinom. Svi su zaključili da je on njihov momak, da je jednostavan i da se drži običaja »sedme sile«. Mada je bio u tom društvu, Vukelić ni reč nije progovorio sa Zorgeom. Još nije bilo vreme. Obojica su proučavali jedan drugog, bojali su se da im inostrana kontraobaveštajna služba ne podmetne lažnu ličnost, jer se Branko i Rihard do tada nikada nisu sreli.

Posebno brižljivo pripremao se Zorge za ručak u nemачkoj Ambasadi. Bio je svestan da mu je u početku sve pošlo kako treba. Ručak u Ambasadi nije bio neki koktel, kad se piće i jede stojeći, ručku prisustvuju samo odabrani. U pozivnici je naznačeno i odelo — frak. Preko frau Ot Zorge je pronašao najboljeg krojača.

Diplomatski prijem je počeo u osam sati uveče. Prisustvovali su visoki funkcioneri japanskog ministarstva inostranih poslova, japanski novinari i vojne ličnosti. Zorgaea su namestili daleko od počasnog mesta. On je još bio u zapećku, i niko na njega nije obraćao pažnju.

Tek pristigli iz Nagoje stažer-abverovac, potpukovnik Eugen Ot — koga predstavnici Ambasade uporno nisu že-

leli da prime za »svoga«, s obzirom na to da je trupni oficir — trupni oficir, i ništa više — bučno je pozdravio Riharda. Na kraju je u Tokio ipak došao pristojan čovek... Ot se čitavo vreme osećao izolovanim i iskreno se obradovao pojavi dopisnika, odmah je prepoznao »srodnu dušu«. Frau Ot je uspela da ponešto prišapne mužu o visokim pokroviteljima novinarevim: Gebels, Funk. Zar nije Ot nedavno ismevao »luckastog kaplara!... Sada kao da nije bilo protivljenja režimu. Pružajući mu ruku, Ot uzviknu: »Pa ja vas poznajem! Videli smo se u ‚Birgerbrajkeleru!«. Potpukovnik Ot je imao dobro pamćenje. Ali se ovoga puta prevario, a možda je pomešao Riharda sa Wolfgangom Zorgeom. Bolje je bilo napraviti se kao da se zaista poznaju iz Minhenha, iz podruma pivnice »Brigerbrajkelera«. Ova pivnica je već ušla u istoriju nacističke partije i postala svoje vrste Meka okorelih fašista. Pivnica je bila kolevka čuvenog nacističkog puča od 8. novembra 1923. godine. Okružen »zlatnim fazanima«, Hitler je ovde svraćao svake godine. Rihard se rasplinuo u srećnom osmehu i srdačno stegao potpukovnikovu ruku — tako se susreću stari prijatelji, jednomišljenici!...

Gledano sa strane sve je to bilo tako istinito. Oho, doktor Zorge je, izgleda, veoma poznat!... Rihard nije zaboravio da Otu iskaže lukav komplimenat. Rekao mu je da je upravo u »Birgerbrajkeleru« Firer prvi put nazvao oficire budućeg Vermahta »ljudima prve klase«. Ot se razveselio i odmah upoznao dopisnika s japanskim vojnim ličnostima. Zorge je pozvan u goste od bračnog para Ot. Jer, dopisnik uticajnih listova je jednom dobro pogodenom frizom podigao ugled potpukovnika u očima sredine. To je kraj izolacije i podozrivosti... A budući da je od takvog gledanja od strane dama iz poslanstva najviše patila njegova žena, Ot je bio dvostruko srećan.

Za vreme ručka frojlajn Haz je sedela prekoputa Zorgea i nije skidala svoj užareni pogled s novinara. Nad nemackom kolonijom u Tokiju nadvila se teška, očajna dosada. Dosadne ličnosti i jednoličan život. Svi interesantni ljudi su ženjeni i više volje da provode svoje slobodno-vreme u krugu porodice — potpuno su im bila zatvorena vrata zabavne institucije u Asakusu. Ona je gledala nje-

govo strogo, energično lice, veliko čelo sa malim zalistima i tamnokestenjastu talasastu kosu. Čak i kad se nasmeje, prodorni pogled njegovih plavih očiju nije bio topliji. Po mišljenju frojlajn, to je upravo bio ideal muške lepote.

Ona nije volela da o praznicima odlazi u Kamakuru, ali kad se sakupilo malo društvarce u kojem su bili supružnici Ot i Zorge, frojlajn im se pridružila.

U Kamakuri su se kupali u moru, fotografisali se na kamenim stepenicama bronzane Budine statue, visoke šesnaest metara, posetili sintoistički hram u kome se čuva ogledalo boginje Sunca Amaterasu. Sasvim ohrabrena, frojlajn je objasnila da se u najsvetijem delu sintoističkih hramova obavezno čuva ogledalo i mač: ogledalo simbolizuje ženu, u kome uvek mora da se vidi lik muškarca, a mač — muškarca-samuraja. Tu je Zorge prvi put i pogledao zainteresovano na frojlajn: pa on je bio novajlja i interesovalo ga je sve što je vezano za japanske običaje. Izvadio je notes i poslovno zapisao priču o maču i ogledalu. Uzgred je obavestio svoje prijatelje da se sprema da kroz nekoliko dana, 4. oktobra, proslavi svoj trideset osmi rođendan. Svi oni treba da učestvuju u sastavljanju menija. Najuži krug ...

Rihard je proslavio svoj rođendan, ali krug nije bio baš tako uzak. Okupili su se gotovo svi iz Ambasade, žena potpukovnika Ota (sam Ot se vratio u artiljerijski puk u Nagoju), a prisustvovali su čak i neki Japanci na visokim položajima. Pili su i igrali u jednoj od sala »Imperijala«. O tom hotelu je japanski pesnik, komunist, Nakano rekao: »To je Evropa. Čak i psi ovde govore engleski. Tu je evropska etikecija.«

Domaćin se pokazao darežljiv i pri izboru vina je dokazao svoj istančan ukus. Svi su bili zadovoljni. A kako je samo igrao! Dogodilo se da je frojlajn Haz baš toga dana bila bolesna. Zorge je najčešće plesao sa frau Ot. Takođe se dogodilo da je on morao da je isprati kući. Zagrejana od vina i plesa, ona je neumorno brbljala i rekla da je postavljanje potpukovnika Ota za pomoćnika vojnog atašea svršena stvar. Uskoro se njen suprug враћa u Tokio ... Poslednje reči je izgovorila s tugom. Videlo se, frau nije

volela svog muža i on je za nju bio teret. A možda joj se jednostavno sviđao prijatni kavaljer Zorge. U svakom slučaju zaključili su da oboje obožavaju Mocarta, i Rihard je pozvan u dom Otovih da čuje sviranje domaćice. Dopisnik je sa zadovoljstvom prihvatio sledeći poziv: pomoćnik vojnog atašea — to je već nešto!

... Zorge je smatrana rukovodiocem organizacije, koja još nije postojala. U Japan su stigle neke ličnosti. Trebalo se povezati sa njima. Organizacija se morala stvoriti. Za početak treba oformiti jezgro. Oko jezgra će se okupiti ljudi. Osim Zorga, u jezgro treba da uđu Branko Vukelić, nepoznati slikar Mijagi, i radio-telegrafisti Erna i Bernar. Sem Riharda, niko od njih, razume se, nema tačnu predstavu o predstojećem radu. Njima je jasan samo opšti zadatak — svojom delatnošću zaštiti Sovjetski Savez od intriga imperijalista. Zbog toga uzvišenog cilja oni su i pozvani da dođu u Japan.

Rihard je takođe mislio da pronađe i angažuje u radu grupe svog starog prijatelja Ozakija Hosumija, koji se vratio iz Šangaja u Japan i produžio da radi u listu »Osaka Asahi«.

Bernar i Erna su doputovali u Tokio nešto pre Zorga. Oni su već uspeli da se povežu s Vukelićem i trebalo je da predstave Jugoslovena Rihardu. Kad su se sreli, Zorge i Vukelić su se zatvorili u kabinet i izmenjali lozinke.

Sve izveštačeno i usiljeno je namah isčezlo, ostala su dva komunista-ilegalca. Preobrazilo se i Vukelićevo lice, postalo je energično i produhovljeno kao i onda kada je istupao na studentskim mitinzima u Jugoslaviji, kao i onog nezaboravnog dana u jesen 1932. godine, kada je primljen u Komunističku partiju. Zorge je pitao, a Vukelić je odgovarao. On je prikupio izvesne informacije — pojedinačne činjenice, sve ono što je uspeo da dobije od pričljivih dopisnika Engleske, Amerike i Francuske, u ambasadama tih zemalja, redakcijama listova »Džepen tajms« i »Džepen advertajzer«, koji izlaze u Tokiju, i u telegrafskim agencijama. Sporazumeli su se da Vukelić i ubuduće odgovara za vesti o namerama zapadnih država na Dalekom istoku. Tokijsko udruženje je predstavljalo plodno tle za takvu

aktivnost i trebalo ga je što je moguće bolje iskoristiti. Trebalo je postati »svoj čovek« u Francuskoj ambasadi i saradnik francuske agencije AVAS.

Zorge se radovao što je jedno od krila organizacije — kontrola aktivnosti ambasada Engleske, Francuske i Amerike — sigurno obezbeđeno. Tu je Vukelić bio u svom elementu i njegov rad je obećavao značajne rezultate. Njegove oči su uperene na sve što je vredno i značajno. A uopštavanje, sastavljanje kompletne slike međunarodnih političkih događaja i davanje prognoza — to je već Rihardova stvar. Brankova laboratorija, koja nije izazivala sumnju kontraobaveštajne službe, mogla je da snabdeva organizaciju minijaturnim foto-kopijama najrazličitijih dokumenata koje je trebalo slati u Kinu radi uručivanja kuririma Centra.

Pre dolaska u Japan oni nisu imali prilike da se sastanu. No, još u Moskvi, kada se rešavalo pitanje sastava grupe »Ramzaj«, Zorge je izabrao baš Vukelića. Taj izbor nije bio ni slučajan, ni posledica žurbe. Ne, Rihard je temeljito proučio sve što se odnosilo na Vukelićevu biografiju i njegovu ilegalnu delatnost, i u mislima je ocrtao lik hrabrog čoveka, koji nije znao za kompromise sa svojom savešću.

Branko Vukelić je rođen 1904. godine, u oficirskoj porodici. Mladost je proveo u Hrvatskoj, u Zagrebu. Tu je Branko pohađao realnu gimnaziju i upisao se na fakultet. U Zagrebu je počeo njegov revolucionarni rad. Branko je najpre maštao da postane arhitekta. Slušao je predavanja poznatih arhitekata Kovačića, Erliha i Šena. Zagrebačka škola arhitekata smatrana je tada najboljom u Jugoslaviji. Vukelić je sanjao o arhitektonskim spomenicima drevne Jelade, oduševljavao se slikarstvom i muzikom. Njegovim muzičkim obrazovanjem rukovodila je majka, žena sanjalica i romantičar.

Bio je to mračni period u istoriji Jugoslavije. »U kraljevini su oštro pojačane represalije« — pisao je liberalni list »Slobodna reč« 29. januara 1922. godine »Zatvori su prepuni uhapšenih radnika i seljaka... Zabranjena je ne samo Komunistička partija već i sindikati«. U zatvore je bačeno oko četrdeset hiljada: komunista i radnika, koji

nisu članovi Partiјe. U to vreme teško je bilo baviti se umetnošću. Ispred Univerziteta se održavaju studentske demonstracije. Branko se nalazi među organizatorima tih demonstracija, širi komunističke listove »Borba« i »Mladi radnik«. Član grupe studenata - marksista postaje 1924. godine. Iste godine se dogodio incident koji je uticao i na Vukelićevu sudbinu. Četrnaestog septembra je počeo u Zagrebu Kongres Hrvatske republikanske seljačke stranke. Došlo je nekoliko desetina hiljada seljaka. Zagreb se potpuno nalazio u vlasti seljaka. Tih dana je list »Slobodni dom« pisao: »Svako pominjanje Sovjetskog Saveza izazivalo je buru oduševljenja — neprekidno su se razlegali povici: „Živeo Sovjetski Savez!“ Seljacima su se pridružili studenti Zagrebačkog univerziteta, među njima i Branko Vukelić. Počela su hapšenja. Vukelić je dopao zatvora.

*Jedna od retkih fotografija
Branka Vukelića*

Branka su, međutim, pratili i posle njegovog puštanja iz zatvora. Ušao je u »crni« spisak policije, ali to nije preplašilo mladića. Međutim, on je ipak morao da napusti Jugoslaviju. To su mu savetovali drugovi, to mu je savetovala i majka. U Jugoslaviji je počelo divljanje belog terora. Prijatelji su mu savetovali da beži u Austriju, ali

on je odbio. O tom periodu svog života zapisao je u svojim beleškama: »U to vreme je revolucija u Bugarskoj, Nemačkoj, Italiji, Austriji i Mađarskoj, to jest u svim zemljama koje okružuju moju domovinu Jugoslaviju, bila ugušena. Meni i mojim drugovima u Jugoslaviji nije preostalo ništa drugo sem da čekamo momenat kad će nas policija ščepati. Ali mi nismo hteli da čekamo...«

Krajem 1926. godine odlazi u Pariz i upisuje se na Pravni fakultet Sorbonskog univerziteta. Nešto kasnije u Pariz prelazi i Brankova majka i mlađi brat Slavomir (Slavko).

Za vreme ferija Vukelić putuje u Dansku, gde sreće devojku Edit, nastavnici fiskulture, i ženi se njome. Uskoro su dobili sina. Nešto pre no što je završio univerzitet, Branko se zapošljava u električnoj kompaniji jednog francuskog akcionarskog društva.

No, Vukelić ne može da ostane po strani od političkog života svoje otadžbine, od onoga što se događa u svetu. Uspostavlja vezu sa jugoslovenskim dnevnim listom »Politika« i šalje mu svoje članke o međunarodnoj situaciji. Njega nešto vuče da ode u Zagreb. Posle državnog prevrata od 6. januara 1929. godine u Jugoslaviji je uvedena monarhofaistička diktatura na čelu s kraljem Aleksandrom I. Zverski su ubijeni rukovodioci Komunističke partije: Đuro Đaković, Nikola Hećimović, Marko Mašanović i Bracan Bracanović. U Hrvatskoj je uhapšeno 1500 radnika.

U to krvavo i nemirno vreme, u avgustu 1931. godine, Vukelić odlazi u Jugoslaviju, u svoj rodni Zagreb.

On se vodi kao jugoslovenski građanin i mora da odsluži vojni rok.

U kasarni je proveo svega četiri meseca. Zvanično je otpušten zbog slabog vida. A u stvari, osumnjičili su ga za organizovanje vojničkih ispada u Zagrebačkom garnizonu. I mada nisu uspeli da pronađu direktne dokaze protiv Branka, ipak su odlučili da ga se što pre otarase. On je o tome zabeležio: »Organizovali smo veliku demonstraciju u svojoj vojnoj jedinici i drugim jedinicama«. Demonstracije protiv diktature. U to vreme su održavani izbori za

skupštinu, i čitava Jugoslavija se pokrenula. U Beogradu su održane studentske demonstracije. Studenti su uzvikuvali: »Dole diktatura!« »Ni jedan nećemo glasati na izborima!«. Vojnici su ih podržavali: »Dole general Živković, kraljev miljenik!«

Branko se vratio u Pariz u januaru 1932. godine. On je bio željan akcija i uporno tražio da iskoristi svoje sposobnosti. I kad mu se pružila mogućnost da radi zajedno sa Zorgeom, Branko se nije dugo dvoumio.

Šta da radi u Japanu? Vukelića je u poslednje vreme privlačila fotografija. I on je odlučio: biće dopisnik francuskog nedeljnog ilustrovanog časopisa »Vi«. Bez teškoća je uspeo da potpiše ugovor: redakcija »Vi« je nameravala da jedan broj posveti Dalekom istoku. Od direktora električne kompanije dobio je nekoliko preporuka za Japan. Razmenom pismenih preporuka sa jugoslovenskim listom »Politika«, dobio je ovlašćenje da bude predstavnik tog lista u Japanu.

Psiholog po prirodi i racionalist u svojoj delatnosti, Zorge je imao moralnu intuiciju koja se zaista graničila sa dalekovidošću — on nikada nije grešio u ocenama ljudi. I najmanja greška mogla ga je koštati života i značiti krah čitavog posla. On je dijalektički prilazio svakoj pojavi — bila to politička situacija ili pak ponašanje individue. U radu je tražio istomišljenike i uvek ih je nalazio. Među njima i Vukelića.

Branko je ispričao kako je s porodicom u Jokohamu doputovao turističkom linijom iz Marselja, preko Crvenog mora, Singapura i Šangaja. Prečutao je da je s porodicom zapao u tešku situaciju; ne raspodelivši dobro svoja skromna sredstva, najpre se nastanio u najboljem hotelu a zatim u nameštenom stanu u zgradи »Banka«. U Parizu su ga uveravali da je život u Japanu neobično jeftin, da se sa deset jena dnevno može s porodicom živeti raskošno. Stvarnost se, avaj, pokazala mnogo surovija: deset jena dnevno stajali su stan i hrana za dve osobe u Tokiju još deset godina pre toga, odnosno pre uvođenja embarga na zlato.

No, Rihard je već od radio-telegrafiste čuo za Brankove teškoće i predložio mu da pronađe skromniju i usam-

ljeniju kuću, gde bi se bez opasnosti mogla instalirati radio-stanica.

Vukelići su se uskoro preselili u ulicu Sanajte, u četvrti Usigomo Ku. Tu su se Bernar i Erna prihvatili montiranja radio-stanice. Rihard je jedva čekao da uspostavi vezu s Centrom. Imao je, međutim, nespretnе radio-telegrafiste. Nikako nisu mogli da pronađu potrebne delove, po čitav dan su se motali po gradu, ili su, pak, zatvoreni u sobi, stalno nešto lemili, svađali se i radili sve iznova.

Bernar je bio naprasit, čovek turoban, imao je visoko mišljenje o sebi, a u stvari je bio dosta ograničen. Teorijski je on, možda, i poznavao svoj posao, ali praktično... Sem toga, često se nije pridržavao pravila konspiracije i za svaku sitnicu je tražio Riharda i dosađivao mu, a ponašao se važno i tajanstveno, prikazujući se kao zaverenik. Za nekoliko meseci je smrtno dosadio Rihardu, i Zorge je dao sebi reč da će se prvom prilikom otarasiti toga čoveka. No, Bernar je ipak nešto radio: uzbunio je sve prodavce radio-delova.

Zorge je dao zadatak Vukeliću da se poveže sa slikarom Mijagijem.

Mijagi Jotoku se tek nedavno, u oktobru, vratio iz Amerike u domovinu. I od prvog dana je počeo da prati oglase u engleskom listu »Džepen advertaizer«. Upravo u tom listu trebalo je da se pojavi oglas, ugovoren znak: »Želim da kupim gravuru ukiae.*)

Kako je Japanac Mijagi dospeo u Ameriku i zbog čega je mnogo godina kasnije odlučio da se vrati u domovinu da bi se tu bavio poslom koji nije imao veze sa likovnom umetnošću, kojoj je želeo da posveti čitav svoj život? Njegov život zaslužuje da se detaljno iznese. Rođen je 10. februara 1903. godine na ostrvu Okinavi, u porodici propalog veleposednika. Nužda je nateralna Jotokuovog oca da emigrira, najpre na Filipine a zatim u Kaliforniju, gde se zaposlio na jednoj farmi blizu Los Andjelosa.

Mijagi Jotoku se u to vreme vaspitavao u porodici dede i babe po majci. U 1917. godini završio je osnovu

*) Ukiae (ukioe) — japanske umetničke slike u drvetu (prim. prev.)

i upisao se u učiteljsku školu. Jotoku je učio dobro, ali se razboleo od tuberkuloze. Morao je da napusti učiteljsku školu. Mladić se setio oca, ukrcao se na brod i u junu 1919. godine stupio je na američko tle. Potajno se nadoao da će se u suvljoj klimi oslobođiti tuberkuloze. Tada je emigriranje bilo svakodnevna stvar i na tihookeanskoj obali SAD postojalo je mnogo velikih japanskih kolonija. Dve godine je Jotoku posećivao školu engleskog jezika, a zatim se upisao u slikarsku školu u San Francisku a kasnije u San Dijegu. Ali se tuberkuloza čvrsto zalepila za mладог čoveka. Mijagi stariji je malo čime mogao pomoći sina, jer je i sam siromašno živeo; na kraju je, ipak, uštedevši malo novaca, odlučio da se vrati na Okinavu. Jotoku je ostao potpuno sam u tuđoj zemlji. Hranio se bedno i bio prinuđen da misli na koru hleba, a ne na slikarstvo. Nekako je 1925. godine završio slikarsku školu i zaposlio se kao radnik na farmi blizu Brulija. Da se izvuče iz bede pomogli su mu prijatelji Abe Kenzen, Cjun, Sinsej i Nakamura Koki, koji su Jotokua uzeli u kompaniju i otvorili u »Mallom Tokiju« Los Andelosa restoran »Sova«. Tada je i procvao Mijagijev talent: slikao je bez predaha, ne vodeći računa hoće li neko kupiti njegove slike. No, slike su prodavane, došao je do novca i na kraju bio u stanju da stvori porodicu. U letu 1927. godine Mijagi se oženio sa Jamaki Čio (Tsio) i preselio se u Los Andelos, u kuću japskog farmera Kitabajšija Jošisaburua.

Godinu dana ranije Mijagi je pod uticajem svojih prijatelja organizovao, u restoranu »Sova«, kružok za diskusiju o socijalnim problemima. Šta ga je podstaklo na takav korak? Sam je o tome rekao: »Ne mogu reći da nisam bio pod uticajem svojih prijatelja i knjiga koje sam čitao, ali je na mene mnogo jači uticaj imalo ono što sam video: nestabilnost američkog kapitalizma, tiranija vladajućih klasa, i, pre svega, neljudska diskriminacija prema azijskim narodima. Došao sam do zaključka da je komunizam lek za sve te bolesti.«

Ali, do takvog zaključka nije odmah došao. U početku je bilo bučnih sastanaka i sporova. Kružok su počeli posećivati komunisti. Američki profesor ruskog jezika Taka-haši i drugi jedan komunista, čije je prezime Fister, držali

su članovima kružoka predavanja o političkim temama, upoznavali ih sa delima Marks-a, Engelsa i Lenjina i pričali im o velikoj oktobarskoj socijalističkoj revoluciji u Rusiji. Marksistički kružok se postepeno pretvorio u Društvo buđenja, zatim u Radničko društvo, sa svojim časopisom »Klasna borba« i nedeljnim »Radničkim novinama«. Pod uticajem Radničkog društva poniklo je Društvo proleter-ske umetnosti, u koje su odmah stupili bračni par Mijagi, kao i mnogi prijatelji — slikari i novinari. Otpočela su hapšenja i u zatvor je dopao Mijagijev prijatelj Kemocu, urednik »Radničkih novina«. Sedmorica su proterana ume- sto u Japan, u Hamburg, uz garanciju nemačkog ambasa- dora. Mijagi je čak pomalo zavideo toj sedmorici, jer je iz Nemačke lakše stići u Sovjetski Savez. Sanjao je o prvoj zemlji socijalizma u svetu. 1931. godine stupio je u Komu- nističku partiju Amerike.

Mijagi nije mrzeo samo američki imperijalizam. Brinulo ga je i ono što se događalo u njegovoj domovini — Japanu. »U detinjstvu sam bio otvoreni nacionalista ali me je čak i tada revoltirala tiranija japanske birokratije. Lekari, advokati, bankari i penzionisani činovnici dolazili su obično ovde iz Kagošime; postajali su zelenaši i eksplatisali seljake — meštane. Mrzeo sam te ljude, jer me otac uvek učio da ne koristim tuđe nevolje. Isto tako pri- čao mi je istoriju Okinave, upoređujući prošla dobra vre- mena sa sadašnjim polukolonijalnim položajem . . . Čini mi se da je kritika te neljudske tiranije i bede naroda Okinave prvi put orijentisala moje misli na politička pitanja«. To je životna priča slikara — komuniste Mijagija Jotokua, koji je poželeo da dobровoljno radi u organizaciji Riharda Zorgea, koji je ostavio dobro situiran život u Americi, svu svoju imovinu i kuću i pošao u susret opasnostima. Nije htio da izlaže riziku svoju voljenu Čio i zbog toga ju je ostavio u Los Andelosu, obećavši joj da će se uskoro vratiti, iako nije čvrsto verovao da će mu to uspeti. I zaista, više se nikad nisu videli.

Sredinom decembra 1933. godine Mijagi je konačno pronašao potreban oglas u »Džepen advertajzeru«. Požurio je u Biro oglasa — Isuiši i tamo zatekao Vukelića. »Ja sam taj što tražim gravuru ukiae« — rekao je Branko. Kad su

ostali sami, novinar je pružio američki dolar u papiru. Mijagi je imao u džepu isti takav, samo s brojem većim za jedan. Sve se slagalo. No, Mijagi još nije bio član organizacije. To je bila strogo dobrovoljna organizacija i slikar je u nju mogao da stupi tek posle poznanstva sa Zorgeom i posle iscrpnog razgovora s njim. U slučaju da Mijagi ne pristane, mogao je mirno da se vrati u Ameriku, uz obećanje da će čuvati tajnu.

Uskoro posle toga u galeriji slika Ueno pojavila su se dva inostrana novinara — Zorge i svima poznati Vukelić. Svaki od njih se spremao da napiše za svoj list članak o japanskoj umetnosti. Ali, kako će se stranac koji ne zna japanski jezik ni istoriju Japana snaći u mnogobrojnim makimonoima (makimono je slika-rolna), u stilu Jamatoa, i u gravurama Hišikave, Moronobua, Hokusaje i Hirošige. Slikar i umetnički kritičar Mijagi, koji je izvrsno govorio engleski, preuzeo je na sebe težak zadatak da iznese stranicima istoriju razvitka japanske gravure. On je govorio, a oni zapisivali u notese. Slikar je bio mršav, s bolesnim rumenilom na upalim obrazima — razjedala ga je tuberkuloza. Velike tamne oči grozničavo su mu sjale. Govorio je interesantno i Zorge se istinski oduševio. Vukelić je uopšte bio čovek umetnosti, slikar, koji je i krenuo u Japan potajno se nadajući da će pored glavnog zadatka ozbiljno izučiti arhitekturu drevnih hramova, školu slikarske grafike tušem — Sešju i, razume se, gravuru na drvetu. Dok je ranije Rihard sumnjaо da takav čovek, kao što je slikar, može biti od koristi organizaciji, sada je, pošto se upoznao s Mijagijem, shvatio da ima posla s jednom čistom prirodnom, ubeđenom i nepokolebljivom. Na kraju, nije toliko važno čime se član organizacije kamuflira, već su važni njegovi principi i spremnost da žrtvuje i život, ako zatreba. Sam Mijagi je smatrao da nije pripremljen za obaveštajni rad i to iskreno priznanje svidelo se Rihardu. On nije voleo ljude koji se brzo zagreju i brzo ohlade. Ali, Mijagi je imao iskustvo iz ilegalnog rada, a to iskustvo je sada moglo dobro doći. Zorge se nije žurio sa definitivnim odgovorom. Tek nakon nekoliko susreta Mijagi je odlučno izjavio da stupa u organizaciju. »Došao sam do zaključka da je neophodno da učestvujem u radu, kad sam shvatio istorijsku

važnost zadatka, s obzirom na to da smo pomagali da se izbegne rat između Japana i Rusije... I tako, ostao sam, mada sam dobro znao da će... u ratno vreme biti obešen...« — reći će on kasnije.

Sada se trebalo povezati sa Ozakijem, koji se nalazio u Osaki. Taj zadatak je teško bilo izvršiti bez Mijagijeve pomoći.

O Hosumiju Ozakiju Zorge je mislio još u Moskvi, pre odlaska u Japan, mislio je i u prvim časovima svog boravka u Tokiju i raspitivao se o njemu. I sada, kada je on kao novinar bio sve više ubeđen da odnosi između Nemačke i Japana jačaju, Ozaki mu je bio upravo neophodan. Šta planira vladajući vrh Jamato-nacije? Nije li general Tanaka nedavno pozivao na rat protiv Sovjetskog Saveza?... Istina, doživevši neuspeh, Tanaka je dao ostavku još 1929. godine. No, da li je predat zaboravu čuveni tajni »memorandum Tanaka«? To da su Japanci upali preko Velikog kineskog zida u provinciju Hebej i što gazduju u Mandžuriji — već je stvarnost; to da se aktiviralo »mlado oficirstvo« i da je raspoloženje militarističko — takođe je stvarnost. Japanska soldateska sve češće u štampi agituje o potrebi osvajanja Sovjetskog primorja, a japansko-mandžurski odredi svaki čas upadaju na teritoriju SSSR-a. Japan je kategorički odbio da potpiše pakt o nenapadanju sa Sovjetskim Savezom. Slična situacija ne može a da ne izazove opreznost. A osnovno je kako će se ubuduće razvijati odnosi između Japana i Nemačke?...

Zorge je dobro znao da je strancu nemogućan pristup u vladajuće krugove Japana. Može čovek izvrsno govoriti japanski, biti u prijateljskim odnosima s visokim japanskim ličnostima, zadiviti ih odličnim poznавanjem japanskih običaja, književnosti i umetnosti, ali nikada ne može prodreti u najveće svetinje japanske politike — za to je neophodno biti Japanac.

Najvažnije krilo organizacije može obezbediti jedino Ozaki, poznat u vladajućim krugovima kao jedan od najboljih eksperata za Kinu.

U Šangaju je Ozaki dosta pomagao Rihardovoj grupi. Da li su se otada promenila njegova gledanja, nije li se

odvojio od nemirnog političkog života? Ne. Svaki dan su se u »Osaka Asahi« pojavljivali njegovi članci, usmereni protiv ekspanzionističkih težnji japanske soldateske.

Rihard je oputovao u Japansku Veneciju — grad Osaku. Tada, za vreme putovanja, prvi put je izbliza ugledao sjajnu kupu čuvenog vulkana Fudžijame. Japanska Venecija ga je dočekala garežom bezbrojnih fabričkih i zavodskih dimnjaka. Po broju stanovnika to je bio drugi grad u državi i velika tihookeanska luka. Osaka nije bez razloga nazvana Japanska Venecija: po mnogobrojnim izukrštanim kanalima vrteli su se manji brodovi, plovili karavani šle-pova, a u grad su zalazili čak i prekookeanski brodovi.

Citav Japan su opsluživala dva krupna konkurenčna novinsko-izdavačka koncerna: »Majniči«, koji je izražavao interes industrijske buržoazije, i »Asahi« — vlasništvo akcionarskog društva, čija je polovina akcija pripadala saradnicima redakcija i novinarima. Koncern »Asahi« je smatran za nosioca progresivnih tendencija. U svakom gradu i u svakoj provinciji oba koncerna su imala svoje listove: na primer, »Tokio Asahi« i »Tokio Niči-Niči«, »Osaka Asahi« i »Osaka Majniči«. Novinski rat je vođen na život i smrt, svaki je težio da bilo kakvima sredstvima dobije preplatnika.

Hosumi Ozaki je radio u listu »Osaka Asahi« te je kao i drugi saradnici redakcije bio vlasnik akcija. Osim toga, on je mnogo zarađivao, jer gramžljivi list s milionskim tiražom, koji je izlazio dva puta dnevno, neprekidno je zahtevao novi materijal i kvalitetne političke članke. Ozaki je radio bez predaha. Njegovi članci su se često pojavljivali u uglednom političkom časopisu »Tju koron«. Upravo su Ozakijevi članci, koji su sadržavali temeljitu analizu unutrašnje političke situacije u Kini i koje je objavljivao taj časopis, smatrani za najautoritativnije, čak i u vladinim krugovima. Ozaki je poznat kao veliki stručnjak za japansku i kinesku istoriju i kulturu, smatran je za vodećeg eksperta za kineska pitanja i objavio je nekoliko naučnih radova.

Koncem proleća 1934. godine u redakciju »Osaka Asahi« je svratio mršav čovek, američki odeven i predstavio

se kao Minami Rjuiši — bio je to slikar Mijagi. On je nalogovestio Ozakiju da s njim želi da se sastane stari prijatelj iz Šangaja. Ozaki se odmah došao da je Zorge stigao u Japan, ništa nije pitao i sa slikarom se dogovorio da se sastanu uveče, u kineskom restoranu. Tu su mogli da porazgovaraju bez svedoka. Odlučili su da do sastanka između Zorgea i Ozakija dođe u prvu nedelju, u nacionalnom parku Nara. Tako su se i rastali. Ipak, ne treba sumnjati da je Mijagi, ispunjavajući Zorgeovu molbu, mogao imati jasnu predstavu o Ozakijevoj ulozi u organizaciji. On uopšte nije znao zbog čega je novinar iz Osake potreban Rihardu i ima li sve to neku vezu s organizacijom. A za Ozakija je slikar bio samo epizodna ličnost, neki Minami Rjuiši.

Nara je provincijski gradić, podignut pored same Osake, grada giganta. Nekad, u drevnoj prošlosti, Nara je bila prestonica, a sad je pretvorena u veliki muzej starina. Istina, nisu svi muzeji ovde dostupni za široku publiku. Tako je imperatorski dvorac-riznicâ, smešten u drvenoj zgradbi, uvek zatvoren. Još postoji dvorski muzej, gde su sakupljene kolekcije rane japanske skulpture.

No, umetnost u tom momentu nije interesovala Riharda. On je sa uzbudjenjem očekivao sastanak sa Ozakijem Hosumijem. Hoće li Ozaki pristupiti organizaciji? ...

Na kraju, na stazi se pojavio Ozaki, Japanac intelektualnog izgleda, glatko začešljane kose i sa velikim naočarima. U ruci je gužvao šešir. Iz gornjeg džepa sakoa virilo je nekoliko naliv-pera. On je polako prišao Zorgeu i, kao da izmenjuju utiske, otpočeli su razgovor. Obojica su se radovala susretu. Proničljivi Ozaki je znao o čemu će biti reči, dobroćudno je žmirkao svojim crnim očima i čekao. Kada mu je Rihard bez okolišenja rekao zbog čega je došao, ekspert mu je pružio ruku: pristao je da sarađuje, spremam je da pomogne Zorgeu i njegovim drugovima. Ozaki je izgledao tih, a u stvari je bio tvrd kao čelik. I dosledan.

... Ozakiju i Mijagiju Rihard je dao punu samostalnost, obavivši sa svakim od njih detaljan razgovor. Niko ne treba da zna da je Zorge povezan s organizacijom. Usko-

ro je Ozaki razradio specijalnu instrukciju koja precizira norme ponašanja članova organizacije. »Nikada ne treba pokazivati da želite od sagovornika da dobijete interesantne podatke. Ljudi koji se nalaze na naročito važnim položajima jednostavno će odbiti da s vama razgovaraju, ako se kod njih pojavi i najmanja sumnja da imate namjeru da dođete do bilo kakve informacije. I obratno, ako, pak, uspete da stvorite utisak da znate mnogo više od osobe koja je vaš potencijalni izvor informacija, ona će sa osmehom izneti sve što joj je poznato. Najbolje mesto za prikupljanje podataka su neslužbeni ručkovi.

Veoma je važno biti pravi stručnjak u nekoj oblasti. Što se mene tiče, ja sam ekspert za Kinu i zbog toga mi se iz svih instanci i ustanova stalno obraćaju s najrazličitijim zahtevima. Zahvaljujući tome, dobijam mnogo interesantnih podataka od onih koji traže moj savet. Ne manje je korisna i veza s krupnim organizacijama koje se bave prikupljanjem ovih ili onih informacija...

Pre svega, treba zadobiti poverenje i, razume se, umeti ga očuvati kod onih koje koristite kao izvor podataka. U tom slučaju od njega možete saznati sve što vam treba, ne pobuđujući podozrenja...

Ne možete biti dobar obaveštajac ako istovremeno niste i dobar izvor informacija za druge. To je moguće postići jedino neprekidnim povećavanjem svojih znanja i iskustava.«

Dokumenat svedoči o Ozakijevom dobrom poznavanju ljudske prirode. On je, kao i Zorge, bio rođeni obaveštajac. U svom radu se koristio mudrim pravilom džiju-džicu: pobediti, privremeno se potčinjavajući okolnostima. Japanske poslovice kao da su bile specijalno smišljene za obaveštajca: »Kontroliši sebe tri puta na dan« i »Ko je obazriv, dvostruko je hrabar«.

Po Zorgeovom savetu, Ozaki se u jesen 1934. preselio u Tokio, gde je stupio u istraživačku grupu lista »Asahi«, koja se bavila izučavanjem istočnoazijskih problema. On je ovde gotovo odmah zauzeo vodeće mesto kao ekspert za kineska pitanja; njegov doprinos radu Instituta za odnose na Pacifik izazivao je opšte divljenje; časopis »Kontem-

poreri Džepen», koji je izlazio na engleskom, rado je ustupao Ozakiju svoje stranice.

Tako se postepeno stvaralo jezgro Zorgeove organizacije. Ozakiju je bilo suđeno da tu zauzme posebno mesto, koje nije predviđeno nikakvim instrukcijama.

Japanski drugovi su iskreno, ljudski, zavoleli svoga rukovodioca. Sećajući se tih dana, Zorge će kasnije reći: »Moje proučavanje Japana nije se ograničavalo na izučavanje iz knjiga i članaka. Pre svega, moram spomenuti svoje susrete sa Ozakijem i Mijagijem, koji se nisu sastojali samo u uručivanju i analizi pojedinih podataka. Često bi se neki problem, neposredan i realan, koji mi je izgledao dosta težak, prikazao u sasvim drugom svetlu posle razgovora u kojem bismo srećno došli do kakve analogije, slične pojave u nekoj drugoj zemlji, ili u japanskoj prošlosti. U tom pogledu su moji sastanci sa Ozakijem bili prostodan od neocenjive koristi, zahvaljujući njegovoj širokoj erudiciji, kako u oblasti japanske tako i opšte istorije i politike. Ja sam upravo uz njegovu pomoć dobio jasniju predstavu o izuzetnoj i svojevrsnoj ulozi vojne klike u upravljanju državom, ili o karakteru Genroa — saveta plemenskih poglavara uz imperatora, koji je, iako nije bio predviđen ustavom, u praksi predstavljao najuticajniji politički organ Japana... Ni japansku umetnost nikada ne bih mogao da shvatim bez Mijagija. Naši sastanci su često održavani na izložbama i u muzejima, i nismo videli ničega neobičnog u tome što je raspravljanje pojedinih pitanja iz našeg obaveštajnog rada ili tekućih političkih događaja pomjerano u drugi plan izletima u oblast japanske ili kineske umetnosti...«

Izučavanje zemlje bilo je važno za moju ulogu novinara, jer bi mi bez tih znanja bilo teško da se uzdignem iznad nivoa prosečnog nemačkog dopisnika, koji se nije smatrao naročito visokim. Ona su mi omogućila da postignem to da me u Nemačkoj priznaju za najboljeg dopisnika iz Japana. Redakcija »Frankfurter cajtung«, čiji sam bio član, često me je hvalila zato što su joj moji članci podizali međunarodni ugled...«

Ozakijevim zakonima Zorge je dodao i svoj: najstroža konspiracija na svim punktovima. Jedino je on, kao

rukovodilac, mogao znati kakvo mesto zauzima svaki član u opštem sklopu organizacije. Vukelić i Ozaki nisu znali jedan za drugog. Sem sa Zorgeom, Mijagi ni s kim nije kontaktirao. On je jedino nejasno naslućivao da Branko ima neke veze s organizacijom, ali nije znao kakve. Svi zajedno se nikada nisu okupili. Pravila konspiracije su nesalomljiva: svi članovi organizacije, da bi bili prikriveni, treba da imaju neko zanimanje koje ne pobuđuje sumnju; svaki član organizacije dobija pseudonim, jer prava prezimena i imena ne treba da se pojavljuju ni u razgovorima, ni u dokumentima; imena sovjetskih gradova se takođe moraju davati u obliku ugovorenog koda, na primer, Vladivostok — »Vizbaden«, Moskva — »Minhen«; svi dokumenti se odmah uništavaju čim postanu nepotrebni; struktura organizacije je ilegalna, te mora biti poznata samo rukovodiocu; zabranjeno je primati nove članove u organizaciju bez prethodne i duge provere; niko od članova organizacije nema pravo da raspravlja o svojoj aktivnosti sa vezama i kuririma; sva dokumentacija se vodi na engleskom jeziku.

EUGEN OT TEČE KARIJERU

Glavni pravac — nemačku Ambasadu — Zorge je primio na sebe. Da bi se imao pristup državnim tajnama, sakrivenim u sefovima Ambasade, neophodno je u početku odomaćiti se ovde, u Ambasadi, i postati nezamenljiv čovek. Uvlačiti se u sefove nema potrebe, neka se sefovi sami otvore, i neka tajne same dođu na Zorgeov sto.

Da, on se po svaku cenu morao uzdići iznad nivoa prosečnog nemačkog dopisnika, postati politički prorok i biti iznad ostalih. On se rukovodio savetima jednog starog diplomata: diplomata mora izučavati istoriju i memoarsku literaturu, poznavati red i običaje u inostranstvu i shvatiti gde se nalazi pravi izvor vlasti u pojedinoj zemlji. »Sve je to dovodilo do sledećeg normalnog zaključka: neophodno je stalno duboko analizirati i izučavati probleme Japana. Da nisam bio sposoban da tačno analiziram situaciju, izgubio bih svako poštovanje svojih saradnika — Japanaca. Bez potrebnog autoriteta i dovoljno erudicije ne bih mogao zauzeti tako siguran položaj u nemačkoj Ambasadi.

Upravo iz tih razloga, dolaskom u Japan, prihvatio sam se podrobnog izučavanja japanskih problema». Radio je grozničavo. Svima je izgledalo da Zorge ima bolestan izgled zbog prekomerne razonode na prijemima, ručkovima, večerama i terevenkama u uskom krugu. A on je, u stvari, radio danonoćno, pritisnut nedostatkom vremena. Organizovao je prevodenje raznih knjiga iz istorije Japana, sistematski je naručivao izabrane prevode iz niza časopisa i skupljaо, u svoju biblioteku, sve što se moglo dobiti od japanskih izdanja na stranim jezicima i najbolje radove o

Dalekom istoku, kao i najbolja dela klasične japanske književnosti. »Ja sam se udubljivao u detalje vladavine carice Zingu, u prepade japanskih gusara i izučavao epohu Hidejošija... Razumevanje problema drevnog Japana pomoglo mi je da se snađem u ekonomskim i političkim problemima savremenog Japana«. Istoriju međunarodnih odnosa smatrao je polaznom tačkom prilikom predviđanja za čitave periode; ako se ne poznaju ti odnosi, teško se može procenjivati spoljнополитички курс ове ili one države danas, i nemoguće je predvideti budućnost.

No, nikakve knjige i članci ne mogu zameniti neposredne utiske. Zorge je koristio svaku mogućnost da bliže upozna zemlju i njen narod. On je voleo Japan i sve ga je tu živo interesovalo. On je uvek bio istraživač: i za vreme prazničnih šetnji sa Otovima ili pak sa frojland Haz po okolini prestonice, i kada je posećivao gradske prefekture. On se upoznavao sa stanjem žetve pirinča u raznim godišnjim dobima i raznim mestima, posmatrao je život brodogradilišnih radnika u Kobeu, hvalio veštinu tkača i grnčara Kiota i krstario obalom Japanskog mora. »Težio sam da upoznam zemlju i ljude, i da kod sebe razvijem intuiciju bez koje je nemoguće upoznati zemlju...« Imao je svoj sistem. Počevši sa podrobnim izučavanjem agrarnog pitanja, prešao je na manja industrijska preduzeća, a zatim na krupnu industriju, posle čega se spremao da se bavi teškom industrijom. Posebno je uporno izučavao socijalni položaj radnika.

Davna istorija zemlje skamenila se u drvenim skulpturama, kolekcijama gravura, nizu hramova Nare i Kiota, zbornicima »opisa zemlje i običaja«, povestima-monogatariima, herojskim epopejama-gunkima, edoskoj prozi i u dramama jokjoku. Pred Rihardom se otvorio čitav jedan svet, neispitan, zagonetan i obavljen legendama.

Zorge je ponekad odlazio u Kioto — taj drevni istorijski grad, koji je do današnjeg dana sačuvao karakteristike feudalnog Japana. Ovde ima oko hiljadu budističkih i sintoističkih hramova. Naročito su ogromne građevine od skupocenog tamnog drveta kejakija. Tu postoji »car-zvono« visine četrdeset metara, »dvorac oružja«, u kome se čuvaju

krivi mačevi samuraja sa dve drške, elebarde, lukovi i tobolci sa strelama i oklopi prekriveni crnim lakom.

Duboko zamišljen, Zorge je satima lutao pošumljenim brežuljcima Kiota ili se pojavljivao u Kašivareu da bi svojim očima video grobnicu prvog japanskog cara Zimu Tenoa.

Pored novog Japana, Japana fabričkih dimnjaka, električnih železnica i bioskopa, grčevito se održavao i stari Japan, Japan papirnatih kućica, sa pokretnim zidovima, sa zemljanim loncima za zagrevanje-hibatima, Japan gejši divnih frizura, kao od crnog lakiranog drveta, u kimonima, obijama* i zorima* — sa svojim Evropljaninu ne uvek shvatljivim načinom života koji je izgrađivan vekovima... Svaki uvaženi Japanac, pored telefona i radio-prijemnika, ima i sveti samurajski mač i beli kimono sa plemičkim grbom; oficir koji komanduje tenkom nosi stari mač isto kao i njegovi preci. I takav potomak samuraja će vam s oduševljenjem ispričati da je u stara vremena postojao običaj po kojemu je ratnik, u noći kad mu je uručivan mač, odlazio na neko drugo mesto i »isprobavao njegovu oštrinu«, odsecajući glavu prvom čoveku koga sretne, a da ne bi mirisalo na krv, svoje oružje je mazao ambrom.

Rihard je imao prirodni dar za preobražavanje. Sad se kod njega rodila smela želja da prihvati ne samo način života i običaje naroda već i njegovu psihologiju, da bi mogao, kad obuče nacionalnu nošnju, da se ne razlikuje od stotina drugih Japanaca. Uporno i metodično je usavršavao jezik, težeći da oseti i najfinije nijanse svake reči. On je naravno nabavio kimono i lepezu, naučio da jednim potezom nacrta neki znak, prihvatao je gestove i naučio da »ponizno šišti«. Snabdeo se malom metalnom cevčicom za tri duvanska dima i sandučetom za pušenje. To nije bilo zabavno. On je želeo da izbriše granicu koja se neizbežno javlja pri kontaktima Japanaca sa strancima. On je upravo želeo da u svemu liči na Japanca, da bi za vreme dugih putovanja po zemlji lakše osvajao simpatije običnih ljudi. »U koju god sam zemlju dolazio, trudio sam se da je upoznam. Takav je bio moj cilj i njegovo ostvarivanje mi

* Vrsta ženskih sandala. — Prim. prev.

Rihard Zorge u Japanu

je pričinjavalo zadovoljstvo. To naročito važi za Japan i Kinu...«

Japan, Japan... Zemlja koja je nekad davno izronila iz pućine okeana. Zemlja uspavanih vulkana, velikog zimzelenog drveća i krivih borova. Zemlja koja je u sebi sjeđinjavala drevnu mudrost Kine i industrijski zamah Evrope i Amerike. A tamo, na granici između provincija Kaj i Sorugi, Fudžijama uzdiže svoju glavu prema plavom nebu! Oblaci se zaustavljaju kao opčinjeni, ptice ne smeju da uzlete na tu visinu, tamo gde se sneg topi od vatre i gde se užarena lava gasi pod ledom... Božanski veličanstveni Fudžijama...

Dok su u početku u tokijskom društvu Riharda uzdržano dočekali (ovde nisu voleli nemačke dopisnike, smatrajući ih nacistima), postepeno se led topio. Rihard se nije

upustio u političke sporove, nije raspravljaо o »lanjskom snegу«, jer je znao da čovek dnevno izgovori petnaest hiljada reči i da se ta norma ne mora uvek ispuniti, da ga ne bi proglašili brbljivcem, te se nije trudio da monopolиše razgovor. Kad su tražili da iznese svoje mišljenje, on je to činio. Posedovao je nepogrešivi politički uspeh: uvek je davaо smele prognoze i one bi se obistinile. Njegove rečenice su se odlikovale kratkoćom i jasnoćom. Imao je u sebi nešto što je nagonilo na otvorenost i izazivalo nesvesno poštovanje. Sve češće su hteli da čuju tiki glas. Njegovi članci, maksimalno ispunjeni spoznajnim materijalom i razmišljanjima o sudbini Japana, puni jasnih političkih zaključaka, odmah su zapaženi ne samo u Nemačkoj već i u drugim zemljama. Svi su znali da je na novinarskom nebu zasijala nova zvezda. Tada su i počeli da mu se obraćaju, želeći da ponešto dokuče i za sebe, jer taj neobični čovek je bio nabijen najdragocenijim informacijama! Rihard je darežljivošću obdarenog čoveka rado davaо ono što je znao. Ataše za štampu Vajze je mogao s ponosom svuda da priča kako je Rihard mogao tako brzo da se izdigne jedino zahvaljujući njegovom, Vajzeovom, staranju i brizi...

Zorge je rado podržavaо tu verziju.

U nemačkoj Ambasadi u Tokiju su takođe čitali novine, pa i »Frankfurter cajtung«. Zorgeove članke je naročito pažljivo čitao ambasador Herbert fon Dirksen. On je bio dovoljno inteligentan da ne zavidi Zorgeovom talentu, ali je fon Dirksena zadivljavala novinareva erudicija, njegova obaveštenost o svim pitanjima, sposobnost da gleda u budućnost, da uopštava i pravi zaključke.

Prema postojećim pravilima, ambasador je uvek morao biti glavni izvor informacija, kao i tumač političke situacije, tendencija i raspoloženja javnog mnjenja u zemlji gde je akreditovan. Ambasadorove izveštaje je vlada uzimala u obzir pri određivanju svog političkog kursa; kako je još Demosten govorio, u ambasadorovoј je nadležnosti da se koristi povoljnim okolnostima i, shodno tome, u njegovim rukama je delimično i kontrola nad događajima.

Ambasador je glavni kanal za vezu između vlada obe zemlje. A sredstvo veze su izveštaji i referati.

Nemačka pedantnost zahteva da dokumentacija bude u savršenom redu. Do tada se Dirksenu činilo da obavlja ozbiljan posao, šaljući redovno izveštaje u Berlin — a ti izveštaji su predstavljali obrazac urednosti, jer je sve bilo podeljeno po tačkama i propisima. No, Dirksen je uskoro počeo da shvata da tamo, u Berlinu, više ne ocenjuju političko stanje Japana po izveštajima i referatima Ambasade, već po člancima svuda prisutnog dr Riharda Zorgea. Fon Dirksen nije bio gospodar situacije. Istina, državnom funkcioneru fon Dirksenu ne dolikuje da tesno kontaktira sa stranim novinarima i da se zavlači u japanska ministarstva kao novinar Rihard Zorge; Dirksen ne može toliko biti informisan o lokalnim interesima i raspoloženjima, o onim podvodnim kamenovima, između kojih on kao ambasador mora, hteo — ne hteo, da manevriše. Dirksen je dobro upoznat sa državnim funkcionerima Japana, ali je s Japancima teško razgovarati u poverljivom tonu — nikad se ne zna šta misle, a ponekad je čak teško oceniti kakav uticaj ima svaki od njih, i nije nimalo lako biti posrednik između njih i svoje vlade. Dirksen je sebe ubrajao u staru školu diplomata; smatrao je da je diplomacija veština vodenja pregovora i ništa više. On je odvajao diplomatiju od politike i govorio da diplomata ne treba da se bavi politikom, da je on instrument svoje vlade i za njega nije važno ko je na vlasti. On je pridavao suviše veliki značaj vezama i verovao da ishod važnih pregovora umnogome zavisi od toga kakve veze ima i održava ambasador za vreme bavljenja na tom položaju, koliko mu u toj zemlji veruju, to jest, ambasador mora da zna s kim ima posla, da bi unapred mogao proceniti slabe i jake strane partnera u pregovorima, njihovu pouzdanost ili, pak, njihove slabosti. No, upravo tu on i nije mogao reći ništa određeno. Da li su Japanci prema njemu iskreni? Veze imaju strogo zvaničan karakter, te intimnog kontakta nema i ne može biti. Saradnike Ambasade, pa čak i samog ambasadora, stalno kontroliše i prati japanska policija. I uopšte je boravak u toj zemlji pravo prokletstvo. Ponekad je Dirksena zahvatilo osećanje suvišnosti, počinjao je da se smatra be-

značajnim i prognanim u taj nezgodni Japan, gde se živi kao u amamu i iz koga se, izgleda, nikada neće izvući. Kad bi uspeo da na svoju ličnost skrene pažnju rajhskancelara, ili makar ministra inostranih poslova Nojrata, to bi onda bilo nešto...

I fon Dirksen je neizbežno došao na ideju na koju ga je od samog početka navodio Zorge: pri sastavljanju izveštaja za Berlin konsultovati kompetentnog čoveka! Takav kompetentan čovek za pitanja unutrašnje situacije u Japanu bio je Zorge — i niko drugi. Ambasador je imao pravo da se konsultuje sa svim informisanim ličnostima i u tome nema ničega za osudu. Dirksen nikako nije uspevao da stvori dobru mrežu informatora. Ne sme se ozbiljno računati na informaciju takvog funkcionera kao što je Eugen Ott!

U nemačkoj koloniji, kao i u Ambasadi, neočekivano su otkrili da uz njih živi talentovan novinar; mnogi su se prisetili da »Frankfurter cajtung« uživa posebnu blagonačlonošć Gestapoa. Dok su na Riharda, u početku, radoznalo gledali kao na nekakav novinarski fenomen, kasnije im je bio simpatičan, počeli su ga pozivati na ručkove i večere, i svi su tražili prijateljstvo s njim. Zorge je u Ambasadu retko zalazio i samo zbog toga da bi izrazio svoje poštovanje službenicima i frojlajn Haz. I tu je bio poželjan gost. Jer, u njegovom društvu nikad im nije bilo dosadno. On je unosio atmosferu pravog života, i svima se činilo da oni, gušeći se u zadimljenim kancelarijama, počinju da učestvuju u događajima od istorijske važnosti. Tako je bivalo svaki put: trebalo je da Rihard samo zaviri u kancelariju frojlajn Haz, pa da se tamo sjate svi koji su želeli da izmenjaju par reči s dopisnikom, da saznaju poslednje vesti, a možda, ne treba kriti, i da dobiju poziv da provedu veče u bučnom novinarskom društvu. Slične večeri, razume se, nisu organizovane u dosadnom nemačkom klubu, već u atmosferi japanske egzotike, u »bučnim« lokalima. Rihard ih je rado pozivao, jer je odlično znao da od svih vrsta ljudi koji žive u inostranstvu po svom tvrdičluku su najpoznatiji činovnici ambasada. Tu se skrivala posebna zagonetka.

Posle dugih razmišljanja i računajući na Zorgeovu skromnost, fon Dirksen ga je pozvao u svoj kabinet i sugestivnim pitanjima uspeo da dođe do važne informacije. Dopisnik je odgovarao podrobno, s očiglednom voljom. Dirksen mu se zahvalio i stavio do znanja da će i ubuduće praktikovati slične konsultacije. Dopisnik je očigledno bio polaskan pažnjom »državnog funkcionera«. Fon Dirksen je savršeno poznavao nauku stvaranja ugodnosti čoveku, naterujući ga da radi za njega. Ambasadorovi izveštaji i referati ispunili su se životnim sokovima i na kraju ih je ipak primetio i Nojrat.

U Ambasadi se ugnezdio mali grabljivac — pomoćnik vojnog atašea Eugen Ot. On je žarko želeo da što pre postane ataše. Sanjao je o tome da bude unapređen, i o blistavoj karijeri. Imponovale su mu Hitlerove reči, upućene diplomatama: »Ja ću sprovesti politiku nasilja, koristeći sva sredstva, i ne vodeći računa o moralu i ,kodeksu časti‘. Vešt ambasador, kada je to potrebno, ne libi se od prevara i podvala«. On je pisao raporte i izveštaje u Berlin. No, pomoćnik vojnog atašea je mali čovek i njegove izveštaje su, izgleda, samo ovlaš pregledali, ne pridajući im naročiti značaj. Mogao je još deset godina ostati pomoćnik. Pa i kome iz rukovodstva trebaju izveštaji u kojima ima malo sadržaja? Ot je slabo vladao japanskim jezikom, u stvari, uopšte ga nije znao; pri sastavljanju izveštaja morao je da se zadovolji onim što su mu davali sami Japanci. A oni ne daju mnogo, tu se ne može mnogo dobiti. Lukavi i prevrtljivi karijerista Ot odlučio je da se po svaku cenu probije u visoke rukovodioce. Sve češće je pogled svojih vodnjikavih očiju zadržavao na licu Zorgea: evo ko može sve!... Još kad i sam ambasador traži njegove savete... Frau Ot ga je posavetovala: »A zašto se ti ne bi obratio za pomoć tvom prijatelju Rihardu? Ako želiš, ja ću da razgovaram s njim«. No, pomoćnik atašea, iako se oduševljavao inteligencijom svoje žene, ovoga puta je odlučio da sam razgovara. Uz čašu rakije on se požalio da sada svaki frazer brže može da napravi karijeru nego on, pošteni službenik, koji ne ume lepo da govori. Rihard se nasmejao, a zatim strogo primetio da uvek treba imati na umu Hesove reči da veterani partije, čak i kad ne poseduju sposobnosti, kon-

penziraju to svojom vatrenom željom da rade za interes nacionalsocijalističke države. Ot se namrgodi. On je na svoj način bio pametan i shvatio da se ovo Hesovo pomilovanje odnosi na nacističke vitezove plašta i bodeža, na sve one otpatke u koje Ot nije htio sebe da meša. Od »čoveka prve klase«, on je htio da postane savestan službenik Ministarstva inostranih poslova. Perspektiva povratka u terorom pritisnutu Nemačku nije ga privlačila. Da tavori na dužnostima poslednjeg stepena? ... »Da sam na Dirksenovom mestu, davno bih oterao tog Vajzea i na položaj atašea za štampu postavio sposobnijeg čoveka...« rekao je Ot. — »A zbog čega Vi ne bište kasnije mogli da zauzmete Dirksenovo mesto?« — vratio mu je Rihard. Potpukovnik je bez okolišenja odgovorio: »Zbog toga što Dirksena konsultuju, a ne mene«.

Zorge je skroz prostudirao Ota. Sem toga i frau Ot je ponešto ispričala.

»Pa ako je stvar samo u tome, stojim vam na raspolaganju« — reče Rihard i pruži ruku pomoćniku atašea.

Zorge mu je u početku davao savete. No, ono što je kod dopisnika zvučalo značajno, u potpukovnikovom izlaganju je izgledalo bezbojno, jer nije umeo običnim idejama da prida značaj. Tada je Ot izvadio iz tašne izveštaje, šeme i tabele, one dokumente koji nose paraf »poverljivo«, a u stvari su poznati i onome ko se makar malo razume u vojna pitanja. Sve su to bile nevažne tajne koje nisu uopšte bile interesantne za organizaciju. Zorge je očistio dosadno nabranjanje sitnica koje je u izveštajima pomoćnika atašea zauzimalo glavno mesto i ne samo što je činilo jasnijim već je još više zamagljivalo opštu sliku; on je ispunio izveštaj značajnim činjenicama: »mlado oficirstvo« i arakisti su uznenireni, partija Sejukaj, koja je povezana sa soldateskom, aktivira se...

I dogodilo se čudo: Ot je dobio iz Berlina prvu poхvalu. Oduševljen uspehom, on je bukvalno okupirao Zorgea. I Rihard je radio. Učestale su pohvale na adresu pomoćnika atašea. A zatim je unapređen u čin pukovnika. Riharg je davao savete fon Dirksenu, pisao izveštaje i raporte za Ota, izučavao istoriju i ekonomiku Japana i kompletirao svoju biblioteku. »Navalio sam na sebe suviše

mnogo obaveza. Morao sam istovremeno da obavljam novinarske poslove, da radim kao službenik nemačke Ambasade, da se bavim istraživačkim radom i, na kraju, da produžim svoju tajnu delatnost. Nikad nisam imao dovoljno vremena«.

Zorge je učvršćivao svoj položaj. A ipak su to bili samo prvi koraci. On još nije zadobio puno Dirksenovo poverenje — ambasador je samo slušao, ali ništa nije govorio. Iskusni prekaljeni diplomata umeo je da čuva državne tajne. On je u Zorgeu gledao samo izvor informacija i ništa više. Ot je inače malo znao i obaveštajac je morao da radi za njih, a u zamenu da ne dobija ništa.

To je bilo teško vreme i za Zorgea i za čitavu organizaciju — vreme učvršćivanja. Rihard i Vukelić su, kao i ranije, prisustvovali konferencijama za štampu u Ministarstvu inostranih poslova Japana i Informativnom birou, a u japanskim novinarskim krugovima su bili dobro primljeni. Branko je uspostavio dobre odnose sa predstavnikom agencije »Rojter« Džemsom M. Koksom, koji je imao slobodan pristup u britansku Ambasadu. Podaci su prikupljeni iz meseca u mesec, stizali su i od prijatelja-Japanaca. Predstavnik japanskog Ministarstva inostranih poslova Amo izjavio je u aprilu 1934. godine da Japan sebe smatra jedino odgovornim za održavanje reda u čitavoj istočnoj Aziji. Od sada je Kina obavezna da se za pomoć obraća jedino Japanu, koji kategorički protestuje protiv težnji trećih država da Kini pružaju bilo kakvu pomoć. Izjava je uslovila priliv informacija. U Evropi su žasrevali događaji u vezi sa aktiviranjem Nemačke. Mnogo toga je prodiralo i u ambasade koje su se nalazile u Tokiju. Fašisti su u svoje ruke koncentrisali čitavu državnu vlast i nameravali da je iskoriste u agresivne svrhe; najveći monopoli neprekidno su dobijali sve veće vojne narudžbine od hitlerovske vlade. U suštini je državni aparat već bio potčinjen vojnim koncernima. »Noć dugih noževa«, ubistvo ministra Rema, masovna streljanja bez suda i istrage; Nemačka je prekršila vojna ograničenja, određena Versajskim ugovorom i uvela opštu vojnu obavezu.

Svaka informacija iz Japana bila je za Centar dragocena. No, neočekivano, Zorge se suočio sa nepredviđenom

teškoćom: Bernar i Erna, iako su postavili svoj glomazni predajnik u Brankovom stanu, dugo nisu mogli da uspostave vezu sa Centrom. Pokazali su se kao sasvim nevešti stručnjaci. Po čitave dane nisu izlazili iz improvizovane kabine, kršili su, izgleda, sve dozvoljene rokove bavljenja u eteru, i moguće je da su ih čak i otkrile pelengatorske stanice — ali veze nije bilo. Zatim su nešto prepravljali, gradirali i svađali se.

Rihard je duboko žalio što mu nije tu Maks Klauzen i, ostavivši sve, u oktobru 1934. godine oputovao je u Šangaj radi sastanka s kurirom. Takvo putovanje ne bi predstavljalo ništa neobično, kad ne bi bilo preterane budnosti japanske policije; ona je u svakom strancu videla obaveštajca. Riharda su čak mogli podvrći ličnom pretresu, a on je nosio materijale koji nisu smeli pasti policiji u ruke. No, sve se dobro svršilo.

Srećno se iskrcao sa broda i prošavši ulicom Konzula i Edvarda III, skrenuo u ulicu Čupaosan — što znači »Krvava aleja«. Od nje do luke ima dve gradske četvrti. To je carstvo mornara. Ulica je kratka, svega sto trideset koraka, a široka šesnaest. Dve ogromne sive kuće u kojima se nalaze barovi, kafane, kabare i noćni restorani »Rozmari«, »Monte Karlo«, »Fantazi« i tako dalje. Uveče ovde dolazi do krvavih tuča, u kojima učestvuju stotine mornara sa svih stranih brodova. Kada je policija nemoćna da bilo šta uradi, tada pozivaju vojsku. Danju »Krvava aleja« spava. Zorge ulazi u hotel i nalazi nepoznatog čoveka sa žutom tašnom. Rihard nosi istu takvu tašnu. Pričaju o vremenu, razmenjuju lozinke, a zatim i tašne. »Imate pozdrav od drugova i od Kaće...« — reče nepoznati tiho, kao da se slučajno setio, pokloni se i ode.

Dva dana je Zorge šetao Šangajem, nabavljao materijal za »Frankfurter cajtung«, posle čega se vratio u Tokio s gomilom novosti. Želeo je da sačuva ženino pismo, da bi ga mogao čitati uvek kad mu je teško, ali to je nemoguće.

»Draga moja Kaćuša!... Tvoja pisma mi uvek donose radost, jer je veoma teško živeti ovde bez tebe. Još teže mi je zbog toga što gotovo čitavu godinu nemam ni najmanjeg glasa od tebe... To je tužno, a možda i surovo, kao uopšte i naš rastanak...«

On se u mislima preneo u Moskvu i sve što ga ovde okružava izgleda mu divlje i iluzorno: nasmejana Otova fisionomija, japanska policija, čuvar nacističkih tajni, suvoparni Dirksen, vesela frau Ot, svečani ručkovi, prijemi, fašistički zanos u nemačkom klubu i takozvani »zajednički sastanci« na kojima Riharda obavezno biraju u predsedništvo. Kad bi mogao da strese sa sebe to bunilo, da se nađe тамо blizu Nikitske kapije, da uveče luta s Kaćom по moskovskim ulicama, a zatim да zaspi, да zaspi mirно, kao svi ljudi, да odmori živce, koji su до kraja napregnuti evo već gotovo dve godine...

Ali, то су bili samo snovi. Zar je mogao pretpostaviti да ће mu se они uskoro ostvariti...

KUĆI, U MOSKVU!

Zorge je teško podnosio japansku klimu. Skoro se u svakom pismu upućenom ženi žalio na vrućinu i vlagu. »Ovde je sada užasno vruće, gotovo neizdrživo. Ponekad idem na more i plivam, ali naročitog odmora ovde nema«; »Šta radim? To je teško opisati. Treba dosta da se radi i to me mnogo zamara. Naročito po ovakvoj vrućini... Žega je ovde nepodnošljiva, mada nije toliko vruće koliko je zagušljivo zbog vlažnog vazduha. Kao da sam u staklenoj bašti gde me zalivaju znojem od jutra do mraka«; »Kod vas tamo sad počinje zima, a ja znam da je ti mnogo ne voliš i sigurno si loše raspoložena. No, kod vas je zima bar spolja lepa, a ona se ovde odražava kroz kišu i vlažnu hladnoću od čega i stanovi slabo štite, jer se ovde živi skoro pod otvorenim nebom...«.

Tople morske struje donosile su vlažno i toplo vreme. Odela i rublje se moraju držati u metalnim koferima i skrinjama. Prošle su skoro već dve godine otkako se Zorge iskrcao u Jokohamskoj luci, a njegov organizam nikako nije mogao da se prilagodi neobičnoj klimi. Rihard se mučio i gušio, osećajući stalnu malaksalost i tromost. I samo zahvaljujući snažnoj volji, uspevao je da izgleda bodar, veseo i aktivran.

Početkom aprila su cvetale višnje i nad Tokijom kao da se spuštao ružičasti oblak. U parku Ueno je počinjao »ples cvetanja višnje« — mijako odori. Tu se okupljala masa građana u svečanim kimonima, sa suncobranima i raznobojnim fenjerčićima, a neki i sa ogrtačima od trave.

Rosila je kiša, ali нико то nije primećivao. Kad bi pobegao od frojlajn Haz i ostalih prijatelja iz Ambasade,

Zorge je lutao u gomili ljudi, prisluškivao razgovor i setne zvuke sjamisena, mrmljao Motoorijske stihove: »Ako želiš da shvatiš dušu Japanca — pogledaj na višnju koja cveta na suncu«. Veselje je ovde tiho i uljudno i »ples cvetanja višnje« liči na drevnu misteriju, a ne na bučno praznovanje kakvo se sreće na ulicama i u parkovima Moskve. Razleže se svirka bambusovih flauta, sjakuhašija, drndaju gitare, svet se skupio oko šatre prodavaca lutaka. Ovdašnji život je Rihardu tuđ, ali on želi da ga shvati. A ipak ga ponekad zahvati apatija i tada luta alejama, zasađenim kriptomerijama, palmama i višnjama, jednostavno radi smirenja. On sve češće misli o Moskvi. Čak je i akumulatoru potrebno povremeno punjenje, a tek čoveku. Da mu je da se nekim čudom samo trenutak nađe u Moskvi, da udahne vazduh slobode i da se makar na nekoliko dana oslobodi od te fatamorgane i košmara kojima je bio ispunjen njegov život; a posle bi već, uzevši novo punjenje, mogao ponovo voditi opasnu igru...

Bernar i Erna su konačno uspostavili radio-vezu s Centrom. Ali je veza nekako nestabilna. Emitovanja se veoma često prekidaju iz nepoznatih razloga. I ta neurednost izaziva potištenost i osećanje neodređenosti. U jednom šifrovanom radiogramu Zorge je tražio da mu pošalju kvalifikovanog radio-telegrafistu, ako je moguće Maksa Klauzena, a Bernara i Ernu da opozovu.

Iskreno rečeno, nije mnogo verovao u to da će mu Centar izići u susret, jer je komplikovano menjati već legalizovane radnike. No, očigledno su se i radio-telegrafisti Centra namučili, s obzirom na to da je stigao radiogram da se Bernar i Erna vrati u Moskvu. Neobično obradovani, oni su odmah napustili Tokio. Smrknuti Bernar je na rastanku čak i zahvalio Rihardu. U radiogramu je još rečeno da i Zorge, takođe, treba da dođe u Moskvu radi instrukcija.

Kad je čitao radiogram, Rihard je nesvesno osetio da mu drhte ruke. Dunuo je izgleda svež vetar. U Moskvu!...

On, razume se, nije mogao jednostavno sve odbaciti i otići. Odlazak je trebalo pripremiti, da privremeno odsustvovanje ne bi izazvalo ničiju sumnju. I u njegovoj odsut-

nosti organizacija mora da funkcioniše. Pre odlaska iz Japana morao je da se poveže s Ozakijem i Mijagijem i opširnije da porazgovara s Vukelićem.

Zorge je počeo da širi glasove da se sprema za Evropu, jer mu ističe ugovor sa »Frankfurter cajtungom«. Sada će moći da zaključi novi ugovor, pod povoljnijim uslovima.

Eugen Ot se uznenmirio: kako se u nezgodan čas Zorge priprema da krene za Nemačku! Ot je tek postavljen za vojnog atašea. I sve zahvaljujući Rihardovoj pomoći. Ot se bojao da prvih dana ostane bez dopisnikove pomoći. Zorge je obećao atašeu da se neće dugo zadržati u otadžbini. Zorgeova verzija nikome nije izgledala sumnjiva. Ot mu je utrpao gomilu adresa i telefonskih brojeva svojih štapskih drugova u Berlinu; Zorge se obavezno mora upoznati s njima! I Dirksen mu je dao nekoliko neslužbenih poruka. I dame iz Ambasade su imale svoje zahteve.

Zorge je klonuo od nestrpljenja, žurio je da što pre stigne u Jokohamsku luku, ali je morao svakoga pažljivo da sasluša, da se osmehuje, sećajući se de Kalijerovog saveta: diplomata mora posedovati staložen karakter i biti sposoban da dobroćudno podnosi društvo glupaka. Ot je, razume se, organizovao veličanstvenu gozbu, posle čega je primorao Riharda da piše novi izveštaj. Prijatelji iz tokiskog udruženja su takođe odlučili da i oni organizuju večerinku u čast odlaska »ljubimca štampe«. »Partaj genos« iz nemačkog kluba pošla je njihovim primerom. Razume se, čitava ga je gomila ispratila na brod. Frau Ot je i zasuzila, a frojlajn Haz je stajala na keju sve dok Rihardov brod nije zašao za horizont.

Moćni okean je poneo Riharda na svojim plećima. Plavi providni talasi, iznad vode jata letećih riba. Rihard je gotovo čitavo vreme provodio na gornjoj palubi. On je ovde, na okeanu, poznavao svaki atol, svako ostrvce — oni su mu bili putokazi koji je trebalo, na kraju, da ga dovedu u Moskvu. Evo visoke, četvorougaone sat-kule u Honolulu. Na samom keju Havajke vatrenih očiju, sa ogrlicama od crvenog i belog cveća, igraju hulu. No ta nameštena egzotika nije privlačila Rihardovu pažnju. Sve mu je dosadilo i postalo odvratno. On više ne veruje u

egzotiku. Iza spoljašnjeg veselja, iza svih tih ogrlica od cveća i venaca, krije se beda. Nagledao se »egzotike« u Japanu! Njega je teško prevariti. Egzotika se svuda kupuje za dolare. U Moskvu! Očistiti se od »egzotike« i ne gledati ljudsko ponižavanje...

U Njujorku ga je čekao kurir Centra. Uručio je Zorgeu pasoš i sovjetsku vizu. Put za Moskvu je bio otvoren!

I ugledao je Moskvu, koju je uvek neiskazano voleo. Čak i tamo, u Nemačkoj, dok još nije poznavao taj veliki grad, on ga je već voleo. Znao je Moskvu iz pričanja majke, koja je, mada je u Moskvi bila u prolazu, sačuvala o njoj najživlja sećanja. Majka nikako nije mogla da se navikne na Berlin. Nju je celo vreme privlačila domovina i to se prenelo i na Riharda. Majka je uvek na njega imala veliki uticaj. Za mladog nemačkog komunistu Sovjetski Savez je izgledao kao obećana zemlja. I kada se prvi put obreo u Moskvi, osetio je da se vratio kući.

Sad je opet u Moskvi, gde je sasređen osnovni smisao njegovog života, gde je živila voljena, divna Kaća, gde su se čuvale njegove knjige i rukopisi, gde je od svake ulice i svakog skvera zračilo nešto uzbudljivo, poznato i blisko. Zamišljao je sebe kao mornara koji se posle dugih i opasnih poticanja vraća tihom ognjištu. Nema više okeanskih bura. Ljudi... Hteo bi da ih sve zagrli. Oni su njegovi, sovjetski.

Moskva... Uvek bučna, govorljiva, entuzijazmom nadahnuta Moskva. Poznati otkucaji sata na Kremaljskoj kuli. I, eto, to je blizu, odmah tu, pred tobom. Koliko puta su vetrovi etera donosili Rihardu te otkucaje, kad je bio nagnut nad prijemnikom u Vukelićevom konspirativnom stanu...

Arbat, Nikitska kapija, Nižnjekislovska ulica... Richard je kod kuće. Srećne uplakane Kaćine oči, njeno lice (kako se njemu činilo — »antičko lice«), kosa, poznate ruke...

Bilo je to 25. jula 1935. godine.

Zorge je konačno mogao uživati u miru, u porodičnoj sreći i proživeti malo pravim (ne izmišljenim!) životom. Odavde, iz stana u Nižnjekislovskoj ulici, Japan mu je

izgledao beskrajno dalek, nerealan. U zavodu »Točizmertelj« Kaći su dali odsustvo. Kaća je već brigadir, dobija četiri stotine rubalja.

Ona sedi na otomanu. Prijatno svetli lampa ispod zelenog abažura. Ovde je sve jednostavno, čak pomalo siromašno. Mali orman u kome su Rihardove knjige: Lesingove drame, Gete, Šiler, Kant; od novih — Majakovski i Furmanov. Tu su i Rihardovi radovi. On vadi mali tom Majakovskog:

*Jer za mene nije važno
ni to, što je bronzani,
ni to, što je srce — hladno gvožđe...*

Iz knjige ispada original nekakvog dokumenta. Rihard čita: »Moskva, 12. april 1926. godine. Krasnopresnenskom rejonskom komitetu SKP(b)

Dragi drugovi!

Klub nemačkih komunista je nedavno formirao pionirska organizaciju od nemačke dece. U tom poslu nam je neophodna vaša pomoć, i to ne samo u obliku uputstava i cirkulara itd. već i u pogledu kadrova. Zbog toga vas molimo da nam po mogućnosti pošaljete druga koji dobro poznaje pionirski rad i koji govori nemački.

*S komunističkim pozdravom
Zorge».*

Rihardove se oči ovlažiše. On i Kaća sanjaju o vremenu kad će imati decu. Ika želi da ima decu. Njegov ideal je da postane dobar porodični čovek, da počne da se bavi naukom, da napiše vredne radeve o azijskim zemljama, da vaspitava decu i da uvek bude pored drage Kaće. Njih dvoje izmišljaju ime budućem detetu. »Sećaš li se ti još našeg sporazuma oko imena?« — napisće on posle odlaska iz Moskve. — »Želeo bih da taj sporazum izmenim na ovaj način: ako bude devojčica, treba da nosi tvoje ime. U svakom slučaju, ime sa slovom K. Ne želim drugo ime makar ono bilo i moje sestre, koja je uvek prema meni bila dobra.

MOSKAU, den 12. April 1926

An das

Rayonkomitee Krasnaja Presnja der WKP(b),

Moskau.

Werte Genossen!

Der Deutsche Kommunisten-Klub hat vor kurzem eine Pioniergruppe deutscher Kinder gegründet. Zu dieser Arbeit bedürfen wir unbedingt Eure Unterstützung und zwar nicht nur durch Anweisungen und Rundschreiben allgemeiner Art, sondern auch in persönlicher Hinsicht. Wir ersuchen Euch daher, wenn es Euch möglich ist, uns einen Genossen zuzuweisen, der mit der Pionierarbeit gut vertraut und der deutschen Sprache mächtig ist.

Mit kommunistischem Gruß

Für den DKK.

Bogne

Foto-kopija pisma Riharda Zorgea Krasnopresnenskom rejonskom komitetu SKP(b) grada Moskve

Ili pak daj tom novom biću dva imena, od kojih jedno obavezno mora biti tvoje.

Molim te, ispuni mi ovu želju ako bude devojčica. A ako bude dečak, onda njegovo ime možeš rešiti sa V«.

S Jekaterinom Aleksandrovnom Maksimovom Zorge se upoznao još pre svog odlaska u Kinu. U početku mu je Kaća davala časove ruskog jezika, kojim Rihard tada nije sasvim vladao. Sprijateljili su se i prijateljstvo je preraslo u ljubav. On je postao čest gost u njenom polupodrumskom stanu u Nižnjekislovskoj ulici.

Kaćina porodica je živela u Petrozavdosku: majka, dva brata i tri sestre. Sa sestrama se stalno dopisivala. Zorge nikako nije uspeo da se sretne s njenim sestrama Marijom i Tatjanom, koje je Kaća posebno volela. Kaća

*Katarina Aleksandrovna
Maksimova*

je bila neobična devojka. Ona je pre nekoliko godina završila Lenjingradsku akademiju pozorišne umetnosti. Uspeh je došao brzo. Zatim put u Italiju, na Kapri. Umro je glumac, čovek kome je Jekaterina Aleksandrovna bila privržena i čiji je talenat cenila. Ta tragedija je na nju na neočekivan način uticala: napustila je scenu i otišla u fabriku. Radila je na izradi instrumenata u fabrići »Točiizmeritelj«; postavili su je za brigadira i nameravali da je odrede za šefa pogona.

Kod Riharda su se prvi put pojavila duboka osećanja. Susreo je devojku

koja ga je razumela. Književnost, umetnost, muzika — to je bila sfera u kojoj su oboje uživali za vreme kratkih susreta. Događalo se da zajedno svrate u antikvarnicu i pronađu neku retku knjigu. Svet knjiga je bio njihov svet.

Kača je shvatala; Rihard je čovek neobične sudbine. No, čak i posle trogodišnjeg rastanka, kada je on radio tamo, u Kini, ljubav prema njemu nije slabila. Ta ljubav je prošla sva iskušenja.

Venčali su se istog dana kad se Rihard vratio iz Kine i pojavio u Nižnjekislovskoj, u februaru 1933. godine. Sad su, evo, ponovo zajedno.

Kratka sreća... Jednom su izišli specijalnim automobilom van grada, zavlačili se u šumske čestare, i kupali se; zaboravivši sve na svetu, radovali su se životu, govorili jedno drugom nežne reči, zaklinjali se na vernost i maštali o budućnosti. Da budu zajedno, da uvek budu zajedno... Zar oni to pravo nisu zaslužili?... Sve

je još pred njima, život će se još rascvetati neviđenim cve-tovima, i »stari gavran« (kako ga je ona u šali zvala) još će raširiti krila i uzleteti na još veće visine . . .

Zorge je u kabinetu načelnika Obaveštajne uprave, čina komandanta korpusa*) Urickog. Pripremljen je podroban izveštaj o delatnosti organizacije. Uricki je bio zadovoljan izveštajem. Još jednom je podvukao da Zorge mora da usmeri glavne napore na otkrivanju zamisli fašističke Nemačke prema SSSR. Savetovao je Rihardu da stupi u nacističku partiju.

Semjon Petrovič Uricki je priredio ručak za uski krug ljudi i tu je Zorge sreo Maksa Klauzena. Ponovo su se sastala dva stara prijatelja.

U avgustu 1933. Klauzen i Ana su doputovali iz Kine u Moskvu. Posle dopunske obuke u specijalnoj školi njih dvoje su dobili šestonedeljni odmor i proveli ga u jednom crnomorskem letovalištu u Odesi. Bilo je to srećno vreme. Oboje su se dobro odmorili. Kasnije, u proleće 1934. godine, obe su iz konspirativnih razloga upućeni u Krajnji Kut, gde je tada živelo doista Nemaca. Među njima se Maks i Ana izgubiše. Živeli su pod izmišljениm prezimenom Rautman.

*) Zvanje komesar korpusa, kome je kasnije odgovarao čin general-majora — Prim. prev.

U vremenu od 1925. do 1937. ukinuta je institucija vojnih komesara (vidi Voj. enc. VII t. str. 180), ali su postojala vojnička zvanja (posle ukidanja činova 1917. god. koji su opet uvedeni 1935) npr. komdiv. (komandant divizije), komkor (komandant korpusa).

K. A. Maksimova. Kapri 1926. god.

Semjon Petrovič Uricki

Maks nije mogao da izdrži bez posla i zaposlio se kao bravar u MTS (mašinsko traktorska stanica). Posao mu se dopadao. U istom mestu je radio Maksov drug iz Kine Henrich Širman. On je i skrenuo pažnju direktoru MTS da se Maks pomalo razume u radio-tehniku. Direktor Kasatkin je bio oduševljen, pozvao je Maksa i poverio mu da dovede u red šest radio-stanica političkog odjeljenja stanice i da organizuje vezu između brigadâ i MTS. Maks je prilegao na posao. Osim toga, on je u MTS izgradio pravi radio-centar i konstrui-
sao snažniji predajnik na

ultra kratkim talasima. Direktor je zadovoljno trljao ruke. Shvatio je da je Mask blago za MTS. Vesti o Maksovom radu došle su i do sekretara Oblasnog komiteta u gradu Engelsu. Maksa su pozvali u Engels i predložili mu da organizuje radio-telefonsku vezu u svim kolhozima i sovhozima.

Maks je sa zadovoljstvom prihvatio taj predlog. Sada je on bio važan rukovodilac, kome su dodelili čitavu armiju mladih radio-amatera i tehničara. Maks je cvetao i popravio se. Ana je bila oduševljena novim životom.

I neočekivano, u proleće 1935. sekretar Oblasnog komiteta je lično doputovao iz Engelsa u Krasnij Kut. Maksa su pozvali u kabinet direktora MTS i pokazali mu telegram iz Moskve da odmah mora da otpušte u glavni grad. Maks se naljutio i izjavio da mu se tu dopada i da nigde neće da ide. Sekretar Oblasnog komiteta se obravdovao i rekao da će uraditi sve što može da Maksa ostavi tu. No, nedelju dana kasnije stigao je vladin telegram

s potpisom Vorošilova: Maksu je naređeno da se odmah javi u Moskvu. Tada je i sekretar Oblasnog komiteta samo raširio nemoćno ruke; otkud je on mogao znati da je Maks tako važna ličnost. Ako bravara poziva narodni komesar...

Ana je ostala u Krasnom Kutu da čuva svoje domaćinstvo.

... Uricki je govorio o dva žarišta agresije i približavanju svetskog rata. Uz puno odobravanje Engleske i Francuske, hitlerovci su prekršili sve vojne klauzule Versajskog ugovora i planiraju napad na Sovjetski Savez. Tek nedavno je u Nemačkoj donesen »Zakon o vojnoj službi«, prema kojem se vojnim obveznicima smatraju sva lica muškog pola od 18 do 45 godina. Već je formirao 36 divizija, brojno stanje armije premaša 250 hiljada ljudi; Nemačka raspolaže sa 1000 vojnih aviona i pristupila je izgradnji velike ratne mornarice; posebnu pažnju poklanja izgradnji podmornica. Između nacista i Engleske zaključen je tajni sporazum koji stimulira trku vojnopolomorskog oružanja u Nemačkoj. Hitler namerava da izvrši anšlus, to jest osvajanje Austrije. Sovjetska vlada je zabrinuta Hitlerovom težnjom da stvori pakt agresorâ. Predviđa se zблиžavanje fašističke Nemačke i fašističke Italije. Dogovor između Nemačke i Japana za sada sprečava sukob njihovih ekonomskih interesa u Kini, no Zorgeova organizacija i treba da razjasni kako će se dalje razvijati međusobni odnosi tih zemalja. Borba imperijalističkih država za kolonije, za inostrana tržišta i sfere ulaganja kapitala na Dalekom istoku naročito je žestoka. Treba imati u vidu da su japanske trupe već došle do granica Sovjetskog Saveza. Imperijalisti zapadnih država ne sumnjaju da će Japan, posle okupiranja severoistočnih kineskih provincija, otpočeti rat protiv Sovjetskog Saveza. Potrebno je posvaku cenu spričiti mogućnost rata između Japana i SSSR!

U Moskvi je ne tako davno održan VII kongres Kominterne, koji je pozvao radnike čitavog sveta da prepreče put fašizmu i stvore široki antifašistički narodni front. Rihard se mogao sastati sa starim prijateljima iz ilegalnog rada u Nemačkoj, ali nije imao prava da rizikuje, te je iz novina pratilo rad Kongresa. Drugovi... njih je bilo

u svim delovima sveta, na svim kontinentima i arhipelazima.

Razgovor sa Urickim je jasno odredio pravac budućeg rada. Neophodno je saznati svaki korak fašističke Nemačke, aktivnije iskoristiti službenike nemačke Ambasade; potrebno je pažljivo pratiti razvoj nemačko-japanskih odnosa, jer nema sumnje da će ti odnosi jačati iz godine u godinu — Nemačka traži partnere i saučesnike. Sto se tiče samog Japana, to . . .

»U toku 1935. godine u Moskvi smo ja i Klauzen dobijali instrukcije od načelnika Obaveštajne uprave generala Urickog. General nam je dao uputstva u tom smislu da svojom delatnošću težimo da sprečimo mogućnost rata između Japana i SSSR. I ja sam se, nalazeći se u Japanu i posvetivši se obaveštajnom radu, od početka do kraja čvrsto pridržavao toga uputstva . . . «

Posle instruktaže Zorge je upoznao Maksa sa Ernom i Bernarom, koji su Maksu ispričali u kakvoj situaciji će radio-telegrafista morati da radi u Tokiju.

Rihard se teška srca rastao od Moskve. Kači je rekao da će se vratiti kroz godinu-dve i da je više neće ostavljati. Otkud je mogao znati da se nikada više neće sresti? . . . A ipak je bio srećan što je cele tri nedelje proveo u Sovjetskom Savezu. Na žalost, nije uspeo da se vidi sa Berzinom: ovaj se u to vreme nalazio u specijalnoj dalekoistočnoj armiji »Crvena zastava«, kojom je komandovao Bliher, na dužnosti zamenika komandanta.

Zbogom Moskvo . . . Poslednji put je došao na Crveni trg i gologlav nekoliko minuta stajao ispred Lenjinovog mauzoleja. Upravo odatle, sa Crvenog trga, počinjao je herojski put Riharda Zorgea. Bez obzira šta ga je očekivalo u budućnosti, on je srcem uvek bio ovde. Tu se nalazila istinska domovina svih komunista sveta. Setio se pesnikovih stihova:

... Ja sebe ispod Lenjina čistim,
da bih plivao
u revoluciju dalje . . .

Sesnaestog avgusta 1935. godine Zorge je napustio Sovjetski Savez.

Pre no što stigne u Japan morao je svratiti u fašističku Nemačku.

Berlin. Mračan i zloslutan. Tu je morao da se petlja sa generalima i pukovnicima — Otovim prijateljima, kao i sa fon Dirksenovim školskim drugovima. Nacistički novinski klub dočekao ga je s pompom. Otpočele su večerinke, pijanke i sklapanje ugovora sa listovima i časopisima.

Uredni Berlin, kakvim ga je pamtio Rihard, izgledao je sada nekako zapušten i prljav; praznim ulicama vjetar je nosio parčad hartije. Život je u stvari zamro, pritajio se i otišao u podzemlje. Samo bat potkovanih vojničkih čizama, Nemačka koja maršira. Čelični šlemovi, navučeni na oči i otvorena »crna svastika« na Hitlerovom rukavu. No, Zorge je znao da, uprkos najsurovijem teroru, ovde i dalje deluje Komunistička partija i antifašističke grupe otpora.

Obrevši se u samoj jazbini neprijatelja, Zorge je mrao veoma vešto i obazrivo da igra ulogu nacističkog pisarala. Ovoga puta prevazišao je samoga sebe, udostojivši sebe posebnom pažnjom ministra inostranih poslova Nojrata i visokih činova ratnog vazduhoplovstva.

Planirano je bilo preletanje iz Nemačke u Tokio prvim »junkersom«. Zorgeu, kao istaknutom novinaru, predloženo je da uzme učešća u tom letu. Rihard nije odoleo iskušenju. Bilo je i opasnosti i rizika, ali je bilo i dobitka u vremenu. Pristao je. Najpre se spremao za let specijalni izaslanik nemačkog Ministarstva inostranih poslova Šmiden. No kasnije, razmislivši, odlučio je da u Tokio otpituje običnim putem: jer, neizvesno je kako se preletanje može završiti. Izaslanik se čak obradovao što se našao taj čuveni novinar. Neka leti. Šmidenovo otkazivanje će ostati neprimećeno. On je objašnjavao Rihardu: kad se putuje u važnu misiju, onda je bolje ne rizikovati. »Ja sam nešto čuo« — odazva se obaveštajac. — »No, na žalost, nisam upućen u pojedinosti. Uostalom, to više nema značaja. Šmiden je, svakako, bilo pametnije da ostane u Berlinu — u Japanu je sada paklena vrućina. »Osim je tikvan, to vam ja kažem!« — odvali Šmiden. — »Zbog tvrdoglavosti toga tikvana ja moram da pravim sve te

krivine. Vidite li, on zahteva da mi opozovemo sve savetnike iz kineske armije i da prekinemo sa isporukama. Kakva drskost! U samom početku pregovora postavljao je uslove. Ali, oni malo poznaju Ribentropa...« »Ja ću biti u Tokiju pre vas i pripremiću teren« — obeća Zorge ravnodušnim tonom. Šmiden je u novinaru prepoznao svoje gore list i nije se ustručavao da pred njim pomalo negoduje. Jer, pregovori su imali neoficijelan karakter, ali su mnogi u Ministarstvu inostranih poslova znali za njih.

A Zorge je goreo od uzbuđenja: u Berlinu se vode tajni pregovori između vojnog atašea Japana Ošime i Ribentropa! Kad bi mogao da se vrati u Moskvu!... I ovom balvanu Šmidenu su poverili da lomi japansku vladu!... Da se čovek uguši od besa i od sopstvene nemoći. Brže, što brže u Tokio!... Tamo će se naći način da se o svemu obavesti Centar. Stara nacistička svraka Šmiden...

Obaveštajcu se činilo da avion ne leti već mili.

Prvim »junkersom« Zorge stiže u Tokio. On je gotovo nacionalni heroj. O njemu bruje novine, dočekuju ga cvećem. Geringov izaslanik... Uskoro je Zorge postao kandidat za člana Nacističke partije.

Kad je u Japan konačno stigao specijalni izaslanik Šmiden, on i Rihard su se sreli kao stari, dobri prijatelji. U prisustvu fon Dirksena počeli su da se sećaju berlinskih dana, provedenih u društvu visokih ličnosti.

Ambasador je pažljivo slušao, a u sebi je zaključio da je došao čas da dopisnika angažuje za tešnju saradnju u Ambasadi.

DOŽIVLJAJI MAKSA KLAUZENA

Pošto se oprostio od Riharda, Maks Klauzen se vratio u Krasni Kut da se oslobodi dužnosti i povede Anu.

Ana je protestovala: ona ne želi nigde da ide! Njoj se sviđa u stepskom kraju. Tu je mirno i tiho. Stvorila je i neki domazluk: ovce i kokoške koje su joj dali iz MTS. Šta joj treba više? Za vreme neurednog šangajskog života ona je upravo tako zamišljala porodičnu idilu. I sada gotovo nije htela da veruje da se ponovo mora vratiti u svet ispunjen opasnostima, gde je sve zasnovano na nekakvim slučajnostima, gde je i samo bitisanje izgledalo nestabilno i nesigurno. Kad se čovek primakne četrdesetoj, onda mora da se brine za neko mirno pristanište i da se skrasi na jednom mestu. Dugo su je progonili snovi puni košmara: puste, skoro izumrle ulice Šangaja, Mukdena i Kantona; jata vrana i na drveću obešeni ljudi, bez glava... Ponovo je preživljavala strahote ranijeg života, budila se u groznici, a zatim do jutra ležala otvorenih očiju. Blago blejanje ovaca ju je smirivalo, stvari su polako dolazile na svoje mesto, postale stabilnije i realnije. Dalje, dalje teška priviđenja! Neka se prošlost nikad više ne vrati...

No, bez obzira na to što joj je Maks dokazivao da je obaveza — obaveza, i da on kao komunist mora... ona nije mogla tako lako da baci sve s čim je uspela da se saživi, i naglo da upadne u opasnu avanturu.

Na kraju se ipak dogovoriše da ona dođe u Tokio nešto kasnije, kad se Maks tamo sredi. Pre rastanka proveli su tri nedelje u odmaralištu blizu Moskve.

U septembru je Maks otputovao. Želeći da zavara inozemstvu kontraobaveštajnu službu, on se najpre uputio u

Francusku, zatim u Englesku i Austriju i ponovo se vratio u Francusku. Iz Avra je putničkim brodom napustio Evropu. Pred njim je Amerika!

Maks je bio veoma nervozan. Pomorska policija ga je mogla zadržati i na brodu, i za vreme carinskog pregleda u Njujorku. Najviše se bojao predstojeće posete nemačkom Generalnom konzulatu u Americi; tamo sede iskusni nemački činovnici. Počeće da traže obaveštenja, da zapitkuju i natenane proveravaju: zbog čega je napustio Nemačku, te gde je bio poslednjih godina. Da nije Maks Klauzen služio na jedrenjaku sa tri jarbola koji je 1927. godine posetio Murmansk?... Fašisti imaju dobro pamćenje. Maks Klauzen se tada borio za poboljšanje socijalnog položaja mornara i bio je dobro poznat u mornarici, i u svakoj luci je imao dobrih prijatelja.

Sada bi trebalo bez ikakvih neprilika da pređe dva okeana. Dva okeana!... Treba se samo zamisliti nad te dve reči... Dva okeana i čitav jedan kontinent — Amerika... Iz Njujorka do San Franciska će morati vozom. No, o tome je sada još rano da se misli. Glavno je ne izazvati sumnju pomorske policije.

Beskrajne su okeanske milje. Klauzen je težio da što duže boravi u kabini, izgovarajući se da teško podnosi ljujianje broda. Našli su se ljudi koji su saosećali sa njim, dosađivali mu za vreme ručka i predlagali oprobana sredstva protiv morske bolesti. Maks se ljutio i bio nervozan.

»Mnogo sam se plašio da me ne zadrže u Njujorku. Ali, tamo sam imao sreće. Američki službenik je pregledao moj pasoš, overio ga i vratio«. Maks Klauzen je uvek imao sreću. Imao je prijatnu spoljašnost, izgled koji je ulivao poverenje, prijatan osmeh i prirodnost u svemu.

U nemačkom Generalnom konzulatu službenici, otupeli od nerada, obradovali su se svom zemljaku trgovcu i bez ikakve procedure su mu uredili isprave. Zar malo takvih preduzimljivih Nemaca kao što je taj dobroćudni debeljko Klauzen luta danas po belom svetu! Nemaca ima u Americi, Africi, na Javi, u Kini i Japanu. Neki su se stalno nastanili na inostranoj teritoriji. Za takve su nacisti čak izmislili poseban naziv »folksdojčeri«.

I konačno, evo ga u San Francisku, na brodu »Tacute Maru«. Veliki ili Tihi okean... Iskusni mornar Klauzen je sa uživanjem udisao okeanske vetrove. Postao je raspoložen, rado je stvarao poznanstva i ni za vreme najvećeg ljuljanja broda nije napuštao palubu. Poznanstva će mu dobro doći u Tokiju. Trgovci imaju svoju solidarnost i imponovao im je dostojanstveni Klauzen: odmah se videlo — poslovan čovek, koji poznaje cene i razume se u tarife! Zar nije Maks pre toga, po uputstvu direktora MTS, organizovao radio-telefonsku vezu između MTS i traktorskih brigada?... Maksova fotografija ukrašavala je počasnu ploču udarnika. Stepski gradić Krasnij Kut, sela Husenbah, Rekord, Iljinka i Voskresenka, jaružice obrale mlečikom, nedogledna prostranstva i miris sazrele pšenice... A pred njegovim očima se propinje okean uzburkan tajfunima. Honolulu, ostrvo Oahu i još neka ostrva i atoli na kojima se njišu kokosove palme. Beskrajna rastojanja dele ga sada od Ane, od traktorskih brigada, mirnog gradića na samoj obali Volge — Engelsa, od čitavog onog života koji mu se, kao i Ana, dopadao... No, nekako se uvek događa da se on, bez obzira gde ga sudbina ponese, nalazi u svom elementu i ne žali za prošlošću. Mada su i on i Ana rođeni za miran i tih život.

Na carinarnici u Jokohami niko se za njega nije posebno interesovao. Uskoro je bio u Tokiju, u hotelu »Sano«, a uveče, kao što i odgovara svakom dobrom Nemcu, uputio se u nemački klub na partiju karata, da popije kriglu piva i pojede par viršli.

Nestrpljivo je očekivao susret s Rihardom. No, do ugovorenog dana, utorka, bilo je još daleko, a Klauzen nije znao gde se nalazi bar »Hajdelberg«, mesto njihovog ugovorenog sastanka.

Nemački klub se nalazio nedaleko od hotela. Klauzen je od portira saznao da će toga dana tamo biti velika zabava Berlinaca.

Koliko je bilo Maksovo iznenadenje kad je prvog u hodniku kluba sreo Riharda Zorgea! U fraku i cilindru, elegantan, sa blistavim osmehom, Rihard je vešto prodavao viršle, pozivajući uvažene goste.

Spazivši Maksa, nije se promenio u licu, pozdravio se i rukovao s njim kao i sa ostalima, a zatim mu tih rekao: »Meni će tebe predstaviti treća osoba. Čekaj«. Uskoro ih je predsednik kluba zaista upoznao. U pogodnom momentu dogovorili su se da će se sastajati u restoranu »Fledermaus« koji je pripadao Nemcu Birkeu. Taj restorančić je posećivalo samo odabrano društvo, nemačka elita.

Rihard je udesio sastanak Maksa i Vukelića. Maks i Branko odoše električnom železnicom u rejon gde je Vukelić stanovao. Dvospratna, tipična japanska kuća nalazila se na brežuljku i Maks je tu okolnost odmah ocenio kao radio-specijalista — spoljnu antenu ne treba ni postavljati! Po običaju, Edit goste nije dočekala prijateljski. Radio-stanica je bila postavljena na drugom spratu. Tu je Klauzen, zadriven i obradovan, pronašao svoj stari predajnik, koji je sklopio još u Kini. Znači, tehnika funkcioniše!

No, bio je još jedan predajnik, glomazni uređaj od sto vati i, kako je Maks odmah ocenio, delo ruku neveštog konstruktora Bernara. Taj predajnik je trebalo odmah uništiti! Ako tu napravu pronađe policija ...

Branko se spremao da u nedelju već jednom obide svetu planinu Fudži, a, pošto je pozvao Maksa na taj izlet, odlučiše da razmontiraju stanicu, da je strpaju u dva ranca i bace u jezero Kavahušigo.

I, evo, ostavivši automobil »turisti« su se, savijeni pod teretom do vrha nabijenih ranaca, približavali jezeru. Sve je išlo dobro. Međutim, dežurnom policajcu se dva stranca učiniše sumnjivim. Odluči da ih zaustavi. »Šta imate u rancima?« Sve je propalo ... Tako je bar mislio Maks. Vukelić nije izgubio hladnokrvnost. On je već navikao na Japan i upoznao lokalne propise. Pored ostalog, policajcima je bilo strogo zabranjeno da sa strancima piju alkoholna pića. Vukelić se široko osmehnu i odgovori: »Sake, biru ...« uhvati policajca za rukav i pokuša da ga spusti na travu, kao da želi da s njim popije jednu flašicu. Preplašeni policajac zamahnu glavom i brže ode. Predajnik su bacili u jezero Kavagući, blizu planine Fudži. Tamo, na dnu, leži i do današnjeg dana. Rihardu najpre ništa o to-

me nisu rekli, bojeći se njegovog gneva. Ali nisu izdržali i rekoše mu. Zorge se ozbiljno naljutio.

Odlučili su da montiraju nekoliko prenosnih predajnika i prijemnika, pošto je zbog bezbednosti vezu trebalo održavati iz raznih mesta. U početku je trebalo da ta mesta budu stanovi Vukelića, Zorgea i samog Klauzena.

No, s obzirom na to da su Rihard i Maks stanovali u hotelima, bilo je potrebno da se presele u zasebne kuće. Uz veliku predostrožnost, Maks je delove za radio-stanicu pronalazio u raznim rejonima Tokija i Jokohame.

Maks je doputovao u Japan 28. novembra 1935. godine. U Ambasadi je zvanično bio registrovan kao predstavnik nemačkih poslovnih krugova. Njegova krupna figura ulivala je poverenje. Svima je bio pred očima, redovno je posećivao nemački klub i plaćao članarinu. Tipični birger iz vremena Vajmarske republike! Svako bi gledajući ga, verovatno, pomislio: to je ta zdrava osnova nemačke nacije! Taj, sigurno, sem Biblije i novina, ništa ne čita.

Ali, došao je čas da se misli na kamuflažu, jer je svaki besposleni stranac bio sumnjiv japanskim vlastima.

Nemac Helmut Ketel držao je u Tokiju restoran u koji je Maks ponekad svraćao. Ketel je održavao vezu s nekim Fersterom koji je na pola puta između Tokija i Jokohame osnovao malu mehaničku radionicu za izradu ključeva za zavrtnje. Ferster se nalazio pred finansijskim krahom, jer su, izgleda, engleski ključevi teško nalegali na japanske zavrtnje. Tu ga je vlasnik restorana i upoznao s Maksom. Klauzen je pristao da bude kompanjon Fersteru i uložio je svoj ideo. Po staroj navici, Maks je odlučio da se opet počne baviti prodajom motocikla »cindap«. Da bi pomogao »Inženjersku firmu F. i K.«, Zorge je kupio prvi motocikl. Voleo je brzu vožnju i motocikl mu je dobro došao. Kao što će se kasnije videti, bila je to kobna kupovina za Zorgea: bolje bi bilo da ga nije imao! Uskoro je firma počela da cveta i svi iz nemačke kolonije, poput Zorgea, smatrali su se obaveznim da pomognu zemljake Klauzena i Ferstera, i snabdeli su se novim motociklima. Inostrani novinari su takođe postali klijenti »Inženjerske firme«.

Posle dugih traženja Rihard je uspeo da pronađe malu dvospratnu kuću u rejonu Azabukua, u ulici Nagasaki-maši, broj 30. Kuća je nekako bila dosta neprimetna, zabačena. Pokretni zidovi — fušumi, balkončić, na podu — daske (tatami). To je upravo bila kuća kakva je odgovarala položaju novinara. Da bi se došlo do nje, moralo se ići duž visokog zida od nabijene gline, uličicom širokom dva metra. Rihard je bio retko kod kuće, dolazio je samo da spava. Dole se nalazila trpezarija, kupatilo i kuhinja. Gore su vodile strme drvene stepenice, tu je bio radni kabinet. U kabinetu, s leve strane, stajao je veliki pisači sto. U sredini kabimenta — omanji sto. Pored zida otoman. Daščani pod je bio prekriven tepihom.

Rano izjutra dolazila bi kućna pomoćnica, žena pedesetih godina, malešna Japanka, koju je Rihard zvao Ona San; pripremala mu je kupatilo i spremala kuću. Uveče je odlazila kući. Ponekad je pripremala ručak. Ali Zorge je obično ručavao u restoranu ili kod prijatelja.

Maksu se kod Zorgea svidalo ovo: »Rihard je imao pravi momački stan, u kojem je carovao nered. Ali je Rihard odlično znao gde se šta nalazi. Moram priznati da je kod njega uvek bilo priyatno. Videlo se da je mnogo radio. Uvek je bio zauzet i voleo je da radi. Imao je običnu policu na kojoj su stajale knjige. Vrata iz radnog kabimenta vodila su u spavaću sobu. Nije imao krevet, već je spavao po japanski, na dušeku prostrom po podu.«

Sam Rihard je u pismima upućenim ženi ovako opisivao svoje prebivalište: »Stanujem u kućici izgrađenoj po ovdašnjem tipu, sasvim lakoj, koja se uglavnom sastoji od pokretnih prozora, sa pletenim tepisima na podu. Kuća je potpuno nova i čak savremenija od stranih kuća, i dosta priyatna.

Jedna postarija žena ujutro spremi sve što je potrebno; kuva mi ručak kad ručavam kod kuće.

Kod mene se, razume se, opet stvorila gomila knjiga i ti bi se verovatno sa zadovoljstvom zagnjurila u njih. Nadam se da će doći vreme kad će se i to moći... Kad kucam na mašini, to čuju skoro svi susedi. Ako se to događa noću, onda psi počinju da laju a deca da plaču. Zbog

toga sam nabavio bešumnu mašinu, da ne bih uznemiravao decu u komšiluku, kojih je iz meseca u mesec sve više.«

Klauzen je takođe iznajmio dvospratnu kuću u ulici Sinrjui-doši, broj 12, u Azabukuu. Zidovi, u visini jednog metra, bili su prekriveni panelima iza kojih je Maks napravio tajno skrovište za predajnik. Iznad tog skrovišta je obesio veliki Hitlerov portret, da bi izgledao pouzdaniji u očima japanske policije. »Kod mene je u spavaćoj sobi visio Hitlerov portret, na koji je Rihard pljuvao svaki put kad bi ušao...«

Prijatelji su mogli sebi čestitati: pronašli su stanove izolovane od spoljnog sveta! No, uskoro je došlo razočaranje. »Ne biraj kuću, već biraj susede« — kažu Japanci. Maks je, kao i uvek, »imao sreću«: ni sam ne znajući, iznajmio je stan pored kasarne gardijskog puka! Rihard ga je tešio, izgleda da se i Zorgeova kuća nalazi pod samim nosom rejonske policijske inspekcije! Upravo se s njegovog balkona videla ta ustanova. Onaj zid od nabijene gline, pored koga je Rihard svaki put morao da prođe, izgleda, pripadao je policijskom rejonu. Policajci su poznavali nemačkog novinara i pri susretu uvek su ga pozdravljali.

Predajnik i prijemnik koje je Maks montirao mogli su se smestiti u običnu tašnu. Predajnik se lako i brzo mogao rastaviti. Radi bolje konspiracije, Maks je neke delove držao u raznim stanovima, a oscilatorno kolo je nosio u džepu.

Vezu s Centrom uspeli su da uspostave u februaru 1936. godine. Zorgeu su dozvolili da za šifrovanje iskoristi manje zauzetog Klauzena. Ništa se nije smelo zapisivati, sve se moralo držati u glavi. Izveštaji su emitovani u zavisnosti od hitnosti i uglavnom noću, jer se tada kratki talasi lakše prostiru. Ponekad je Maks prvi deo radiograma emitovao iz nečijeg stana, a kraj iz automobila, podalje od Tokija. Ili je, pak, radiogram predavan s jednog mesta, dva puta, ali u različito vreme. Često se moralo raditi svu noć. Maks je radio ne štedeći se. Imao je tako izoštren sluh da je čak i pri najjačim atmosferskim smetnjama pronalazio pozivne znake Centra. Razume se i pozivni znaci i talasne dužine menjani su za svako emitot-

vanje. Sve je to otežavalo rad japanskih radio-pelengatorskih stanica. Događalo se da Zorge kaže: »Budi obazriv, nema tako naročito važnih i hitnih informacija. To može da sačeka dva-tri dana, da bismo bili potpuno sigurni da nisu izvršili presecanje i da bismo uspavali pelengatorsku službu«. Jednog dana se, dešifrovavši radiogram iz Centra, Maks zbunio. U njemu je rečeno: »Ti si naš najbolji radio-telegrafista. Hvala! Želimo ti mnogo uspeha«.

Pohvala od drugova, radio-telegrafista kao što je i on, dirnula ga je. Neobično skroman, on se uvek nelagodno osećao kada su mu poklanjali pažnju, jer nije radio za pohvalu, a najmanje je mislio na nagrade. On ih nije ni dobijao.

U radiogramima nikada nisu spominjana prava prezimena i imena članova organizacije. Tako, na primer, Klauzen za sve vreme rada nikad od Zorga nije čuo prezimena Ozaki i Mijagi. Podatke su davali neki »Oto« i »Džo«. O tome kako se ti podaci dobijaju takođe nije imao nikakvu predstavu. Čak ni Ozaki dugo nije znao Rihardovo prezime, a kad je saznao, zaključio je da je to pseudonim, s obzirom na to da je Rihard u Šangaju radio pod sasvim drugim prezimenom. Drugovi Japanci ne bi umeli da kažu ni ko je Klauzen i ima li bilo kakvu vezu s organizacijom. Za Centar je Zorge bio — »Ramzaj«, Klauzen »Fric«, Vukelić — »Zigolo«, Ozaki — »Oto« i Mijagi — »Džo«. Pa i u međusobnim razgovorima figuriali su samo pseudonimi. Takva je bila disciplina organizacije i niko nije imao pravo da je narušava. Jedino je Zorge bio u toku svih događaja, i nikad nije uzimao podatke od svojih saradnika na poverenje i reč, dok ih nije nekoliko puta proverio preko drugih kanala. Ne zbog toga što im nije verovao. Ne, prosto je smatrao da čak i naj-savesnijeg radnika mogu dovesti u zabludu i dezinformisati ga. Svi su oni imali posla sa varljivom igrom slučaja, a na slučaj se ne sme oslanjati. U Centar su morali stizati najvredniji podaci, koji ne izazivaju ni najmanju sumnju. Savesnost se smatra devizom organizacije.

Maks je nestrpljivo očekivao Anin dolazak. On je prosto čeznuo za njom i činilo mu se da će mu život postati bogatiji i interesantniji ako uz njega bude Ani. I odjed-

nom ga izvestiše radiogramom da je Ana krenula za Šangaj. Bilo je to u maju 1936. godine. Uzevši snimke sa podacima koje je trebalo predati kuriru, Maks je iz Nagasakija otputovao za Šangaj.

Ipak ga je Ana pretekla: ona je već nekoliko nedelja živela u Šangaju, kod svoje stare poznanice, estonske emigrantkinje Skretur, udovice sa troje dece.

Maks i Ana su već mnogo godina u građanskom braku. No, da bi Ana mogla doći u Japan, morala je i zvanično da postane Klauzenova žena. I »mladenci« (oboje su imali po trideset sedam godina) se uputiše u nemački Konzulat u Šangaju da bi se registrovali. Ali, potreбni su i svedoci koji poznaju Maksa i Anu. Anin svedok je udovica Skretur. A ko poznaje Maksa u Šangaju? Klauzen šparta po gradu tražeći svedoka. I, konačno, susreće Nemca Kolea, koji radi u prodavnici gramofonskih ploča. Kole nije imao ništa protiv da se malo provede na tuđoj svadbi, i pristade. Nađe se i treći svedok. Dođe do nove komplikacije: u nemačkom konzulatu Ani nisu hteli da izdaju posebni pasoš dok ne ustanove njen identitet. Fašisti su se aktivirali čak i u predstavništвima i bili su sumnjičavi prema svakome. U najboljem slučaju, mogli su Anu upisati u muževljev pasoš. Međutim, time se ništa nije dobijalo, jer je ionako bez pasoša neće pustiti u Japan. Opet se pojavio nerešiv problem. Maks je našao izlaz: pozvao je nekolicinu službenika Konzulata na svadbu. To je imalo efekta i Ana je odmah dobila specijalnu dozvolu za boravak.

Svadba je bogato proslavlјena u jednom od najboljih restorana.

Stigavši u Tokio, Ana je ironično pregledala Maksovo samačko prebivalište, izbacila stari nameštaj, kupila novi, zavela red i primorala Maksa da po kući ide u patikama. On je bio srećan i potčinjavao se bez pogovora.

Riharda je dočekala kao starog prijatelja, ugostila ga odličnim ručkom i njih dvoje se odmah prepustiše uspomenama. Pomalo prepredrenački, ona ga podseti na njihov ples one značajne noći posle koje je Zorge odobrio Maksov izbor. Njih dvoje su bili veliki prijatelji i Klauzen se radovao gledajući ih.

ORGANIZACIJA NA POSLU

Zorgeova organizacija imala je internacionalni karakter. Ko je predstavljao njen jezgro? Rihard — po majci Rus, po ocu — Nemac; Maks Klauzen — Nemac; Branko Vukelić — Jugosloven (Srbin — prim. prev.); Ozaki Hosumi i Mijagi Jotoku — Japanci. Svi su oni imali iskustvo iz ilegalnog rada. Četvorica su komunisti i jedan, Ozaki, ubedeni marksist, koji formalno nije bio u Partiji. Zorge i Ozaki nisu bili samo talentovani novinari već i veliki naučnici — sociolozi i stručnjaci za Istok, autori niza istraživačkih radova; izvrsni lingvist i novinar Vukelić; slikar i teoretičar — umetnik Mijagi; mornar trgovачke mornarice, obdareni inženjer — samouk Klauzen. Legura izuzetne idejne čvrstine . . . Bili su ljudi odani opštoj ideji, nesrečni i samopregorni. Cela organizacija je raspolagala samo onim sredstvima koje je mogao da zaradi svaki njen član, baveći se ili novinarstvom, ili slikanjem portreta ili pak trgovinom. Svesno su se odrekli pomoći Centru. Oni nisu radili za novac, za nagrade i pohvale; sagorevali su za više pobude: mržnju prema fašizmu, želju da se obrani prva u svetu socijalistička država od intriga neprijatelja. Ozaki i Mijagi, bezgranično odani u svojoj domovini, Japanu, služili su svome narodu, radili za njegove interese, za njegovu budućnost. Za taj cilj oni nisu žalili svoje živote i išli su u susret opasnostima.

Ocenjujući kasnije delatnost organizacije, Zorge je, kao njen rukovodilac, isticao: »Glavni cilj jeste u tome da se pomogne socijalistička država — SSSR. On je takođe i u tome da se SSSR zaštiti, otklanjanjem raznih an-

tisovjetskih političkih mahinacija, i vojnog napada... Sovjetski Savez ne želi da ima s drugim državama, pa ni s Japanom, političke konflikte ili vojne sukobe. On takođe nema namjeru da izvrši agresiju na Japan. Ja i moja grupa nikako nismo došli u Japan kao neprijatelji. Mi se potpuno razlikujemo od onog značenja koje se obično pripisuje reči „špijun“. Ljudi koji su postali špijuni zemalja kao što su Engleska ili Sjedinjene Američke Države traže Japanu slaba mesta u politici, ekonomici ili vojnim pitanjima, i usmeravaju svoje udare na njih. A mi, prikupljujući podatke u Japanu, uopšte nismo polazili od takvih zamisli...«

Njihov neupadljivi podvig, obavljen tajnom, mogao je ostati sasvim nepoznat drugima, jer to nije bio podvig radi lične slave. Svaki od njih, budući izrazita individualnost, zaslužuje posebnu knjigu i specijalno izučavanje.

Za deset godina delatnost organizacije nije zamirala ni jednog dana, i u tome je velika zasluga Zorgea, njenog rukovodioca, veštog organizatora i inspiratora. Upravo zahvaljujući njegovim organizatorskim sposobnostima i stvaralačkoj energiji, grupa je mogla u uslovima neprekidnog policijskog praćenja i pod nosom japanske kontraobaveštajne službe ne samo dugo vremena da funkcioniše već i da postigne izvanredne rezultate.

O Richardu Zorgeu su sačuvana pismena sećanja ljudi koji su ga lično poznavali. Ne mali interes predstavljaju ocene koje su svom rukovodiocu dali članovi organizacije. Sad mi možemo, kao da to činimo njihovim očima, da sagledamo Zorgea, da odgonetnemo tajnu njegove ličnosti, koja pleni, i njegovog uticaja na saradnike. Branko Vučelić ovako govori o svom prijatelju: »Uvek smo se sastajali kao politički drugovi, oslobođeni bilo kakvih disciplinskih formalnosti. Zorge nikad nije naređivao. On nas je jednostavno ubedivao u ono što u prvom redu treba uraditi, a zatim ili je nekome od nas predlagao najbolji način za izvršenje postavljenog zadatka, ili tražio naše mišljenje o tome kako da se postupi u ovom ili onom slučaju. U stvari, Klauzen i ja smo bili jedini saradnici koji su zvanično odgovarali za svoj rad i često smo postupali prema svom nahođenju. Međutim, u toku poslednjih devet godina, izu-

zimajući jedan ili dva slučaja kad je Zorge bio netaktičan, on, po pravilu, nikad nije bio formalista, pa čak ni kad je bio rastresen i ljut, jer se i tada oslanjao na našu političku svest i prijateljstvo prema njemu, ne primenjujući nikakav pritisak na nas. On nikad nije plašio druge, niti je ikada postupao tako da bi se njegove akcije mogle shvatiti kao pretnja ili obraćanje formalnim disciplinskim zahtevima, što najbolje svedoči da je naša grupa imala dobrovoljni karakter. U toku čitavog perioda našeg rada, među nama je vladala ista ona atmosfera kakva je bila u marksističkom klubu. To se delimično objašnjava Zorgeovim ličnim kvalitetima, ali ja se sećam da je i odnos između drugova u Parizu bio u osnovi isti takav«.

Maks Klauzen najbolje je poznavao Zorgeov lični život. »Rihard je bio umeren u svemu. Ako je silom prilika morao da se nađe u društvu, nije pio više od drugih i uopšte nije voleo vino. Kad smo nas dvojica bili sami, poнашали smo se kao komunisti i nikad nismo dotakli alkohol. Imali smo važnije poslove...«

To da je Rihard bio vezan s mnogim ženama, kako pišu na Zapadu, ne odgovara istini. Žene s kojima je Rihard kontaktirao, uključujući i ženu atašea Ota, često su nam, a da toga nisu bile svesne, pomagale u radu. Rihard mi je govorio da bi Ot bez njegove pomoći teško mogao poslati razumljiv izveštaj hitlerovskoj vlasti, s obzirom na to da je jedva mogao dobiti takve podatke kakve mu je davao Rihard, jer on, razume se, nije imao takvih veza kao što ih je imao Rihard. Obrazovan, energičan, strog, veoma savestan u poslu, pažljiv i saosećajan prema drugovima. Pravi komunist — eto kakav je bio Rihard. Zorge je bio jedan od najvećih radnika u obaveštajnoj službi.«

Ozaki i Mijagi su se divili Zorgeovoj inteligenciji, njegovoj erudiciji, umešnosti da se lako snalazi u najzamršenijim pitanjima spoljne i unutrašnje politike država, divili se njegovoj neustrašivosti i postojanosti; smatrali su Zorga obrascem komunista.. Po njihovom mišljenju, pred Zorgeovom neumitnom logikom bio je nemoćan i najistaknutiji um; Zorge je umeo da vaspitava druge nemetljivo, bez retorike i bučnih fraza; on je primoravao čoveka da razmišlja i da neizbežno dolazi do istih onih

zaključaka do kojih je ranije, analizirajući situaciju, sam došao.

Takav je bio Rihard Zorge, rukovodilac organizacije, moralno čist i postojan čovek, koji je svoj život posvetio nesobičnom služenju socijalističkoj domovini. »Prijavština ne prianja za dragi kamen« — kaže istočnjačka poslovica. On je bio takav dragi kamen.

Organizacija koju je on stvorio, slično osetljivom seismografu, momentalno je reagovala na sve podzemne potrese međunarodne situacije. Ako je period 1933—1935. predstavljao uglavnom godine stvaranja organizacije, njenog razvoja i učvršćenja, a informacije koje je dobijala bile polazni materijal za procenu, sada je u skladu sa svetskim zbivanjima aktivnost organizacije oživila, a informacije dobile svoju vrednost.

Ozaki se učvrstio u Udruženju za istraživanje problema istočne Azije pri novinsko-izdavačkom koncernu »Asahi«. Ta solidna organizacija se bavila prikupljanjem vesti. Kao ekspert za Kinu, Ozaki je često dobijao zahteve od raznih krugova, pa i od vlade. »Pošto sam često dobijao pozive da držim predavanja u raznim mestima Japana, imao sam idealne mogućnosti da izučavam javno mnenje na terenu«. Obnovio je prijateljstvo sa drugovima iz koledža — Ušibom i Kišijem, koji su bili bliski s princem Konojem. Ponekad su se okupljali u nekom malom restoranu ili pak u Ušibinom stanu, razgovarali o političkim temama i diskutovali o kineskom problemu. Interesantno je bilo slušati sjajnog govornika Ozakija. Prijatelji su se divili njegovoj sposobnosti da analizira najzamršenija pitanja japansko-kineskih odnosa. Toj trojci se uskoro pridružio neki Kasami, lični prijatelj princa Konoja. Kasami se upravo oduševljavao Ozakijem — jer je i on sebe smatrao poznavaocem Kine, a sada je sreо neobičnog čoveka koji je posedovao neuobičajenu dubinu i jasnost misli. I jednog dana prijatelji pripremili poznavaoču Kine iznenadenje: u Ušibinom stanu Ozaki je sreо princu Konoju. Upoznali su se. Započeli su spontani razgovor uz čašice podgrejanog sakija. Princ Konoje je takođe pravilno ocenio Ozakijevu oštromost. Takav poznavalac Kine mogao je uvek biti od koristi. Predsednik doma

najvišeg plemstva, predstavnik najviše dvorske aristokratije princ Konoje bio je kandidat za premijera i njemu su bili potrebni pametni saradnici, nezvanični savetnici, koji bi otvoreno iznosili svoja mišljenja o svemu. Princ je voleo da gleda istini u oči, a ona se može doznati jedino od neoficijelnih savetnika. On je smatrao da je spas Japana u ratu s Kinom. Ozaki se oštro usprotivio, tvrdio je da će se upad u Kinu završiti propašću Japana. Takva otvorenost se dopadala Konoju. Odlučio je da u pogodnom momentu angažuje eksperta za tešnju saradnju. A za sada su pili saki i razmenjivali mišljenja. Kao državnik, koji je pripadao najvišim društvenim slojevima, Konoje je želeo da uvek bude u toku svih događaja i zbog toga je odlučio da obrazuje svojevrsno informativno-diskusionalno društvo. Ušiba i Kiši su smatrali za korisno da u takvo društvo pozovu pisce, novinare, profesore i druge kompetentne ličnosti.

Bliski kontakt sa obaveštenim ljudima iz vladinih krugova veoma je pomagao Ozakiju i on je uvek znao kako se razvijaju nemačko-japanski odnosi, kakvo je tu podvodno kamenje, pa je mogao realno da proceni nastalu situaciju.

Mijagi takođe nije sedeо skrštenih ruku. On je živeo od svoje ušteđevine, doneo je iz Amerike tri hiljade dolara. Takođe mu je dobro išla prodaja slika, a dobijao je novac i za održana predavanja po raznim izložbama. Radi konspiracije Ozaki se sa Zorgeom najčešće povezivao preko Mijagija, s kojim je uspeo da se sprijatelji. Gospođa Ozaki nije imala pojma čime se bave njen muž i mladi slikar. No, Mijagi joj se dopadao, bio je veoma pristupačan, pažljiv i otmen. Gospođa Ozaki je želela da njena kćerka uzima časove slikanja kod Mijagija. Muž se nije protivio. Ocenjujući Mijagija, Zorge je izveštavao Centar: »Divan momak, samopregoran komunista, bez razmišljanja će dati život ako zatreba. Oboleo je od tuberkuloze. Kad sam ga poslao mesec dana na lečenje, pobegao je iz lečilišta i vratio se u Tokio da radi.«

Dok je Zorge dobijao podatke uglavnom preko nemačke Ambasade, dotle su informacije iz ambasada drugih država služile kao vanredno dobra provera tih podataka.

Jer svaka ambasada predstavlja svojevrstan centar u koji se stiču sve političke i druge informacije. Saradnici iz ambasada su se stalno upoznavali sa stavovima svojih vlada i japanske vlade, i bili u toku razvoja odnosa između Japana i Nemačke. A baš je to pitanje najviše interesovalo Zorgea.

Tu je za Branka Vukelića bio neiscrpni izvor dragocenih podataka. On je stalno proširivao spoljne veze. Svežim vestima bogato ga je snabdevao šef za štampu agencije Avas Rober Gilijen kao i predstavnik agencije »Rojetter« Džems M. Koks. Svaki od njih je želeo da u očima talentovanog sabrata po Peru Vukelića izgleda maltene vrhovni dirigent svetske politike, koji je bio blisko povezan sa državnim tajnama, pa su oba, bez razmišljanja, odavali te tajne. »Najvažnije su bile političke, diplomatske i vojne informacije. Mi smo te podatke uvek prikupljali, imajući u vidu mogućnost izbijanja vojnog sukoba između Japana i Sovjetskog Saveza. Ja mogu dodati da smo pri tome uvek računali na mogućnost napada ili invazije, iz različitih uzroka, na Sovjetski Savez a nikada nismo polazili od pretpostavke da će Sovjetski Savez napasti Japan. Na taj način su naše informacije uvek sadržavale materijal koji je omogućavao Staljinu da izbegne opasnost. Tačko tumačenje može izgledati kao prilično pojednostavljenja interpretacija stvarnog stanja, ali takav je bio moj utisak o opštem smeru i ciljevima našeg rada koji sam stekao za vreme razgovora i saradnje sa Zorgeom. Sve je to potvrđivalo moju prvobitnu predstavu i ubeđenje da radimo zato da bismo zaštitili Sovjetski Savez, koji je trebalo da izgrađuje socijalizam u svojoj zemlji.«

Snabdeven podacima iz najrazličitijih izvora, Branko je mogao davati interesantne materijale i onim listovima i časopisima za koje je bio vezan. Visoko je porastao njegov ugled dopisnika i novinara. Došlo se do para, i porodica Vukelić više nije imala materijalnih teškoća. Edit je čak mogla sa sinom da oputuje u Australiju, gde je živila njena sestra. Odlučili su da joj ostave već poodraslog sina na čuvanje, da ga ne bi izlagali opasnostima.

Zorge je bio mozak čitave organizacije. Sve informacije on je filtrirao, odbacivao slučajno i nebitno, ocenji-

vao stavove suprotnih strana, upoređivao, analizirao i podvrgavao dopunskoj proveri. Taj rad je zahtevao ogromno naprezanje umnih snaga.

Da li dolazi do zbližavanja Nemaca i Japana? Kakav je tajni kurs Japana prema Sovjetskom Savezu? Kao što je Zorge već saznao od vojnog atašea i ambasadora, pregovori između Ribentropa i generala Ošime nisu doveli ni do kakvih konkretnih rezultata. No, da li je to značilo da se pregovori neće obnoviti na višem nivou?

Što se Evrope tiče, tu je zabrinjavalo aktiviranje fašističkih elemenata. A kako će se ponašati fašistička soldateska u Japanu?

Hitlerovska agentura, na čelu s pomoćnikom nemačkog vojnog atašea u Francuskoj Špajdelom, ubila je 9. oktobra 1934. godine u Marseju ministra inostranih poslova Francuske Luja Bartua, koji se zalagao za uključenje Sovjetskog Saveza, Poljske i Čehoslovačke u Lokarnski pakt. Iste godine su fašisti organizovali puč u Austriji i ubili kancelara Dolfusa.

Zorge, koji se tek vratio iz Sovjetskog Saveza, osetio je da se Japan nalazi na pragu političke krize. Tu se oduvno vodila borba između raznih partija. U vojnim krovgovima je iz godine u godinu sve više rastao uticaj takozvanog »mladog oficirstva«, na čelu s generalima Arakijem i Mazakijem, koje je otvoreno izražavalo agresivne težnje japanskog imperijalizma. »Mlado oficirstvo« je stalno nailazilo na otpor predstavnika »starih« koncerna, koji su imali odlučujući glas u vlasti i protivili se mešanju soldateske u poslove koncerna. »Mlado oficirstvo« je zahtevalo kontrolu proizvodnje, finansija, čitavog ekonomskog i političkog života, težeći da sve japanske resurse prebací na vojni kolosek; ono je propovedalo neodložan rat protiv Sovjetskog Saveza. To je bila fašistička organizacija, najreakcionarnija i najšovinističnija, koja nije prezala ni od terora.

Dolazak »mladog oficirstva« na vlast značio bi pripremu rata protiv Sovjetskog Saveza. Vođa agresivne soldateske general Mazaki je pozivao: »Treba se okrenuti prema Zapadu i tamo tražiti prijatelje za veliki rat. Sa-

mom Japanu će biti teško». Ratoborni general je imao u vidu fašističku Nemačku.

Eto zbog čega je Zorge, od samog početka, vrlo budno pratio akcije te organizacije, i stalno je kontrolisao. Iz obimnih podataka koje je dobijao od Ozakija i Mijagija sovjetski obaveštajac je, pošto je sve brižljivo analizirao, mogao izvući zaključak — »mlado oficirstvo« priprema puč. Sve zavisi od rezultata izbora za parlament, koji je trebalo da se održe 20. februara 1936. godine. Kako je saznao od vojnog atašea i ambasadora fon Dirksena, Nemačka nema ništa protiv da uspostavi kontakt s vladom koju bi obrazovalo »mlado oficirstvo«, ako ova bude s njima vodila pregovore o zaključenju sporazuma o uzajamnoj vojnoj pomoći. Međutim, u Ambasadi ništa nisu znali o pripremanom puču.

Na narednom sastanku Zorge i Ozaki su temeljito analizirali nastalu situaciju. I došli su do zaključka: »mlado oficirstvo« ima male šanse na uspeh; u samom vojnom ministarstvu je jaka takozvana »grupa kontrole« koja se suprotstavlja »mladom oficirstvu«. Ta grupa generaliteta, koja je težila da još više učvrsti ulogu vojnih krugova u političkom i ekonomskom životu Japana, planirala je da i sama uzme vlast, a zatim da u prvo vreme podrži zakonitu vladu, da bi je kasnije pretvorili u svoju marionetu. »Grupa kontrole« se oslanja na generała Teraušija, tvorca programa za potpuno osvajanje Kine.

Tek uoči same akcije oficira Zorge je smatrao za potrebno da o svemu obavesti ambasadora Dirksena, pomorskog vojnog atašea Venekera i vojnog atašea Eugena Ota. Ni jedan od njih nije verovao u mogućnost oružane akcije i Zorgeovim rečima nisu pridavali poseban značaj. Zbog toga su događaji koji su usledili zatekli nemačku Ambasadu nespremnu. Oni su bili neočekivani i za englesku, francusku i američku ambasadu.

Puč je počeo rano izjutra 26. februara 1936. godine, nekoliko dana posle parlamentarnih izbora. Kao što je Zorge i pretpostavljao, partija Sejukaj, povezana sa grupom »mladog oficirstva«, pretrpela je poraz. Pučisti su ubili bivšeg premijera Satoa, ministra finansija Takahašija

i druge protivnike »mladog oficirstva«. Tri dana su odjevali pučnji na ulicama Tokija. Pučisti su izveli iz kasarni hiljadu i po vojnika. Ostavši bez ikakve podrške, oni su četvrtog dana počeli da predaju oružje. Istovremeno su japansko-mandžurske trupe izvršile napad na Mongoliju, ali su bile odbačene s njene teritorije. Zorge je mogao da trijumfuje. Morao je čak da objašnjava Dirksenu, Venekelu i Otu zakulisnu stranu toga događaja. Posle »februarског incidenta« dopisnikov autoritet je neviđeno porastao. U izveštaju Berlinu ambasador se pozvao na Zorgea kao na izvor informacija. To je već ocenjeno kao važna usluga Ministarstvu inostranih poslova.

Predsednik japanske vlade postao je Hirota, a ministar vojske Terauši. Od tih upravljača se takođe ništa dobro nije moglo očekivati, jer su obojica, kao i Mazaki, smatrani za pristalice zbližavanja s fašističkom Nemačkom. Tih nemirnih dana Rihard, ipak, nije sedeо između zidova Ambasade, već je vršljao po gradu u potrazi za senzacionalnim materijalima za »Frankfurter cajtung«. Kaći je pisao: »Ovde je situacija bila napeta i verujem da si o tome čitala u novinama, no mi smo srećno prošli to vreme, mada je moje perje malo stradalo. Ali šta se može očekivati od »starog gavrana«? On postepeno gubi svoj izgled.«

Poslednjih meseci Zorge je stalno bio uzbudjen, šalio se i smejavao. A to je bilo zbog toga što je Rihard iz Kaćinog pisma saznao da će uskoro postati otac.

»Ja sam, prirodno, veoma zabrinut kako će ti sve to da izdržiš i da li će se sve dobro završiti.

Pobrini se molim te da odmah o svemu budem obavešten.

Danas ću da nabavljam stvari i spremam pošiljku za dete, iako se ne može znati kad će ti to stići.

Rečeno mi je da treba uskoro da dobijem pismo od tebe. I evo ga ono je kod mene. Ja sam se, svakako, veoma, veoma obradovao, saznavši da si dobro.

Ako budeš kod kuće, kod svojih roditelja, pozdravi ih, molim te. Neka se ne ljute zbog toga što sam te ostavio samu.

Kasnije će se pobrinuti da sve to ispravim mojom velikom ljubavlju i nežnošću prema tebi.

Poslovi mi idu dobro i nadam se da su ti rekli da su sa mnom zadovoljni.

Budi zdrava, čvrsto stežem tvoju ruku i srdačno te ljubim.

Tvoj Ika»

Ika je tajno od svojih poznanika lutao po Tokiju, tražeći igračke i dečje košuljice. Kad bi ga u tome zatekao Eugen Ot, verovatno bi se izbezumio i ne bi znao šta da misli. Rihard i dečje igračke!... A on samo žmirka od jakog tokijskog sunca i zamišljajući sebe kao oca, odlučuje da ponovo pročita bajke braće Grim i Andersenove, koje je već zaboravio. O! Biće on primeran fater...

On tada nije mogao znati da se nikada neće vratiti u domovinu. U njegovom nesređenom životu suviše je malo bilo mesta za ličnu sreću.

A posle toga dolazi strašno pismo: Kači se dogodila nesreća — njih dvoje neće imati dete! Rihard je preneražen. On sedi kući sa glavom u šakama, nikako ne može da poveruje. Iz susednog dvorišta dopiru melanholični zvuci gitare. Peva duboki muški glas. »Da li ste videli galebove, pritajene u ševaru, kako nežno tepaju jedan drugom, crvene, kao da gore vatrom od zraka sunca na zalasku? Da li ste ih videli izjutra? Oba su letela tiho iznad talasa, srebrnastih od zore. A u zimskoj hladnoj noći oni se tesno pripajaju jedan uz drugog, bodreći se, mazeci i grejući... A ja?... Tako opada cveće! Tako vetar prošumi i bez traga nestane nekud...”

Prvi put u toku svih nemirnih godina on se osetio star.

»Dobio sam od kuće kratku vest i sada znam da se sve dogodilo drukčije nego što sam očekivao...

Teško mi je pri pomisli da starim. Obuzelo me takvo raspoloženje da želim što pre kući, koliko je to moguće, kući u tvoj novi stan. Ipak su to još uvek samo snovi i meni preostaje da se oslonim na »Starikove« reči, a to znači — izdržati još prilično dugo.

Sudeći strogo objektivno, ovde je teško, veoma teško, ali ipak bolje nego što se moglo očekivati. Molim te po-

brini se o tome da kad god ti se pruži prilika dobijem i najmanju vest od tebe, jer sam ovde užasno usamljen. Bez obzira koliko se privikavam na ovo stanje, ipak bi bilo dobro kad bi se to moglo izmeniti.

Ostaj mi zdrava, draga.

Ja te mnogo volim i mislim na tebe, ne samo kad mi je naročito teško, i ti si uvek pored mene... «

Zorge je morao da krije svoju tugu od svih, nije htio da ispoljava svoja osećanja. U Ambasadi kao i uvek — prijemi i ručkovi. Treba prisustvovati i izgledati bezbrižan. A u njemu sve ključa od mržnje prema tom ološu, prema buljookom Otu i nemačkom knezu Urahu, s kojim se inače upoznao zbog Urahovog ugleda. Taj ugled Zorga skupo staje: knez je lakom na čaščavanje i svako veče ga vuče u restoran »Fledermaus«.

Događaji, događaji... Oni primoravaju Riharda da radi i izvlače ga iz apatije.

Pred obaveštajcem je neumoljivo stajao zadatak: pratiti nemačko-japanske odnose. Nejasna rečenica koju je procedio kroz zube pripiti Eugen Ot primorala ga je da bude oprezan: nemačko-japanski pregovori su obnovljeni!

Zorge samo što nije podskočio od iznenađenja. Očekivao je da će Ot produžiti razgovor, no vojni ataše je učutao. Iste večeri izvestio ga je Vukelić da su u engleskoj i francuskoj ambasadi uz nemireni glasovima da se navodno između Nemačke i Japana vode nekakvi pregovori. Potvrda tome su japanski diplomatski kuriri koji stalno trčkaraju između prestonica dveju zemalja.

Mijagi nije dozvolio da ga dugo čekaju; preko poznatih generalštabnih oficira saznao je da se očekuje dolazak u Tokio delegacije nemačkih pilota i da će to biti samo prve laste koje govore o jačanju odnosa između generalštabova Trećeg rajha i Japana.

Na sledećem sastanku Zorge je dao Ozakiju zadatak da preko princa Konoja i njegove okoline dozna šta se krije iza svih tih glasova. Poslavši prethodno obaveštenje u Centar, on je čekao. Morao je dugo da čeka i Zorge je postao nervozan. Intuicija mu je govorila da se preduzima nešto značajno što ima međunarodni karakter. Ako se između dve zemlje vode tajni pregovori, onda se oni, ra-

zume se, mogu završiti sporazumom. Ali kakav je karakter toga sporazuma? Da li je usmeren protiv Sovjetskog Saveza i da li predviđa hitno otpočinjanje rata?

Ponovo su procvetale višnje. U parku Ueno su japanske nimfe u svilenim kimonima i sa kamelijama u tamnoj kosi igrale svoj »ples cvetanja višnje«. Dobra princeza Ko-no-hana-saku-ja-hime, koja popoljke na drveću pretvara u cvetove, veselo je koračala prolećnim ulicama Tokija. Vreme je bilo vedro. Ali se sovjetski obaveštajac ničemu nije radovao. Postao je namrgoden i razdražljiv. Sad je bio sposoban da čak s oružjem u rukama napadne na Dirksena i da provali sefove sa državnim tajnama.

Čitava organizacija, nanelektrisana Zorgeovim zadacima, bila je na nogama, kucala na sva vrata, a informativne sitnice su potisnute u drugi plan. Pregovori... O čemu?

I kada je Zorge sasvim izgubio strpljenje, prvi mu se kući javio Ozaki. On je rizikovao da zapadne za oko policiji, ali sad se nije moglo misliti o ličnoj bezbednosti: od aprila 1936. godine, japanski ambasador u Berlinu Mušanokodži i Ribentrop vode pregovore o zaključenju pakta. Pregovori se odvijaju sporo, jer Nemci insistiraju da pakt ima vojni karakter, a Japanci se ne slažu. Neizvesno je čime će se sve to završiti. Bili su svesni da je vreme dragoceno i zato su se odmah rastali. Zorge je telefonirao Klauzenu, rekavši mu ugovorenu rečenicu: »Mosi, mosi, anone«, i spustio slušalicu. I dok je Klauzen išao Rihardovom stanu, ovaj je radio na šifrovanju. Kad je radiogram otišao u etar, Zorge nije mogao slobodno da odahne. Počinjalo je najteže, najsloženije: kakav je sadržaj pakta? Nije se ni moglo sumnjati u to da je usmeren protiv Sovjetskog Saveza. Ali, ipak... Sada — ni korak ne napuštati vojnog atašea i ambasadora!

Prošao je april, maj... jun... Ot je potvrđio da se pregovori vode, ali kakav im sadržaj nije znao. Dirksen je izbegavao razgovore o toj temi. Maguće je, zbog toga što i sam nije bio dovoljno obavešten. Jer, pregovori se vode u najvećoj tajnosti. Svi su izgledi da se radi o savezu Nemačke i Japana. Inostrane ambasade su brujale kao

košnice: tu su stvarane najfantastičnije pretpostavke. No, nijedna od njih, izgleda, nije odgovarala istini.

Za nekoliko meseci napregnutog iščekivanja Zorge je oslabio i ostario. Ali, nije gubio nadu da će na kraju, ipak, istrgnuti tajnu iz ruku svojih neprijatelja. Kači je napisao: »Nadam se da ćeš uskoro moći da se raduješ zbog mene, i čak da se ponosiš mnome i uveriš se da je »tvoj« sasvim koristan momak. A ako mi budeš češće i više pisala, moći ćeš pomisliti da sam uz to još i »mili« momak...«

Pomogao je srećan slučaj. Ako se to može nazvati slučajem. Taj slučaj je pripreman trogodišnjim iscrpljujućim radom i punim preziranjem opasnosti.

Iz Berlina je stigao specijalni kurir s tajnim naređenjima za Dirksena. Bio je to službenik vazduhoplovne firme »Hajnkel«, neki Hâk. Sovjetski obaveštajac ga je sreo u kabinetu vojnog atašea gde je sada svraćao dva puta dnevno. Pokazalo se da su Ot i Hâk stari prijatelji. Ugleđavši Zorgea, Hâk je zablistao: pa to je taj koga je on otpremio kao čuvenog novinara na opasni let prvim »junkersom«! Hâk se odlikovao suvišnom sentimentalnošću i romantičarskom maštom. Zbog toga je i poleteo prema Rihardu raširenih ruku i umalo ga nije oborio s nogu. Rihard nije podnosio sentimentalne ljude, ali je ovoga puta pokazao takvu intimnu radost da je Hâk odmah predložio da ručaju utroje. Zorge ih je odveo u »Lomerjer«. Tu su postojali odvojeni separei. Teško je bilo pogoditi ko koga čašćava. Rihard je ipak uspeo da preuzme inicijativu i poteckla je reka vina. Obaveštajca je interesovao cilj Hâkovog dolaska u Tokio. Sada je svaki čovek koji dolazi iz Nemačke mogao baciti izvesnu svetlost na ono što se događa u Berlinu, naročito ako je taj čovek sa specijalnim ovlašćenjima. Jer, postoji uzrečica: ako je tajna poznata trojici, ona prestaje da bude tajna. Hâk, koji se brzo napiio, želeći da sebi podigne cenu u očima proslavljenog novinara, izjavio je da je on upravo to poverljivo lice koje prisustvuje nemačko-japanskim pregovorima. Pre dolaska u Tokio održavao je kurirsku vezu između Ribentropa, Kanarisa i ambasadora Mušanokodži. A sada je poslat za vezu s japanskim ministrom inostranih poslova. Neke stvari treba da prenese usmeno, bez svedoka.

Zorge je dolio vina u čašu svog gosta. A ovo nije zaštampu: Japanci se opiru, jer ne žele da se pre vremena posvađaju s Rusima. U interesu vojnog pakta, Hitler je spremen da čak ne pokreće pitanje o bivšim nemačkim, a sada japanskim posedima na Tihom okeanu. No Mušanokodži ostaje pri svome: pa on se rukovodi uputstvima svoje vlade. Zbog te nepopustljivosti pakt će najverovatnije biti kamufliran kao antikominternovski. Borba protiv svetskog komunizma. Razume se, samo za javnost. Da li je zbog toga vredelo to držati u tajnosti. Hâk je uveren da ni jedna pregovoračka strana neće stati na pola puta, već će dodati paktu ponešto mimo opšteg uvida!...

Zorge je jedva dočekao kraj ručka. Požurio je prema radio-stanici. Hâk se preko dana bavio državnim poslovima, a uveče je Rihard potpuno gospodario njime i vodao ga, vodao po »egzotičnim« mestima.

Veliki poznavalač Istoka Ozaki objasnio je jednom prilikom Rihardu zbog čega je Džingis Kan uspeo da osvoji pola sveta: utvrđeno je da krvavi osvajač nije bio! Džingis Kan je, navodno, govorio: »Pijani čovek je gluv, slep i lišen moći rasuđivanja... Sva njegova umešnost i obdarenost ne vrede ništa i on sem stida ništa ne može postići. Vladar koji se odao piću nije sposoban nizašto veliko. Vojskovođa koji se opija ne može držati u poslušnosti svoje trupe. Ako već ne može bez pića, onda, u najgorem slučaju, ne treba piti više od tri puta mesečno; bolje samo jedanput; još bolje je uopšte ne piti, ali gde da nađeš takvog čoveka koji se nikada ne napije«. Tada se obojica nasmejaše i primetiše da se u ovome malo šta promenilo od Džingis-Kanovih vremena. Rihard je tada te reči izrecitovao Hâku. Hâk je bio oduševljen. Pripretio je novinaru prstom i predložio da odu u zeleni rejon Rekutio, gde mogu da se razonode do ujutro. On je potpuno navikao na Japan i s tugom je mislio o tome da je vreme da se vrati u mračnu Nemačku. Sentimentalni Hâk se potpuno raskravio od gostoprимstva; on se samo bojao da ne dobije cirozu jetre od neumerenog pijančenja. Preneo je obaveštajcu od reči do reči svoj razgovor s japanskim ministrom inostranih poslova i drugim visokim ličnostima. Pri kraju Hâkove misije u Tokiju sovjetski obaveštajac je mogao sastaviti

detaljnu sliku tačaka pakta koji će u istoriju ući kao »Antikominterna-pakt«.

Zorge je bio toliko ljubazan da je pristao da svog novog prijatelja isprati u vojnem avionu do Pekinga. Hâk se topio od zadovoljstva. Zar je mogao i pomisliti da Riharda u Peking poziva nekakav Centar, zahtevajući dokumentovanu potvrdu vesti od izuzetnog značaja. Tu se više nije morao bojati pretresa: obaveštajac je punu tašnu natrpao dokumentima. Retka sreća... Oduševljen pobeđom, želeo je da se u Pekingu što pre odvoji od Hâka i požuri na sastanak s kurirom Centra.

Tek sad, kad je veliki posao bio obavljen, Rihard je osetio potpunu zamorenost, bila je to nervna iscrpljenost. Tokijski život nije više izazivao kod njega ništa sem odgovornosti. Nije mu se čak ni vraćalo u Japan. Priviđao mu se stanić koji je Kaća skoro dobila i veoma je verno zamišljao taj novi stan iz ženinih opisa. Zar on nije zaslužio pravo na odmor?

Kurir Centra je osetio šta se događa u duši obaveštajca i zbog toga je pokušao da ga uteši, pričajući mu o Kaći i situaciji u Sovjetskom Savezu. No, nije uspeo da ga uteši i smiri. Riharda su uzbudivali dogadaji u Španiji i italijansko-nemačka intervencija. U borbu protiv fašista odlažili su komunisti iz raznih zemalja, gde su postajali vojnici španskog Narodnog fronta. Berzin je postao glavni savetnik republike. U Španiji se borio brat Branka Vukelića. Rihardu se činilo da je i njegovo mesto tamo, u Španiji koja se bori. Kurir mu je doneo i pismo od Kaće, puno bodrenja. Ali, Rihard je znao: to je izveštačeno bodrenje, Kaća tuguje, a on je krivac za sve. »Mila Kaća... Ponekad sam veoma uznemiren zbog tebe. Ne zato što ti se može nešto dogoditi, već što si sama i tako daleko. Stalno se pitam — da li si dužna to sve da radiš? Zar ti ne bi bila srećnija da me nisi poznavala?... Sve me to navodi na razmišljanja i zbog toga ti o tome pišem, mada sam ja, lično, sve više vezan za tebe, i više nego ikada želim da se vratim kući — tebi.

No, našim životom ne rukovodi to i lične želje se potiskuju u zadnji plan. Ja sam sada na takvom mestu i znam da tako treba da se produži još neko vreme. Ne znam ko bi od mene ovde mogao da preuzme poslove... Tvoj Ika».

Kurir se pre toga mnogo puta sastajao sa Zorgeom, ali je tada prvi put ugledao suze u očima neustrašivog obaveštajca.

VISOKE SFERE

Za sklapanja Antikominterna-pakta između Nemačke i Japana sovjetska vlada je, zahvaljujući operativnosti Zorgeove organizacije, saznala mnogo ranije nego što je on obelodanjen.

Rihard se nije zaneo prvim uspehom. On je upozorio otadžbinu na neprijateljevo lukavstvo. No, kako će se nemačko-japanski odnosi dalje razvijati? Krije li u sebi Antikominterna-pakt realnu opasnost za mir u čitavom svetu? Neće li Nemačka i Japan jednovremeno otpočeti rat protiv socijalističke države? Kako je saznao Ozaki, navodno je na sastanku Tajnog saveta bilo reči o ovome: u tajnom prilogu Antikominterna-paktu bitno jeste to što će SSSR u slučaju rata sa Japanom imati posla i s Nemačkom. U slučaju... Ali, da li je sada mogućan takav slučaj? Sviše su oštре protivrečnosti između Nemačke i Japana u Kini. Rihard je dobro poznavao Japance, a Nemce savršeno. Još pre zaključenja pakta, u Kinu je doputovala nemačka ekonomski delegacija koja je s kineskom vladom potpisala niz aranžmana za izgradnju železničkih pruga. Nemci i dalje šalju Čang Kaj Šeku oružje i svoje savetnike. Kako sve to povezati? Ozaki je uspeo da sazna da je u najvećem jeku nemačko-japanskih pregovora ministarstvo vojske Japana predalo vradi na razmatranje program spoljopolitičkog kursa, u kome se planira osvanjanje čitave Kine i pretvaranje severne Kine u »Posebnu antikomunističku i projapansku zonu«. Japanci uopšte nisu raspoloženi da puste Nemce u Kinu. Tu je ceo čvor protivrečnosti.

Ozakiju i Rihardu je bilo jasno da se Hirotina vlada neće dugo održati na vlasti. Suviše je ona nepopularna. Odmah posle zaključenja pakta, izvršila je masovna hapšenja komunista i revolucionarno raspoloženih radnika i seljaka i ukinula »Opšte biračko pravo za muškarce«. Biračko pravo imali su samo oni koji su odslužili vojni rok. Dominacija vojnih krugova u vlasti izazvala je otpor i »starih« koncerna. Provokativni napad japanskih trupa na sovjetsku teritoriju kod jezera Hanka u novembru završio se sramnim porazom. Konačno je Hirotina vlada dala ostavku. Nova vlada generala Hajašija takođe je pretrpela poraz.

Trideset prvog marta 1937. godine na vlast je došao princ Konoje, čovek koji je bio povezan ne samo na najvišom dvorskom aristokratijom nego i sa finansijskim kapitalom i generalitetom. On je bio neka vrsta kompromisne ličnosti. Hteo je da udovolji svima, sem, razume se, radnom narodu.

Bez obzira na sve to, Zorgeova organizacija je napredovala još jedan korak: njoj je preko Ozakija omogućen direktni pristup u ministarski kabinet i samom premijeru. Našavši se na vrhu državne vlasti, princ Konoje nije zaboravio svog prijatelja Ozakija i još više ga je približio sebi. Novi premijer je imao neke svoje planove, i izvrsni ekspert za Kinu, izoštrena i analitička uma, bio mu je neophodan. Konoje je lično rukovodio takozvanim naučnim društvom Sova koje se bavilo razradom problema istočne Azije. Tu je princ i pozvao Ozakija da radi pod Kasamijevim rukovodstvom. Ozaki je oduševljeno prihvatio poziv. Pa on je time postajao blizak državnoj politici i svojim autoritetom mogao na nju uticati. I što je najvažnije, Zorgeova organizacija je mogla dobijati podatke iz prve ruke.

Kad čovek radi za veliku ideju, njemu je dostupno i ono nemoguće. Ozaki još nije stigao ni da se snađe u društvu Sova, a princ ga je već postavio za rukovodioca kineskog odeljenja, umesto Kasamija, postavljenog za sekretara Konojevog kabineta. Kasami Akira je voleo svog prijatelja Ozakija i svakako je doprineo njegovom napredovanju. A zbog čega predsednik vlade ne bi uezio Ozakija

za svog nezvaničnog savetnika pri vladu? ... No, za to još nije došao čas.

Ušiba i Kiši, Ozakijevi prijatelji iz koledža, takođe su postali premijerovi sekretari. Oni su i dali princu ideju da stvari »grupu za doručak«, u koju je, svakako, odmah ušao Ozaki. Tako se pri vlasti formiralo nezvanično informativno-diskusionalo društvo. Ozaki je u njemu zauzeo istaknut položaj. Princ se sa svojim prijateljima sastajao i na doručku i na ručku. Okupljali su se u kući kod Ušibe, pili saki i menjali mišljenja; premijeru se sviđala neslužbena i prijateljska atmosfera Ušibinog doma, gde su se okupljali skoro kao zaverenici. Pretrpan državnim poslovima, premijer je u prvo vreme dolazio jednom u dve nedelje. Kasnije su se češće sastajali.

Razgovarali su o ratu u Kini. Ozaki je kao i ranije smatrao da će Japan upropastiti sebe ako otpočne rat u Kini. Još opasnije bi bilo otpočeti vojni konflikt s moćnom sovjetskom državom, jer je Japan previše slab za vođenje takvog rata. Princ se nije slagao. On je, istina, priznavao da bi bilo besmisleno sada ratovati protiv Sovjetskog Saveza. No, ako Japan za početak ovlada ekonomskim izvorima Kine i pretvori Mandžuriju u svoju vojno-ekonomsku bazu? ... Štab Kvantunške armije razradio je detaljan program. Isto tako je razrađen plan sprovođenja militarizacije ekonomike. Krajem godine japska armija treba da postane milionska. Načelnik štaba Kvantunške armije general Tozio smatra da je došao najpovoljniji momenat za istupanje protiv Kine, a zatim i protiv SSSR ...

Tu se imalo o čemu razmišljati. Ipak su, za sada, razgovori bili samo razgovori. Premijer je samo ispisivao svoje prijatelje, želeći da sazna šta oni misle o mogućnom ratu s Kinom. Ali, on je drugo imao na umu. Već je doneo čvrstu odluku, odbacivši sve sumnje eksperta za Kinu.

Šta planira japska vlada, gde ona smera da uputi glavni udar, zbog čega vrši ubrzano mobilizaciju svih gođišta? U severnoj Kini japanska vojska svake noći izvodi vežbe. U strogo poverljivom dokumentu se govori o potrebi objedinjavanja politike vojske i vlade. U istom planu je sadržan program proizvodnje vojnog materijala. Japan

se otvoreno priprema za rat. Protiv koga? ... Možda se, ipak, uprkos zdravom razumu i uzdajući u Nemačku, priprema protiv Sovjetskog Saveza? ...

Zorge je posavetovao da se direktno pitanje postavi samom predsedniku vlade. Svaki dan je bio dragocen i nisu se mogli tražiti obilazni putevi. Ozaki je rizikovao da direktnim pitanjem izazove sumnju, ali kada se radilo o odbrani Sovjetskog Saveza i bezbednosti Japana, on je postajao neustrašiv i drzak. Na prvom »doručku« glasno je izjavio da bi želeo da se upozna s planom o kineskom pitanju, da bi mogao da ga analizira i napravi sličan zaključak za vladu. Princ se zamislio. Spremao se za odgovorni korak u spoljnoj politici i nije mogao ignorisati mišljenje takvog poznavaoca Kine kakav je bio Ozaki. Premijer je zatim, upozorivši eksperta na čuvanje najstrože tajne, rekao da se može upoznati s dokumentom. U predsedništvu vlade ekspertu će dati zaseban kabinet, gde će za izvesno vreme moći da izučava plan. Ozaki nije očekivao tako laku pobedu i gotovo se zbumio. Čitavu noć, razume se, oka nije sklopio. Ujutro je bio u kancelariji predsednika vlade. Ovde su ga dobro poznavali, a kad su dobili Konojevo naređenje, odmah su ga poveli u zasebni kabinet i dali mu strogo poverljivi dokument. Vrata se zatim zatvorile. Pre nego je pristupio izučavanju dokumenta, Ozaki je oslušnuo. Prišao je vratima — bila su zaključana. Pregledao je svaku pukotinu, pokušavajući da ustanovi odakle bi mogli da ga skriveno posmatraju. Nalazio se u najvećoj svetinji japanske imperije, i nikako nije mogao da poveruje da će ga tako bez prismatre jednostavno ostaviti samog s dokumentima od ogromne državne važnosti. Ozaki je rizikovao svojom glavom. No, trebalo je raditi brzo jer mu je dokument dat na određeni broj minuta. Izvadio je iz džepa foto-aparat i, još jednom oslušnuvši, počeo da snima stranicu po stranicu. Zaškripaše okovana vrata. U prostoriju uđe činovnik. Ozaki je jedva uspeo da čušne foto-aparat u džep sakoa. Činovnik pažljivo pogleda na naklobučeni Ozakijev džep i upita neželi li gospodin čaj. Dobivši odrečan odgovor, udalji se. Težeći da smanji nervnu drhtavicu, Ozaki prošeta nekoliko puta po sobi; umirivši se, ponovo se prihvati posla.

Opet se, ovoga puta gotovo nečujno, pojavi činovnik. I ponovo zadrža pogled na otromboljenom ekspertovom džepu. Ozaki se jedva primetno nasmeši, izvadi iz džepa nemarno zgužvanu maramicu i obrisa oznojeno čelo. (Foto-aparat je obazrivo stavio u džep pantalona). Ovoga puta činovnik, ipak, doneše hladnog čaja. Kao uzgred, još jednom opomenu Ozakija da nije dozvoljeno praviti nikakve izvode iz dokumenta. »O, pa meni su sve te tajne odavno poznate!« — nemarno uzviknu ekspert i vrati činovniku fasciklu. — Po prinčevom naređenju trebalo je samo da preciziram neke stvari. Potpuno umirenji činovnik poče »ponizno mrmljati« i osmehivati se. Čak mu bi neprijatno što je morao dva puta da ulazi bez kucanja, kao da nije imao poverenja u predsednikovog prijatelja. Ali, služba je služba. O, pa on toliko veruje gospodinu Ozakiju da čak neće proveravati njegove beležnice i čak će narediti obezbeđenju da ga slobodno propuste! Činovnik je bio sušta ljubaznost i učtivost. Ali šta se krije iza ljubaznog činovnikovog osmeha? Možda je on ipak primetio foto-aparat i sada mu se cinički podsmeva? Možda je već pozvao tajnu policiju? ...

Pošto je prošao kroz čitav sistem stražara i pored portirnice, Ozaki se konačno obreo na ulici. Prolunjavši dobar sat po gradu, našao se kod Zorgeove kuće. Upalila se svetiljka na ulazu. Znači da je Zorge kod kuće i daje ugovoren signal da u kući nema stranih osoba. Evo ih zajedno. Rihard je nestrpljiv da sazna ono najglavnije. »U bližoj budućnosti, Japan neće ratovati protiv Sovjetskog Saveza! On priprema napad na Kinu...« — kaže Ozaki i predavši mu foto-aparat, odlazi.

On je rekao glavno. Sad može biti miran. I čak nije mnogo važno ako ga iznenada ščepa policija, izvršio je svoju dužnost.

... Vukelić je uznemiren. Sedi u zamračenoj sobi pored crvenog svetla. Branko se boji da ne pokvari negativ. Previše fiksirati ili nedofiksirati... Film je materijalni dokaz. Najpre će ga otpremiti u Šangaj, a zatim tamo... Maks Klauzen je već predao izveštaj. Centar zahteva dokumentovanu potvrdu. Tamo dežuraju danonoćno. Izveštaj ih je izgleda sve uzbudio. Odmah, hitno... Čitavo

rukovodeće jezgro je dignuto na noge. Snimci su ispali dobri. Mijagi će ih moći pregledati i prevešće tekst s japskog na engleski. Ana Klauzen — kurir organizacije — priprema se za odlazak u Šangaj na sastanak s kurirom Centra.

Cela rulja novinara upada u Brankovu kuću. Oni imaju svoje brige: treba im da razviju filmove snimaka sa izleta. Sa zbumjenim osmehom Edit im »u poverenju« kaže da muž izrađuje razglednice i da je rekao da nikoga ne pušta unutra. Ako za to čuje policija... Novinari se sa razumevanjem pogledaju i odlaze.

Mijagi je doneo nove podatke koji potpuno potvrđuju one iz strogo poverljivog dokumenta. Slikar-amater, Mijagijev dobar prijatelj, pukovnik iz ministarstva vojske, nudi mu posao: ministarstvu su potrebni stručnjaci za makete, u upravi za strategijsko planiranje, u specijalnoj prostoriji, gradi se ogromna maketa koja predstavlja kartu Kine velikih razmera. Biće, izgleda, uskoro dosta posla! Istu takvu maketu su pravili pre osvajanja Mandžurije... Mijagi se zahvalio. Na žalost, on je slikar portreta i o topografiji i vojnim pitanjima ne zna ništa. Ali, ako bi žena načelnika uprave za strategijsko planiranje poželela da poruči portret...

Kakva je uloga Nemačke u svim tim planovima japanske vlade? Stigavši u fon Dirksenov kabinet, Zorge je izjavio da se spremu u Kinu i da želi da traži audijenciju kod generala Falkenhauzena, šefa nemačke vojne misije koja obučava vojsku Čang Kaj Šeka. Ambasador je protestovao. Konačno je i on mogao da pokaže svoju obavestenost pred sveznajućim Zorgeom: japanska Vrhovna komanda je nagovestila Berlinu potrebu povlačenja vojne misije iz Kine, u najskorije vreme. Prema tome, moguće je da je general Falkenhauzen već spakovao kofere...

Zorge je napravio razočarani izraz lica. A kad je izšao iz kabineta, kao zrno je na motociklu odleteo Klauzenovoj kući. Nema više sumnje: Japan priprema napad na Kinu! Kako će se ipak Nemačka odnositi prema tome?... Predviđa se ozbiljan konflikt!

...Klauzenovi su se dobro snašli u Japanu. »Inžinjerska kompanija« je donosila zaradu i pojavio se višak novca.

Bežeći od letnje tokijske sparine, Klauzenovi su kupili kuću na obali okeana, u Tigasakiju, zapadno od Jokohame; bila je to kućica na sohama. Ispod kuće je Maks napravio tajno skrovište za radio-stanicu. Baštica, do plaže trista metara. Rihard je voleo da se odmara kod Klauzenovih, tu se osećao ljudski, toplo.

No, sada nije u Tigasaki uopšte došao radi odmora. Ana je sutradan trebalo da putuje za Šangaj! Mikrosnimci, mikrosnimci... sve je to trebalo proneti ispred nosa policije. Zadatak je veoma odgovoran i skopčan s velikim rizikom. Jer, radi se o državnoj tajni prvorazredne važnosti. Maks je uzdahnuo. Ana je čuteći uzela sve materijale od Riharda. Ona je spremna da krene i odmah...

Potrebno je odati zaslужeno priznanje odvažnosti te divne žene: ona je uvek bez pogovora izvršavala sva Zorgeova naređenja, obavljujući svoj podvig neprimetno, sa hladnokrvnošću kojoj bi i muškarac pozavideo. Nije volela bučne reči o obavezama i samopregoru. Pomagala je mužu i Rihardu, a u sebi se ponosila što joj poveravaju tako odgovoran posao.

Ona se, svakako, neće odmah ukrcati na brod i otpovetovati za Šangaj, jer pre toga mora da dâ ručak Maksu i Rihardu. U restoranima uvek serviraju nekakvu trulež. Ne treba mnogo pa da čovek pokvari stomak. Kad bi sada mogla u Krasnij Kut, makar na nedelju... U Japanu je njen položaj dosta nesiguran: do sada nemački nije naučila kako treba, kineski je zaboravila, a na ruskom nije ovde prijatno govoriti. Nema s kim ni da se do volje naražgovara. Kao što se događalo i u MTS!... Kad bi se ponekad Maks, zauzet svojim trgovinskim poslovima, vratio kasno, ona ga je grdila. »Ti si se oženio sa mnom zbog konspiracije!« — prekorevala ga je ona. Debeljko je samo uzdisao. Nikako ne može da zaboravi kako su se upoznali i prebacuje mu to u svakom pogodnom momentu. No, Maks u takvim slučajevima nikad ne dođe kući bez poljona, i mir se brzo uspostavlja. Oni su se mnogo voleli i svade su imale »vaspitni« karakter. Uostalom, Maks ženi nikada nije protivrečio, bojeći se da ona u ljutnji ne ode u Krasnij Kut, u MTS. Eh, žene!...

Ana je, navodno, otputovala u Šangaj da obiđe rodinu. Nosila je dragocene mikrosnimke. Sve je išlo dobro. No, u Šangaju je policija organizovala opšti pretres. Putnike su podelili u dve grupe. Žene su vodili u kabinu i tamo ih detaljno pretresali. Ana se čak nije mogla približiti ivici palube i da bi bacila snimke u vodu. Gomila ju je stalno gurala prema kontrolorima. Evo je kod samog trapa, sad će je odvesti u kabinu. Ona zna kakva je vrednost mikrofilmova. Odmah bi zgrabili Maksa, Riharda... Sebe ne žali, ali Maksa... Maks je veliko dete... Kad bi mogla da gurne kontrolora...

Ispred nje dođe do neke gužve. Psovka na japanskom. Aha, vrši se smena kontrolora. I dok su se o nečemu dogovarali, Ana skliznu iza leđa jednog od njih i... nađe se na obali. Odmah pozva rikšu. Opkoliše je najmanje dvadeset rikši i zagradiše od broda, kontrolora i policije...

Sat kasnije uručila je mikrofilmove kuriru Centra.

... Uverivši se da je rat s Kinom svršena stvar, Ozaki je bio jako uzbudjen: svim svojim mislima bio je protiv tog rata. On je znao do čega će to dovesti! Soldateska je hladnokrvno, sračunato vodila Japan u katastrofu. Je li moguće da princ Konoje ništa nije shvatio iz njihovih dužih razgovora? Ozaki je odjurio svome prijatelju, savetniku predsednika vlade Rasamiju i počeo ga ubedivati da utiče na princa. Jer, avantura u Kini može dovesti do drugog svetskog rata! Kasami se nasmejao: »Pitanje je rešeno i nema zbog čega da se brineš«. Ozaki se uputio Ušibi, ličnom sekretaru predsednika, i tražio prijem kod predsednika. Znajući o čemu će biti reči, Konoje je odbio da primi novinara. Ozaki je bio očajan. Rizikujući da izgubi naklonost svojih prijatelja i premijera, objavi opširan članak u časopisu »Tjuo koron« pod naslovom »Nankinška vlada«, u kome je oštro kritikovao politiku vojnih avantura Japana u Kini. No, Konoje nije ni pomislio da neposlušnog eksperta odstrani, već naprotiv, kao da se ništa nije dogodilo, pozvao ga je na sledeći »doručak«.

Rat u Kini je otpočeo 7. jula 1937. godine, incidentom kod Van Pinoa (naseljeno mesto, dvanaest kilometara jugozapadno od Pekinga).

Porodica Ozaki, Tajvan. 1920. god. Prvi sleva — Hosumi, pozadi Ejiko, njegova buduća supruga

Premijer Konoje, ministar vojske Sugijama i ministar unutrašnjih poslova Vapa organizovali su 11. jula konferenciju za štampu za četrdesetak vodećih listova i informativnih biroa, kojoj su takođe prisustvovali strani dopisnici Zorge, Vukelić, Ginter Štajn, Margarita Hatenberg i drugi. Tu je Rihard našao Ozakija. Konoje je zahtevao da štampa podrži vojne akcije u Kini. Ozaki je bio smrknut. Sve što je mogao izvestiti Zorgea bilo je to da je pre jedan čas održana tajna sednica kabineta, na kojoj je doneta odluka da se na Kinu bace i dopunske trupe.

Pošto je Riharda interesovao odnos Nemačke prema tom ratu, uputi se fon Dirksenu. »Da li mi, nemački novinari, treba da podržavamo Konoja?« Dirksen je iz sefa izvadio poverljivu instrukciju, dobijenu iz Berlina: nemačka vlada namerava da zadrži neutralnost. Berlin je skrenuo Dirksenu pažnju na to da rat može dovesti do jačanja nacionalnooslobodilačkog pokreta u Kini, oslabiti Japan i li-

šiti Nemačku saveznika u pripremi napada na Sovjetski Savez. Ambasador je Zorgeu gurnuo pod nos telegram, tek dobijen iz Berlina: »Rat protiv Kine može zahtevati od Japana velike snage i postati prepreka za njihov napad na Sovjetski Savez«. Sekretarica izvesti ambasadora da su stigli predstavnici japanskog Ministarstva inostranih poslova. Dok se fon Dirksen u prostoriji za prijem pozdravlja s Japancima, Zorge je okrenut leđima hladnokrvno škljocnuo foto-aparatom na telegram. Izvadivši zatim slomljeni upaljač, kresnu da izbjije vatu. Veoma loši upaljači se proizvode u Japanu!... Hteo je da oslušne o čemu će Japanci razgovarati s nemačkim ambasadorom, no on će o tome saznati sutra. A sad — u Brankov stan, u foto-laboratoriju, na radio-stanicu. Obožavao je operativnost. Sutradan je zaista sve doznao: ministar inostranih poslova Hirota zahteva da Nemačka prestane s isporukama naoružanja vlasti Čan Kaj Šeka; japansko ministarstvo vojske insistira na povlačenju nemačkih vojnih savetnika iz Nankinga. »Samo pročitajte ovo!« — uzviknu fon Dirksen i pruži Zorgeu notu japanske vlade Nemačkoj. — »Oni kategorički zahtevaju.. « — »A šta o tome misli Nojrat?« — »On je telegrafisao: »Nemamo nameru da dajemo poklon, a da ne dobijemo ništa u zamenu«.« Zorge se grohotom nasmeja. »Dosta oštromuono« — reče on. — »To odgovara Nojratu«. Kao što je Zorge i očekivao, između dva grabljiva — Nemačke i Japana — došlo je do sukoba. Tu više nema jedinstva.

Ana Klauzen je ponovo morala da nosi mikrofilmove u Šangaj. Spremivši ručak Maksu i Rihardu, Ana je bez roptanja počela da se spremi na opasni put. Samo što se vratila, Japanci su izvršili desant na Šangaj i otpočele su žestoke borbe.

Sporazum o nenapadanju između SSSR i Kine, zaključen 21. avgusta 1937. godine, izazvao je pravi iznenadni strah u nemačkoj Ambasadi. Dok je fon Dirksen ranije smatrao da diplomata ne treba da se upliće u politiku, sada je, shvatajući svoju dvostruku ulogu u Tokiju, sastavio detaljan izveštaj Berlinu, u kojem je dokazivao da razvoj događaja zahteva veliku odlučnost. Treba razmotriti pitanje povlačenja vojnih savetnika i izvršiti pritisak na Nan-

king da bi se što brže zaključio mir pod uslovima povoljnim za Tokio.

Ceo svet je s napregnutom pažnjom pratilo razvoj događaja u Kini. Svima je bilo jasno da su već u samom početku propali proračuni japanskih imperijalista da brzo slome otpor Kine i primoraju kinesku vladu na kapitulaciju.

Od Branka Vukelića Zorge je obavešten kakav stav zauzimaju Engleska, Amerika, Italija i Francuska prema japanskoj agresiji.

U ime svih njih precizno se izjasnio ministar inostranih poslova Francuske Delbos: »Japanski napad nije, u krajnjoj liniji, uperen protiv Kine, već protiv SSSR. Japanci hoće da zauzmu železničku prugu od Tjen Činge do Pekinga i Čano Čijav Ko, da bi pripremili napad na Transibirsku železničku prugu u rejonu Bajkalskog jezera i protiv Unutrašnje i Spoljnje Mongolije«. Imperijalisti zapadnih zemalja gurali su Japan u rat protiv Sovjetskog Saveza i pristajali da budu posrednici u japansko-kineskim pregovorima. No, posredništvu je težila i fašistička Nemačka.

Vojnom atašeu Eugenu Otu je izgledalo da je došao najpovoljniji momenat da »poleti visoko«. Na sopstvenu odgovornost i rizik on je odlučio da se počne baviti velikom politikom. Smatrao je da posrednik može biti jedino Nemačka i niko više. Prema Otovom mišljenju, japanska vojska, već mobilisana i koncentrisana u Kini, može u slučaju zaključenja mira munjevito otpočeti ofanzivu protiv Sovjetskog Saveza. On je bukvalno bio izbezumljen i izšao ispod Zorgeovog uticaja, te je Zorgeu jedino preostalo da ga posmatra i o tome izveštava Centar. Ot je okupio visoke ličnosti iz japanskog Generalštaba i obećao im svestranu pomoć nemačkih instruktora u Nankingu. Ot je delao mimo Dirksena. U svojim depešama Nojratu dokazivao je da je vreme da se prekine sa neutralnošću. Radio je energičnije od ambasadora, te ga je zapazio i Hitler. Zašto se Japan i Nemačka ne bi sporazumeli o zajedničkoj ekonomskoj eksplotaciji Kine?

Zanet diplomatskim uspesima, Ot je u najstrožem poverenju izjavio Zorgeu da je Hitler konačno odlučio da

prekine isporuke oružja Kini, povuče savetnike i podrži japansku agresiju.

Kao što je Žorge voleo da kaže, nikada nije ni mislio da svoju misiju ograniči na funkcije »poštanskog sandučeta« i da se bavi obimnim prenošenjem informacija. »Pogrešno bi bilo misliti da sam ja u Moskvu slao sve prikupljene podatke. Ne, ja sam ih prosejavao kroz moje gusto sito i slao ih tek onda kad sam bio ubedjen da je podatak besprekoran i istinit. To je zahtevalo velike napore. Isto tako sam postupao pri analizi političke i vojne situacije. Pri tome sam uvek bio svestan opasnosti od bilo kakve samouverenosti. Nikad nisam smatrao da mogu dati odgovor na svako pitanje koje se tiče Japana.«

Pa i sada se duboko zamislio. Kada je na granici Mandžurije i Sovjetskog Saveza došlo do nekoliko sporova, nije im pridao naročit značaj. Ali incident kod Lugoušija je odmah procenio kao preludij velikog rata. Njegova prognoza se obistinila. Sad je trebalo oceniti Hitlerovu izjavu.

Nacistička vlada je istisnula i Englesku, i Francusku i Ameriku, i uzela na sebe ulogu posrednika u japansko-kineskim pregovorima. Do čega će to dovesti? Upravo kao odgovor na sovjetsko-kineski sporazum o nenapadanju, fašistička Italija je pristupila Antikomintern-paktu. No, ipak, deklaracije ostaju deklaracije. Rihard je bolje od mnogih političara shvatao svu dubinu protivrečnosti između Nemačke i Japana, jer je mislio dijalektički, kao naučnik.

General Araki je otvoreno pozivao na rat protiv Sovjetskog Saveza, izjavljujući da je »to jedini put za Japan«, a u Tokiju orgija antisovjetska hysterija. Američki ambasador u Tokiju izvestio je Vašington da »postoji uverenje da rat sa Sovjetskim Savezom, budući neizbežan, može otpočeti uskoro«.

Podstaknut od sovjetskog obaveštajca, Eugen Ot se uputio u japanski Generalstab da zapita generala Homu Šta Japan namerava da radi posle završetka rata u Kini. Hom je odgovorio da je Kvantunška armija spremna da odmah napadne Sovjetski Savez. Homa se požalio da ne-mačko posredništvo, za sada, nije dalo rezultate, a Japanci

bi hteli što pre da sklope mir i krenu na SSSR. U Mandžuriji je sada koncentrisana glavna udarna sila.

No, Zorge je pouzdano znao da Japan nije spremam za veliki rat protiv Sovjetskog Saveza, jer nema snaga. To znaju i japanski generali.

Procenivši sve, Zorge je Centru uputio radiogram ovakve sadržine: »Japanci hoće da kod drugih država stvore utisak kao da se spremaju da stupe u rat protiv Sovjetskog Saveza. Japan se ne sprema da u skoroj budućnosti otpočne veliki rat protiv Sovjetskog Saveza«. To je bio rezultat dugih razmišljanja, upoređivanja činjenica, udubljivanja u zakone međunarodnih odnosa, a to su faktori objektivnog karatera. Pojedine ličnosti, pak, bez obzira kojim se pobudama rukovodile, nisu u stanju da ih izmene. Zorge je video da Japan ekonomski nije spremam za rat sa tako moćnom zemljom kao što je SSSR. Japan nije uspeo da ojača na račun Kine a sam se upetljao u Kini, ne mogavši da se sporazume s nankinškom vladom. To, razume se, ne isključuje nove incidente na mandžurjsko-sovjetskoj granici.

Kako su se događaji dalje razvijali?

Nemačko posredovanje je doživelo potpun krah, a japanska soldateska nije uspela da oslobodi svoje ruke u Kini. Kao što je fon Dirksen izveštavao Berlin, planovi Nemačke da iskoristi težak položaj Japana i oduzme od njega bivše nemačke kolonije pokazali su se takođe ne-realni. Japan je doneo odluku da vodi rat do konačnog osvajanja Kine, o čemu je i izvestio nemačku vladu. Zapadne zemlje su zauzele popustljiv stav prema japanskoj agresiji, vodile politiku ohrabrivana zahuktalog imperialističkog grabljivca i na sve načine ga huškale protiv Sovjetskog Saveza; takve tendencije zapadnih država narocito su jasno ispoljene na Briselskoj konferenciji.

Rat u Kini trajao je već pola godine. I mada je japanska vojska uspela da zauzme veliku teritoriju, nije se moglo ni pomicati na konačnu победu u narednim godinama.

Princ Konoje je shvatio da je pogrešio. Hitno je formirao pri vlasti instituciju savetnika, i tu angažovao predstavnike finansijskog kapitala, političkih partija i naj-

višeg komandovanja. Premijer je postavio Ozakija za nezvaničnog savetnika pri kabinetu, predložio mu da napusti »Asahi«, gde se još uvek vodio kao saradnik i u isto vreme vršio dužnost u naučnom društvu Sova.

Tako je Ozaki napredovao još jednu stepenicu i sad je već bio u stanju ne samo da dobija poverljive informacije od državnog značaja već i da neposredno utiče na politiku vlade.

EUGEN OT POSTAJE GOSPODAR SITUACIJE

Kad je Branko upitao Zorgea kako uspeva da piše članke za mnoge nemačke listove i časopise, Rihard mu je kroz smeh odgovorio: »Ja ih naškrabam po Lesingovom receptu: polovinom glave«. Celo tokijsko udruženje novinara je upotrebljavalo Zorgeove aforizme, pa su oni prodirali i u nemačku koloniju, i u Ambasadu. Njegova slava je rasla. U samoj Nemačkoj su ga smatrali ne samo savremenim nego i solidnim novinarem. Sada bi svaki izaslanik koji dolazi iz Berlina želeo da izrazi svoje poštovanje »prefinjenom poznavaocu Istoka«. Smatralo se, kao potpuno normalno, da je svaki novodošli obavezan da se sa dopisnikom konsultuje o svim pitanjima unutrašnje politike zemlje. To su, u svakom slučaju, preporučivali Dirksen i Ot. Sovjetski obaveštajac širio je krug poznanstava, nekad beskorisnih, ali često i korisnih. Sad su se, sem ambasadora i vojnog atašea, u njegove prijatelje ubrajali i načelnik ekonomskog odeljenja nemačkog Generalštaba general-major Tomas, već poznati izaslanici Šmiden i Hak, specijalni izaslanici Herferh i Ulah, pukovnik Vermahta Nidamajera, savetnik nemačke Ambasade u Tokiju Nobel, Otov zamenik major Šol i mnogi drugi. Pomorski ataše Veneker je zavideo Otovom uspehu i, znajući odakle vojni ataše crpi svoju »erudiciju«, nije voleo Riharda. Ali, obaveštajčev zakon je ne stvarati neprijatelje, te se zbog toga trudio da pripitomi i Venekera, pa se čak počeo baviti i vojnopoljskim pitanjima da bi postao što bolji savetnik. Zorge, kao vojni obaveštajac, uvek je morao mnogo pažnje poklanjati konkretnim vojnim pitanjima, koja se tiču

strukture i naoružanja kapitalističkih vojski, a sad je u toj oblasti morao biti i visoki stručnjak, jer je davao savete vojnim atašeima.

Maks Klauzen je mogao predavati izveštaje samo iz tri stana i iz svoje kućice u Tigasakiju, pa je Zorge odlučio da pronađe još jedan konspirativni stan. Smelost u postupcima bila je odlika njegovog karaktera. On je uvek delovao drsko i smelo i znao da potčini ljude svom autoritetu. Osećao se gospodar situacije čak i kad je bio okružen s više stotina neprijatelja.

Uspostavio je tesno prijateljstvo sa engleskim novinarom Ginterom Štajnom, dopisnikom dnevnika »Britiš Fajnenše Njus«, i njegovom prijateljicom, švajcarskom novinarkom Margaret Hatenberg. To dvoje je često ispoljavalo liberalne poglede, Štajn je oštro kritikovao konformističku politiku Engleske, više puta se oduševljavao Sovjetskim Savezom, gde je »čist vazduh i gde nema kapitalističkog smeća«. On kao da se trudio da prevede Riharda u »svoju veru« i priznao je da uči ruski jezik. Sve je to moglo biti i provokatorsko pričanje. Štajna je trebalo proveriti i ispitati na teškom zadatku. Kad je dobio saglasnost Centra, Rihard je pristupio eksperimentu. Uspeo je da sazna da je Štajn pobegao iz fašističke Nemačke i da je primio englesko državljanstvo. On je žestoko mrzeo naciste i u početku je, izgleda, jednostavno htio da svojim antifašističkim ispadima muči Zorgea, koga je smatrao stoprocentno »mrkim«. Međutim, sve se okrenulo onako kako Štajn nije mislio. Zorge je izjavio da je i on ubedjeni antifašista, mada je zbog uslova u kojima radi pri nuđen da o tome čuti. Za početak je trebalo da Štajn ode u Honkong kao kurir. Novinar je rado pristao i sjajno je izvršio zadatak. Tada je Maks prebacio radio-stanicu u Ginterovu usamljenu kuću i počeo odatle da emituje. Uskoro se Ginter, za vreme narednog putovanja u Honkong, oženio Margaretom Hatenberg. Posle njihovog povratka u Japan svadba je bučno proslavljenja. Kakvu je ulogu imala Margaret u organizaciji? »Pošto je bila Štajnova prijateljica, mi smo je pomagali, a i ona je sa svoje strane doprinosila našem radu« — seća se Zorge. Margaret nije znala za postojanje organizacije. Jednostavno je pri-

kupljala podatke za svoga prijatelja Gintera, a Ginter ih je predavao Zorgeu.

Štajn i Margaret se mogu smatrati epizodnim ličnostima u tom velikom zadatku kojim je rukovodio sovjetski obaveštajac. Oni su sa Zorgeom sarađivali svega dve godine. Štajn je smatran za stručnjaka za finansijska i ekonomска pitanja, dobro je poznavao ekonomiku Nemačke i koristio organizaciju. No, kada je 1938. godine sa službom premešten u Kinu, Zorge je odlučio da s njim ne održava vezu, jer je ustanovio da engleski novinar ne pripada »najhrabrijoj desetini«. Maks Klauzen to potvrđuje: »Posle povratka u Tokio svratio sam kod Riharda, gde sam našao Gintera Štajna i njegovu ženu Margo. Oboje su bili novinari. Margo je bila predstavnik jednog švajcarskog lista. Ginter Štajn je bio inteligentan, staložen i ljubazan čovek, no meni se činilo da je bio plašljiv, jer se nije baš naročito oduševljavao Rihardovim predlogom da ponekad i iz njegovog stana emitujem izveštaje. On je sumnjaо u mnoge stvari. Ipak sam nekoliko puta radio u njegovom stanu, što je bilo veoma važno radi kamuflaže pošto sam prelazio na novo mesto.«

Objekat neprekidne pažnje Zorgeove organizacije sada su bili: »grupa za doručak« premijera Konoja, tokijsko udruženje novinara i francuska agencija »Avas«, čiji je član bio Branko Vukelić, engleska agencija »Rojter«, koja je preko svog predstavnika Džemsa M. Koksa sve tajne odavala Vukeliću, zatim engleska, američka i francuska ambasada i danska misija, i na kraju, nemačka Ambasada. Svaka od ovih organizacija je, a da toga nije bila svesna, unosila svoj darežljiv prilog u Zorgeovu obaveštajnu kasicu. On je imao pristup u sve međunarodne i državne tajne i toliko je u tome uspeo da mu niko nije bio ravan. Postao je izuzetno informisan čovek u oblasti čitave svetske politike i neopaženo je čuvao svoje carstvo; čitavo to složeno gazdinstvo je zahtevalo stalnu brigu i neprekidno angažovanje.

Ipak je Zorgeu najviše vremena oduzimala nemačka Ambasada, gde se konačno učvrstio. Ovde su mu čak dali posebnu kancelariju gde je mogao da radi i prima pose-

tioce. On je već postao nezvanični savetnik ambasadora i vojnog atašea.

Eugen Ot je slepo verovao Rihardu, a Rihard je sve-sno pomagao Otu da pravi karijeru, raspirivao je kod njega pohlepu i težio da ga dovede na mesto fon Dirksena. Kad Ot postane gospodar situacije... gospodar situacije će postati sovjetski obaveštajac Rihard Zorge! On će imati u rukama nacističku Ambasadu i primorati sve njih da rade za njega... To bi bila stara igra »konja i jahača«, u kojoj bi svakako Ot zamišljao sebe kao veštog »jahača«, a Zorge je o tome mislio malo drukčije.

Jedino preostaje da se divimo Zorgeovoj drskosti i neustrašivosti: sad je nameravao da na svoju stranu pri-vuče pomorskog atašea Venekera. Veneker se prikazivao kao antifašista i pokušavao da u tom duhu »vaspita« i Riharda. Zahvaljujući Zorgeovim naporima, pomorski ataše je postepeno počeo da stiče poverenje u njega, i uvek kad je bio s njim otvarao je dušu, nazivajući naciste prljavim životnjama i maroderima. Jednom je izjavio: »Čuvaj se Lili Abek. To je fašistička nevaljalica. Naređeno joj je da te špijunira. Ja sam pošten čovek i spremam sam da ti uvek budem na usluzi«. »I ja sam spremam da ti uvek pomognem« — odgovorio mu je Zorge.

Uskoro se Zorge uverio da Venekerovo upozorenje nije bez osnova. Lili Abek je dopisnik »Frankfurter caj-tunga«, akreditovana u Kini, prenestila se u Tokio, gde je, tako reći, u stopu pratila Riharda. Da nisu možda tamo u Berlinu nešto nanjušili? Jer i Zorge i Abek su bili dopisnici istog lista. Lili je bila fanatizovana nacistkinja. (Bilo joj je suđeno da svoj životni put završi na klupi za osuđene ratne zločince). Besna, zavidljiva, pokušavala je da ocrni Zorgea u očima ambasadora i pisala u Berlin spletke protiv njega. No, kako je u njenim potkazivanjima bila jasna njena zavist prema darovitom novinaru, niko ih nije uzimao ozbiljno. Ambasador je otvoreno uzeo u zaštitu svoga ljubimca i zajedničkim snagama su odbijeni napadi Lili Abek.

Taj slučaj je pomogao Zorgeu da učvrsti svoje prijateljstvo s Venekerom.

»A zbog čega ti ne bi malo radio za „Frankfurter caj-tung“? — predložio je Zorge pomorskom atašeu. — »Meni slava — tebi pare«. »Ja sam ionako tebi prilično dužan« — odgovorio je Veneker smejući se. — »Ne podnosim poslovne odnose i ne želim da se vezujem sa dopisnikom toga lista. A što se tiče interesantnih podataka, ti uvek možeš računati na mene«.

Zorge je shvatio i nije insistirao. Veneker ga je zaista bogato snabdevao podacima o nemačkoj mornarici. O antifašističkim temama više nisu počinjali razgovor. Rihard se nekoliko puta uverio u iskreno prijateljstvo tog čoveka, ali mu nikada nije potpuno verovao. Veneker je imao jednu slabost: on je, kao i Ot, sanjao o blistavoj karijeri, vatreno je mrzeo Ota jer se nadao da će svojevremeno zameniti Dirksena, te je Rihard morao da lavira i da bude »prijatelj svima«, a to nije bilo lako. Sve što je Zorge mogao da uradi za pomorskog atašea, to je da ga snabdeva informacijama i da za njega sastavlja izveštaje.

U januaru 1938. godine vojni ataše je dobio poverljiv zadatku od nemačkog Generalštaba: hitno razjasniti da li Japan posle završetka rata u Kini namerava da otpočne rat protiv Sovjetskog Saveza? General Homa iz japanskog Generalštaba dao je neodređen odgovor: On, Homa, shvata da svako odugovlačenje ide u korist SSSR, ali se Nemci moraju staviti u položaj Japana: okupaciona armija je iznurenja u Kini, ona je jako proređena, potreban je novac, novac. Kraće rečeno, priprema za veliki rat trajaće najmanje dve godine. U izveštaju koji je napisan uz Rihardovu saradnju Ot je obavestio nemački Generalstab da Japanci na sve načine pokušavaju da odgode veliki rat. Vojni ataše je prosipao grdnju na račun Japanaca, nazivajući ih licemernim Azijatima, kojima uopšte nije stalo do nemačke države i obaveza koje su precizirane u Antikoministra-paktu. Ot je aludirao na fon Dirksena da vodi miltavu politiku i ne vrši pritisak na japansku vladu. Taj izveštaj, koji je obilovao oštrim izrazima, nije ličio na diplomatski dokument, već na političku denuncijaciju protiv ambasadora. »Ako i posle te hartije tebe ne postave za ambasadora, ja odlazim za Nemačku!« — rekao je Zorge Otu.

Herbert fon Dirksen još nije slutio da je njegova pesma otpevana. Umesto Nojrata, na dužnost ministra inostranih poslova došao je bivši ambasador u Engleskoj Ribentrop. Svojevremeno je Dirksen bio neobazriv i svuda u diplomatskim krugovima ismevao Ribentropa, nazivajući ga prljavim trgovackim putnikom. Ribentrop je imao dobro pamćenje. Postavši ministar inostranih poslova, setio se Dirksena. Otv izveštaj je došao na vreme — Ribentrop ga je pokazao Hitleru. Dirksenova sudska je bila zapečaćena: neka ide u Englesku da zameni Ribentropa! U tom postavljanju krio se humor obešenjaka: planirajući da otpočne rat protiv Engleske, Hitler je neugodnog diplomatu gurao u sam pakao. A u Tokiju, Nemačku neka predstavlja energični, sposobni bezobzirni vojnik Eugen Ot, vatreni pristalica rata protiv Sovjetskog Saveza. Šta je on po činu? Unaprediti ga u general-majora!

Hitler je preduzeo sve što je mogao da Japan što pre raščisti s Kinom i otpočne rat protiv Sovjetskog Saveza. Po njegovom mišljenju, tu je velika uloga pripadala diplomata. U jednom od svojih, po tonu veoma pesimističkih, izveštaja Dirksen je otkrivaо prave uzroke neuspeha nemačke politike u Japanu i Kini. »Japan ni pod kakvim uslovima, rizikujući čak da izgubi prijateljstvo Nemačke, neće napustiti thookeanska ostrva« — pisao je Dirksen. Takva kategoričnost se nije svidela Hitleru. Ambasador je očigledno zatrovan skepsom.

Ot još nije bio ambasador, niti je Zorge bio njegov zvanični savetnik, ali je vojni ataše već toliko navikao da vidi pored sebe Riharda da više ni jedan svoj posao nije mogao zamisliti bez njega. Sad je on Rihardu ovako rekao: »Dobijeno je naređenje iz Berlina: sutra nas dvojica putujemo u Honkong na sastanak sa glavnim savetnikom Falkenhauzenom! Povešćemo onu budalu Šola...« Rihard je pakovao kofer, nabijao džepove mikrofilmovima, i avionom odlazio u Honkong, uz počasti japanskih generala i policajaca. »Znači, imaćemo savetovanje sa generalom Falkenhauzenom? Reći ćemo mu ovo... A ako se bude opirao, navešćemo mu mali citat iz naređenja generalštaba...« U dužnost majora Šola spadalo je da vuče

kofere svog šefa i njegovog savetnika-novinara. To je ipak lakše nego vođenje pregovora.

Najpre je u Nemačku opozvan fon Dirksen. Svi su nagađali: koga će poslati umesto njega? Pretresali su kandidature. Ot nije bio na tom spisku. A i ko bi mogao pomisliti da taj Eugen... Pomorski ataše Veneker se trudio da izgleda tajanstven, jer on je davno ciljao na mesto ambasadora, i nije sumnjaо...

I odjednom, u martu 1938. godine, slično eksploziji bombe, došao je telegram iz Berlina: za ambasadora u Tokiju postavljen je general-major Eugen Ot!... General-major... Veneker nije verovao svojim ušima. Odmah je odjurio u nemački klub i napisao se. »Kao što vidiš, ne maš potrebe da se vraćaš u Nemačku« — samozadovoljno je rekao Ot sovjetskom obaveštajcu. — »Kakve mi ono imamo planove za sutra?...« Zorge se osmehnu. »Postali smo ambasadori« — rekao je Maksu Klauzenu. »A ja sam postao kapitalista!« — odgovorio mu je Maks. Evo šta sâm Klauzen kaže o tome: »Jedan trgovачki agent imao je radionicu za kopiranje pomoću svetlećih boja. On je prskao bojom staklene ploče, a zatim je kopirao knjige. To je kod njega išlo dobro. Pozvao sam ga kući i on mi je pokazao kako se to radi... Trgovac je kasnije oputovao, a ja sam od njega kupio radionicu uvezši svoj ulog od Ferstera. To je bilo 1938. godine. Našao sam jednog Japanca koji se veoma zainteresovao za taj posao. On je demonstrirao moje ploče pred profesorima na univerzitetima, pokazujući im kako se kopiraju stare knjige itd. Na tom poslu smo veoma dobro zarađivali. Potražnja ploča je stalno rasla. Morao sam da povećam broj pomoćnika i već 1939. godine smo zauzimali tri prostorije. Te ploče smo prodavali preduzećima, pa čak i vojnim jedinicama. Broj pomoćnika se povećao na 14 ljudi.

Kakvu je korist imao obaveštajni rad od tog kopiranja? Ono što se u vezi s tim tvrdi, nije tačno. Bilo bi veoma dobro kad bismo mogli dobijati interesantne materijale, ali Japanci nisu bili tako glupi da nam ih sami daju. Zahvaljujući tom zanimanju, imao sam jedino dobru kamuflažu za svoj rad, s obzirom na to da je, gledajući spolja, to bilo napredno preduzeće koje mi je omo-

gućavalo da više opštim s Japancima nego s nemačkim klubom...«

Zorge se definitivno preselio u Ambasadu. Imao je mogućnost da satima radi na strogo poverljivim dokumentima, zatvoren u svom kabinetu. Tu su se, neposredno u sefu, čuvali mikrofilmovi, pripremljeni za Centar, novac i sve informacije koje su stizale od članova organizacije. Sef je imao složenu šifru, a ključ je Rihard uvek nosio u tajnom džepiću.

Eugen Ot je revnosno pristupio izvršavanju misije koja mu je poverena: huškati Japan na Sovjetski Savez. Otpočeo je pregovore s ministrom inostranih poslova Hirton i predstavnicima japanskog Generalštaba, i ponovo je, u pratnji Zorgaea, leteo u Honkong radi razgovora s nemačkim ambasadorom u Kini Trautmanom. Sva ta kubura nije se sviđala sovjetskom obaveštajcu.

Zorgeu je bilo jasno da se Japan nalazi u političkoj i finansijskoj krizi. Policija je nedavno u Kobeju pucala u demonstrante protiv rata. Pojačano je previranje u vojsci, a disciplina japanskih trupa u Kini je katastrofalno slabila. U Konojevom kabinetu su počele razmirice: jedna grupa, na čelu s ministrom vojske Sugijamom, predlagala je da se ograniče ratna dejstva u Kini, da bi se kasnije, kada se Japan oporavi od potresa, napao Sovjetski Savez; predsednik Konoje i njegove pristalice insistirali su na produženju rata u Kini. Pobedio je Konoje. Situacija je dovela do reorganizacije kabineta. Izgledalo je da je rat protiv SSSR ponovo odgođen na neodređeno vreme.

Međutim, Zorge ni jednog momenta nije zaboravljaо da prati razvoj nemačko-japanskog odnosa. Tamo, u Berlinu, opet se nešto planira. Ribentrop, navodno, opet pregovara s japanskim ambasadorom Togoom. Izgleda da se radi o ekonomskoj saradnji obe zemlje u Kini; Japan je, kao, spreman da nemačkim monopolistima da posebna prava i privilegije u trgovini s okupiranom Kinom. I od jednom, vest od Ozakija: japanski Generalstab je naredio vojnom atašeu Ošimi da pregovara o zaključenju vojnog pakta o uzajamnoj pomoći u ratu protiv Sovjetskog Saveza! Postoje dokumenti. Sastanak na Ganzadoriju kod apoteke. Iako je bilo kasno, Rihard je seo na motocikl i

odjurio. Ozaki je već čekao. Uzevši dokumenta, Zorge je krenuo natrag. Žurio je. Bilo je dva sata posle ponoći. Do ujutro se sve mora obaviti — tačnije do zore. Stalno je povećavao brzinu. Zaokret... Tu je počinjao visoki zid. Da automobili ne bi zakačili zid, neko se dosetio da tu, pored puta, postavi veliko kamenje. Šta je posle toga bilo, Zorge se slabo seća. U punoj brzini motocikl je lupio u kamen. Rihard je preleteo preko mašine i licem udario u sledeći kamen. Verovatno je za izvesno vreme izgubio svest. Došao je k sebi kad je osetio da ga nekuda nose. Odmah je pomislio na tajni materijal u džepu. Ako sve to padne u ruke policiji... Postaraće se, razume se, da odmah ustanove identitet postradalog, a zatim će sastaviti zapisnik... Pretrešće džepove... »U bolnicu svetog Luke! Doktoru Štefeldu! Ja sam Zorge!...« — uzviknuo je on. Sad se trudio da opet ne izgubi svest, mada je to bilo teško, u glavi mu je zujalo i nešto ga u grlo nagonilo na povraćanje. Nije znao da mu je donja vilica razbijena i da mu je lobanja probijena; uopšte nikako nije mogao da shvati šta se dogodilo; jasno mu je samo jedno: njega negde nose, a on u džepu ima tajna dokumenta..... Tajni podaci, tajni podaci... Sve može propasti! Sve, sve... Pet godina najtežeg rada, život odanih ljudi, budućnost organizacije... Najviše se bojao za Ozakija. Konci istrage odmah će dovesti do njega.

Ispod poluopuštenih očnih kapaka Rihard je video leđa Japanaca. Evo, stavljaju ga u automobil. »Štefeldu!« — viknu on još jednom. Jedan od Japanaca napravi umirujući gest. Zatim se sve naokolo talasalo. Neverovatnim naporom volje Zorge je otresao teško bunilo, naprezao mišiće čela, da ne bi stenjao od prodornih bolova. »Štefeld je moj doktor!« Činilo mu se da je uzviknuo te reči. A, u stvari, samo je mrdnuo usnama. No, i Japanci su bili razboriti: ako se tako nešto dogodilo strancu, onda je bolje ne zapetljavati stvar, već ga uputiti u bolnicu za strance.

... Zorge je ugledao sagnuto, saosećajno lice. Doktor je pokušavao da shvati šta je Zorge htio da kaže. Konačno se dosetio: hitno pozvati Maksa Klauzena! O, telefon je poznat! I evo Maksa u bolnici. »Našao sam ga sa okrvavljenim licem. Ugledavši me, rekao je samo da oslobodim

njegove džepove, u kojima se nalazi novac i razni tajni materijali». I tek tada, kad je Maks ispunio molbu svog prijatelja, Zorge je izgubio svest. Bilo mu je veoma loše.

Maks je odmah otišao u Rihardov stan, uzeo foto-aparat, u kome je moglo biti nerazvijenih snimaka, i proverio fijke stola. Osvetljavajući put džepnom lampom, prelazio je iz sobe u sobu, brižljivo proveravajući svaki papirić. Već je svanulo. Jedva je uspeo da zaključa stan i šmugne u sokačić, a pored kuće se pojaviše saradnici informativne agencije, na čelu s Vajzeom. Kuću su zapečatili. Niko nije imao pravo tu da zalazi. No, sada nije bilo naročitih razloga za zabrinutost: kompromitujući dokumenti su bili u Maksovom džepu.

Istog jutra, 13. maja 1938. godine, čitav Tokio je iz novina saznao o »zagonetnoj motociklističkoj katastrofi«. »Atentat na poznatog nemačkog novinara, nacističkog funkcionera Riharda Zorgea — pristalicu saveza Nemačke i Japana«. Intervjuisanje ambasadora Ota. Ne krije li se iza svega toga zla namera, smisljeni atentat na »ljubimca nacističke štampe«? Ot je demantovao. Novinarska senzacionalistička patka. Zorgeove slike. Japanski novinari se muvaju u prijemnom odeljenju bolnice. S obzirom na to da je postradali veoma iscrpljen, k njemu ne puštaju nikoga. Izuzev... ambasadora Ota i frau Ot.

Frau guta suze. Ambasador je izgubljen. Pozvan je u Berlin, u Vilhelmstrase, kod novog ministra inostranih poslova Ribentropa. Tako odgovoran put ambasador ne može da zamisli bez Riharda. Kako se sve to dogodilo u nezgodan čas!... Zorge je odjednom oživeo. Glava mu je u zavojima, samo otvori oči. Ne sme da razgovara. Ali mu se ruka još pokreće. List papira i naliv-pero. Nekoliko pitanja. Zašto Ota pozivaju u Berlin? Onako, opet je reč o ekonomskoj saradnji obeju zemalja. Ot treba da potvrdi pogodnost takve saradnje. Rihard u znak odobravanja klima glavom. Da, da, neka sarađuju. A on zna da se ljudi konkurenti ionako neće ni u čemu sporazumeti. Posvadaće se oko plena. Ako bude reči o zaključenju vojnog pakta, Eugen ne treba da daje kategorične izjave. Sada je takav pakt povoljan jedino za Japan. Kad Japan na delu pokaže spremnost za ekonomsku saradnju u Kini... sa jednakim

pravima... Da, da, s vojnim savezom treba pričekati...

Ot odlazi zadovoljan. Sad on zna o čemu treba da govori u Vilhelmštrase.

Dolazio je Klauzen. Savlađujući iscrpljenost, Rihard piše i piše. Tekstove radiograma za Centar. Predati odmah, danas. »S vremena na vreme, kad sam dolazio k njemu, davao mi je za emitovanje rukom napisanu informaciju koju je prikupljao u bolnici od tih ljudi... Ja sam mu u bolnicu donosio radiograme koje sam dobio.«

Čak i u bolnici, razbijen, ali ne i slomljen, Zorge je ostajao obaveštajac. U to nemirno vreme nije imao pravo da gubi ni minut. Noću je počinjalo buncanje. Teški bolnički dani...

Ot je oputovao u Berlin. Kako li će toga tikvana dočekati Ribentrop? Uostalom, ni sam Ribentrop nije mnogo bolji od Eugena. Ribentrop je otvoreni, direktni neprijatelj Engleske i pristalica neodložnog rata protiv Engleske i Sovjetskog Saveza. Nemačka je pre dva meseca okupirala Austriju, a sad se sprema na Čehoslovačku. Približava se veliki rat... Uprkos svojoj velikoj vojnoj snazi i razvijenoj ekonomici, Japan nije u stanju da izdrži dugotrajni rat: »baruta nedostaje«, nema para, nema ljudi. Ograničeni su ekonomski izvori...

Ot se vratio. Predviđanja su se ispunila. Grabljivci nisu mogli da se dogovore. U Berlin je prispeo izveštaj diplomatskih predstavnika akreditovanih u Kini. U tajnom dokumentu je rečeno: japanske vlasti teže da »istisnu sve druge države iz Kine, uključujući i Nemačku. Japanski monopolji su uspostavili kontrolu nad svim granama industrije i Nemce ovamo ne puštaju. Politika Japana je usmerena na iskorenjivanje čitavog stranog kapitala u Kini.«

Ribentrop se posvađao s japanskim ambasadorom To-goom. Pregovori o zaključenju vojnog saveza su prekinuti.

Zorge je odahnuo s olakšanjem. Ot se junački držao u Vilhelmštrase. Doneo je čitavu hrpu dragocenih obaveštenja. Ispostavilo se da sada možemo čak i uticati, u izvesnim pitanjima, na politiku nemačke države...

Branko je preko Klauzena predao belešku: Mijagi je preko svog prijatelja dobio pouzdane podatke... (Zorge je

naslućivao: taj prijatelj je Ozaki.) Veoma važne podatke: težeći da ojačaju svoj pokolebani prestiž kod zapadnih zemalja, Japanci pripremaju vojnu provokaciju u rejonu jezera Hasan i kroje planove da zauzmu deo sovjetske teritorije u Primorju i okruže Vladivostok.

U takvoj situaciji Zorge više nije smeо ostati u bolnici. Oslanjajući se na štap, dovukao se do automobila i naredio da ga odvezu u Ambasadu.

Ratna dejstva kod Hasana otpočela su 29. jula 1938. godine, ali je mnogo pre toga sovjetska komanda, upozorenа od Riharda Zorgеa o pripremanoj provokaciji, otpočela prebacivanje jedinica 1. samostalne armije u rejon jezera Hasan.

Zapadna štampa je otvoreno gurala Japan u veliki rat. »Japan ovaj slučaj može iskoristiti za ograničenje svojih dejstava u centralnoj Kini... Sadašnji japansko-ruski incident automatski može prerasti u neobjavljeni rat« — sugerisao je »Njujork tajms«. Ribentrop je zaboravio svađu sa ambasadorom Togom i počeo se zalagati za nemačko-japanski vojni savez.

Međutim, do 11. avgusta je došlo do otrežnjenja: japanske trupe su bile potučene do nogu i izbačene s teritorije sovjetskog primorja. Čak su i u štabu Kvantunške armije shvatili da Jamato država nije spremna za veliki rat.

Ni u Kini nije bilo bolje. Konoje je računao da će Kinu baciti na kolena posle zauzimanja Han Koua. Međutim, nije im pošlo za rukom da uvedu »novi poredak« u istočnoj Aziji. Kinezi nisu pristali na kapitulaciju i produžili su borbu.

Sve se odvijalo onako kako je predviđao savetnik Ozaki. Zbog čega taj pametni čovek ne bi bio postavljen za zvaničnog savetnika?

Princ nije uspeo da ostvari tu nameru, jer pretrpevši poraz na svim frontovima međunarodne politike, Konojev kabinet je bio prinuđen da podnese ostavku.

Takva je bila situacija na Dalekom istoku.

A u Evropi su sazrevali događaji čiji je smisao Zorge odlično shvatio. Hitler je 30. septembra promolio glavu

iz »smeđe kuće« u Minhenu — toga dana su vladajući krugovi Engleske i Francuske predali Čehoslovačku fašističkoj Nemačkoj. Minhenski sporazum je fašistima raščistio put u drugi svetski rat. I mada je, shodno dogovoru sa Urickim, vreme Zorgeovog boravka u Japanu isteklo, Rihard je 7. oktobra izvestio Centar: »Za sada ne brinite o nama ovde. Mada su nam ovi krajevi dozlogrdili, iako smo umorni i iznureni, ipak ostajemo isti onakvi uporni i odlučni momci kao i ranije, sa čvrstom rešenošću da izvršimo sve zadatke koje nam postavljaju interesi velike stvari«.

Bio je potpuno svestan da je sada njegovo mesto samo u Tokiju, i nigde više. Jer, nije bilo, nije postojalo na svetu čoveka koji bi njega tada i tu mogao zameniti, tu na najživljoj raskrsnici međunarodne politike; on je pronikao u skriveni uglič fašističke jazbine — nemačku Ambasadu, pa je čak mogao usmeriti ambasadorove akcije na željeni tok, uticati na nemačko-japanske odnose i doznavati zamisli Hitlera i njegovih pomagača. Ne, niko nije mogao zameniti Zorgea. Sve lično mora ići u drugi plan . . .

A šta da kaže Kači i kako da joj objasni?

»Draga Kaća!

Kad sam ti pisao poslednje pismo, početkom ove godine, bio sam toliko uveren da ćemo na leto zajedno provesti odmor, da sam čak počeo stvarati planove gde je najbolje da ga provedemo.

Ipak sam još uvek ovde. Tako sam ti često podvaljivao mojim rokovima da se uopšte ne bih začudio ako se ti odrekneš većitog čekanja i izvučeš iz toga odgovarajuće zaključke. Ne ostaje mi ništa drugo sem da se čuteći nadam da me još nisi sasvim zaboravila i da ipak ima izgleda da se ostvari naš petogodišnji san: da konačno možemo živeti zajedno. Tu nadu ja još ne gubim. Za neostvarenje tog sna potpuno sam ja kriv, ili, tačnije, krive su okolnosti u kojima živimo i koje nam nameću određene zadatke.

Prošlo je ipak kratko proleće i vrelo iscrpljujuće leto, koje teško podnosim, naročito uz stalni naporni rad. I pogotovo uz onaku nezgodu koja mi se dogodila.

Imao sam nesrećni slučaj posle kojeg sam nekoliko meseci ležao u bolnici. Sad je, ipak, sve u redu i ponovo radim kao i ranije.

Istina, nisam se prolepšao. Dodao sam nekoliko ožiljaka i znatno smanjio broj zuba. Zameniće ih veštački. Sve je to od pada s motocikla. Tako, kada se vratim kući, nećeš videti veliku lepotu. Sad gotovo ličim na izranjavljjenog viteza — razbojnika. Pored pet ratnih rana, imam i gomilu polomljenih kostiju i ožiljaka.

Jadna moja Kaća, razmisli malo više o svemu tome. Dobro je što opet povodom toga mogu da se šalim, jer pre nekoliko meseci ni to nisam mogao.

Ni jednom mi nisi pisala da si dobila moje poklone. I uopšte, već ima skoro godinu kako ništa o tebi nisam čuo.

Šta radiš? Gde si sada zaposlena?

Možda si ti sad već veliki direktor koji će me primiti u svoju fabriku, u najgorem slučaju kao dečka-kurira? No, u redu, videćemo to kasnije.

Budi mi zdrava, draga Kaća, srdačno ti želim sve najlepše».

(

PULS SVETSKE POLITIKE

Zorge je prividno i dalje živeo nespokojnim životom dopisnika mnogih listova i časopisa. Iste one konferencije za štampu, zvanični prijemi i ručkovi. Ponekad je pripremao referate za službenike Ambasade. Hans Oto Majsner, koji je prisustvovao jednom takvom referatu, ovako o njemu piše: »Bilo je to izvanredno predavanje, održano s maksimalnom jasnoćom. Završio ga je, koliko se sećam, rečima: „Amerikanci su napravili grešku zbog koje će kad-tad zažaliti...“. Mnogi od nas su se kao odgovor na to zadovoljno nasmejali, i pošli za svojim poslovima. Danas te reči shvatamo kao svedočanstvo Zargeove izuzetne dalekovidosti u međunarodnim odnosima«. Ali, pre izvesnog vremena kod Riharda je došlo do nekog preokreta. Nije više izgledao onako živ i veseo kao ranije. Sve češće je bio namrgoden, gotovo je prestao sa duhovitostima, a ponekad je bio osoran čak i sa Eugenom i Vajzeom, i trudio se da bude sam.

»Frankfurter cajtung« i časopis »Geopolitik« su mu predložili da napiše knjigu o Japanu. Da nije možda Richard razmišljao o knjizi i zbog toga se često zatvarao u svoju kuću? Tu se na njegovim policama nakupilo hiljade tomova knjiga, čiji je veći deo bio posvećen Japanu. Ponekad je sedeo na verandi i, ogrnuvši se kimonom i vezavši glavu peškirom, polako ispijao zeleni čaj bez šećera.

Ne, nije mislio o knjizi, mada je ideju o njenom pisanju imao odavno. To bi, svakako, bila originalna knjiga, koja bi se razlikovala od svih već napisanih. Čemu su posvećeni ti radovi na policama? Moralu i običajima. Udate Japanke boje zube crnim lakom. Ovde se igla natiče na

konac, a ne kao kod nas u Evropi... Ovde se brišu mokrim peškirom... Gejše nisu ono što mi mislimo, već isključivo umetnice, koje često zarađuju svoj hleb muzikom i plesom... Dalje se ređaju opisi hramova, lakiranih kutija, lepeza, kakamidaja, sajmona, akamona... Ponekad mu do ruku dođu radovi o ekonomici, istoriji. No, još nema takve knjige koja bi sadržavala razmišljanja o istorijskoj sudbini Japana. Još niko na konkretnim primerima nije prikazao istoriju japanske ekspanzije, počev od najstarijih vremena. Biće to obiman rad koji će pomoći ljudima da se u ponečemu snađu; makar u tome, otkud ratovi i dočega, u krajnjoj liniji, dovode, ukoliko imaju agresivan karakter.

Svaki čovek, ma ko da je, istovremeno je ne samo svedok nego i učesnik istorijskih događaja. Stepen učešća je različit. Jedni drže ruku na pulsu svetskih događaja, drugi mnogošta ne shvataju i njihovo učešće u pojedinim istorijskim događajima nije uvek duboko osmišljeno.

Kakav je, na primer, karakter procesa poslednjih godina u Japanu i u čitavom svetu?

Za pet godina Zorgeovog boravka u Japanu tu se izređalo pet predsednika vlada: Saito i Okada, Hirota, Hajaši, Konoje... A sad je, evo, na vlast došao baron Hirano. No, da li se promenila osnovna linija japanske spoljne i unutrašnje politike? Česte smene kabineta uslovljene su istim onim protivrečnostima koje neprekidno deluju u vladajućim krugovima. U tim krugovima nema pristalica mira i mirnog razvitka zemlje. Tu su skupljeni ekspanzionisti. Glavni smer te politike je ekspanzija —

Rihard Zorge u Japanu

rat. No, svaka grupa na svoj način shvata ekspanziju. Jedni računaju: u početku malim snagama treba zauzeti Kinu, a zatim, učvrstivši na račun pobeđenog svoju ekonomiku, otpočeti veliki rat protiv Sovjetskog Saveza. Oni najneobuzdaniji zahtevaju momentalni napad na SSSR s tim da se pre toga obezbedi podrška Nemačke.

Nova vlada predviđa da istovremeno vodi rat na dva fronta — protiv SSSR i Kine.

Zorge je dugo razmišljao o karakteru japanskog imperijalizma, izučavao knjige o tom pitanju i pokušavao da pronađe pokretačke snage japanske ekspanzije. Buržoaski istoriografi su pokušavali da situaciju predstave tako kao da su za sve vojne mahinacije Japana krivi vojni rukovodioci, jedna neznatna grupa agresivnih militarista. Ali, Zorge je ubrzo shvatio da je suština imperijalizma svuda ista — bilo da se radi o Japanu, Nemačkoj ili, pak, o SAD; izvorni inspiratori i organizatori ratova su uvek monopolii, a objekt broj jedan protiv kojeg žele da usmere agresiju — Sovjetski Savez. Uništiti prvu u svetu socijalističku državu — to je dragi san imperijalista. U tome su oni uvek solidarni, uprkos svim protivrečnostima koje razdiru kapitalistički svet. Japanski imperijalisti kao i ranije misle o planovima da, bez obzira na kuda je u datom momentu usmerena njihova agresija, stvore kolonijalnu imperiju, uključujući u nju i sovjetski Daleki istok. Potrebna je budnost, i uvek stalna budnost...

Zorgea je veoma uznemirila vest da je za ambasadora u Berlinu postavljen general Ošima, umesto Toga koji je kriv za prekid prošlogodišnjih pregovora o vojnem paktu. Ljuti neprijatelj Sovjetskog Saveza i jedan od organizatora Antikominterna - pakta — Ošima neće stati na pola puta. On je odlučan i uporan čovek i otvoreni Hitlerov pristalica. I za ambasadora u Rimu postavljen je isti takav neprijatelj sovjetske države — Siratori.

Najverovatnije je da se plete nova politička intriga, sa rđavim posledicama. U toku kontakta sa sličnim ljudima u Zorgeu se razvio svojevrsni njuh za političke intrige. Svako napredovanje u službi i premeštanje diplomatima imalo je svojih uzroka. Ot je potvrđio: još za vreme »minhenske komedije« Ribentrop je predložio Musoliniju

zaključenje trojnog vojnog saveza između Nemačke, Italije i Japana. Sad je mašina krenula. Savetnici japanske Ambasade, uz neposredno tutorstvo Ošime i Ribentropa, pripremaju varijante budućeg vojnog pakta... Ali tu ne ide sve glatko... U samoj japanskoj vladi nema jedinstvenog stava o karakteru vojnog saveza sa Nemačkom i Italijom.

Rihard se hitno sastao sa Ozakijem. Potrebno je saznaati kakav je karakter razmimoilaženja u Hiranuminom kabinetu. Ozaki je dao iscrpan odgovor: Hitler želi da, u prvom redu, uvuče Japan u rat protiv Engleske i Francuske. To je osnovni sadržaj pakta. Ministar vojske Itagaki i ministar finansija Ikeda, oslanjajući se na ambasadore Ošimu i Siratoriјa, savetuju da se Hitlerov projekat prihvati bez ikakve rezerve. Ali se ministar inostranih poslova Arita i ministar ratne mornarice Jonai ne odlučuju na otvoreni raskid sa zapadnim zemljama i predlažu da se pakt suzi do te mere da se odnosi samo protiv sovjetske Rusije, jer Japan iz ekonomskih razloga nije u stanju da istupi protiv Engleske i Francuske.

Konojevom ostavkom Ozaki nije izgubio pozicije u visokim krugovima. Princ svoj odlazak s položaja nije smatrao definitivnim, nadao se skorom povratku i zbog toga je »grupa za doručak« i dalje delovala. Sad su se okupljali u kući sekretara ministarskog saveta i Ministarstva inostranih poslova Kinkazua, sina grofa Sajonzija. Mladi Sajonzi je na Ozakija gledao s dubokim divljenjem i svim srcem bio je vezan za njega. I mada je Konoje bio u ostavci, on je i dalje bio blizak imperatoru, i ljudi iz prinčeve okoline — lični sekretar Ušiba, savetnik za pitanja Kine Inukan Ken, kao i krupni politički funkcioneri Kasami i Goto — i dalje su imali ogroman uticaj. Uz pomoć prijatelja, Ozaki je bio postavljen za savetnika u tokijskom odeljenju za istraživanja Južnomandžurske železničke pruge. Taj koncern je predstavljao svojevrsnu »imperiju« u imperiji i imao veliki uticaj na politiku vlade. Tako je u telegramu od 11. maja 1938. godine načelnik štaba Kvantunške armije general Tozio isticao naročite zasluge koncerna JMŽP »u sprovođenju politike u Mandžukou i pripremi vojnih dejstava protiv Sovjetskog Sa-

veza«. Ozakijevom odeljenju je povereno izučavanje stanja u Mandžuriji i Sovjetskom Savezu. Na novoj dužnosti Ozaki je uvek bio informisan, kao i svaki drugi član vlade.

Zahvaljujući vezi sa ambasadama Engleske, Francuske i SAD, Branko Vukelić je dobijao izveštaje o odnosu tih zemalja prema japansko-nemačko-italijanskim pregovorima. Stalno ista, stara, jednolična pesma sporazumaša i podstrekača. Ne, ništa oni nemaju protiv japansko-nemačko-italijanskog vojnog saveza, ako je njegova oštrica usmerena protiv SSSR...

Engleski ambasador Krejgi otrčao je japanskom ministru inostranih poslova i tražio objašnjenja o tome, protiv koga je usmeren vojni pakt. Arita je uveravao ambasadora da Japan teži da pakt bude ograničen — antisovjetskim okvirima. Krejgi se umirio, ali je ipak posetio Ota i počeo mu dokazivati da ako Japan prihvati predlog Berlina, to nikome neće koristiti. Ot je izvestio Berlin: »Engleski ambasador, koji je neobično uznemiren, nedavno mi je predstavio japansku politiku prema paktu kao pogrešan put koji će odnose sa Engleskom učiniti izvanredno zategnutim«. Američki ambasador Grej izveštavao je svoje Ministarstvo inostranih poslova da se »osnovno pitanje sastoji u sferi primene predviđanog sporazuma: hoće li on biti usmeren samo protiv Rusije, ili možda i protiv drugih zemalja«. Grej je došao do zaključka: za agresiju Japana protiv Sovjetskog Saveza stvoreni su povoljni uslovi, naročito posle zaključenja sporazuma u Minhenu od strane evropskih država«.

Politička atmosfera se usijavala sve više i više. Maks Klauzen je jedva uspevao da preda radiograme. No, pre svih ostalih radiograma koje je Maks predao bio je onaj posvećen godišnjici Sovjetske armije: »Mi smo na svom mestu i zajedno s vama dočekujemo praznik u borbenom raspoloženju«.

Zorge je s povećanom pažnjom pratilo razvoj događaja u Vilhelmstrase i u Tokiju. Grabljivci još jednom pokušavaju da se sporazurneju... No, da li će im uspeti da razmrse suviše čvrsto vezani čvor protivrečnosti?... Rihard nije verovao u čuda. A s obzirom na to da je sve strano poznavao sve slabosti Japana, nije verovao ni u

to da je baron Hiranuma u stanju da preseče taj čvor. Pa i niko ga ne bi mogao raseći ...

Pregovori su se bezizgledno odužili. U martu je stigao Ribentropov telegram. Rihard ga je fotografisao. Da, pregovorima se ne vidi kraj. Japanci pokušavaju na sve načine da zaobiđu nemačke predloge. Oni su smislili kompromisnu formulu: SSSR treba smatrati glavnim objektom napada; što se tiče Engleske i Francuske, to neka svaki učesnik pakta sam odlučuje, isplati li se protiv njih istupati u datom momentu. Osim i Siratori su se pobunili, ne žele čak ni da diskutuju o tokijskoj varijanti i prete davanjem ostavke. Ribentrop izjavljuje: ako japanska vlasta bez pogovora ne pristupi vojnem savezu, Nemačka će sklopiti sporazum samo sa Italijom a možda će čak ići na zaključenje sporazuma sa Rusijom.

Pretnje, međutim, nisu imale efekta. Baron Hiranuma se rečima zaklinje: Japan je čvrsto odlučio da stane rame uz rame s Nemačkom i Italijom; preko Ota je poslao apel Hitleru i u njemu obećao da će Nemačkoj i Italiji pružati političku i ekonomsku pomoć, ali je istovremeno rekao da im u stvorenoj situaciji Japan »ni sada, ni u bliskoj budućnosti neće moći praktično pružiti bilo kakvu vojnu pomoć«.

Četvrtog maja je ambasador Krejgi telegrafisao u Englesku, u Dauning strit br. ①: Hiranumijev kabinet je odobrio da potpiše vojni sporazum protiv SSSR i zapadnih država, a izjasnio se za stvaranje vojnog bloka samo protiv SSSR.

Šta je dovelo do takve odluke Japana? To nije bilo teško pogoditi; jer su u Moskvi u to vreme vođeni pregovori između SSSR, Engleske i Francuske. Izjavom da Japan nema namjeru da prekine odnose sa zapadnim državama Hiramunijeva vlada se nadala da će uneti razdor u moskovske pregovore i sprečiti zbližavanje Sovjetskog Saveza i zapadnih zemalja. Otkud su baron i njegova vlast mogli znati da Engleska i Francuska uopšte ne vode pregovore o zaključenju saveza protiv agresora ...

Zorge se trudio da razmrsti čitavo to klupko međunarodnih odnosa i shvati motive kojima se rukovodila svaka strana.

Sigurno je da će Japan težiti da situaciju na Dalekom istoku izmeni tako da Nemačku učini popustljivijom, a Francusku i Englesku da odvrati od Sovjetskog Saveza...

Eto zbog čega poslednjih meseci smrknuta zamišljenost nije silazila sa Zorgeovog lica. Razmišljaо je. Pipao je puls svetske politike. Morao je da izvrši naučnu procenu događaja i dođe do jedino pravilnog zaključka. A nametao se ovakav zaključak: da bi odobrovio Hitlera i zapadne zemlje, Hiramunijev kabinet će pribeti još jednoj provokaciji na »severu«.

Pošto je došao do takvog zaključka, Rihard se uzbuđio.

Preko Branka je uspeo da sazna: izgleda da se u engleskoj Ambasadi zna da Japan dovlači svoje trupe na istočne granice NR Mongolije. Ne čekajući početak borbenih dejstava, Vukelić je preko šefa za štampu agencije »Avas« počeo da se zauzima za službeno putovanje u Mandžuriju.

Zorge je saznao da se japanski generali nadaju da će u Mongoliji zauzeti pogodne mostobrane za napad na Sovjetski Savez, kao i da žele da isprobaju borbenu sposobnost sovjetskih oružanih snaga. Još u oktobru prošle godine Zorge je izvestio Centar da je Japan zaključio s Nemačkom tajni sporazum o razmeni podataka obaveštajne službe o oružanim snagama Sovjetskog Saveza; sad je bilo jasno zbog čega su ti podaci potrebni japanskoj komandi, a u Tokiju dobro znaju da će napad na NR Mongoliju neizbežno dovesti do sukoba sa Crvenom armijom!

I opet Klauzen šalje u etar radiogram za radiogramom, signalizirajući o predstojećoj opasnosti.

Branko je stigao na front mesec dana posle borbi kod reke Halhin Gol. Generalima su kao izgovor za upad poslužile falsifikovane karte, izrađene u Tokiju, na kojima je, za razliku od stvarnog stanja, državna granica bila pomerena dvadeset kilometara u dubinu mongolske teritorije. Poštujući ugovorene obaveze, Sovjetski Savez je pritekao u pomoć NR Mongoliji.

Branko je ugledao ogranke Boljšog Hingana, halkinholske dune obrasle žbunjem. Tu, u širokoj dolini u pesku i blatu, zaglibile su se mašine i jedino su konji mogli još

nekako da se kreću. Branko je satima gledao u ljubičastu sumaglicu, tamo gde su se kao niski nasip dizale planine Hamar-Daba. Tamo se nalazila zagonetna Mongolija, tamo su bili crvenoarmejci i borci mongolske narodne armije. Još nikad se Branko nije nalazio tako blizu ljudi tog novog kova, o susretu s kojima je stalno sanjao. Ali želeo je da se s njima sretne u drukčjoj situaciji... On je tih dana stalno mislio o svom bratu Slavku, koji se, rame uz rame sa sovjetskim tenkistima, borio u Španiji. Od Slavka, do sada, nije imao nikakvih vesti. U Španiji su neprijatelji slavili pobedu, a šta je bilo s bratom, Vukelić nije znao...

Ovde, na Halhin Golu, on je bio predstavnik francuske agencije »Avas«.

Događaji su se ovako razvijali.

Krupne japanske oružane snage upale su 28. maja 1939. godine na mongolsku teritoriju. Naročito žestoke borbe rasplamsale su se početkom jula u rejonu planine Bajin Čagan. U toj bici Japanci su izgubili nekoliko hiljada vojnika i oficira i ogromnu količinu naoružanja, tenkova i aviona. Udarna grupacija Kvantunške armije bila je okružena i zgažena od sovjetskih tenkista i mongolskih konjanika.

Dvadesetog avgusta su sovjetske i mongolske jedinice prešle u odlučan napad na čitavom frontu i u roku od osam dana okružile i razbile 6. japansku armiju. Sovjetska avijacija, artiljerija i tenkovi naneli su uništavajući udar japanskim položajima. Do 31. avgusta ujutro teritorija NR Mongolije bila je potpuno očišćena od osvajača. Za tri meseca borbi japanski gubici su bili: oko 60 hiljada mrtvih i ranjenih, 700 aviona, preko 200 oruđa i mnogo druge vojne opreme. Gubici sovjetsko-mongolskih trupa iznosili su 9 hiljada ljudi.

Lord — čuvar pečata Kido, jedan od savetnika japanskog cara, zapisao je u svom dnevniku: »Sve je propalo...«

Ne čekajući ishod događaja kod Halhin Gola, Nemačka i Italija su potpisale vojno-politički sporazum. One su već videle da je baron Hiranuma izgubio igru. Propao je i njegov pokušaj da sazove Pacifičku konferenciju — svojevrsni »Dalekoistočni Minhen«, na kojoj bi imperijalističke zemlje odlučile sudbinu Kine u korist Japana.

Nemirna 1939...

Rihard je bio prinuđen da u svoj mozak skuplja sve velike i male događaje, da pažljivo osluškuje glasove zapadnih zemalja i da drži u rukama končić koji je vodio u Vilhelmištrase. Da se Evropa neumoljivo približava drugom svetskom ratu, bilo je očigledno iz dokumenata koji su dolazili u obaveštajčeve ruke.

Krajem maja je nemački general-major Tomas, načelnik ekonomskog odeljenja Generalštaba i stari Zorgeov poznanik, održao referat funkcionerima Ministarstva inostranih poslova. Tekst toga poverljivog izveštaja Ot je predao Zorgeu. Tomas je naveo interesantne podatke: sredinom 1939. godine brojno stanje Vermahta je dostiglo dva i po miliona ljudi. Nemačka raspolaže sa 51 potpuno opremljenom i obučenom divizijom, od kojih su 5 tenkovske i 4 motorizovane. Ratno vazduhoplovstvo broji 260 hiljada ljudi, i sastoјi se od 240 eskadrila i 340 protivavionskih baterija. U sastavu ratne mornarice nalaze se 2 bojna broda, 2 krstarice, 17 razarača i 47 podmornica; uskoro se završava izgradnja još 2 bojna broda, 4 krstarice, jednog nosača aviona, 5 razarača i 7 podmornica.

Duž svoje granice prema Holandiji, Belgiji i Francuskoj Nemci su izgradili takozvanu Zigfridovu liniju — pojas utvrđenja širine do 50 kilometara — koja se sastojala od 17 hiljada podzemnih armiranobetonskih objekata u kojima se nalazilo pola miliona vojnika.

S obzirom na to da je Tomasov izveštaj bio predviđen za orientaciju nemačkih diplomatika, Eugenu Otu nije bilo čak ni na kraj pameti da ga skriva od Zorgea. On je Riharda davno ubrojio u porodicu službenika Ambasade i planirao da ga postavi za zvaničnog atašea za štampu pri Ambasadi.

Rihard je pažljivo fotografisao svaku stranicu izveštaja. Bio je to redak uspeh! Nacisti su nehoteći odavali svoje najskrivenije tajne.

Tomas je čak stvarao zaključak: »Nivo proizvodnje same vojne industrije i pripreme za prelazak ostale ekonomike na ratni kolosek ni u jednoj drugoj zemlji nisu na toj visini kao danas u Nemačkoj.«

Klauzen je sve podatke istoga dana predavao u etar. Zorge je nežno gledao na Eugena: »Draga fašistička kravice...«

Tragikomičnost »priateljstva« ta dva čoveka bila je u tome što je Eugen Ot lično bio veliki obaveštajac. Po nešto je priznao Rihardu, jer od njega ništa nije krio. Pa Eugen je počeo stvarati karijeru još za vreme prvog svetskog rata. Tada je radio za čuvenog pukovnika Nikolajem, rukovodioca nemačke vojne obaveštajne službe. Upravo je Nikolai predložio da Eugena u jesen 1933. godine posalju u Japan sa zadatom da uspostavi kontakt s japskom obaveštajnom službom. Tu je Eugen uspostavio prijateljske odnose s rukovodiocem obaveštajne službe na kontinentu, šefom »kontinentalne službe« Dojharom. No, Japanci nisu baš rado drugima davali podatke. Kao što nam je poznato, Ot se izvesno vreme nalazio u ulozi stažera, vojnog posmatrača u japanskoj vojsci. Trebalо je da dostavi iscrpan izveštaj svom rukovodstvu.

Baš je tu došao na ideju da iskoristi Zorgea. I, evo, sada nacistički obaveštajac, nemajući pojma o tome, savesno radi za Zorgea, za Centar. Žauzet prijemima i drugim poslovima, on ponekad poverava Rihardu da šifruje telegramе. Tako je nemačka šifra postala poznata Centru.

Kako mu je rekao Ot, Ribentrop je još u martu izneo Poljskoj zahteve o Dancigu. I mada je Hitler u svom govoru u Rajhstagu licemerno veličao »poljsko-nemačko prijateljstvo kao faktor stabilizacije političkog života Evrope«, Zorge je predosećao kuda to vodi. Od nemačkih izaslanika i generala koji su dolazili u Tokio on je ponešto čuo o »planu Vajs«. Bio je to konkretan plan napada na Poljsku. Hitler je, navodno, rekao generalima: »Ne može biti čak ni reči o tome da Poljsku ostavimo na miru, i nama preostaje samo jedno rešenje — u prvoj povoljnoj situaciji napasti Poljsku. Problem Poljske ne sme se odvajati od rata protiv Zapada. Engleska stoji na putu uspostavljanja naše hegemonije...«

Šol, koji je od majora postao potpukovnik i zamenio Ota na dužnosti vojnog atašea, u želji da zablista poznavanjem velikih tajni, uveravao je Riharda da će napad

na Poljsku početi koji dan posle 1. septembra ove godine i da je tako rečeno u Kajtelovoj direktivi.

... Zorge je pažljivo pratilo tok englesko-francusko-sovjetskih pregovora. Zabrinjavao je stav Engleske i Francuske: ambasador Ot je dobio podatke koji svedoče da Englezi vode, paralelno, tajne pregovore i sa Nemačkom. Tu je mirisalo na izdaju. Panska vlada Poljske je kategorički odbila vojnu pomoć Sovjetskog Saveza, jer se nadala da će se sporazumeti s Nemcima, i u slučaju opštег rata steći Sovjetsku Ukrajinu i Litvaniju. Ministar inostranih poslova Poljske Bek izjavio je: čak i u slučaju napada Nemačke, Poljska neće pustiti sovjetske trupe na svoju teritoriju. Bolje i Nemci nego Sovjeti. Francuski diplomat su snovali intrige, u nadi da će izolovati SSSR na međunarodnoj areni. U tom odgovornom momentu svi napori zapadnih država svodili su se na to da stvore jedinstven antisovjetski imperijalistički blok. Čemberlen je ubedio Hitlerovskog emisara Trota zu Zolca da svi evropski problemi mogu biti regulisani na liniji Berlin — London. Poznati nam fon Dirksen je iz Londona izveštavao Vilhelmstrase: »Ovde dominira utisak da su veze sa drugim državama, do kojih je došlo poslednjih meseci, samo rezervno sredstvo do zaključenja primirja s Nemačkom, i da će te veze otpasti čim se stvarno postigne izuzetno važan i napora dostojan cilj — sporazum s Nemačkom«.

Tako je hitlerovska diplomacija ocenjivala poнаšanje »maglom obavljenog Albiona« u englesko-francusko-sovjetskim pregovorima. Funkcioneri iz Dauning-strita su jedino brinuli o podeli uticajnih sfera sa fašističkom Nemačkom, a na pregovore sa Sovjetskim Savezom su gledali kao na diplomatski manevr, i ništa više. Komentarišući moskovske pregovore, isti taj Dirksen je izveštavao 1. avgusta: »Uprkos slanju vojne misije — ili, tačnije, zahvaljujući tome — ovde se na produženje pregovora o paktu s Rusijom gleda skeptički... Engleska vojna misija više ima zadatak da utvrdi borbenu sposobnost Crvene armije nego da zaključi operativne sporazume«. Engleska nije nameravala da pomaze Poljsku u slučaju nemačke agresije.

Ono što je usledilo, za Zorgea više nije bilo neočekivano: posle četiri meseca »igranja pregovora« Engleska i Francuska su prekinule zaključenje vojne konvencije sa Sovjetskim Savezom. Socijalistička država je ostala sama, licem u lice sa do zuba naoružanom fašističkom Nemačkom...

Kako će krenuti događaji?... Nastupio je najnapregnutiji momenat u međunarodnoj drami. Kanali veze su nabrekli od preobilnih informacija. Krvni pritisak Evrope naglo se povećao. »Hoće li biti rata, ili ga neće biti?« — to je pitanje sada mnogo tragičnije od hamletovskog.

Zorge je bio obavešten da nemačka vlada još od proletos uporno traži »priateljstvo« sa Sovjetskim Savezom. Takvi miroljubivi prizvuci osetili su se čak i u rečima tako ljutog protivnika Sovjeta — Eugena Ota. Sovjetska vlada je iz meseca u mesec odbijala sve predloge Nemačke, jer je bila svesna zbog čega je Hitler odjedanput postao tako dobar: on se bojao jedinstvenog fronta evropskih država za koji se zalagao SSSR.

Međutim, sada, kada se očigledno uverio da reakcionarni vladajući krugovi Engleske i Francuske teže da svojim intrigama izoluju Sovjetski Savez i stvore protiv njega jedinstven front kapitalističkih država i isprovociraju sovjetsko-nemački rat, Sovjetski Savez je morao da bira: ili radi samoodbrane prihvati predlog Nemačke, zaključiti s njom pakt o nenapadanju i odgoditi time početak rata, ili, pak, odmah stupiti u oružani sukob s Nemačkom... »Zaključivši sporazum sa Sovjetskim Savezom, Firer je izgubio svaki idejni oslonac, kao i svojevremano car Vilhelm II, koji, otpočinjući rat, nije mislio da ga pravda bilo kakvim uzvišenim ciljevima i idealima« — žalio je jedan američki list.

Drugog dana posle zaključenja sovjetsko-nemačkog sporazuma o nenapadanju razjareni ministar inostranih poslova Arita upao je u nemačku Ambasadu, uvredljivim rečima protestovao kod Ota i izvestio ga o odluci japske vlade da prekine sve pregovore s Nemačkom i Italijom. Revoltirani Hitlerovom podmuklošću Ošima i Siratori su podneli ostavku.

Oborena je vlada barona Hiranume.

Lord-čuvar pečata Kido zapisao je u svoj dnevnik: »Izdaja Nemačke je začudila i potresla Japan...«

Zorge je pokušavao da tu činjenicu svestrano proceni.

Sovjetski Savez je doneo jedino moguću odluku. Englesku i Francusku će skupo stajati nedolična »igra u kojoj dobija onaj koji prvi gubi«. »Veliki stratezi« iz nemačkog Generalštaba koji su dolazili u Tokio veličaju strategiju »starca« Šlifena — počesno tući neprijatelja; a u »neprijatelje« oni ubrajaju Poljsku, Englesku, Francusku i Sovjetski Savez. Najpre Austrija, a posle Čehoslovačka... Ko je na redu?... Vojni potencijal Nemačke raste. »Stratezi« i ne kriju: za Hitlera je sporazum o nenapadanju potreban samo zato što Nemačka za sada nije sposobna da napadne Rusiju.

Zorge je još u proleće upozorio Centar o pripremi napada hitlerovaca na Poljsku i kratko izneo suštinu »Belog plana«.

Morali su se veoma pažljivo pratiti svi zaokreti u međunarodnoj politici.

...Kucnuo je čas! Poljska je okupirana, uprkos upornog otpora vojnika i naroda; Engleska i Francuska su bile uvučene u rat, htele — ne htele.

Drugi svetski rat je postao stvarnost.

DVADESET ČETIRI ČASA NA DAN...

Kamelije i hrizanteme cvetaju čak i za vreme tajfuna. Ljudi produžavaju da žive zaokupljeni svojim brigama čak i kada se razbesne političke bure.

Specifičnost rada obaveštajca ostavlja surovi pečat na čitav njegov način života i u miru i u ratu, jer je izložen opasnosti da bude otkriven za sva dvadeset četiri časa u toku dana.

Obaveštajac nosi dva tereta. Pored glavnog zadatka, on mora raditi i ono što rade svi ostali: odlaziti na dužnost, opštiti sa poznanicima i brinuti se za hiljadu svakodnevnih sitnica. No, svaki njegov postupak kao da je strogo određen nepisanim zakonom: dobro otvori ova oka i budi krajnje obazriv.

Za vreme vladavine Togukave, u feudalnom Japanu XVIII veka, vladao je po zlu poznati »režim oka« — omećke sajdži — surovi policijski nadzor nad svakim Japancem. »Režim oka« je državni teror usmeren protiv i najmanjeg ispoljavanja slobode misli. On je držao u strahu čitavo stanovništvo imperije. Naročito nemilosrdno je kažnjavana svaka veza sa strancima.

Prošli su vekovi, a »režim oka« se održao u Japanu. Japansku kontraobaveštajnu službu su uvek smatrali najjačom i najoštromanjijom. Stranac koji bi došao u Japan odmah je dolazio na nišan, nije trebalo da sumnja da je sva posluga u njegovoј kući — policijski dostavljači i da svaki njegov korak prati desetak špijuna. Stranca ponekad zaustave na ulici i tu na licu mesta proveravaju njegove stvari i pretresaju ga. U tramvaju, kafani ili u parku Ueno,

gde ste želeli da se odmorite u hladu kriptomerija — svuda vas prati policajac, neumoljiv kao automat. Njega neće zbuniti čak i vaš diplomatski imunitet, ni vaš rang, ni vaše blisko poznanstvo sa samim predsednikom vlade. Jer, i premijera takođe kontrolišu i u slučaju potrebe mogu ga pozvati u sud kao svedoka, kao i svakog običnog smrtnika. »Režim oka« je zasnovan na preziranju čoveka i na prenebregavanju svih zakona koji tobože čuvaju slobodu ličnosti.

»Jednom prilikom sam pozvao na ručak nekoliko svojih prijatelja. Sluga je rasporedio na stolu vizitkarte s imenima gostiju. Dok sam se presvlačio, vizitkarte su nestale — odneo ih je u svoju upravu agent Kempetaja. On je napravio diplomatski imunitet moje kuće bez ikakve griže sa vesti. Da je među njima pronašao vizitkartu s imenom Japanca, toga bi uhapsili i saslušali« — priča Hans Otto Majsner, koji je bio na službi u Tokiju istovremeno kad i Rihard Zorge.

Ovaj nepredviđeni dokaz još jednom karakteriše situaciju u kojoj je morao da radi Zorge i njegovi saradnici.

U neverovatno teškim uslovima Zorge je stvorio po konspirativnim kvalitetima neviđeni kolektiv. I ne samo što je rukovodio tim kolektivom već ga je i stalno vaspitavao. Vaspitavao ga je velikom taktičnošću, nemametljivo i pažljivo; zračio je svojom sigurnošću u konačni trijumf opšte stvari.

On je bio ne samo glavna karika između pojedinih članova organizacije već, uglavnom, i idejni inspirator; s dubokim poštovanjem se odnosio prema svakom od njih, težio je da pronikne u dušu svojih prijatelja i da gotovo neprimetno unese korektive u taj njihov duhovni svet.

Prilike ranijeg života bile su različite kod svakog od njih. I prošlost je, razume se, ostavila svoj trag na njihov karakter. No, izgleda da se heroji ne mogu izabrati unapred, oslanjajući se samo na karakteristike i biografske podatke; složene situacije čine ljudе herojima. Sad su svi članovi organizacije bili u izuzetnim uslovima, koji zahtevaju bezgraničnu odanost, posebnu hrabrost i hladnokrvnost.

Obaveštajni rad nije zanat, već stvaralaštvo. Hladne zanatlige će u ovom poslu brzo doživeti poraz. Za vreme

rada u Japanu potpuno su se ispoljili stvaralačko prilaženje i inventivnost svakog člana organizacije.

Zorge je s punim pravom mogao reći a da pri tom sebe ne preceni: »Ne treba zaboraviti da je moj obaveštajni rad u Kini i kasnije u Japanu imao potpuno nov, originalan i uz to stvaralački karakter«.

Članovi organizacije nisu mogli često da se sastaju da ne bi izazvali sumnju. A ipak su kontaktirali.

Za Zorgea, Ozakija i Mijagija svaki susret je bio mali intelektualni práznik.

Zorge je radio na knjizi o Japanu; Ozaki je pripremao za štampu političko-ekonomsku studiju »Snaga velikih država u Kini«; Mijagiju su za predavanja bili potrebni podaci iz prve ruke o realističkoj umetnosti u Evropi.

Ozaki je govorio svom prijatelju o originalnim japanskim filozofima-materijalistima Itou Sinsaju, Kamadi Rijou i Jamakati Bantu, o velikom ateisti i propovedniku komunističkih ideja Andu Sijokiju, upoznavao ga sa drevnim književnim spomenicima sintoizma »Kosiki« i »Nihongi«. Takve knjige su bile obavijene maglovitim legendama o poreklu japanske države.

U početku je negde, između neba i zemlje, raslo božansko drvo »aši«. Njemu je dosadilo da besciljno raste i pretvorilo se u pretka »sedam pokolenja bogova« Kunitoko-tatinomikoto. U sedmom pokolenju se pojavio bog Isanaki i boginja Isanami. Isanaki je voleo da leti nad okeanom. Jednom je s njegovog koplja pala kaplja i pretvorila se u ostrvo Onokorišima. Tu su se naselili božanski supružnici. Uskoro je Isanami začela i rodila osam velikih japanskih ostrva. Tada se sve radilo jednostavnije. Kad je bogu Isanakiju postalo dosadno, on je iz svog levog oka rodio boginju sunca Amaterasu, a iz desnog boginju meseca Cukajomi; iz nosa je izvadio boginju zemlje Susanao. Stvaranje japanske države prihvatile je boginja sunca Amaterasu: ona je naredila svome unuku Žimu Tenu da ognjem i mačem obide sva ostrva i postavi temelje većne dinastije imperatora. Tako je sve i otpočelo od ognja i mača 11. februara 660. godine pre nove ere. Ozaki se šalio: »Legendu su izmislili prvi militaristi«.

Od drevnih legendi Ozaki je prelazio na gledišta savremenika, sledbenika Zimu Tena. Ne tako davno je neki šovinist Murofusa s tugom pisao u svom članku »Kriza i japanski duh«: »Idejna kretanja u Japanu u toku ove decenije karakteriše burno širenje marksizma. Japanske ideje su isturene. Pobornici progresa su svi kao jedan spremni da veličaju Sovjetski Savez, a na japanski duh su zaboravili. Sve što je japansko, definitivno je izgubljeno u idejnoj bujici epohe. U celini se to može nazvati periodom materijalizma«.

Ozaki se smejavao. On je svaki šovinizam smatrao paksonom manifestacijom klasne ograničenosti. Ozaki je kao i Zorge gledao unapred: upravo je on, Ozaki, predvideo još 1937. godine da će kineski incident prerasti u drugi svetski rat. On je takođe predvideo da se drugi svetski rat neće završiti ponovnom podelom kolonija, kao što je bilo posle prvog svetskog rata, već korenitim promenama socijalnog uređenja u čitavom svetu i otpadanjem iz sistema kolonijalizma mnogih zemalja Azije i Afrike. Stroštroku će porasti uticaj prve zemlje socijalizma. Ekonomski struktura Japana je nestabilna zbog postojećih feudalnih tradicija. Militarizacija svih grana privrede će iznuriti zemlju i dovesti je do propasti. Interesi Japana će se neizbežno sukobiti s interesima SAD i Engleske. Možda će u prvom stadiju rata Japan i postići izvesne pobjede, ali će one biti kratkog veka. Vladajuće klase neće biti u stanju da izvrše korenitu rekonstrukciju. Samo proletarijat može spasiti naciju. Za Japan bi jedino ispravna politika bila da se prisajedini taboru Sovjetskog Saveza i da uz njegovu pomoć rekonstruiše socijalni i ekonomski sistem. Japan će postati socijalistička zemlja. Trijumfovaće ideje internacionalizma. Komunizam će na kraju pobediti u čitavom svetu.

Tako je Ozaki slikao budućnost čovečanstva. A do tada se treba boriti za tu budućnost. Doktor Ozaki je sebe smatrao revolucionarom-profesionalcem.

Doktor Ozaki je duboko prezirao svog »prijatelja« princa Konoja i sve koji ga okružuju. Oni su uporno pokušavali da sramotu Japana prikažu kao njegov ponos i u politici trpeli poraz za porazom. Oni su eksperta smatrali jednomišljenikom i nisu se ustručavali da u njegovom pri-

sustvu pretresaju krvave zamisli. Bila je to gomila prljavih, hladnokrvnih ubica i narodnih tlačitelja. Ozaki je zapamtio smene mnogih vlastodržaca. Ali svi oni su počinjali od istog: od represalija protiv radnika, seljaka i inteligencije. One koji nisu mislili kao oni, trpali su u zatvore, podvrgavali mučenjima i ubijali. Tanaka je uveo zakon o »opasnim mislima«, koji je kažnjavao smrtnom kaznom svakog ko bi istupio protiv postojećeg uređenja. On je naredio da se ubije generalni sekretar Komunističke partije Vatanabe Masanosuke. Hirorina vlada je 1936. godine izvršila masovno hapšenje komunista. Hajaši je čak htio da uništi parlament kao »rasadnik opasnih ideja«. Konoje je u decembru 1937. godine ponovo organizovao hajku na revolucionarno raspoložene radnike i leve sindikate. Hiranuma je pucao u demonstrante protiv rata... Takav je bio lik neprijatelja i od njega se nije smela очekivati milost.

Zorge nijednom nije imao prilike da boravi u Ozaki-jevoj kući. Ali je Ozaki često govorio o svojoj porodici i donosio fotografije. On je vatreno voleo svoju ženu i kćerku. Mogao je živeti bezbrižno svih dvadeset četiri časa dnevno, pisati knjige i družiti se sa istim tim princem Konojem, ne smatrajući ga samo kao izvor informacija, dobiti istaknut službeni položaj, predati se porodičnim radostima i ne misliti o tome da će u slučaju provale njegova porodica biti bačena u bedu.

No, malograđanski kukavičluk i karijerizam bili su tuđi njegovom duhu. Duboko je bio svestan svoje lične odgovornosti za sudbinu naroda i htio je da mu pomogne po svaku cenu, makar i po cenu sopstvenog života.

On je bio bistar i zbog toga lako dovodio u zabludu neprijatelja. »Ako me upitate postoji li neka naročita tehnika u mom radu, odgovoriću vam da uopšte nemam specijalnog metoda. Moj uspeh je u mom odnosu prema radu. Po prirodi sam komunikativan čovek, volim narod i mogu održavati prijateljske odnose sa mnogim ljudima.

Sem toga, volim da se dobro odnosim prema ljudima. Blizak sam s većinom članova mog kružoka, a izvori informacija su moji prijatelji.

Nikad nisam tražio specijalne informacije. Stvarao sam sopstveno mišljenje o određenom pitanju, dočaravao punu sliku opštег toka stvari na osnovu raznih podataka i glasova. Nikada nisam postavljao posebna sugestivna pitanja.

U tim danima političkih nemira pojedine novosti imaju veoma malu unutrašnju vrednost, ali mogu biti važne i poverljive. To je zbog toga što i veoma važna odluka može iznenada biti izmenjena. Na primer, vlada ili vojska hoće da budu uporne, ali ih spoljne okolnosti često primoravaju da izmene tu želju. Zbog toga važniji momenat je utvrđivanje opštег razvoja događaja, nego tačno preciziranje onoga što je bilo rečeno ili što je bilo odlučeno.«

Izuzetna pronicljivost i analitička priroda nisu zahtevali nikakva lukavstva pri traženju i oceni potrebne informacije; prikupljanje izveštaja upoređivao je s drugim podacima i vršio prethodnu procenu; zatim se o svemu tome prodiskutovalo sa zvaničnim licima iz raznih ustanova i vladinih krugova; do Zorgea su stizale jasne i definitivne ocene.

U svoj pravoj veličini požrtvovanja javlja se pred nama lik slikara Mijagija, drugog Zorgeovog prijatelja Japanca. On je htio da stvori novu proletersku umetnost, a morao je da »moluje« portrete generalica i generala. »Sa uživanjem posmatram istovremeno mesečinu, sneg i cveće« — gorko se šalio. U poslednje vreme Mijagi je stalno mislio o odlasku na Okinavu, da poseti svog tada već starog oca, s kojim se nije video petnaest godina, ali su se događaji gomilali jedan na drugi i odlazak se stalno morao odlagati. 1938. godine stigla je vest: otac umro. Mijagi je teško podnosio taj gubitak. Proces mu se pogoršao, umetnik je pljuvao krv. Bilo mu je jasno da se kratki život bliži kraju i zbog toga je htio da uradi što više za organizaciju. Kad je Zorge htio da ga smesti u tuberkulozni sanatorijum, Mijagi je odmahnuo rukom: »Meni je ovde veselije...«

Za organizaciju je 1938. godina bila nesrećna: Zorgeov udes s motociklom od koga se jedva oporavio; smrt slikarevog oca i u vezi s tim naglo pogoršanje Mijagijevog zdravlja; velike neprilike kod Branka i Edit koje su zavr-

šene potpunim raskidom; i, na kraju, pojavili su se znaci teškog srčanog oboljenja kod Maksa. Dok se prve godine radista još nekako i držao, kasnije je pošlo nagore. Završilo se time što je doktor Virts strpao Klauzena u postelju na tri meseca. I čitava ta tri meseca davao mu je injekcije i stavljao ledene obloge. Bilo mu je dozvoljeno da leži samo na leđima. Svaki pokret je izazivao oštре bolove. No, događaji nisu čekali, a Maksa niko nije mogao zameniti. Tada je u svojoj radionici naručio specijalnu policu-klupu za rad u postelji. Ana je tu policu postavljala iznad samih muževljevih grudi. Vreme predaje izveštaja trajalo je ponekad i po nekoliko časova. Ana je s vremena na vreme morala da menja obloge, jer je Maks škripao zuba od bolova. Posle svake emisije stanje se veoma pogoršavalo i lekar je čak htio da uz bolesnika postavi specijalne negovateljice Japanke. Klauzen se usprotivio. Rekao je da ne podnosi strane osobe i da je miran samo kad je pored njega Ani. »Ani mi je tada pružala veliku pomoć. Ona je već mogla da sklapa i instalira predajnik, antenu itd. Ležeći u postelji, ja sam na toj daski vršio šifrovanje. Posle toga je Ani na dve stolice postavljala predajnik i prijemnik uz moj krevet i počinjao sam emitovanje. Za vreme bolesti Rihard mi je davao da predajem samo najaktueltije vesti...«

A druge, neaktuelne, ali veoma važne? Dokumenti, foto-negativi?... Njih je ponekad Ana odnosila u Šangaj. Porodica Klauzen je obezbeđivala sve vrste veze s Centrom. Pa čak i kad je Zorge poslao Maksa na nekoliko nedelja u Arkone u banju, radista je dolazio dva puta nedeljno u Tokio i vršio emitovanje.

Ana se sasvim prilagodila novim okolnostima. Intenzivno učenje nemačkog jezika dalo je rezultate — u koloniji su je smatrali pravom Nemicom. »Jednom me je predsednica ženskog nemačkog društva frau Eter upitala zašto nemam dece i savetovala mi da ih dobijem, jer su „našoj zemlji“ potrebna deca i ona će imati srećnu budućnost. To je još jednom potvrđilo da me smatraju svojom. Kod Japanaca sam bila registrovana kao nemačka građanka — iz Finske.«

U Japanu je svaki Evropljanin dužan da ima japansku poslugu, koja je, kao što je poznato, u službi policije. Klauzenovi su namerno iznajmili kuću u kojoj nije bilo suvišne sobe. Posluzi su stavili u dužnost da dolazi u određeno vreme i pošto uredi kuću da odmah ode kako bi domaćin vršio opite i ne bi bio ometan.

Sećajući se Krasnog Kuta, Ana je zapamtila kokoške. Policajci su često uživali gledajući bele nosilje i petla crvenog perja, i uvek rado objašnjavali gde se može dobiti hrana za živinu. Seoska idila goni na poverenje, odmah se vidi da je frau sa sela.

Ana se često pojavljivala na ulicama Tokija sa zavežljajem-furoškijem. U zavežljaju se nalazila korpa sa voćem ili hranom za kokoške. Kad policajac ne bi bio lenj da zavuče ruku u korpu, on bi na njenom dnu našao uredno složene kutijice, a u njima — predajnik i prijemnik. Ponekad je Ana aparaturu prenosila u druge konspirativne stanove, u koferčićima ili torbama za prehrambene articke. »Dogodilo mi se da sam, noseći dragoceni zavežljaj, srela policajca u jednom drugom rejonu. Rekla sam mu da sam kupila hranu za kokoške, koju sam zaista nosila iznad kutija. Pridržavala sam se pravila: držati se jednostavno, slobodno i otvoreno, ne kriti se od ljudi. Kad sam, na primer, išla s koferčićem, svratim u nekoliko prodavnica, kupim ponešto, stavim koferčić na pod, a ono što sam kupila stavim odozgo i prolazim pored policajca, a ponekad priđem da ga nešto upitam. Jer sam znala da policajci traže one koji se kriju.«

Staloženo i jednostavno priča Ana o svom herojskom radu. Obična ruska žena Ana Matvejevna Ždankova sticajem okolnosti postala je obaveštajac. Prirodna bistrina i hladnokrvnost pomogli su joj da se izvuče iz najopasnijih situacija. Dovoljno je setiti se kako se u martu 1936. godine, spremajući se na put kod Maksa u Japan, bez trunke straha ukrcala na sovjetski brod u Vladivostoku i otplovila za Šangaj. Stigavši u Šangaj, bez dvoumljenja se uputila načelniku emigrantskog biroa i zahtevala kinesku dozvolu za useljenje. Za pedeset dolara sve je bilo uređeno. Putujući 1937. godine jednim japanskim brodom srećno je prošla kontrolu, noseći četrdeset tajnih foto-negativa. U re-

jonu Sin-Sin Star u Šangaju srela je kurira-ženu. Nepoznata je imala na šarenom šalu isti crni broš kao i Ana. U takvim situacijama je uvek postojao veliki rizik: japska kontraobaveštajna služba je umesto kurira mogla podmetnuti svog čoveka.

Ponekad su zadaci bili originalni. Jednom su joj 1939. godine rekli da u Šangaju kupi delove i sijalice za predajnik, »lajku« za Vukelića i neku opremu za Zorgeovu foto-laboratoriju. Saobraćaj sa Kinom je bio skoro prekinut: prevožena je samo vojska. Maks je sklopio poznanstvo sa svojim kupcima oficirima Malave i Jošinavom. Oni su i smestili Anu u vojni avion, zajedno s japanskim generalima. »Lajku« za Vukelića odnela je u francusku Ambasadu, a ostalo u Tokio u kutijama za kolače.

Svaka ta epizoda mogla bi poslužiti kao osnova za napeti roman o životu obaveštajaca. No, za Anu su slične epizode bile obična stvar, sadržaj njenog života.

U ime čega je ta žena bez roptanja delila tešku sudbinu obaveštajčeve žene, zajedno s njim se izlagala opasnostima, išla na rizična putovanja i, na kraju, svesno se odrekla radosti materinstva?

Na ta pitanja ona sama odgovara: »Posmatrajući ilegalnu aktivnost moga muža, u korist SSSR, povezala sam svoj život s njegovim i pomagala mu koliko sam mogla, zato što je Maks bio veran, odan i nepokolebljiv komunist, radio je za radnički pokret i, svakako, u prvom redu za SSSR, moju domovinu. Ponosim se njime i zahvalna sam mu, što sam jedino preko njega mogla uzeti učešća u borbi protiv neprijatelja i bar u izvesnoj meri biti korisna domovini.«

U septembru 1938. Klauzenovi su morali da promene stan. Šta se dogodilo? Pošto je ostavio svoja kola u nemackom klubu, čiji je on sada rukovodilac, Maks je pošao kod Vukelića kući. Te noći, zbog nečega nije uspevao da se poveže s Centrom. Atmosferske smetnje su sve prigušivale. U tri sata ujutro iznad Tokija je prošao užasan tajfun: s treskom i zveketom su izletali prozori, udario je pljusak, grad je utonuo u pakleni mrak. Maks se zabrinuo za Anu. Uvezši kišni ogrtač, uputio se u nemacki klub i izveo kola. Na prvom uglu Vukelić mu je predao radio-

-stanicu. Maks je požurio kući. Radio-stanica je bila uz njega. Iznenada je iskrsla figura policajca, morao je da stane. Policajac je bio ljut. Za vreme elementarnih nepogoda policija je zadržavala sve privatne automobile, koristeći ih za pomoć postradalima. Ali, pre svega, razume se, pitanja: ko si, otkuda i kuda ideš, šta voliš? U to vreme najbolje je bilo ne izlaziti na ulice Tokija. Maks je znao te propise. Isto tako je znao da šest nedelja pre Nove godine policija organizuje racije protiv bandita. Od devet uveče do tri sata ujutro policija zaustavlja sva kola.

Ugledavši stranca, policajac je oštrim glasom zahtevao vizitkartu. Sad će odmah kola da povede u stanicu, uzeće mu kofer sa radio-stanicom . . .

Maks je bez žurbe izvadio vizitkartu i uzgred izvukao nekoliko jena. Novac se rasu i vetar ponese papire. Policajac odmah zaboravi na Maksa i njegova kola, potrča da hvata novčanice, a Klauzen dade gas i nestade.

Kuća je bila mnogo oštećena: krova nije bilo, u sobama voda. Umotana u čebe, Ana je sedela na zavežljajima i koferima.

Posle nekoliko dana prešli su u nov stan, u ulici Hirošijo 2. Maks je uzdahnuo s olakšanjem; u blizini nije bilo japanskih vojnih jedinica.

Branko Vukelić je mogao da pozavidi porodičnom životu Klauzenovih. On nije imao sreće. Edit nije htela da pomogne mužu. Očigledno nije mogla da se prilagodi takvoj sredini. Dok se prvih godina Edit još nekako mirila sa efemernim životom u tuđoj zemlji, pa je čak pokušala da se zaposli kao sportski instruktor u školi, posle pet godina nervnih potresa odlučila je da sve to prekine. Čestim skandalima s mužem, sanjarenjem o malograđanskoj sreći, težnjom da po svaku cenu pobegne i od policajaca, i od Zorgea, i od iscrpljujuće klime, te brigom za sina — sve je to dovelo do nervnog rastrojstva.

I kada je u letu 1938. zatražila razvod, ni Branko ni Rihard se nisu začudili. Branko je još jednom pokušao da je ubedi da objasni . . . Razlozi zdrave logike nisu pomogli. Raskid je bio sazreo, jer je pripreman dugo. Ona želi da otputuje kod sestre u Australiju.

Oboje su shvatili da je njihova ljubav nestala. Kako ponovo zbližiti ljude koji su postali tuđi jedan drugom? Da li treba pokušati? Kako će se Edit ubuduće ponašati? Radilo se o bezbednosti cele organizacije. Porodični sukob se mogao izrodit u tragediju za sve njih. Edit ima suviše neuravnotežen karakter. Njena odvratnost prema muževljevim poslovima izražavala se kroz neprijateljstvo, a zatim je prešla u mržnju i prema Zorgeu, i prema Maksu, i razume se, prema Branku.

Edit su odmah izolovali i iznajmili za nju poseban stan, u koji je ponekad dolazio Maks i odatle vršio emitovanja. Zorge je pitao Centar. Odgovor je bio: otpustiti.

Dobivši razvod, Edit je oputovala za Australiju.

Ceo taj događaj ostavio je težak utisak na Zorgea. Možda je dosta kriv i Branko. No, na žalost, život se ne može uvek uklopiti u određene okvire. A ako se razmisli dobro, da li je Branko i kriv? Edit nije izdržala surovo iskušenje. Pa Branko nije mogao da se odrekne onoga što je postalo smisao njegovog života, da ostavi drugove i pobegne, spasavajući porodičnu sreću... On je prezirao plăšljivce i egoiste.

Zorge mu je savetovao da se ponovo oženi. I obavezno iz ljubavi. Posle dve godine Vukelić se oženio japanskom studentkinjom Jošiko Jamasaki, kćerkom službenika jedne kompanije. Sastanak sa devojkom je bio u kafani parka Ueno. Zorge je iz jednog skrivenog ugla izvesno vreme posmatrao Jošiku. Ona ga izbliza nije videla. Rihard je odobrio prijateljev izbor. Zvanična procedura registriranja braka izvršena je u francuskoj Ambasadi, koja je tada zastupala interes Jugoslavije u Japanu. Predložili su im da se venčaju po hrišćanskom običaju, u Nikolajevskoj sabornoj crkvi, u ulici Kande. Jošiko se nije protivila. Branku je bilo malo neprijatno, ali mu je Zorge objasnio da se tako mora učiniti da se ne bi izazivala nepotrebna pričanja. »To ti je kao naredni zadatak« — rekao mu je Rihard u šali. Branko je odmahnuo rukom, i pošao na venčanje.

A kako je svoja dvadeset četiri časa provodio Rihard Zorge?

Kad je počeo rat u Evropi, Ot je poverio Rihardu izdavanje biltena Ambasade »Dojčer dinst«. Sad je Zorge faktički počeo da vrši dužnost atašea za štampu nemačke Ambasade, mada se zvanično nije vodio kao diplomatski službenik. On je rukovodio radom svih nemačkih dopisnika u Tokiju, i često ih okupljao na savetovanja i instrukcije. Primaо je 500 jena mesečno i morao se javljati u Ambasadu svakog dana. U januaru 1940. godine Zorge je napisao Centru: »Dragi moј druže! Dobili smo Vaše naređenje da ostanemo još godinu dana. Bez obzira koliko želeli da idemo kući, mi ćemo to naređenje u potpunosti izvršiti i produžiti ovde svoj teški posao. Zahvaljujem na Vašim pozdravima i željama za odmor. Međutim, ako pođem na odmor, odmah će se smanjiti informacije...«

Posle posete japanskoj telegrafskoj agenciji »Domej Cusin« i upoznavanja sa izveštajima o toku rata u Evropi Zorge je za vreme kasnog doručka imao sastanak sa ambasadorom. Ot mu je pokazivao tajna dokumenta iz Berlina, a zatim, savetujući se s Rihardom, pisao odgovore. Dolazili su vojni, vazduhoplovni i pomorski atašei, kao i nedavno Ambasadi pridodat načelnik gestapoa pukovnik Majzinger. Za te ljudе Zorge je davao kratak pregled međunarodnih događaja. Svaki od njih je iz Berlina dobijao poverljiva naređenja i smatrao svojom dužnošću da se posavetuje sa kompetentnim osobama o svim pitanjima.

Pričalo se o tome da se gestapovac Majzinger proslavio svojim zverstvima u Varšavi, ali zbog čega je poslat u Japan niko nije znao. »Počasno progonstvo« — govorio je sam Majzinger lupkajući rukom po futroli svog pištolja. »Po njegovom naređenju su hiljade ljudi uništene u jvrejskom getu. One, pak, koje nisu zavele pukovnikove slatke reči o raju u getu, žive je spaljivao u njihovim kućama... Bio je to grub i odvratan čovek. Čak i u razgovoru s prijateljima, sa uživanjem je lupkao po futroli svog pištolja« — kaže Hans Oto Majsner. Rihard bi sa zadovoljstvom poslao metak u čelo dželata Majzingera, ali je morao s njim da se pozdravlja i bude u društvu. Majzinger se uporno utrpavao kao prijatelj. Zorge je od njega napravio dobar izvor informacija. Stvoren je nerazdvojni kružok, »ambasadna trojka«: Ot, Majzinger i Rihard. Videvši

Zorgea u društvu ambasadora i načelnika Gestapoa, svi ostali službenici su počeli da se ulaguju »fireru« štampe. On je sada mogao da zatraži bilo kakav podatak iz strogo poverljivih izvora zbog toga što su svi u Ambasadi odavno znali — pravi ambasador je Zorge, a ne Eugen Ot! Zbog toga i kabinet Zorgea nikada nije bio prazan — tu su za savete dolazili sekretari Ambasade, savetnici, specijalni Hitlerovi predstavnici, pa čak i funkcioneri japanskog ministarstva inostranih poslova.

U julu 1940. godine princ Konoje ponovo je došao na vlast. Istakao je program »stvaranja velike istočnoazijske sfere uzajamnog prosperiteta«, uključujući tu Indokinu, Indiju, Indoneziju i zemlje južnih mora. Ozaki se još više učvrstio. Ne gubeći pozicije u upravi JMŽP, ponovo je postao nezvanični savetnik vlade.

Konoje je svog ljubimca obasuo zahvalnostima. »Gru-pa za doručak« počela je da se sastaje u samoj rezidenciji predsednika vlade.

Načelnik Gestapoa Majzinger je izveštavao Berlin: jedini vredan čovek, koji je sposoban da rukovodi fašističkom organizacijom na Dalekom istoku je Rihard Zorge! U Ambasadu je stiglo pismo adresirano na Zorgea, overeno pečatom nacističke partije: predlagali su mu da postane rukovodilac nacističke organizacije u Japanu.

Ot i svi njegovi pomoćnici su počeli sa još većim poštovanjem da se odnose prema novinaru. O, taj će daleko stići!

Izmerivši sve »za« i »protiv«, Zorge je kategorički odgovorio: ne. Jer, partijskim radom se može baviti i rukovoditi čovek koji je sposoban da do kraja ispuni svoj partijski dug. No, može li se tako odnositi prema partijskim zadacima čovek koji je dopisnik mnogih novina i časopisa, komentator, koji često putuje po Dalekom istoku, i, na kraju, nezvanični konsultant za međunarodna pitanja? Ima boljih ljudi za to... na primer, Veneker!

Novinarevu skromnost su ispravno ocenili i u Ambasadi i u Berlinu. Drugi bi rado prihvatio takvu ponudu...

A Zorgea je ta ponuda ipak zabrinula: bojao se dopunskog proveravanja neizbežnog u sličnim slučajevima. Nacistička organizacija je bila smrdljiva klika, gde vladaju

karijeristi, dostavljači i banditi slični Majzingeru. Oni bi odmah počeli da rovare oko Riharda, špijuniraju, provravaju i preproveravaju ...

Odbivši »visoku čast«, Zorge je još revnosnije počeo da piše izveštaje za čitavu rulju u Ambasadi i da pretresa sa pukovnikom Majzingerom koga od nacista treba držati na oku, da li je grof Duerkhajm čistokrvni arijevac. Majzinger je bio strašno, ali slepo oruđe, i, ako bude potrebno, on se uvek može usmeriti protiv svojih protivnika. Abverovac Ot i gestapovac Majzinger su pažljivo čuvali sovjetskog obaveštajca od raznih napada zavidnika i dostavljača. »Neki saradnici Ambasade su bili nezadovoljni mojim uticajem u Ambasadi i izražavali čak svoj revolt zbog toga. Da nisam imao široka poznanstva, нико од službenika Ambasade ne bi sa mnjom diskutovao o problemima, i ne bi se interesovao za moje mišljenje o poverljivim poslovima. Oni su mi se obraćali za savete, jer su verovali da im mogu, u izvesnoj meri, pomoći u rešavanju spornih pitanja.«

Ot je smatrao da bi se od Riharda mogao stvoriti izvrstan vojni obaveštajac. »Zver Varšave«, Majzinger govorio je novinaru: »Tvoje mesto je u Gestapou!« Zorge je obojicu nazivao »anđelima«.

... Radiogram iz Centra. »Ramzaju« objašnjavaju da ga sada, na žalost, ne mogu vratiti u domovinu. Međunarodna situacija je složena. Moraće da se strpi. On se tužno nasmejao. Kako kome, a njemu nije trebalo to objašnjavati! On im piše: »Razume se, zbog sadašnje vojne situacije odgađamo naš povratak kući. Još jednom vas uveravamo da nije vreme da se to pitanje pokreće ...«

Uveče kuca na mašini, radi na knjizi o japanskoj agresiji. Zriču zrikavci u bašti. Kroz otvorene prozore uvlače se zagušljiva isparavanja ogromnog grada i mošusni mirisi cveća. Na plavom nebu, iznad crepovima pokrivenih krovova s podignutim uglovima, beli okrugli mesec. Iz kuće preko puta dopire tanki dečji glasić: »O, cuki-sama, maruku, man maruku-des ...« (»O, gospodine meseče, okrugi, potpuno okrugli ...«).

Raspored Zorgeovog dana se odlikuje neuobičajenom jednostavnosću: ustajao je veoma rano, a legao kasno po ponoći.

SVIREPI TRIJUMF

Prelazimo na priču o šesnaest meseci u toku kojih je Zorgeova organizacija stekla besmrtnu slavu. To je najnaporniji i najplodonosniji period u životu čitave organizacije. Događaji su dostigli kulminaciju. Sve je stavljeno na kocku, pa je čak i briga za sopstvenu bezbednost otišla u drugi plan...

Početak drame predstavlja je dolazak u Tokio specijalnog izaslanika iz Berlina, Herfera, u julu 1940. godine. Izaslanik je stigao sa specijalnim Hitlerovim ovlašćenjima. Herfer je sebe smatrao veštim diplomatom, a takvog mišljenja su, izgleda, bili i u Vilhelmštrase, jer je pojam diplomatske veštine imao kod nacista veoma originalan karakter: hvatati za gušu svakoga s kim želiš da uspostaviš »prijateljske« odnose. Prenebregavanje normi međunarodnog prava, verolomstvo, špijunaža i laž — to je uobičajen repertoar fašističke diplomatiјe. Stara diplomatija je polazila od ubedjenja da pregovori uvek moraju biti jedan proces, a ne epizoda, oni uvek moraju dugo trajati i biti tajni. Hitler je, naprotiv, smatrao: što brže to bolje. Nema potrebe dužiti proceduru! Diplomata mora umeti da zaplaši.

Dostojan učenik svog Firera, Herfer je bio njegovo oličenje. On je bio željan akcija.

Herfer je bio reprezentativne spoljašnosti, ali plitke pameti. Na njegovim debelim usnama stalno je titrao zagonetan osmeh, a lukave žmirkave oči sumnjičavo su pipale svakog novog poznanika: kad putuješ u specijalnoj misiji, nikom ne veruj, budi oprezan, i očekuj provokacije

i atentate. Upamti: inostrana obaveštajna služba radi! Svaki kelner može biti agent i tvoj ubica.

Herfer se oslobođio špijunomanije tek kad se našao u nemačkoj Ambasadi u Tokiju. Ovde su ga dočekali rašireni ruku stari dobri prijatelji — ambasador Ot, Majzinger i doktor Zorge.

Privatni ručak u kući Eugena Ota. U Evropi je rat, a ovde mirno sija sunce, plaže su prepune, folksdojčeri se bave trgovinom i drže restorane i radionice. Čak su i borbe u Kini prestale.

Herfer je došao da razbije svu tu japansku idilu. On pokroviteljski tapše po ramenu svoga prijatelja doktora Zorga. O, u izgledu su zadaci... Na žalost, pre susreta s predstavnicima japanskog Ministarstva inostranih poslova on nema pravo da odaje tajne...

Rihard mučno razmišlja. Grupiše u sebi poslednje događaje i uređuje ih. Od septembra 1939. do jula 1940. godine u Japanu su se smenile još dve vlade: Abea i Jonaja. Oni su se trudili da se sporazumeju s Engleskom i SAD. Francuska je doživela poraz, Holandija i Belgija su okupirane, Engleska je zauzeta ratom. Japan je bacio oko na Indokinu...

Ispivši čašicu, Zorge se smeši i sad on tapše specijalnog izaslanika po ramenu. Državne tajne... Javna tajna. Čim je Ambasada saznala da Herfer dolazi u Japan, Zorge se odmah dosetio: obnavljaju se pregovori o zaključenju vojnog pakta! Pa ovde se samo o tome i priča. Japan sada sam traži savez s Rajhom, jer će ga planirana agresija na jug neizbežno dovesti do sukoba sa Engleskom i Amerikom...

Herfer je zapanjen. Znači, ovde brbljaju... Ništa, onda mu je u tom slučaju zadatak umnogome olakšan. A on je mislio da će morati da »lomi« Konoja.

I sada je specijalni izaslanik počeo slobodno da govori o svojoj misiji. Hitler ne gubi nadu da će skrenuti Japan s »juga« na »sever«, protiv sovjetske Rusije. Sporazum sa SSSR? Utopija. Hitler na Evropi samo oštri zube. Glavno je slomiti moć Sovjetskog Saveza. Japan mora postati saveznik.

Uskoro ovamo treba iz Kine da doleti specijalni Fire-rov predstavnik doktor Henrich Štamer...

Nemačke nade u »munjevito« zaključenje pakta ni ovoga puta se nisu opravdale.

Tri meseca je Zorgeova organizacija grozničavo radila, o svakoj etapi pregovora informacije su slate u Centar. Da li će nemačkim diplomatama uspeti da slome Konoja i skrenu Japan s »juga« na »sever«? »Grupa za doručak« sastaje se skoro svakodnevno. Ozaki apeluјe na princa da ne veruje Hitleru. Hitler je nekoliko puta prevario Japan. Zašto je propao »munjeviti« rat u Kini, koji je Konoje tako dobro zamislio? Zato što je Hitler isporučivao Čang Kaj Šeku oružje i držao kod kuomintangovaca svoje stručnjake. A kako se ponašao Hitler, kad je japska armija trpela poraz za porazom na Halhin Golu?... Sad planira da oslabi Japance, nahuškavši ih na rat protiv Sovjetskog Saveza, a zatim da privuče sebi Kinu i pacifičke kolonije koje su nekad pripadale Nemačkoj a sada Japanu. Onaj ko pretenduje na svetsku dominaciju neće se zaustaviti ni pred čim. Da nije možda japanska ekonomika ojačala poslednjih godina? Zar nije pametnije oslobiti se na Sovjetski Savez, kao snagu koja je u stanju da zaustavi Hitlerov prodor na Istok? Sad bi bilo najpametnije odmah otpočeti paralelne pregovore sa Sovjetskim Savezom o zaključenju pakta o nenapadanju. Rusija uopšte ne želi rat u Aziji, o čemu svedoči i prošle godine potpisani sporazum o produženju koncesije o ribolovu... Na lukavstva Nemaca treba odgovoriti istim takvim lukavstvom... Interesi samog Japana zahtevaju miroljubive odnose sa Rusijom...

Ekspert za Kinu je skrenuo svoj pogled na »sever« i Konoje je pažljivo slušao svaku njegovu reč. A i zašto bi zaista?... Zadržavajuća snaga...

Konoje nije verovao Hitleru. A sem toga, on je maštao o stvaranju »velike istočnoazijske sfere uzajamnog prosperiteta, o prodoru na jug do Indonezije, u rejon južnih mora, gde je lakše postizati pobede. Pouka sa Halhin Gola nije princu izlazila iz glave. On je ljut na Hitlera, koji je u najtežem mesecu za Kvantunšku armiju potpisao s Ru-

sijom sporazum o nenapadanju. Konoje je čvrsto odlučio da posluša Ozakijev savet i da Nemcima vradi istom mernom.

Ponovo se zategao čvrst čvor međunarodnih protivrečnosti. Konojeva vlada je kategorički bila protiv toga da vojni pakt zemalja »osovine« zadire i u odnose Japana sa Sovjetskim Savezom.

Napadno ljubazan Herfer je trčao po Tokiju i obraćao se Rihardu Zorgeu i Eugenu Otu. On je čak angažovao Zorgea za redigovanje tačaka vojnog pakta.

A za to vreme je japanski premijer dao uputstvo ministru inostranih poslova Macuoki da preko sovjetske Ambasade sazna kako bi se u Moskvi poneli prema mogućnosti zaključenja japansko-sovjetskog pakta. Stigao je pozitivan odgovor. Iz Zorgeovih izveštaja u Moskvi su već znali za napore nemačke diplomatičke i za ponovo iskrsla razmimoilaženja. Japansko-sovjetski pakt bio bi dobar šamar za Hitlera.

I dok je Zorge »pomagao« Herferu da dotera paragrafe nemačko-italijansko-japanskog pakta, Ozaki je na japanskoj strani radio to isto. Ponekad bi se sastali, razmenjali mišljenja i smeiali se komičnosti svog položaja.

Pakt je ispaо razvodnjен i nerazumlјив. Svi su dobili utisak da mu nedostaje nešto najvažnije. Japan je priznavao rukovodstvo Nemačke i Italije u stvaranju »novog poretku« u Evropi, a Nemačka i Italija su sa svoje strane priznavale vodeću ulogu Japana u stvaranju »novog poretku« na »velikom istočnoazijskom prostoru«.

Dalje se od toga nije pošlo. Odnosi sa Sovjetskim Savezom u sporazumu nisu dodirnuti.

Iz Kine je konačno stigao Hitlerov specijalni izaslanik doktor Henrik Štamer. Bio je duboko nezadovoljan tekstem sporazuma, a kad je Herfer prozborio o Zorgeovim zaslugama, Štamer se razjario. Herfer je predložio da se Zorge pozove na svečanost u vezi sa konačnim oformljenjem sporazuma. »Vi ste sa svojim Zorgeom pokvarili čitavu stvar!« — povikao je Štamer, zaboravivši svaku diplomatsku etikeciju. — »Idite svi dođavola...«

Riharda nisu pozvali na svečanost. Ot je pokušao da nagovori Štamera, ali je specijalni izaslanik prezrivo okre-

nuo leđa. To je govorilo o krupnom sukobu. Ambasador Eugen Ot nije slatio da će uskoro, veoma brzo, Štamer sesti na njegovo mesto.

Sporazum o trojnom vojnem savezu ratifikovan je krajem septembra 1940. godine, a posle tri dana je Konojeva vlada predložila sovjetskoj vladi zaključenje pakta o nenapadanju. On je bio potpisani u Moskvi 13. aprila 1941. godine.

Saznavši za lukavstvo svog saveznika, Hitler je pomahnitao. A Japan, umesto da okrene na »sever«, prebacio je svoje trupe na teritoriju severne Indokine i počeo ubrzano da se priprema za rat na Pacifiku.

Sporazum o vojnem savezu Japana sa zemljama fašističke »osovine« nije zadirao u odnose između dogovornih strana i Sovjetskog Saveza. No, da li je to značilo da su dogovorne strane odustale od rata protiv socijalističke države?

Rihard je uspeo da izuči hitlerovske metode dezinformacije i strategijskog kamufliranja, koji su predstavljali kamen temeljac u pripremi svih kampanja. Faktor tajnosti pripreme i iznenadnost napada... Tako je bilo pri planiranju upada u Poljsku, kao i uoči napada na Francusku. Dovođenje u zabludu, obmanjivanje...

Ali ono što se događalo u Nemačkoj ličilo je na istinu: glavni štab vrhovnog rukovodstva razrađivao je planove invazije Engleske. O Sovjetskom Savezu ni pomena! Engleska, Gibraltar, saverna Afrika — eto kuda je smerao glavni štab. Operacije »Morski lav«, »Feliks« i »Sunckret«; Nemci prebacuju trupe u Norvešku radi nanošenja udara Engleskoj, koncentrišu divizije za upad u Grčku i Jugoslaviju...

Informacije o svim tim prebacivanjima i pregrupisavanjima obilato su stizale u Ambasadu. I to je primoralo Zorgea da naćuli uši.

Možda je on za vreme stalnog odgonetanja zagonetki međunarodnih razmara razvio kod sebe neku intuiciju, a možda ponekad u mozgu dolazi do svojevrsnih varnica, koje odjednom osvetle sve i pokažu to u pravom obliku, tek odjednom je pomislio: a šta ako je čitav taj plan u hi-

tlerovskim štabovima jedan grandiozni blef?! Šta ako su sve te planirane invazije izmišljene, obično strategijsko maskiranje, a prave Hitlerove i Kajtelove namere se drže u najvećoj tajnosti? ...

Postavio je direktno pitanje Otu. Ambasador ništa nije znao. Rihardova mašta brzo reaguje. Engleska je odbila da zaključi mir i odbacila sve predloge Nemačke; upravo zbog toga glavni štab i vrši intenzivne pripreme invazije na Englesku. U lukama na obali La Manša prikupljaju se desantni brodovi i izvode vežbe. Hitler je nedavno izjavio: »Odlučio sam da pripremim a, ako bude trebalo, i da izvršim desantnu operaciju protiv Engleske«. Kakvi su dokazi još potrebni?

Eugen je verovao Hitleru. A Zorge se nikako nije mogao osloboditi od misli da su sve mere vojnih rukovodilaca Nemačke samo dezinformativni manevar.

On, razume se, nije žurio da iznese svoje procene Centru. Zaključci se ne mogu stvarati bez značajnih dokaza. Činjenice, činjenice, dokazi... Bio bi srećan ako bi njegova hipoteza to i ostala. Kakve su prave namere glavnog štaba vrhovnog rukovodstva... Ako Hitler planira napad na Sovjetski Savez, o čemu je čak strašno i misliti, onda za to mora da zna određeni, makar veoma uski krug lica. Najviši generalitet je, u svakom slučaju, upućen u sve planove, a razume se i Ribentrop. A ako zna Ribentrop, taj trgovački agent diplomatiјe...

Da, tako je bilo pre napada na Poljsku, tako je bilo uoči upada u Francusku. No, zaključci na osnovu analogije u većini slučajeva dovode samo do saznanja da je ovo ili ono verovatno. Ipak su to neka saznanja...

Potrebitno je tražiti činjenice.

Rihard je zaboravljaо na odmor i jelo. Prestao je da se interesuje za pojedinosti »neobičnog rata«, za japansko-američke pregovore i konferencije za štampu. Gotovo nije izlazio iz Ambasade. Jedino se tu može sve saznati. Ne sme se oslanjati na sreću. Potreban je gvozdjeni sistem: provera poverljive i strogo poverljive korespondencije, sistematsko ispitivanje svih lica koja dolaze iz Nemačke sa specijalnim zadacima, naročito pripadnika vojske.

Korespondencija... Nedešifrovani telegrami u gomilama leže na stolovima kod Ota, Šola, pomorskog i vazduhoplovnog atašea. Ovde su se služili komplikovanom mornaričkom šifrom. Telegrami... Kolone cifara bez ikakva sistema. Može čovek posedovati i fenomenalnu memoriju, ali čitavu šifru ne može naučiti napamet. Pored toga, treba znati i ključ. Događalo se da Ot poveri svome atašeu za štampu debelu knjigu tamnoplavih korica i Rihard je umeo to da iskoristi. Da li treba zapamtiti čitav kôd? Ako vas interesuje odgovor na određeno pitanje, dovoljno je da sačuvate u sećanju dve-tri desetine šifrarskih kombinacija. Nacistička terminologija je poznata i način razmišljanja korespondenata iz Ministarstva inostranih poslova je savršeno proučen. Sad je potrebno jedino u šifrovanom tekstu pronaći oslonac za kombinatorna upoređivanja. Jer se kombinatorni metod interpretacije zasniva samo na posmatranju samog teksta.

I tu je počinjalo ono najčudnovatije: Zorge je »pogodao« sadržaj teleograma. Bila je to superpronicljivost. Po nešto je fotografisao i zatim celu noć pokušavao da dešifruje »nacističko klinasto pismo«, i ono se postepeno pretvaralo u informaciju o poslovima Rajha.

Odstupio je od zlatnog pravila — ne postavljati sugestivna pitanja. Odbacivši suvišnu delikatnost, a s njom i opreznost, odmah je nagovestio specijalnom izaslaniku Nidamajeru da je tobože upućen u neke tajne državnog značaja. Sva ta prebacivanja trupa u Norvešku i planovi o upadu u Grčku i Jugoslaviju... A šta o tome misle Rusi? Jer, Nidamajer se na putu za ovamo zadržavao u Moskvi...

Nidamajer je slegao ramenima. Neka misle šta hoće. Pa Hitlerova juljska savetovanja, posvećena planovima »uništenja životne snage Rusije«, održavaju se u strogoj tajnosti, te niko ništa ne zna. Čak ni on, Nidamajer. Operacija »Morski lav«? Izgleda da je to samo jedan blef; dovukli su u pristaništa stare šlepove, trgovačke i ribarske brodove... Zorge mora jednom i zauvek da zapamti: Nemačka nikad ne ratuje na dva fronta.

Ot je taj razgovor slušao s velikim zaprepašćenjem. Rihard je upućen u tajne koje su čak njemu, ambasadoru, nepoznate!... Treba pitati Ribentropa.

Ambasador je prebacio Rihardu za suvišnu zatvorenost i još više mu počeo verovati.

A Zorgeu je izgarao svaki nerv.

Osamnaestog novembra 1940. godine upozorio je Centar o pripremanoj agresiji.

Iz Centra su potekli telegrami sa pitanjima. Rihard je pretpostavljao kakvu je uzbunu ta vest tamo izazvala. Nad svetom se neumitno nadnelo nešto užasno, vizije velike katastrofe već su lebdele u vazduhu. Da, da, potrebne su potvrde, materijalni dokazi ... U tako nešto se ne može odmah poverovati.

Sad je svaka činjenica i svaki potez predstavljaо potvrdу. Vojna lica nešto nižа po rangu rado su uz čašicu sakija iznosila svoja mišljenja o prikrivenoj pripremi za blickrig. Nemački generali proučavaju roman Lava Tolstoja »Rat i mir«! Napoleon je smatrao da je istorija roman i da je jedino za to pogodna. Hitler sebe smatra glavnim junakom tog romana. Sve divizije, navodno, predviđene za invaziju na Englesku, ostale su »gole«: tehnika je prebačena na istok. Pojavile su se čak i specijalne tehničke jedinice ... Još pre tri meseca feldmaršal Brauhić je na savetovanju u Generalštabu izdao naređenje za prebacivanje 4. i 12. armije prema granicama Sovjetskog Saveza. Tako je Zorgeu izjavio izaslanik Kolt.

»Ramzaj« je 28. decembra 1940. godine izvestio preko radija: »Na nemačko-sovjetskoj granici koncentrisano je 80 nemačkih divizija. Hitler namerava da okupira teritoriju SSSR do linije Harkov — Moskva — Lenjingrad ...«

Maks je slao u etar radiogram za radiogramom i svaki od njih je ličio na znake SOS.

A japanski specijalizovani divizioni su svakog dana hvatali emisije »Ramzaj« i prebacivali pelengatore, instalirane na automobilima, iz jednog gradskog rejona u drugi. Cela kontraobaveštajna služba je bila na nogama.

Koliko je od emitovanja bilo uhvaćeno?

Maks Klauzen se seća: »Video sam brdo izveštaja koje su uhvatili radio-amateri, telegraf, pošta, državne radio-stanice itd. Ako je to i četvrti deo onoga što sam emitovao u etar za 6 godina rada, onda je to mnogo. Neke emisije

su bile zapisane besprekorno. Ali, u ostalima su tačno zapisi samo odlomci«.

Kao što se vidi, na lov na radio-stanicu »Ramzaj« uključili su se čak i radio-amateri, instruisani od kontraobaveštajne službe, pošta i radio-telegraf. Radio-stanicu »Ramzaj« su i pre zasecali, ali je tada Maks mogao da svojim automobilom odlazi daleko van grada ili na obalu okeana i odatle da vrši emitovanja. Sada su takva putovanja bila skoro nemoguća, jer je policija često zadržavala strane automobile i organizovala pretrese. Ostala su još četiri punkta: stanovi Zorgea i Vukelića, kuća i letnjikovac Klauzenovih. Japanci su naručili iz Nemačke pelengatore savršenijih sistema.

Kontraobaveštajnoj službi je bilo jasno da neko sistematski vrši primopredaju, da se ilegalna radio-stanica nalazi u Tokiju. Svaki predajnik ima svoju boju signala, svaki operator ima svoj način predaje, svoj stil. Maksov stil je bio poznat svim operatorima pelengatorskih stanica. Danonoćnim praćenjem kratkotalasnih dijapazona ustavili su vreme emitovanja, promenu talasa i pozivnih znakova i utvrdili još nešto: radi se o veoma iskusnom radio-telegrafisti, koji odlično poznaje tablicu rasprostiranja talasa u svako doba dana i noći. Najčešće je radio na talasnom području dvadeset i pedeset metara, a od polovine emisije prelazio je na rezervni talas.

Da li je Zorge naslućivao da je organizacija već upala u čelični obruč kontrašpijunaže i da se taj obruč svakim danom sve više steže? Ne samo što je naslućivao već je i sigurno znao.

Nedavno je Ot ispričao Rihardu i Majzingeru o poseti Ambasadi načelnika japanske kontrašpijunaže. Ti Japanci su zatrovani špijunomanijom. Kome su potrebne njihove bedne tajne? Sad su, evo, zasekli nepoznatu radio-stanicu i traže agente. Zbog čega on obavezno mora biti stranac. U svakom slučaju, načelnik kontraobaveštajne službe Osaka nije imao zbog čega da zavlaci svoj nos u nemačku Ambasadu. Majzinger je bio istog mišljenja.

Rihard je preneo kofer s najvažnijim papirima u Venekerov stan. Maksu još ništa nije rekao. Jednostavno,

odlučio je da emituje samo ono najvažnije, da skrati broj predaja na minimum, i zamolio je sve članove organizacije da budu krajnje oprezni. On je znao da ih kontrašpijunaža neće ostaviti na miru. Sad je najglavnije informisati Centar o vremenu predviđenog napada hitlerovaca i o brojnom stanju jedinica koncentrisanih na istočnoj granici.

Naiđu takvi momenti kad čovek treba da rizikuje ne samo svoj već i život drugih. Otadžbina je u opasnosti... U opasnosti je prva u svetu država radnika i seljaka. Šta je život pojedinca u odnosu na živote miliona ljudi, sa blagostanjem ogromne zemlje?

Rihard je sebe zamislio u ulozi načelnika japanske kontrašpijunaže, proanalizirao koliko taj ima šansi na uspeh i koliko se organizacija može još održati. Po njegovim proračunima treba požuriti! Japanski policijski psi već su na tragu...

Zorgeu je konačno palo u ruke ono što je toliko dugo tražio: strogo poverljivi telegrami Ribentropa ambasadoru Otu. Po Rihardovom savetu Ot je zvanično tražio odgovor o vremenu napada na SSSR. Stigao je nedvosmislen odgovor: Hitler planira upad u Rusiju za maj 1941. godine!

Evo tih materijalnih dokaza!... Centar ih je dobio za najkraće vreme. Petog marta 1941. godine foto-kopije telegrama upućene su po specijalnom kuriru na potrebno mesto. Šestog maja »Ramzaj« izveštava: »Nemački ambasador Ot mi je rekao da je Hitler sasvim rešen da uništi SSSR. Mogućnost izbjeganja rata je veoma verovatna. Hitler i njegov štab su uvereni da rat protiv SSSR nikako neće omesti invaziju na Englesku. Hitler će odluku o početku rata protiv SSSR doneti ili u ovom mesecu, ili posle upada u Englesku.«

Posle upada u Englesku... Da li je to tačno? Ne, nije tačno, odgovara izaslanik Kolt. Nemačka armija »Norveška« predviđena je za upad u SSSR. Predviđene operacije u Jugoslaviji ili Grčkoj samo su pomoćne. Invazija na Englesku neće se izvršiti. Sad su sve snage bačene protiv Rusije. »U poslednje vreme sve češće sam se sastajao sa izaslanikom Koltom. On je bio odlično informisan o političkoj situaciji u Evropi, neobične je erudicije.«

Dvadeset prvog maja je poslat novi izveštaj: »Hitle-rovi predstavnici koji su ovde stigli potvrđuju: rat će početi krajem maja. Nemačka je koncentrisala protiv SSSR 9 armija, sastavljenih od 150 divizija.«

Ako je krajem maja, kad onda Hitler računa da završi rat u Evropi? Zorge ne daje mira Otu. Neka od Ribentropa zahteva objašnjenje u vezi sa invazijom na Englesku. Ribentrop odgovara: »Krahom Rusije, pozicije „osovinskih“ država u čitavom svetu biće tako jake da krah Engleske ili potpuno uništenje engleskih ostrva može biti samo pitanje vremena...« Sad je sve jasno. Znači, neće čekati kraj u Evropi.

Zorge je 30. maja pozvao Maksa i oni su raznim pravcima pošli u Vukelićev stan.

Sva trojica su bila veoma uzbudjena. Do početka rata mogu se brojati dani. Razum se s tim nije mogao pomiriti. Maks se bojao da će pregoreti cevi predajnika, a Zorge i Vukelić su se plašili upada policije. Da su te noći morali da se brane od hordi neprijatelja, oni bi ipak izdržali i grudima odbranili predajnik i Maksu nagnutog nad njim. Kroz etar je leteo hitan izveštaj: »Ribentrop je potvrdio ambasadoru Otu da će Nemačka napasti Sovjetski Savez u drugoj polovini juna. U to nema sumnje. Ot je devedeset pet procenata ubedjen da rat samo što nije otpočeo. Ja lično vidim potvrdu za to u sledećem: tehničko osoblje nemačkog vazduhoplovstva dobilo je naređenje da hitno napusti Japan i vrati se u Berlin; vojnom atašeu je zabranjeno da šalje važne izveštaje preko SSSR.«

Zorge se vratio kući u zoru. Na vratima je ugledao Ozakija. Prestojao je ovde čitavu noć. Situacija ne čeka... Hitler je pozvao japanskog ambasadora i zvanično mu izjavio: Nemačka će 22. juna, bez objave rata, napasti Rusiju. Istoga dana na Dalekom istoku protiv SSSR treba da istupi Japan. Ambasador nije mogao ništa određeno da kaže pre no što se konsultuje sa svojom vladom.

Ne ulazeći u kuću, Zorge je otrčao Maksu. Radiogrami, radiogrami... »Vojni ataše Šol je izjavio: s nemačke strane treba očekivati bočne i obilazne manevre i težnju da se opkole i izoluju pojedine grupe. Rat će početi 22. juna 1941. godine.«

„Jednom je u radiogramu bilo 2000 grupa. Predao sam najpre prvi deo, a sledećeg dana drugi, jer bi istovremena predaja bila teška i duga.“

Maks nije sumnjao u to da je na karti komandanta specijalizovanog radio-diviziona njegova kuća već okružena crvenim; zasecanje se vršilo nekoliko puta. U crvene trougaonike su ušli i stanovi Zorgea i Vukelića. Organizacija se još držala nekim čudom i produžila da funkcioniše. Čak je i obazrivi Ozaki prekršio sva pravila i čitavu noć čekao ispred Zorgeove kuće, tako reći, naočigled policije. Svima je bilo jasno: organizacija je ušla u novu, verovatno poslednju fazu svog postojanja. Od preostalog vremena treba isecati sve, bez obzira na posledice.

Zorge je s velikim nestrpljenjem očekivao odgovor iz Centra. Ali Centar je čutao. Svi radiogrami su primljeni... No, da li ih je primila k znanju sovjetska vlada?... U životu najteže je očekivanje. Proticali su dani. Davno je procvetala sakura. Maks je prelazio iz stana u stan, predajući sve nova upozorenja o predstojećoj opasnosti. Posle toga je satima ležao, stavljajući na srce temofor s ledom. Centar je čutao.

Šta se tamo događa? Zašto čute?... Kakvi su dokazi još potrebbni? Kad bi se moglo sesti u avion i odleteti tamo!... Pregorele su radio-cevi, izgledalo je da se etar usijao od strastvene želje tih ljudi da upozore i zaštite...

Nauka, žurnalistika, muzika, umetnost — sve je izgubilo svoj smisao, sve je bilo u drugom planu. Obaveštajci sada kao da su rezimirali osam godina iscrpljujućeg rada, kuvanja u »paklenom kazanu«. Da li je moguće da njihovi napori neće biti ocenjeni prema zaslugama?... Dvadeset peti maj... prvi jun... peti jun... deseti jun... Otizučava Napoleonove pohode na Rusiju. A tamo, na zapadnim granicama Sovjetskog Saveza, nemačka vojska se priprema za skok. Miruju tenkovske armije; na osmatračnicama generali dogledima osmatraju sovjetsku teritoriju.

A Centar čuti. Dvanaesti jun... Ili, možda, tamo već prebacuju armije, čitava gigantska vojna mašina je stavljena u pokret... Svaki dan je dragocen!

Stigao je odgovor.

Drhtavim rukama Rihard je uzeo radiogram. Koncentrisao se, otvorio godišnjak koji je služio kao šifra. Maks je posmatrao prijateljev izraz lica. Zorge je iznenada pobledo, skočio i uhvatio se za glavu: »Oni ne veruju, oni sumnjuju! ... Čuješ li Maks? Sumnjuju... Ko sumnja? Staljin?«

Spusti se u stolicu. Oči mu upale. Prvi put je osetio neopisivi umor, i da mu je četrdeset šest godina. Oni koji su sastavljeni radiogram očigledno su bili osetljivi i pažljivi drugovi: pokušali su na sve načine da ublaže izraze. No, zar je moguće zakamuflirati pravi smisao? Ton nepoverenja je prožimao radiogram. Zašto, zašto im ne veruju? Da li je on slabo radio sve ove godine. Gde je »Starik« Berzin? Pa on zna da Rihard ne ume da laže. Jedanaest godina života poklonjenih vojnoj obaveštajnoj službi...

Zorge je škripao zubima od sopstvene nemoći. Zar je sve bilo uzalud? Pa oni tamo moraju imati podatke iz drugih izvora? Ili je stvarno moguće prebaciti 150 divizija na istočne granice tako da to niko ne primeti? U nemackom klubu u Tokiju fašistički junaci na sav glas trube o ratu protiv boljševičke Rusije, čitava japanska diplomacija je angažovana da pronađe način kako da izbegne direktni odgovor Hitlera. Ot i Šol poturaju Zorgeu sve nova i nova dokumenta koja govore o pripremi agresije. Progavorila je i štampa Engleske i Amerike. Vukelić i švedska novinarka Lundkvist, kojoj je Rihard često pomagao u radu, svakog dana donose podatke dobijene od agencija.

Zorge diktira Maksu: »Ponavljam: 9 armija, sastava 150 divizija, izvršiće napad na sovjetsku granicu 22. juna! Ramzaj.«

Radiogram s poslednjim upozorenjem Klauzen je predao 17. juna. A 22. juna je fašistička Nemačka, bez objave rata, pogazivši sporazumne obaveze, napala Sovjetski Savez. Plan »Barbarosa« je stupio u dejstvo.

Rihard ponovo diktira Klauzenu: »Izražavamo naše najbolje želje za teška vremena. Svi mi ovde ćemo uporno obavljati svoj posao.«

Nastup očajanja je prošao, Zorge se ponovo pribrao i počeo da radi. Nije verovao u pobedu fašista.

Branko Vukelić

»Rihard je bio veoma snažne volje. Ne bi se moglo reći za njega da je nervozan. Mi smo svi bili nervozni kad je izgledalo da se rat ne okreće u našu korist. On je tada šetao po sobi i govorio mi: ,Ti znaš, Maks, da se mi odavde nećemo izvući... Da bismo ipak pobedili, sad nam jedino preostaje da uspešno radimo do kraja, ukoliko ne dođe do nekih bitnih promena'.«

Svi kao da su odjednom osetili da su se nad organizacijom nadvili crni oblaci. Klauzenovu kuću je počeo posećivati policijac Aojama. Ponašao se osiono, sedeo po čitave sate, kao da je na dežurstvu, lupetao svašta, zagledao u ormane gde se čuvala

posteljina. Čitav njegov izgled, kao da je govorio: ma znam ja da ovde nije sve čisto! Emitovanja su se morala vršiti iz Zorgeovog ili Brankovog stana.

Vukeliću se 22. marta 1941. godine rodio sin Hiroši. Joško je bila presrećna i nije shvatala zbog čega je teška tuga prekrila muževljevo lice. »Ja sam komunista... a u Evropi je rat. Nemci su zauzeli Jugoslaviju. Bezuslovna kapitulacija. Vlada je pobegla u Egipat...« Ona je pokušala da ga umiri, mada je znala da je to nemoguće. On je u mislima bio тамо, у svojoј dalekoј domovini, у nedostupnoј Jugoslaviji. Bio je zabrinut за sudbinu svoga naroda, svoje rodbine и stare majke...

Sad, kad su fašističke horde hrlile prema Moskvi, Rihard je potpuno bio obuzet jednom mišlju: hoće li

Japan istupiti protiv Sovjetskog Saveza? Koga je u takvoj međunarodnoj situaciji mogao umiriti pakt o neutralnosti? Verolomni napad Nemačke pokazao je koliko kod imperijalista vrede slični paktovi. Na politiku vladajućih krugova Japana poslednjih meseci su sve više počele da utiču razne šovinističke grupe. General Tozio, ministar vojske, smera da postane premijer. Okoreli neprijatelj SSSR... Hitlerovski emisari stalno podstiču Japan na akciju. Nedavno je ovde boravio specijalni izaslanik Ulah. Zorge je doznao: Ulah je dobio od Hitlera poverljiv zadatku da prouči mogućnosti Japana za istupanje protiv SSSR. Odugovlače se japansko-američki pregovori, koji su počeli prošle godine.

Konoje je formirao »Udruženje za pomoć prestolu«, u koje je ušao Sajonzi. Na imperatorskoj konferenciji 2. jula razmatrano je pitanje: treba li Japan odmah da napadne Sovjetski Savez? Konferencija je održana u najvećoj tajnosti. Ozaki je bio nervozan. Ka Prestolu ga nisu pustili, mada se smatralo da on pomaže prestolu.

Još se nisu ispraznile sale imperatorskog dvorca, a Sajonzi je doneo vest: doneta je odluka o odgađanju napada na SSSR!

Za Ozakija je takva vest zvučala kao muzika.

Na Hitlerovo pitanje zašto Japan odgovlači sa istupanjem, Ot je, po Zorgeovom savetu, telegrafisao: »U japanskoj vojsci još pamte Halhin Gol. Sad Japan više voli da se uzdrži od napada na Rusiju do povoljnijeg momenta; što se tiče Engleske i SAD, to pitanje se verovatno može pozitivno rešiti: oči Japana su ustremljene na jugoistočnu Aziju i posede SAD i Engleske na Pacifiku.«

Jaško Vukelić

Fašističke horde su brzo nadirale prema Moskvi. Zauzeta je Litvanija, Letonija, zapadna Belorusija i zapadna Ukrajina. U avgustu su se fašisti približili Lenjingradu, zauzeli Kijev i Smolensk. Otpočela je ofanziva na Moskvu.

Mogućnost japanskog napada na granice Dalekog istoka primoravala je sovjetsko komandovanje da u Sibiru i na Dalekom istoku drži dobro opremljene divizije, artiljerijske pukove i tenkovske brigade. Kad ne bi bilo opasnosti!...

Ozaki je uporno dokazivao princu Konoju: »Sovjetski Savez se ne spremja da napadne Japan, pa čak ako Japan i upadne u Sibir, on će se samo braniti. Rat s Rusima biće kratkovid i pogrešan korak, s obzirom na to da imperija od njega neće imati nikakve bitnije političke ili ekonom-ske koristi, ako se ne računaju neosvojena prostranstva istočnog Sibira. Velika Britanija i Sjedinjene Države se mogu samo radovati ako se Japan uplete u rat, a neće propustiti priliku da nanesu svoj snažni udar, kad se japanske rezerve nafte i čelika istroše u borbi sa Rusima. Zašto žuriti? Ako Hitler pobedi, što je malo verovatno jer nemačko komandovanje potcenjuje moć Crvene armije, Sibir i Daleki istok će ionako pripasti Japanu, a da za to ni prstom ne mrdne«.

Premijer se slagao s tim razlozima i obećao je da će ih za vreme prve audijencije izneti imperatoru.

Nemački ambasador je bio besan zbog svoje nemoći da nagovori Japance. Obratio se za savez pametnom Zorgeu, ali je ovaj samo slegao ramenima. Očigledno, najpametnije je ne požurivati princa Konoja. Grubim pritiskom ništa se ne može uraditi.

Ambasador je dokazivao da odbijanje Japanaca da ratuju protiv Rusije udara, pre svega, po njemu — Eugenu Otu: u Berlinu su s njim veoma nezadovoljni i mogu ga opozvati, kao što su uradili s mnogima. I ne samo opozvati već i uputiti na front, u pravi pakao... Priča se da nemačka vojska trpi ogromne gubitke, pa čak i generali smatraju da je blickrieg propao...

Da, u poslednjoj godini Eugen nije imao sreće. Baš kao da je nečija nevidljiva ruka hladno, sračunato vukla

ambasadora u propast. Zbog čega Japanci ne žele da se upletu u ratni sukob s Rusijom? Gubici nemačke vojske u prvoj ratnoj etapi su ogromni, i to se, na žalost, ne može sakriti...

Specijalni Hitlerov izaslanik Ulah bavio se izučavanjem mogućnosti da Japan napadne SSSR. Tim pitanjem su se bavili Zorge i Ozaki. Specijalni izaslanik nije imao uspeha: pa morao je da se koristi zvaničnim i poluzvaničnim podacima koji su, po pravilu, prikrivali pravo stanje. Ulah je bio slab ekonomista. Pokušavao je da prostim knjigovodstvenim računom utvrdi istinu. Sem toga, on je uglavnom izučavao mogućnosti japanske vojske, ignorajući tako tegobnu stvar kao što je struktura japanske privrede. Avaj, on nije bio dijalektičar i najmanje je težio za objektivnošću. Fireru je potreban zaključak: Japan je u stanju da vodi rat s Rusijom. To se mora potvrditi činjenicama. Ako bi Ulah došao do drukčijeg zaključka, odmah bi pao u nemilost. A pošto je on to znao, trudio se da sve predstavi za sebe u povoljnem svetlu.

Zorgea i Ozakija je interesovala istina, samo istina, ma koliko bila gorka. Oni su obavljali delikatan posao. Na kraju se ipak ostvario Rihardov san: počeo je da se bavi proučavanjem teške industrije. To će mu koristiti i za knjigu. No, sad je najmanje mislio o knjizi. Radilo se o životu ili smrti sovjetske države. Da li je Japan toliko jak koliko o tome galami štampa, i kako tvrdi čitava razgranata mreža japanske propagande? Ima li smisla držati ogromnu vojsku na Primorju i u Sibiru? Zar se ne mogu osloboditi divizije sa Dalekog istoka i prebaciti kod Moskve?

Eto, to su pitanja čijim rešavanjem su se bavila dva veoma jaka uma. Oni su raspolagali takvim materijalima o kojima Ulah nije mogao ni sanjati. Oni su imali gotovo desetogodišnje iskustvo u proučavanju japanske ekonome, a ogromna erudicija im je pomagala da lako operišu činjenicama, da vrše temeljite analize i nepogrešive procene. Raspolagali su podacima koncerna. Od početka 1940. godine Odeljenje za informacije JMŽP, u kome se Ozaki osećao kao gospodar, redovno je razmenjivalo podatke sa Odeljenjem za informacije kompanije »Micui Busan Kai-

sja«, koja je predstavljala tešku industriju; Mijagi je održavao tesnu vezu s krupnim industrijskim cima Hokaido Takušijem, Ukendom i drugima. Zorgeova organizacija je imala podatke o novim investicijama u vojnu industriju, o rezervama kamenog uglja i nafte, o proizvodnji čelika, bakra, olova, cinka, aluminijuma, o zavisnosti od uvoza, o izvorima prehrambenih proizvoda, saobraćaju i državnom budžetu; u celini — o ratnom potencijalu zemlje...

Zorge i Ozaki su analizirali i sumirali činjenice i u njihovim mislima su se pojavljivale, baš kao na ploči negativa, konture privredne strukture Japana.

To je bio zanimljiv posao i Rihard se bojao da neće uspeti da ga završi pre hapšenja. Uhode nisu odstupale ni koraka i trebalo se snalaziti, da bi se bar privremeno oslobodilo od njih.

Brojke, brojke... Gde treba tražiti najosetljivije mesto u toj privrednoj strukturi? Možda u državnom budžetu? Da, državni budžet je sličan barometru. On pokazuje: u Japanu nije sve najbolje s finansijama — zemlja preživljava velika finansijska naprezanja, državni dug je, samo u vezi sa prinudnim zajmovima stanovništva, premašio dvanaest milijardi jena, neograničeno vlada inflacija. Veoma slabo stanje je i u ishrani. Najslabije mesto u ekonomici je zavisnost od uvoza.

No, najosetljivije mesto je, kako izgleda, gorivo! Da, da, ne finansije, ni hrana, ni mašinogradnja, već gorivo. Rezervi nafte u industriji ima samo za pola godine. Flota, avijacija i tenkovi su veoma oskudno obezbeđeni gorivom, a to je neophodno za vođenje dužeg rata. A da će rat sa Sovjetskim Savezom biti dug, vidi se na primeru Nemačke. Na »munjevito« otcepljenje Primorja i Sibira ne sme se računati. Savremenih rat zahteva ogroman utrošak sirovina, goriva i materijala.

Zaključak je ovakav: proizvodne i prirodne rezerve Japana su očigledno nedovoljne za vođenje dugog i napregnutog rata; ratni potencijal imperije nikako se ne može upoređivati sa ratnim potencijalom SSSR!

Za vreme narednog »doručka« Ozaki je podneo premjeru Konoju podroban izveštaj i izložio mu njegovu suštinu. »Vi postajete advokat Rusije« — kaže princ. »Ja

sam advokat Japana« — odgovara Ozaki. Ekspertov izveštaj ostavio je snažan utisak na predsednika vlade. On je hitno sazvao kabinet. Kao i uvek, sukobljavale su se dve grupe. No, pristalicama rata sa Sovjetskim Savezom nedostajali su ubedljivi argumenti. A i šta su oni mogli suprotstaviti gvozdenoj logici Zorgeovog i Ozakijevog izveštaja, sem bučnih ratobornih fraza? Na kraju su došli do kompromisnog rešenja. Zorge je 30. jula izvestio preko radija: »Japan je odlučio da sačuva strogu neutralnost.«

Prva pobeda je oduševila prijatelje. Ozaki je počeo da radi na razbijanju stavova ljudi iz bliske premijerove okoline. Zorge ga je obilato snabdevao materijalima o porazima nemačke vojske, o raspoloženju među vojnircima i oficirima. Na Zorgeovu molbu, sve te podatke je prikupljaо ambasadorov pomoćnik Malhtajler, i oni su, zahvaljujući Ozakiju, odmah bili poznati japanskom predsedniku vlade.

Ozaki je bio u pravu: okolnosti i konkretni istorijski uslovi su, u većini slučajeva, iznad želja pojedinih ličnosti, ma kolko one bile agresivno raspoložene.

Zorge je 6. septembra uveravaо Centar: ako Crvena armija sačuva borbenu sposobnost, do napada Japana uopšte neće doći. Predviđa se izvršenje nekoliko mobilizacija, ali njihov cilj je popuna Kvantunške armije radi daljih dejstava u Kini. Japan je zauzet pripremom za nadiranje prema jugu i za rat na Tihom oceanu. Što se tiče SSSR, to »sve ovo znači, da u ovoj godini rata neće biti...« Japan neće istupiti na Dalekom istoku!

I poslednji radiogram: »Posle 15. septembra 1941. godine može se smatrati da više ne postoji opasnost od napada Japana na sovjetski Daleki istok. Ramzaj.«

Zorge je na sebe primio veliku odgovornost. Sad je trebalo da mu poveruju, nisu mogli da ne veruju... On je slikovito zamišljaо kako iz dubine Sibira kreću na front ešeloni. Tamo, prema Moskvi...

On je učinio sve što je bilo u ljudskoj moći.

Ešeloni su išli na zapad dan i noć, a pukovi i tenkovske brigade slivali su se u združene jedinice koje su branile Moskvu...

On je učinio daleko više nego što je bilo u ljudskoj moći.

Organizacija je izvršila svoj zadatak. I sad, kad je sve bilo gotovo, ona je imala pravo da se brine za sopstvenu bezbednost.

Zorge nije mogao da prekine aktivnost organizacije dok ne dobije dozvolu od Centra. On je sastavio podroban radiogram u čijem se završnom delu govorilo: »Dalji boravak u Japanu je beskoristan. Zbog toga očekujem uputstva: da li se vratiti u domovinu ili oputovati u Nemačku na novi posao? Ramzaj«.

Još se nadao da će raditi u Berlinu, u samoj jazbini neprijatelja. Ali nije bilo suđeno da se nade ostvare. Klauzen čak nije uspeo da preda poslednji radiogram.

HAPŠENJE I ISTRAGA

Postoji mnogo verzija o tome kako je japanska kontraobaveštajna služba uspela da otkrije Zorgeovu organizaciju. Tu su i dokumenti koje su tobože izgubili članovi organizacije, i provera podataka od strane japanskih agenata, koji su stizali u razne zemlje, i direktna izdaja, i posebna pronicljivost kontraobaveštajaca, i mnogo još toga.

No, verzije ostaju verzije, ako one nisu ničim potvrđene.

Za deset godina postojanja organizacije ni jedan dokument nije bio izgubljen. Da je japanska agentura imala pristup u Centar, gde su skupljani svi izveštaji »Ramzaja«, onda ta organizacija ne bi egzistirala ni mesec dana. Pokušaji da se za izdaju okrive lica koja s organizacijom nisu imala nikakve veze, pa čak nisu ni naslućivala da ona postoje, lišeni su svakog osnova. Teško je govoriti o posebnom oštromlju kontraobaveštajne službe, koja čitavih devet godina nije mogla naići na trag »Ramzaja«. Kao osnova takvih verzija provlači se tvrdnja da je organizaciju upropastila obična slučajnost: navodno, negde nešto nije bilo prostudirano do kraja. Zbog toga je, kažu, hapšenje za Zorgea bilo neočekivano.

U stvari je sve bilo sasvim drugčije i slučajnost tu nema nikakve veze.

Zorge je odlučio da prekine aktivnost u Japanu. Zbog čega? Rat Nemačke protiv Sovjetskog Saveza bio je u najvećem jeku, a u Ambasadu u Tokiju su iz Berlina stalno stizali važni podaci, koji su govorili o stanju fašističke vojske; u samom Japanu diktatorstvu je težio profašistički

i antisovjetski raspoloženi general Tozio, i niko nije sumnjao da će za najkraće vreme doći na vlast; japansko-američki pregovori su i dalje vođeni i ko je mogao sa sigurnošću reći do čega će to dovesti? Neće li se naglo izmeniti spoljnopolitički kurs Japana?

»Ne, neće se izmeniti« — tvrdio je Zorge.

Boravak grupe »Ramzaj« u Japanu nije bio više moguć. U najodgovornijem momentu za sudbinu čovečanstva ona kao da je primila vatru na sebe i svesno pošla na žrtvenik. Ona je već otkrivena, o čemu svedoči i poseta načelnika japanske kontraobaveštajne službe nemačkoj Ambasadi. Veliki deo radiograma je uhvaćen i nema sumnje da je mesto prenosne radio-stanice utvrđeno radiogoniometrom. Isuviše intenzivno se radilo za poslednjih šesnaest meseci. Ono što kontraobaveštajna služba nije mogla uraditi za deset godina, uradila je za šesnaest meseci. Njoj je jedno jasno: — postoji intenzivno oticanje informacija. U koju zemlju?

U Sovjetski Savez? No, Japan se u datom momentu ne sprema da ratuje protiv Sovjetskog Saveza, i slična žurba radio-operatora je u takvoj situaciji teško objasnjava. Posle zaključenja Trojnog pakta Nemačka i Italija otpadaju.

S obzirom na to da se pregovori vode s Amerikom, za tajne podatke najviše su zainteresovani Amerikanci. Američka agencija održava vezu s Filipinima i s vojnopo-morskom bazom, dislociranom na jednom od ostrva. Ali kako su se američki agenti mogli naći u Japanu? Oni su, verovatno, među Japancima koji su se vratili iz SAD! Agencija se aktivirala u vreme naglog pogoršanja japansko-američkih odnosa, to jest, dolaskom princa Konoja na vlast u julu 1940. godine.

Sastavljeni su detaljni spiskovi »Amerikanaca« u koje je upao i Mijagi, kao i mnogi njegovi prijatelji rasuti po Honšuu. Nad svakim od njih zaveden je najstroži nadzor. Prva je izazvala sumnju neka Kitabajaši iz grada Kanakave, prefekture Vakajame, šezdesetogodišnja krojačica koja se iz Amerike vratila 1936. godine. Do početka 1940. godine živila je u Tokiju, ali se kasnije iz nepoznatih raz-

loga preselila u pokrajinu Vakajamu. Utvrđeno je da joj je iz SAD došao u goste muž Jošisaburu! Šta je moglo zadržati muža čitave četiri godine u SAD? Da joj nisu poslali pomoćnika? Protiv Kitabajaši su i ranije stizale dostave: ona pokazuje preteranu radoznalost u razgovoru sa svojim mušterijama. U Tokiju je smatrana modnom krojačicom, a među njenim mušterijama nalazile su se žene generalâ i drugih visokih ličnosti. Tajna policija se zainteresovala za prošlost Tomo Kitabajaši. Doznali su da je jedno vreme bila član društva Proleterska umetnost u Los Andelosu, a zamalo i član komunističke partije. A zatim je iznenada ušla u sektu adventista-subotara i počela verovati u povratak Hrista. Sve je to navodilo na razmišljanja. Kitabajaši je, svakako, povezana sa američkom obaveštajnom službom! U svakom slučaju, to treba provjeriti. Saslušavani su adventisti. Kod Tomo Kitabajaši ponekad dolazi iz Tokija neki Mijagi, njen bivši podstanar u Los Andelosu. Veoma prijatan čovek četrdesetih godina. Boluje od tuberkuloze...

Tomo i njenog muža Jošisaburu Kitabajašija uhapsili su 28. septembra 1941. godine. Tomo nije ni mislila da negira da dobro poznaje slikara Mijagija. Zar ima nečega za osudu u poznanstvu sa svojim podstanarom?...

Organizovano je osmatranje Mijagijeve kuće. Svaki slikarev korak je registrovan. A on čak ništa nije slutio. I dalje se sastajao sa Ozakijem. On se, razume se, pridržavao potrebnih mera predostrožnosti. No, policiji je sada svaki njegov, makar i beznačajan postupak, izgledao sumnjiv. Qd Mijagija su konci vodili do Ozakija, od eksperta — do Zorgea, od Zorgea — do Maksa i Vukelića. Dvanaest dana je tajna policija kontrolisala s kim se sastaje slikar.

Japanska kontraobaveštajna služba je, razume se, u prvom redu počela intenzivno da izučava sve strance; posle stranaca, došli su svi oni koji su se u razno vreme vratili u Japan iz inostranstva, zatim bliski poznanici svih tih lica. A pošto je Mijagi kontaktirao s mnogima, u spisak su uglavnom ušli oni koji s organizacijom nisu imali nikakve veze. Unošenje Ozakija u spisak, izazvalo je ozbiljne sumnje kontraobaveštajne službe: u pitanju je prijatelj princa Konoja i član »grupe za doručak«. Istina, nad-

ekspertom su zaveli strogi nadzor, ali se još nisu odlučivali da ga uhapse.

Ipak pronicljivom Mijagiju nije promaklo da je za njim organizovano praćenje. U njegovoj odsutnosti neko je dolazio u njegov stan i prevrtao po hartijama. Slikar je pojurio prema tajnim skrovištima: poverljivi izveštaj, pripremljen za Zorgea, nestao je! Sve je propalo... Da beži, sakrije se ili upozori...

Na vrata su snažno zakucali. Mijagi se nije odazvao i prešao je u sobicu koja mu je služila kao atelje. Tu su se nalazili predmeti drevne samurajske opreme, krivi mačevi, bodeži i sablja katana. Mijagi je zgrabio bodež i čekao. Sad će ga ščepati, a posle mučiti... Zar nije svejedno kad će umreti: nekoliko meseci ranije ili kasnije?

I kad su se u ateljeu pojavili razjareni policajci, Mijagi je po drevnom običaju izvršio harikiri: simbol duboko prezira prema neprijateljima.

No, bio je još živ i odvezli su ga u bolnicu pri upravi policije. A u stanu su postavili zasedu.

Petnaestog oktobra pred Ozakijevu kuću su stigla policijska kola. Još pre nedelju dana bilo je ustanovljeno da ekspert tajno održava vezu sa inostranim novinarom Richardom Zorgeom. Ozakijev hapšenje nije izvršeno bez direktnog naređenja generala Tozija. General je težio ličnoj vlasti i naredio je tajnoj policiji da prikuplja podatke koji kompromituju princa Konoja. On se nadao da će time brže oboriti svog protivnika. Saučesništvo prinčevog prijatelja Ozakija u radu inostrane, možda američke, obaveštajne službe biće crna mrlja za čitav Konojev kabinet.

Tozio se nalazio na čelu najagresivnijih krugova koji su sanjali o tome da odmah otpočnu rat protiv SAD. A Konoje je oklevao i vodio beskonačne pregovore. Načelnik kontraobaveštajne službe izvestio je generaleta Tozija: u Japanu postoji ilegalna agenturna mreža neke strane države. U nju ulaze: Ozaki, nemački novinar Zorge, trgovac Klauzen, dopisnik agencije Avas Vukelić i, verovatno, slikar Mijagi, sem toga, uhapšen je niz sumnjivih lica koja su, izgleda, povezana sa organizacijom. Predaje se vrše iz stanova Zorgea, Vukelića i Klauzena.

Tozio nije imao vremena da proverava da li se načelnik kontraobaveštajne službe vara ili ne, već je naredio da se stranci pohapse. Ako se ustanovi da su ta lica nemacki agenti, to neće biti velika nezgoda: biće to još jedan povod da se dokaže Hitlerova podmuklost i motiv za svoje odustajanje od rata protiv Rusije.

... Poslovi u Japanu su bili završeni. Zorge je razmišljao kako da evakuiše grupu na kontinent, što dalje od japanske policije. Svi nisu mogli jednovremeno da napuste zemlju. To bi izazvalo sumnju, a mogli su ih uhapsiti na brodu ili u luci. Zorge je mogao hitno da odleti, tobože, u Nemačku. No, on nije imao pravo da nestane prvi. Vukelića je mogla opozvati agencija Avas. Slobodni trgovac Klauzen se mogao pozvati na neki povoljan trgovački posao koji zahteva odlazak na kontinent.

Međutim, za pripremu svega toga bilo je potrebno vreme. A dogodilo se da je u najtežem momentu Riharda slomila bolest: iz Nemačke je dobio vest da mu je majka umrla.

Ležao je u nesvestici. Ponekad ga je obilazila Japanka Išii Hanako i donosila mu lekove. Njeno sviranje na gitarskimisenu smirivalo je Riharda.

Sa Išii Hanako Rihard se upoznao pre nekoliko godina. Slavio je tada svoj rođendan u bar-restoranu »Kečer«. Hanako je pevala gostima. Bio je to elitni restoran koji je držao Nemac-emigrant. Tu su uzimali samo talentovane umetnike. Vitka, graciozna Hanako ličila je na simbolično ovapločenje te neobične zemlje Japana. Imala je svetlosivi kimono, povezan plavim pojasom s великим mašnama. Kita srebrnih cvetova podrhtavala je u njenoj crnoj kosi. Tužna ostrvska melodija budila je uspomene. Zorge se prepustio čarobnom dejstvu Hanakinog glasa. On je shvatio: pred njim je pravi talenat. Zatim su se upoznali.

— Gde ste se školovali?

— U školi za medicinske sestre — odgovori ona. — Radila sam u bolnici.

— Vi treba da se školujete.

— Na žalost, nemam takvih mogućnosti. Jer moram sama da zarađujem hleb.

— Hteo bih da vam pomognem... Može se uzeti učitelj. Samo Vi morate otići iz restorana i ozbiljno učiti.

Postali su veliki prijatelji. Kad su drski policajci počeli u stopu da prate Riharda i sve njegove poznanike, on je predložio Išii da otpušta u Šangaj.

— Riharde, ja nigde neću ići. Vi ste suviše mnogo uradili za mene da bih vas mogla ostaviti u najtežem momentu... Vama je sada, kao nikada, potrebna pomoć prijatelja.

Išii je već znala čime se Zorge bavi i zbog čega ga prati policija, i pomagala mu je u radu: stražarila je ispred kuće kad je iz nje Klauzen slao izveštaje.

Onoga dana kad se Rihard razboleo Maks je uzeo njegova mala japanska kola i otišao po lekove. No, s Maksom se uvek nešto događalo. Tako je bilo i ovoga puta. Neočekivano se odvojila osovina volana. Maks je izgubio kontrolu nad volanom. Kola su se prevrnula. Prišao je policajac, pomogao mu je da ispravi kola i zapisao Maksovo ime. Tom sitnom događaju Klauzen nije pridavao važnosti. Lekove je ipak doneo.

Klauzen je 15. oktobra našao Riharda veoma uzbudjennog. Pokazalo se da Mijagi i Ozaki nisu došli na ugovoren sastanak. Do sada se to nikad nije dogodilo. Mijagi je trebalo da dođe trinaestog, a Ozaki toga dana. Sastanak sa Ozakijem planiran je u zgradji JMŽP, u restoranu »Azija«. Da jedan od njih nije došao, to bi se moglo objasniti nepredviđenim okolnostima. Ali sad — obojica... A ako su uhapšeni?...

Suviše je dugo sreća pratila organizaciju i teško je bilo poverovati da se sve može završiti baš ovako... Potrebno je saznati zbog čega su zakasnili Ozaki i Mijagi. Svakako, ne sme se padati u paniku. Treba zapitati Centar. Vreme je da se okonča posao. Ali, ako ipak naredi da se ostane, onda... On je dugo gledao Maksa i rekao: »Rat je... Mi ćemo, izgleda, zaglaviti ovde. Bez obzira kako je tamo, mi sada moramo po svaku cenu uraditi sve što od nas zavisi, da budemo što je moguće više od koristi...«

Dva dana kasnije Klauzen je uveče opet krenuo bolesnom prijatelju. Tu je već bio Branko. Doneo je novosti o

svrgavanju Konojevog kabinetra. Da, kabinet je podneo ostavku. Vlast je uzeo Tozio. On je postao predsednik vlade, ministar inostranih poslova i ministar vojske. Jedan u tri uloge. Sutra je u Tokiju veličanstveni praznik — rođendan imperatora.

Zorge i Vukelić očigledno su vodili dug razgovor. Obojica su bili deprimirani. Ozaki i Mijagi se nisu javili... Znači, uhapšeni su. »Znaš, Maks, već je počelo, na nas je red...« — rekao je Zorge.

Neka Maks odmah danas, ili u najgorem slučaju sutra, preda poslednji radiogram. Predajnik i sve ostalo zakopati u bašti. Vreme je da se pripremamo za iznenadni odlazak. Rihard će ujutro obavestiti Ota o svojoj nameri da otpuštuje u Nemačku. Branko će privremeno morati da napusti porodicu...

Maks se vraćao kući s mučnim osećanjem. Iza svakog ugla prividjali su mu se policajci. I kad je gotovo pored same kuće sreo funkcionera specijalnog višeg odeljenja prestonične policije Aoju, Maksa podiđoše žmarci. Bilo je oko pola noći. Do emitovanja radiograma ostalo je svega pola sata. Klauzen je odlučio da je najpametnije sada ne razvijati radio-stanicu. Na policajca je doduše mogao sa svim slučajno naići. Ali, ipak...

Bila je to poslednja noć organizacije.

Osamnaestog oktobra 1941. godine, u osam časova ujutro, Zorgeova organizacija prestala je da postoji.

Policija je jednovremeno izvršila prepad na stanove Zorgea, Klauzena i Vukelića. Uzela je u obzir i okolnost da će se svi oni zbog nacionalnog praznika ujutro nalaziti kod kuća, a ne u ustanovama. Kad su upali tok-ko kejsacu*), Rihard Zorge nije izgubio prisebnost. On je već bio odeven. Pretresli su ga. On se samo ironično osmehnuo. Shvatio je — sve je svršeno. Bilo je besmisleno postavljati zahteve tok-ko kejsacuima, koji su izvršavali naređenje svog načelnika. Oni su znali zbog čega su tu došli i samo su izvršavali svoju dužnost. »U momentu hapšenja u mojoj kući se nalazilo 800 do 1.000 tomova knjiga. One su

*) Pripadnici japanske vojne kontraobaveštajne službe — prim. prev.

očigledno zadale dosta briga policiji. Veliki deo njih je bio posvećen Japanu«.

Tok-ko kejsacu su s velikom opreznošću vršili pretres u stanu — bojali su se paklene mašine. Posle nekoliko minuta Zorge je bio u inspekciji policije.

Odlučili su da Klauzena lukavstvom dovedu u inspekciju. »Kod mene su došla dva nepoznata Japanca u civilnom odelu i rekla da pođem u policijski kvart, da regulišem neko sitno pitanje u vezi sa automobilskim udesom, koji sam izazvao kad sam naleteo na japanskog motociklistu. Rekli su mi da će se to urediti odmah tu, u inspekciji. Zaista sam imao nesrećan slučaj, ali se ne sećam da sam na nekog naleteo. Ništa određeno ne bih mogao reći, jer sam tek tada za to saznao. To je sve izgledalo bezazleno. Obojica su sa mnom bili ljubazni«.

Kad su Maksa odveli, japanska ljubaznost je momentalno izvetrila: u kuću je upala čitava rulja policajaca, obučenih u košulje koje štite od zrna.

»Samo što sam htela da se popnem uz stepenice, kad u tom momentu grupa policajaca upade na vrata« — seća se Ana. — Jedan se od njih kao majmun baci na mene, uhvati me za ruku i, zajedno s drugim policajcima koji priskočiše, čvrsto me steže, ne dajući mi da mrdnem. Ostali veoma obazrivo pristupiše pretresu. Najpre su se bojali da dotiču stvari, tresli su me za ramena i primoravali da kažem da li u kući ima paklene mašine. Rekla sam im da nema, ali su oni i dalje bili obazrivi. U stanu se nakupilo oko dvadeset policajaca, na čelu sa tužiocem Jošikavom. Taj tužilac je, podskakujući, tresao pesnicama, upirao mi ih u lice, i govorio: „Govori istinu, komunistkinjo, pokažaču ja tebi...“ Otključao je ormane i kofere, i na kraju sanduk u kome se nalazio sakriven aparat i sve druge stvari i delovi za njega: cevi za predajnik, šifrovani i nešifrovani radiogrami, kao i neka knjižica na japanskom, foto-aparat i američki novac. Kad su našli taj sanduk, krenuli su prema njemu, ali je jedan policajac nešto komandovao, i svi se skameniše, od žutih postadoše zeleni i izgubiše moć govora. Dugo su čutke gledali jedan drugog, pa su mi čak i ruke pustili. Okrenula sam se leđima prema ormanu u kome su se, u maloj fijoci, nalazili filmovi koje

policajci još nisu otkrili... Oni su još pretraživali, uzeli sve što su našli, i otišli. Sa mnom su ostala samo četiri šakala, da čuvaju mene, stan a naročito telefon. Oni su, u stvari, postavili zasedu i ostavili me kao mamac... Policajac kod vrata koja vode u hodnik zaspao je mrtvim snom, a dole ne čujem da se iko kreće. Tada uđem u kupatilo, a odatle se prebacim u sobu, gde su bili sakriveni filmovi, 8 komada, i neki papiri koje je napisao Rihard i koje je Maks sinoć doneo. Uzela sam sve to i unela u kupatilo. Hartiju sam pocepala na sitne komadiće i bacila u klozetsku šolju, a filmove čušnula u plinsku cev... Posle 13 dana takvog života policajci su me ostavili. Iz plinske cevi sam uzela filmove i spalila ih u kaminu. U stanu su čitav mesec vršili pretres. Grupe policajaca s foto-aparatomima snimale su sve redom. Eksperti su pomoću lupe posmatrali sve predmete i svaki papirić, i tražili otiske prstiju stranih osoba...«

Vukelićevom hapšenju prisustvovala je njegova žena Jošiko. Kad su zakucali na vrata, Branko je rekao: »Oko, pogledaj ko je to zabasao tako rano«. Sam je pio kafu. »Otvorila sam vrata i ugledala policajce. Branko je i dalje mirno pio kafu. Jedino je stavio naočari da bi bolje razgledao nezvane goste. Policajci su počeli s njim da govore na japanskom. Iz toga sam zaključila da im je o Branku poznato sve. Branka ni u tom teškom momentu nije napuštao humor koji mu je bio svojstven: ponudio je policajcu kafu. Ovaj je odbio i naredio da se izvrši pretres. Branko se zatim oprostio sa mnom i poljubio sedmomesečnog Hirošija. Branka su odveli. Policajci su produžili sa pretresom. Pronašli su radio-stanicu, ali joj nisu shvatili namenu. Rekla sam da to pripada foto-laboratoriji. Kad su otišli, izbacila sam radio-stanicu u jamu za đubre«.

Ana Klauzen je uhapšena 17. novembra ujutro.

Hapšenja su vršena sve do juna 1942. godine.

U vezi sa slučajem Zorgeove organizacije na odgovornost je pozvano mnogo Japanaca, među kojima i grof Kinhanu Sajonzi. Većina njih nije imala veze sa organizacijom, pa čak nije ni znala za njeno postojanje. To su bili slikari, Mijagijevi prijatelji iz Los Andelosa, studenti,

Maks Klauzen

nabavljači, posrednici, pa čak i jedan vlasnik fabrike. Oni nikad nisu čuli za prezime Zorge; Mijagi i Ozaki im nikad nisu dali nikakve zadatke, a i nisu mogli davati zbog toga što su organizaciju pre svega interesovale intrige Nemačke protiv Sovjetskog Saveza i Japana, i pokušaji nemačke diplomacije da Japan učine saveznikom u ratu protiv SSSR. Ali su gotovo svi uhapšeni bili ubedjeni antifašisti i protivnici rata — i to je bilo dovoljno policiji da ih ubroji u članove organizacije.

U Japanu ima mnogo političkih zatvora: Itikaja,

Akita, Tiba, Kosugi, Mijagi, Tojotama, Sakal, Nara, Točigi, Abaširi, Fuši... — teško ih je sve nabrojati. Koji je od njih najgori? Postoji užasni zatvor Abaširi na ostrvu Hokaido, gde se najčešće umire od gnojnog zapaljenja pluća. U zatvoru Tiba obično obolevaju od pioreje i gube zube, u zatvoru Mijagi opada kosa, u zatvoru Sakal dobija se čir u želucu, zbog toga što se ovde zatvorenici hrane nemlevenim ječmom. U Točigi umиру od tuberkuloze. U svim zatvorima se primenjuju srednjovekovna mučenja. Najsverirepije mučenje je sakui, što znači mider. To je specijalno izrađeni steznik radi gnjećenja tela. Posle sakui-mučenja u grudnoj duplji dolazi do izliva krvi i čovek umire.

Ali postoji robijaški zatvor ograđen visokim betonskim zidom, koji istovremeno liči na sve zatvore u Japanu — Sugamo. Iz Sugama retko ko izlazi živ. Ovde se drže »naročito opasni«. Uzana betonska celija, zagušljiva i prljava, u kojoj se sve crni od obilja buva, sićušni prozor-

čić ispod samog plafona. Dvorište je podeljeno na osam sektora. Tu zatvorenike izvode u šetnju.

Riharda Zorgea i njegove drugove smestili su u zatvor Sugamo. S obzirom na to da je do suđenja bilo još daleko, to se smatralo istražnim zatvorom.

Zorge nam nije ostavio svoja sećanja na godine provedene u Sugamu. Ali kakav je režim vladao u japanskim zatvorima i policijskim »svinjcima«, poznato nam je iz pričanja Maksa, Ane i drugih. Ana Klauzen priča: »Iz dvorišta su me mračnim mokrim stepenicama spustili u podrum. Tamo je bilo mračno, jedino je na samom ulazu gorela mala sijalica. Ništa se nije videlo. Tek posle nekoliko minuta sam videla da se u toj jami, s obe strane pored zidova, nalaze crni kavezi, a u njima su zbijeni jedan uz drugog, na podu, sedeli ljudi. Na kamenom podu bila je voda. Policijski vampiri su skinuli sa mene odeću, sve do veša, svukli s nogu papuče i čarape. Jedan policajac je zavukao svoje kandže u moju kosu i šikteći raščupao je, a ostali su se smejali baš kao šakali. Gurnuli su me u posebnu ćeliju i bacili za mnom samo veš. Pogledala sam oko. Po zidovima je tekla voda. Asura od slame bila je mokra. Neverovatno je vonjalo. U daljem uglu kamenog poda nalazila se rupa — za odvod fekalija. Kad su zatvorili ćeliju, dugo sam stajala nepokretna. Na kraju sam iznemogla i pala na kolena.

Kasno noću poveli su me bosu prljavim mokrim stepenicama u kancelariju. Nisam mogla da koračam i osećala sam da sam ozbiljno bolesna. U kancelariji je sedelo devet krvičnih. Jedan od njih bio je

Ana Klauzen

lekar, koji, pošto me je pogledao, reče: »Ništa od nje«. Tada su me ponovo odvukli u jamu, samo su ovoga puta bacili i neku prostirku. Legla sam i gušeći se izgubila svest. To su izgleda otkrili. Lekar mi je dao šest injekcija, i opet su me odvukli u kancelariju, bolesnu i slomljenu.

Grupa žandarma, na čelu s tužiocem Jošikavom, počela je saslušavanje. Tužilac je lupao šakom o sto, razmahivao rukama i vikao: »Ti si, komunistkinjo, lukava, znam ja tebe! Ali ja će te naterati da govorиш«. Čutala sam, nisam mogla da odgovorim. I nije ni čudno: tri dana mi nisu dali ni da jedem ni da pijem. Pošto nisu ništa dobili, strpali su me u kola i odvezli u zatvor. Zatvorili su me u čeliju na spratu. Odmah je došao lekar... Rekao mi je da imam nervni potres. Ja sam se teško namučila sedam meseci...«

Maks dopunjaje ženinu priču: »... Istraga je trajala oko godinu dana... Zatim je predmet predat istražnom sudiji. Svaki dan su nas vozili u zgradu suda autobusom, zajedno s japanskim zatvorenicima. Pri tome su nam na glavu stavljali špicasti slamni šešir s prorezima za oči, jer je šešir dopirao do podbratka...«

Japanska kontraobaveštajna služba je na kraju shvatila da nema posla s američkim agentima, već s komunistima, sovjetskim obaveštajcima i njen bes je zbog toga bio još veći. U Sugamu su se pridržavali stare devize japanske policije: »Ne ostaviti komuniste žive, ali ih i ne ubijati.«

Istraga je s mukom napredovala. Svi članovi organizacije držali su se dostojanstveno. Jer, znali su da pomažu Sovjetskom Savezu. Radili su to svesno, dobrovoljno, pošto je upravo tamo duhovna otadžbina svih koji se bore za slobodu sopstvene zemlje, svih koji mrze rat. »Lek za sve socijalne bolesti je komunizam!« — uporno je ponavljaо slikar Mijagi. Njega su izlečili. Ali samo zato da bi ga pri svakom saslušanju podvrgavali sve novim i novim mučenjima. A on je sa hladnokrvnom upornošću čoveka osuđenog na smrt odgovarao na sva mučenja: »Došao sam do zaključka da je neophodno da uzmem učešća u radu, kad sam shvatio istorijsku važnost zadatka, s obzirom na to da smo pomagali da se izbegne rat između Ja-

pana i Rusije. Znao sam da će biti obešen...« »Jedina važna informacija koju sam se nadao da će dobiti blagovremeno — bila je tačno vreme mogućeg napada Japana na Rusiju« izjavio je Ozaki. — »Ja sam štitio Sovjetski Savez!... Za vreme mog poslovnog kontakta sa Zorgeom u Japanu od mene su često tražene informacije koje su bile neposredno vezane za odbranu Sovjetskog Saveza. Zbog toga sam znao da će te informacije neposredno koristiti Sovjetski Savez. No, to nije izmenilo moje stavove.«

Takve izjave su dovodile islednike do besa. Oni nisu imali posla sa običnom grupom agenata, »poštanskih sandučića«, već sa organizacijom koja je duboko idejno bila povezana, bezgranično odana opštoj stvari i oslobođena svih šovinističkih predrasuda. Ta snaga se nije mogla sloboditi mučenjima, vređanjima i ponižavanjem ljudskog dostance. Oni su bili nepokolebljivi i nisu se odricali svojih stavova.

Vukelić je otvoreno prezirao svoje mučitelje. On je izjavio da su njegova ubeđenja — njegova lična stvar i da nema nameru da ih se odriče. Uzaludan im je trud, jer on ionako neće odgovarati na pitanja.

Maks je izgradio svoj sistem: govoriti samo o sebi. On je shvatio čemu teži tajna policija: otkriti sva lica koja su sudelovala u organizaciji. U prvoj etapi to je bilo glavno. Klauzen ne poznaje nikoga. On je tehnički izvršilac, njegova specijalnost je radio-vezu; sa drugim poslovima nema nikakve veze. A Ozaki i Mijagi? Ne, za takva prezimena nije čuo. Vukelić? Otkud Maks zna čime se bave novinari? On, Klauzen, je običan čovek, a Vukelić se prema njemu dobro ponašao. Nikakve radio-emisije iz Vukelićevog stana Maks nikad nije davao.

A evo kako se na saslušanju držala Ana: »Na saslušanje su me uvek izvodile ispod ruke dve žene-policajci, jer sama nisam mogla da hodam. Saslušavali su me 42 puta u istoj zatvorskoj kancelariji. Saslušanja su ponekad trajala po sedam časova neprekidno, i bila teška... Trudila sam se da misle da sam iskrena, gde god je to moglo, nisam navodila imena ljudi s kojima sam u radu bila povezana i odgovarala sam da ne znam... Pokazivali su mi fotografije nekoliko ljudi, ali nisam priznala da ikog

poznajem, izgovarajući se slabim vidom i lošim pamćenjem likova. Jednom je prevodilac izgubio strpljenje i rekao: »Meni je, komunistkinjo, dosadilo da se petljam s tobom. Kad bih imao vlast, ja bih vas sve zadavio svojim rukama«. Odgovorila sam mu da on to ne može da uradi, jer su mu kratke ruke, s obzirom na to da u Japanu ima tako mnogo komunista, da s njima nije lako izići na kraj...«

Organizacija je prestala da postoji ali borbeni duh njenih članova nije slomljen, i nije se mogao slomiti.

Islednici su najveću pažnju poklonili ličnosti rukovodioca organizacije, njenom idejnom inspiratoru — Rihardu Zorgeu. Oni su odmah shvatili da imaju posla s neobičnom ličnošću, i sa čisto profesionalnog gledišta nisu mogli a da mu se ne dive. Punih devet godina on je naočigled mnoštva policajaca i kontraobaveštajaca okupljaо око сеbe veliku grupu ljudi i uspeo od njih da stvori besprekorni mehanizam, koji je odlučno funkcionisao, kolektiv koji nije znao ni za strah ni za umor, i koji je svoju ličnu sreću žrtvovao interesima velikog dela. On je čak i ljude iz neposredne blizine japanskog imperatora i najbliže Hitlerove saradnike primorao da rade za njega! Kakvu je drskost i kakvu neizmernu hrabrost trebalo posedovati da bi se u samom neprijateljskom gnezdu činila istinska čuda!

Ništa slično nije viđeno u istoriji obaveštajne službe u čitavom svetu.

Zorge se ponašao spokojno. Nije se žalio na sistemska mučenja, na grubo ponašanje, nije postavljao никакve zahteve. Svega jednom je zamolio da mu ne stavljaju lisice. Konačno se ipak i kod tog gvozdenog čoveka našlo slabo mesto! Taj zahtev mu je grubo odbijen. On nije insistirao.

Zatvorski čuvari su i mimo svoje volje imali poštovanja prema njemu.

Satima je sedeo na asuri, duboko zamišljen, i dežurni pored vrata nisu imali smelosti da ga zovnu. Zorge uopšte nije ličio na čoveka koji je izgubio igru i sada treba da

se pomiri sa sudbinom. Ne. Sopstvena sudbina mu je unapred bila poznata. Nije se nadao popustljivosti kod neprijatelja.

Nije mislio o sebi. Razmišljaо je o tome kako da spasi svoje drugove, kako da olakša njihovu sudbinu i skine sa njih odgovornost pred labavim japanskim zakonom. Tu odgovornost će potpuno primiti na sebe. On je spreman da umanji značaj svakog od njih, da ga svede na nulu, ako je potrebno, da ih ocrni zbog neaktivnosti i sabotaže. Sada se ne radi o njihovim zaslugama za organizaciju, niti o slavi, već o spasavanju života. Spasiti Vučelića, Maksa, Anu, Mijagija. Ozaki će se teže izvući jer njemu militaristi ništa neće oprostiti, čekaju da se s njim obračunaju. Tozio traži svakodnevne izveštaje o toku istrage i požuruje. Istragu treba što više odgovrati i odgoditi vešanje. Moguće su nagle promene u međunarodnoj situaciji, ako Sovjetskom Savezu krene dobro. A sad bi trebalo da se promeni nabolje...

U šest časova ujutro Zorgeu su stavljali gustu mrežu koja mu je pokrivala lice i pod jakom stražom odvodili automobilom na saslušanja. Trudeći se da oduži isledivanje, Zorge prvi mesec dana uopšte nije odgovarao. Istina, slušao je islednike veoma pažljivo, htio je da sazna šta im je već poznato. Počinjala su mučenja. Na sva divljaštva Zorge je odgovarao hladnim osmehom. Nikada se nije platio bolova — dugo godina je vaspitavao sebe da bude neosetljiv na njih. Mogli su ga izbosti, izmrcvariti, ali od njega ne bi izvukli ni glasa. Jer, on je dosta vremena utrošio da prouči sve vrste japanskih mučenja i blagovremeno se pripremio za njih. A, pošto su u zatvorima mučenja najčešće primenjivana prema komunistima, Zorge je prikupio ogroman materijal kojim je razobličavao mučitelje. Upoznao je sve japanske zatvore, znao je odlike svakog od njih, jer se svojski interesovao za život svoje sabraće, japanskih komunista, a oni su veći deo života provodili baš u zatvorima. Među njima su se nalazili besmrtni heroji: Sjoši Itikava, Masanosuke Vatanabe, Hoiširo, Ivata, Tužilac Tozava, koji je mučenjima umorio desetine komunista, otvoreno se hvalio: »Momcima iz policije ja komandujem i oni rade po mojim uputstvima; simpatični su to

momci. Ne mogu ih ja valjda svaki put predavati sudu samo zbog toga što su ubili komunistu».

Ti »simpatični momci« su Zorgeu iščašivali ruke, zabiljali igle ispod nokata i stezali podlaktice na rukama u bambusovim stegama. Ali su se čak i oni zaprepastili — Zorge je čutao.

Vest o neobičnoj hrabrosti »hromog« brzo se pronela među zatvorskim nadzornicima i ulila im neku bojažljivu veru u nešto neprirodno što zrači iz toga čoveka. Zorge je postao legenda. Čak i tu je uspeo da izazove naklonost prema sebi i da osvoji simpatije.

Neočekivano, Zorge je progovorio. Ne, nisu ga telesna mučenja naterala da progovori. Za vreme istrage su mu pokazali izvod iz kartoteke Gestapoa, poslat iz Nemačke i overen svim potpisima i pečatima. Savesno su nabrojani svi Zorgeovi komunistički grehovi, a posebno njegova bliska veza s poznatim funkcionerima Kominterne. »Vi ste agent Kominterne!« — razdrao se islednik. »Ja sam građanin Sovjetskoga Saveza i pomagao sam svojoj domovini i Crvenoj armiji. Kominterna s tim nema nikakve veze«, — odgovorio je Zorge.

I islednici su se svaki put ponovo uveravali da imaju posla s neobičnim čovekom s najveštijim diplomatom. Da, Zorge i nije imao nameru da poriče da je radio za interes Sovjetskog Saveza i Crvene armije. To nije bilo ni potrebno. I utoliko manje što su tok-ko kejsacu pokušavali da u to upletu Kominternu, da situaciju predstave tako kao da postoji neka svetska obaveštajna organizacija Kominterne i time još jednom opravdaju potpisivanje Antikominternapakta od strane Japana. Zorgeova organizacija odigrala je svoju ulogu, izvršila svoju dužnost do kraja i pomogla sovjetskom narodu u njegovoj krvavoj borbi. Ostalo više nema značaja, čak ni za budućnost. Kakvu korist može imati japanska kontraobaveštajna služba od pojedinih detalja iz rada organizacije koja više ne postoji? Imperijalisti čak ne mogu koristiti ni iskustva te organizacije, jer u kapitalističkom svetu postoji drukčija predstava o idealima. Organizacija je u svojoj delatnosti bila jedinstvena i originalna tvorevina, koju je nemoguće ponoviti, jer ponav-

Ijanje već znači šablon, a u obaveštajnoj službi šablon neizbežno vodi u propast.

Glupake iz tok-ko kejsacu interesuju svi istražni detalji, jer još nisu u stanju da shvate šta se to dogodilo i kakve su razmere pojave koje razmatraju. Oni su se suviše zaglibili u špijunomaniju, jer su navikli da love bezvredne činjenice. Obaveštajnu organizaciju ne zamišljaju kao stvaralački kolektiv umova, već kao neku administrativnu jedinicu sa šefom na čelu, i sa zbirkom špijunskega rezervata: bešumnih pištolja, paklenih mašina, otrova, novčanica strane valute, alata za obijanje sefova i, razume se, radio-stanice koju je konstruisao institut obaveštajne uprave. A pokazalo se da je glavni alat obaveštajca, kojim otvara sefove sa državnim tajnama — njegov um. Sposobnost za analitičko razmišljanje, sposobnost da sam postane izvor informacija, sposobnost da postane nezamenljiv među onim ljudima koji čuvaju državne tajne, sposobnost da bude patriot do kraja.

Islednici su verovali da oni saslušavaju Zorgea. A, u stvari, on je ta saslušanja koristio za to da ulije, odnosno da nametne sudskim organima svoje misli, da tok njihovih misli okrene u pravcu koji odgovara organizaciji. Islednici su imali posla sa najprefinenijim materijalom — ljudskim razumom, istanačenim umom mislioca.

Zorge je bio strašan u svojoj nepokolebljivoj mirnoći. On se, tako reći, nalazio s one strane života i sada je, raščistivši sa sobom, vodio poslednju, duboko logičnu igru. I ovde, na ivici pogibije, htio je da ostane gospodar situacije.

Da li je to uspeo? Da, uspeo je!

»Rihard i ja smo se« — kaže Klauzen — »čitavo vreme starali da umanjimo značaj rada moje žene. Govorili smo da je Ani uvek bila protiv nas, da je sve radila protiv svoje volje i to samo onoliko koliko je bila obavezna kao moja žena...«

Zorge se trudio da Klauzena pred islednicima optuži za sabotažu i da je postao buržuj. Njega je, tobože, zaokupila trgovina, obogatio se i to je otupilo njegov entuzijazam.

Zorge je stalno vatreno istupao kao tobože da razobliči Maksa i islednici su na kraju, u to poverovali. Čak je i

američka obaveštajna služba, koja je posle rata izučavala slučaj Zorgeove organizacije, bila u zabludi, pronašavši konflikte tamo gde ih uopšte nije ni bilo. »Policija je shvatiла da je Klauzenovo bogaćenje otupilo njegovo oduševljenje za Sovjetski Savez. Njegovo sve veće razočaranje, kao i slabo srce koje ga je vezalo za postelju, od aprila do avgusta 1940. godine, doveli su do toga da nije želeo da šalje radio-izveštaje, koje je Zorge za njega pripremao u sve većem broju«. Kao što je poznato, sve je bilo upravo obrnuto. Samo od polovine 1939. godine i do svog hapšenja Maks je poslao u etar sto šest hiljada grupa cifarskog teksta i preko dve hiljade radiograma, to jest, u proseku šest stotina radiograma godišnje, ili po dva radiograma dnevno. U uslovima konspiracije teško je i zamisliti intenzivniji radio-saobraćaj.

Prema tome, za američku obaveštajnu službu zaista nema strašnije zveri od mačke: tamo gde se radi o privatnoj svojini, sve odlazi u drugi plan. Zorge je, očigledno, dobro poznavao prirodu mišljenja funkcionera japanskog suda i tajne policije: pa ona je u kapitalističkom svetu svuda ista...

U toj tragičnoj situaciji bilo je i komike stvari. Dok su se Zorge i Maks trudili da na svaki način umanje Aninu ulogu, dokazujući da je ona ranije gotovo bila belogardejka i da još uvek ljuto mrzi sovjetsku vlast, Ana je inspektoru Nakamuri slikovito opisivala lepote života u Krasnokutskoj MTS. »Kad sam pričala o životu u Krasnokutskoj MTS, gde su svi imali svoje krave i ovce, gde je sve bilo jeftino a mi živelji dobro, inspektor Nakamura je skočio i počeo da više kako ja lažem i prešao na drugu temu. Kasnije su me pitali da li sam ranije nekome od Japanaca pričala slične bajke. Odgovorila sam da nisam, ali da će japski narod ipak, i bez mene, još slušati istinu o životu u SSSR«.

O Brankovom i Mijagijevom učešću u organizaciji Richard je izjavio: »Dok sam svoj novinarski rad smatrao dosadnim i zamornim, jer je moj pravi rad bila obaveštajna služba, Vukelić je trošio sve više snage na svoj dopisnički posao i predavao mi bez ikakve analize sve što je čuo. Svu procenu je poveravao meni... Podaci koje je

dostavlja nisu bili ni tajni ni važni. To su, u stvari, samo novosti poznate svakom dopisniku. Isto se može reći i za Mijagija, koji nije imao mogućnosti da saznaće državne tajne...«

Pošto nije mogao računati na odbranu, Zorge se brižljivo pripremao za suđenje. On se još uvek nadao da će odmeriti snage sa japanskim sudijama, zaštititi Ozakija i da će, u najgorem slučaju, pokušati makar da ublaži presudu. Što se njega tiče, bio je spreman na sve i odlučio je da do kraja ni u čemu ne popusti neprijatelju. Dobro je znao da po strogim japanskim zakonima svaki član organizacije zaslužuje smrtnu kaznu. A ipak je htio da ih sve spasi...

A kako su u nemačkoj Ambasadi reagovali na Zorgeovo hapšenje?

Ot i Majzinger su negodovali kad su saznali za hapšenje: opet su ti Japanci sa svojom špijunomanijom nešto zapetljali! Rihard — obaveštajac neke strane države? Dok se nemačka vojska guši na ruskim poljima, Japanci se podsmevaju građanima Trećeg rajha... Novom predsedniku vlade Toziju to neće tako proći. Ot i Majzinger su zahtevali da se Zorge smesta oslobođi (ambasadoru je hitno bilo potrebno da sastavi izveštaj, a ostao je bez savetnika). Gestapovac je bio šokiran postupcima japanske policije. Mogli su se, valjda, najpre njemu, Majzingeru, obratiti i on bi im objasnio da je Rihard čistokrvni arijevac, ubeđeni nacist, prijatelj Gebelsa i Himlera... Zaista, to je idiotizam koji nema granica.

No, Japanci su insistirali na svom: otkrivena je obaveštajna organizacija na čelu sa Zorgeom, Klauzenom i Vukelićem. Kategorički su odbili da oslobose Zorga ili bar da dozvole ambasadoru da ga poseti.

Morali su o svemu da izveste Berlin. Pre toga su ambasador i gestapovac održali burno savetovanje. Za svaki slučaj odlučili su da se odreknu Zorga, kako im ne bi stradala sopstvena reputacija.

Ne, Eugen Ot nije mogao da veruje u takav užas. Najbolji prijatelj Rihard, kome je on poverio sve tajne...

Na Majzingerov izveštaj iz Gestapoa je hitno stigao odgovor. Da, Zorge je komunista, povezan sa Sovjetskim Savezom!... Dalje se opširno govorilo o Zorgeovoj ilegalnoj delatnosti u Nemačkoj i njegovim vezama s ruskim komunistima. Dragi Rihard, komunistički funkcijer velikog formata, po majci je Rus i uopšte nije čistokrvni arijevac, kao što su mislili Ot i Majzinger! Majzinger je odmah predao materijale japanskoj kontrašpijunaži. I tek posle togā je razgovarao sa ambasadorom u četiri oka. Dogovorili su se da ne izdaju jedan drugog. Ali su se u Ambasadi našli ljudi koji su o svemu obavestili Berlin: o bliskom prijateljstvu Ota sa Zorgeom, o izuzetnom poverenju koje su u sovjetskog obaveštajca imali saradnici Ambasade, a naročito ambasador.

Pomorski ataše Veneker se ozbiljno prepao, jer su svi znali za njegovo prijateljstvo sa Zorgeom. Propast karijere, propast svega... Obrevši se u svom stanu, Veneker se zaključao i otvorio Rihardov kofer. Ne, nije se spremao da proučava papire sovjetskog obaveštajca; upalio je plin i pedantno spalio svih trista strana rukopisa Zorgeove knjige posvećene istoriji Japana, zatim je bacio kofer.

Otu su neočekivano dozvolili susret sa Zorgeom. Ambasador je htio da odustane, ali mu je Majzinger savetovao da »dovede igru do kraja«.

Eugen Ot je sa izvesnim strahom došao u zatvor Sugamo. Kako će ga dočekati Zorge, koji je, iznenada, od prijatelja postao najluči neprijatelj? Pa tu, nedavno, kad je bio bolestan, Rihard je nekoliko dana ležao u Otovoj kući i tu su toga sovjetskog obaveštajca, vatreng antifašistu, negovale ambasadorova žena i devojka iz Ambasade. Ot je čak htio da ga smesti u Jokohamsku bolnicu, ali Zorge nije pristao — vreme mu je bilo dragoceno.

O daljim događajima priča Maks Klauzen:

»Posle puštanja iz zatvora susreo sam Venekera. Veneker mi je ispričao o Otovoj poseti Rihardu u zatvoru. Rihard je izišao pred njega, osmehnuo se i rekao: „Ovo je poslednji put da vidim ambasadora Ota“. Zatim se okrenuo i ušao u čeliju.«

Uvidevši da je došlo do najvećeg neuspeha, Ribentrop je još pre razjašnjavanja svih okolnosti smenio Ota i za ambasadora postavio već poznatog nam Henriha Štamera. Otu je bilo naređeno da se hitno javi u Berlin. Degradirani Ot je znao šta ga čeka u faterlandu: suđenje, robija, a možda i smrt.

Stigao je do Pekinga, promenio isprave i nestao u prostranstvima Azije. U Nemačku se vratio tek posle rata, kad mu više nije pretila nikakva opasnost.

Ali Majzinger nije izbegao »polaganje računa«. Njega, istina, nije kaznila ruka Gestapoa. U jesen 1945. godine Majzingera su stražarno dopremili u Poljsku i tu je »dželat Varšave«, posle presude narodnog suda, bio pogubljen.

»LJUBAV SLIČNA ZVEZDI KOJA PADA« I SMRT

Ma koliko predsednik vlade Tozio požurivao japansku policiju, prethodna istraga po predmetu Zorgeove organizacije otegla se skoro dve godine.

Hitlerova fašistička vlada je zahtevala da joj se izruče Zorge i Klauzen, ali su Japanci ostali nepopustljivi. »Tužilac Io mi je rekao« — seća se Maks — »da su oni, Japanci, odbili da to urade. On je sa izvesnim ponosom rekao: „Odbacujemo taj zahtev, pošto sami rešavamo svoje stvari... Mi nikome nećemo dozvoliti da utiče na nas“.

Istragu po Zorgeovom predmetu prvo bitno je vodilo odeljenje bezbednosti, a zatim je predata odeljenju za kontrolu stranaca. Članovima organizacije Japancima bavilo se isključivo odeljenje službe bezbednosti.

Za dve godine, kako je i predviđao Rihard, dogodile su se mnoge stvari.

Otpočevši rat na Pacifiku, Japan je u njega uvukao SAD, Englesku, Indoneziju, Kanadu, Australiju, Indiju, Novi Zeland, Kinu, Južnoafričku Uniju, Meksiko i mnoge druge zemlje. Japanu sad više nije bilo do napada na Sovjetski Savez. Obistinila su se Zorgeova i Ozakijeva predviđanja. Hitlerovski plan »Barbarosa« pretrpeo je potpun i definitivan krah. Nadzornici u zatvoru Sugamo su nešto često počeli da se okupljaju pored vrata Zorgeove celije i da glasno raspravljaju o međunarodnim događajima. Kao da ih je radovalo što se Nemačka našla na ivici poraza: otpočela je opšta strategijska ofanziva Crvene armije od Velikih Luka do Azovskog mora, i uništена je polovina

svih hitlerovskih snaga koje su se nalazile na sovjetsko-nemačkom frontu. Zorgeu se činilo da u svim tim pobedama ima i zasluge njegove organizacije.

Promenio se odnos prema Vukeliću i Klauzenovima. Pošto se Maksova bolest ponovo pogoršala, smestili su ga u zatvorsku bolnicu i obukli mu crveni kimono. Uskoro se Maksu stanje popravilo, ali lekar nije žurio s njegovim otpuštanjem iz bolnice. »Taj lekar, visoki i lepi Japanac širokih ramena, činio je sve da popravi moje zdravlje. Držao me je u bolnici dve godine, mada se moje stanje već davno popravilo.« Vukelića su ostavili na miru, iako je i dalje odbijao da daje bilo kakve konkretne izjave. Prema Ani su čak postali učtivi: »Sudija mi je rekao da je mome braniocu dozvoljeno da me brani i da će se on sam, kao sudija, založiti da olakša moj položaj. On takođe kaže da u organizaciji nisam radila po svojoj volji, već da me je, kao i mnoge dobre ljude, uvukao takav užasan čovek kao što je Zorge, i potčinio svojoj vlasti. Sudija me je upitao da li želim da vidim muža i Branka. Odgovorila sam „Da“...«

Zorgeovo hrabro držanje za vreme istrage takođe je u velikoj meri uticalo na sudske činovnike. Klauzen se u vezi s tim seća: »Posle mog oslobođanja iz zatvora advokat Asanuma mi je rekao da se Rihard držao veoma hrabro. On se najmanje brinuo da sačuva svoj život, ali je molio da se ublaži presuda za druge članove organizacije i svu odgovornost je uzimao na sebe. Uveren sam da se Zorge do smrti držao kao i uvek. Veoma sam ponosan zbog toga što me je smatrao jednim od najboljih prijatelja. Govorio mi je: „U ovom svetu, zagađenom fašizmom, ja imam tebe; s tobom mogu da razgovaram bez ikakvih nelagodnosti.“

Svoj zverski bes japanski policajci su iskaljivali na Japancima članovima organizacije. Mijagija su umorili mučnjima, on više nije ustajao iz postelje. Drugog avgusta 1943. godine umro je za vreme suđenja. Imao je tada četrdeset godina.

Zatvorenicima su dali mastilo i hartiju i dozvolili da pišu. O čemu? O čemu god žele. Neka svaki iznese svoje političke poglede, onako kako su se kod njega formirali. Japske psihologe u policijskim mundirima interesovala

je zagonetka Zorgeove organizacije. Odakle se pronađaze ljudi tako čvrstih karaktera? Koji su pokretački motivi njihovih jedinstvenih akcija? Da li se može sve to iskoristiti kao sopstveno oružje?

Klauzen je odbio da piše. U februaru su mu promrzle ruke i noge, nije mogao da jede bez pomoći nadzornika, niti da se kreće. Bolovi su bili nepodnošljiviji od bilo kakvih mučenja, tako da je Maks pomisljao čak i na samoubistvo. Nadzornik Arai je noću dolazio kod njega i tešio ga: »Istraj! Crvena armija je razbila Hitlera na Volgi i oterala ga dalje. Uskoro će i njemu, zlotvoru, kraj...« Arai je žalio što Maks ne može da piše, jer je lakše kad je čovek nečim zauzet. Zorge, Vukelić i Ozaki su prihvatali izazov, ostali su do kraja novinari i, shvatajući da je smrt tu, odlučili su da živima ostave svoje političko zaveštanje. U svakom slučaju, žandarmi od toga neće imati nikakve koristi.

Zorge je pisao na nemačkom. Svoju priču je počeo pitanjem: »Zašto sam postao komunista?« I odgovara: »Svetski rat 1914 — 1918. godine izvršio je ogroman uticaj na čitav moj život. Čak i kad na mene ne bi uticali razni drugi faktori, ja bih, čini mi se, zahvaljujući samo tom ratu, postao ubedjeni komunista. Kad je rat počeo, imao sam svega nekih 18 godina, i pohađao srednju školu, u rejonu Rihtfeld, u Berlinu...«

Partijska knjižica broj 0049927... Kad Zorgea više ne bude, ostaće partijska knjižica i večno se čuvati u partijskoj arhivi. Rihard ima odlično pamćenje. Sindikalna članska karta broj 148990. Kad je bio član Komunističke partije Nemačke, imao je partijsku knjižicu broj 08678...

Broj partijske knjižice — to je njegova lozinka. Lozinka se ne saopštava neprijatelju, ona se čuva u samom srcu.

On je studiozno analizirao događaje iz svoga života i pričao o svojim teoretskim radovima.

I pred nama postepeno izrasta lik čoveka, bezgranično odanog idejama komunizma, viteza bez mane i straha, borca za mir i velikog patriote Sovjetskog Saveza, koji je za domovinu sve žrtvovao. Borio se u okruženju, ali je

pobedio. Njegovo stupanje, najpre u KP Nemačke, a zatim u Komunističku partiju Sovjetskog Saveza, nije bilo slučajnost, već logičan rezultat dubokog razmišljanja o sudbini sveta. U odeljku svojih beležaka: »Moje proučavanje Japana« on analizira svoju delatnost u Japanu i ukazuje kakav je značaj za obaveštajni rad imalo detaljno izučavanje ekonomike, istorije i kulture zemlje. »Revnosno sam izučavao drevnu istoriju Japana (ona me i danas interesuje) . . .« U ovim poslednjim rečima sadržan je čitav Zorge — naučnik, istraživač i mislilac. On je čak i na rubu smrti u stanju da misli o drevnoj istoriji Japana, da žali za tim što su neke knjige ostale nepročitane i što nije napravio izvode. Da, ipak nije uspeo da završi knjigu o Japanu, napisao je svega trista strana . . .

Beleške Branka Vukelića su do krajnosti lakonske: svega petnaest strana. On takođe govori o tome kako su ga politički događaji u Jugoslaviji, i u čitavom svetu, doveli u komunističku partiju, i zašto je pristao da se bavi tajnim radom. »Cilj naše organizacije bio je da branimo Sovjetski Savez od intervencije«. Veoma se toplo izražava o Zorgeu, kao o finom, osećajnom drugu i prijatelju, i pravom komunisti.

Zorge, Vukelić, Ozaki i drugi članovi organizacije u svojim beleškama nisu odali ni jednu tajnu — ta zavestanja su priča o njihovom duhovnom životu.

Nalazeći se već u ćeliji osuđenih na smrt, Ozaki je pisao: »Pa, kad razmislim, ja sam srećan čovek. Uvek i svuda sam nailazio na manifestacije ljudske ljubavi. Osvećući se na protekli život, razmišljam: njega je osvetljavala ljubav koja je bila kao zvezde koje sada sjaju nad zemljom; a prijateljstvo je najveća zvezda koja blista među njima . . .« Ozaki je svojim beleškama dao formu pisama njegovoј ženi. (Beleške su kasnije obajvljene pod naslovom »Ljubav slična zvezdi koja pada«.)

On govori o događajima iz svog života i o svetskim nepravdama koje su ga inspirisale da izabere put profesionalnog revolucionara. U beleškama su izloženi ne samo Ozakijevi pogledi na probleme unutrašnje i spoljne politike zemlje već su date i ocene unutrašnjeg političkog i međunarodnog položaja Japana uoči i za vreme drugog

svetskog rata. On preporučuje vlasti da iskoristi sovjetsko posredništvo u kineskom pitanju i zalaže se za široku saradnju Japana i Sovjetskog Saveza.

Sednice Tokijskog okružnog suda održavane su u avgustu i septembru 1943. godine. »Sednice suda o predmetima Zorgea, Vukelića, Ozakija, o mom i predmetima drugih održavane su odvojeno« — izjavljuje Klauzen. Sudije u crnim ogrtačima, sa ukrasima boje jorgovana, i visokim kapama, melanholično su saslušavale Zorgea. Bez obzira šta govorio, njegova sudbina je već bila odlučena. On je bio opasan, najopasniji... Za takve nema milosti. Zatvorenim sednicama nije prisustvovalo mnogo ljudi: veće od sedam ljudi, stražari i načelnik kontraobaveštajne službe.

Kako je Zorge izgradio svoju odbranu?

Pre svega, ponovo je uložio sve snage da bi zaštitio svoje drugove. Navodio je dokaze koji su opravdavali Maksu, Anu i Branka. Počeo je ovako: »Japanski zakoni su predmet za diskusiju, kako u širem smislu, tako i u pogledu svakog slova teksta. Mada odavanje podataka, otvoreno govoreći, može biti kažnjivo po zakonu, u praksi japanski specijalni sistem ne predviđa odgovornost za čuvanje tajne. Meni se čini da je pri sastavljanju optužnice nedovoljno pažnje poklonjeno našoj delatnosti i karakteru informacija koje smo dobijali...«

On je optužio japansko pravosuđe za nepromišljenost, optužio čitav japanski sistem, i japanske zakone smatrao nepotpunim. Ne, u toku čitave dugogodišnje službe japanske sudije nisu imale priliku da čuju ništa slično.

On je bio dosledan i logičan, poznavao je ekspanzivni karakter Japanaca i lukavo ih je navlačio na diskusiju.

I zametnula se diskusija sa optuženim. Najpre u obliku grubih povika, zatim su Zorgeu počeli objašnjavati suštinu japanskog zakonodavstva. Postepeno je on, optuženi, postao strašni tužilac.

Na osnovu čega su uhapšeni Vukelić i Klauzenovi? Zar su oni pričinili bilo kakvu štetu japanskoj državi? Zar se japanski novinari akreditovani u Moskvi ne bave onim čime se bavio Branko? Postoje li bilo kakvi dokumenti koji

optužuju Vukelića? Bio je član organizacije? Biti član još ne znači biti i aktivan. Zar formalna pripadnost nekoj organizaciji predstavlja dovoljan razlog da se neko pozove na odgovornost? Pa i on, Zorge, bio je član nacističke partije. Zbog čega ga ne sude za to? Ili je možda fašistička partija u Japanu predviđena zakonom?

»Ono što se može nazvati političkom informacijom, dobijao je Ozaki ili ja.

Ja sam dobijao informacije iz nemačke Ambasade, no i pored svega, smatram da se malo koja od tih informacija, ako je to ona uopšte bila, može nazvati „državnom tajnom“.

Meni su ih rado davali. Da bih došao do njih, nisam upotrebljavao nikakvu strategiju zbog koje bih mogao biti kažnjen.

Nikada nisam pribegavao ni prevari, ni nasilju. Ambasador Ot i vojni rukovodioci su me molili da im pomognem u pisanju izveštaja, a naročito Ot, koji je u mene imao veliko poverenje i molio me da pročitam sve njegove izveštaje pre no što ih pošalje u Nemačku. Što se mene tiče, ja sam tim informacijama verovao, jer su ih sastavljali i preocenjivali vojni i pomorski ataše da bi ih koristio nemački Generalstab.

Pretpostavljam da je japanska vlada, dostavljajući podatke nemačkoj Ambasadi, znala da će neki od njih i „procuriti“.

Većinu svojih novosti Ozaki je dobijao od „grupe za doručak“. Ali „grupa za doručak“ nije bila zvanična organizacija. Takvi podaci, koje su međusobno razmenjivali članovi te grupe, mogli su se razmatrati i u drugim sličnim grupama, kojih danas u Tokiju ima mnogo. Čak i oni podaci koje je Ozaki smatrao važnim i poverljivim, u stvari, to nisu bili, s obzirom na to da ih je dobijao indirektno, tek posle njihovog oticanja iz svog poverljivog izvora ...«

Nestalo je melanolije. Sudije su bile zbunjene. Ni jedan od njih nije mogao navesti ni jedan razuman dokaz protiv Zorgeove odbrane. Sednica je morala biti prekinuta »radi dopunskog izučavanja pitanja«.

To se ponovilo nekoliko puta. Zorge je napamet navedio paragrafe japanskog prava i citate iz njih. Njegov istaćeni um sigurno se kretao kroz lavirint procesnih za-

čkoljica i dovodio sudije u čorsokak. Možda su neke od njih prvi put shvatile do koje mere su japanski zakoni nepotpuni i da se mogu napadati. Pokazalo se da je Zorgea nemoguće ščepati golim rukama. Preostajalo je samo jedno — zapušiti mu usta, jer se, u protivnom, suđenju teško mogao sagledati kraj.

Zorgeu su saopštili da se sastaje poslednja sednica suda.

Traži se od njega da sada kaže da li se oseća krivim.

»Ne, ne priznajem!« — izjavio je on. — »Ni o jedan japanski zakon se nismo ogrešili. Ja sam već objasnio motive svojih postupaka. Oni su logična posledica čitavog mog života. Vi želite da dokažete da je ceo moj život bio i da je sada van zakona. Kojeg zakona? Oktobarska revolucija mi je pokazala put kojim treba da ide međunarodni radnički pokret. Tada sam odlučio da pomognem svetski komunistički pokret ne samo teorijski i ideoološki već i da konkretno i praktično u njemu učestvujem. Sve ono što sam preduzimao u životu i put kojim sam išao bili su uslovljeni odlukom koju sam doneo pre dvadeset pet godina. Sadašnji nemačko-sovjetski rat još više me je uverio u pravilnost komunističkog puta koji sam izabrao. To izjavljujem, potpuno svestan svega što se sa mnom događalo za dvadeset pet godina moje borbe, i naročito onoga što mi se dogodilo 18. oktobra 1941. godine...«

Dvadeset devetog septembra 1943. godine Tokijski okružni sud je izrekao presudu Rihardu Zorgeu — smrt! Bio je to poslednji argument japanskog pravosuđa.

Ozakija su takođe osudili na smrt.

No, ipak, su Zorgeovi argumenti imali efekta — smrt je mimošla ostale članove organizacije.

Kad je tužilac zatražio za Anu Klauzen sedam godina zatvora sa prinudnim radom, ona se pobunila i tražila reviziju procesa. »Kad sam saznala da sam osuđena na sedam godina i da mi nisu uračunali vreme koje sam već provela u zatvoru, rekla sam sudu da je to nepravedno. Prevodilac Ueda je izjavio da je i to malo, da zaslužujem vešala, a još sam nezadovoljna.« Ipak su izvršili reviziju i skratili vreme na tri godine zatvora.

Branko Vukelić i Maks Klauzen su osuđeni na doživotnu robiju.

Za čitavo vreme boravka u zatvoru Klauzen je svega jednom, krajem leta 1944. godine, uspeo da vidi Zorgea. Maksa su stražarno sprovele u kancelariju advokata Asanume. I odjedanput, iz kancelarije izvedoše Riharda. Maks je uzviknuo: »Gore glavu Riharde. Crvena armija je pobedila!« »Rihard mi se osmehnuo. Njegovo lice je zasijalo od sreće. Ali mi tada priskoči zatvorski službenik i tako me udari u slabinu, da sam se prostro po podu... Na suđenju sam tražio da me osude na smrt — želeo sam da umrem zajedno sa Zorgeom. Mislio sam da je to najlepše što sam u tom momentu mogao da uradim protiv fašizma...«

Presuda nije slomila Zorgeovu i Ozakijevu volju. Predali su apelaciju Vrhovnom суду. I u apelaciji Zorge opet manje brani sebe nego svoje drugove. Vrhovni sud nije žurio sa odgovorom.

Zorgeova žalba je bila odbijena u januaru, a Ozaki je u aprilu 1944. godine. Premestili su ih u teške samice za osuđene na smrt. Ni jednom ni drugom nisu saopštili dan izvršenja kazne. Morali su da u teškom očekivanju provedu gotovo godinu dana. Svakog momenta je mogao da uđe komandant zatvora Ičizima i da im saopšti da će, po naređenju ministra pravosuđa, danas, u toliko i toliko časova, kazna biti izvršena.

Obojica su volela život i čak na ivici smrti znala da koriste njegove radosti. Zorge je prisluškivao razgovore nadzornika i željno hvatao vesti o toku rata. Upoređujući nepovezane rečenice, on je zaključio da je pobeda sovjetskog naroda blizu. Njega je jedino i održavala u životu nada u tu pobedu.

Ozaki je pisao svoju poslednju knjigu — isповест »Ljubav slična zvezdi koja pada«: »... Sad očekujem smrt... Osećam se srećnim što sam rođen i što umirem ovde, u svojoj domivini... Ovde, u zatvoru, moja ljubav prema porodici buknula je iznenadnom snagom i postala izvor mučnih preživljavanja. U prvo vreme prosto nisam mogao da čitam ženina pisma i gledam kćerkine fotografije, stavljene u njih... Očigledno, profesionalni revolucionar ne sme imati porodicu...«

Učiteljica moje kćerke Joko posebno je svratila da joj kaže da se ne stidi oca i da produži da ide u školu . . . «

Rihard Zorge za svega pola godine nije dočekao dan pobjede Sovjetskog Saveza nad fašističkom Nemačkom.

Oni koji su ga videli poslednjih meseci, bez mreže na licu, izjavljuju: nije se mnogo promenio od dana kada je uhapšen. Isti taj smiren pogled plavih očiju, isti onaj pomalo tužni izraz na usnama, isti škruti pokreti, siguran hod i osećanje sopstvene superiornosti nad sudijama i policijskim činovnicima. Prema nadzornicima je pokazivao odmerenu, ali i strogu učtivost intelektualca. Njegovo ime su izgovarali šapatom. Vesti iz spoljnog sveta gotovo nisu dopirale. Ipak je Zorge dobio jednog dobromernika — prevodioca. I pre suđenja, i za vreme suđenja, kao i posle izricanja presude, taj simpatični mladi čovek sa dobroćudnim osmehom na usnama uvek je pronalazio pogodan momenat da na brzinu prenese Zorgeu sve ono što se događalo u belom svetu. Zorge se i dalje pretvarao da ne zna japanski. Poslednjih godina njemu se jako izoštio sluh. Negde iza zatvorskih zidina, možda u parku ili na skveru, nalazio se zvučnik. Danju ga je zaglušivala gradska buka, ali je u zoru Zorge, ležeći na asuri, prisluškivao mrmljanje zvučnika i hvatao sve.

Dokle god mu teče krv u žilama, dok mu misao nije ugašena, njega interesuju zbivanja, tamo, u velikom svetu, gde se on nikada, nikada više neće vratiti . . . Sad je često mislio o svojoj ženi Kaći. Kad bi dobio samo jednu vest od nje! . . . To bi mu ulepšalo poslednje dane . . . Rihard nije znao da Kaća nije više među živima: umrla je 4. avgusta 1943. godine.

»Ramzaj« je uvek slao čestitke drugovima u Moskvi povodom velikih revolucionarnih praznika. Daleko od domovine, on je nestrpljivo očekivao te praznike, jer su oni označavali neku novu dostignutu liniju u životu sovjetske države. Prvog maja i sedmog novembra obično su se okupljali kod Klauzenovih — tu je uvek bio spremljen ukusan ruski ručak; sećali su se godina proživljenih u Sovjetskom Savezu, i taj prošli život još im je bio blizu.

Čovek se mora diviti sadističkoj rafiniranosti japske kontrašpijunaže i ministra pravosuđa: upravo su 7. novembar izabrali za pogubljenje Zorgea i Ozakija.

Toga jutra, 7. novembra 1944. godine, Zorge se osećao bodro, ne sluteći da su do smrti ostali odbrojani minuti.

Dželati su odlučili da se najpre obračunaju sa Ozakijem.

U devet časova u Ozakijevoj ćeliji pojavili su se stržari. Komandant zatvora Ičizima je radi poštovanja formalnosti zapitao osuđenog za ime i prezime, godine života i raniju adresu. Zatim je saopštio da će se danas, po naredenju ministra pravosuđa, izvršiti presuda nad Ozakijem. Ičizima je bio iskusni tamničar. On je znao kako neki osuđenici na smrt reaguju na užasnu vest: izbezumljeni, mole da se odgodi izvršenje kazne bar za nekoliko minuta. Kako li će se ponašati taj »opasni komunista«? Jer, umire se samo jednom, bio ti imperator ili komunista ...

Ozaki se čak nije promenio u licu. On je spokojno uzeo dopisnu kartu i napisao: »Ja nisam kukavica i ne bojam se smrti«. Zamolio je da pismo predaju ženi. Zatim se presvukao u čisto odelo i odlučno rekao: »Spreman sam«. Dželati su mu stavili lisice.

Preko zatvorskog dvorišta poveli su ga do mesta gde se nalazi armiranobetonska komora visokih zidova. Kad je Ozaki ušao u taj mračni džak, našao se pred pozlaćenim Budinim oltarom. Budistički sveštenik je ponudio osuđeniku čaj i sake, ali Ozaki nije primio »posluženje«.

»Život i smrt su jedno isto za onoga koji je doživeo najvišu sreću. Najviša sreća se može doživeti ako se osloшимo na Budino milosrđe ...« — izgovori sveštenik. To je bio ritual.

Ozaki je zahvalio svima i još jednom ponovio: »Spreman sam«.

Obišao je oltar i našao se u praznoj prostoriji bez prozora, sa vešalima na sredini. Ispod nogu se nalazio kapak. Ozakiju su stavili tamne naočari. »Umirem za narod!« — uzviknuo je.

U 9.33 otvorio se pokretni poklopac.

U 9.15 nestalo je Ozakija Hosumija. Nije imao ni četrdeset pet godina.

»Kao vatre gase se ljudi i od njih, kao ni od vatri, ne ostaje ništa osim pepela tuge...«

... Kad je komandant zatvora, u pratnji dželata, ušao u ćeliju, Rihard Zorge je shvatio da je kucnuo čas.

»Danas je Vaš praznik« — rekao je Ičizima. — »Nadam se da ćete umreti mirno«. Opipao je jabučicu. Dželati se namsmejaše. No, pod oštrom Zorgeovim pogledom, naglo prestadoše. Ičizima ga upita ima li možda, nešto da doda svojem zaveštanju.

»Moje zaveštanje ostaje onakvo kakvo sam ga napisao!« Tada komandant zatvora upita: »Imate li još nešto da kažete?« — »Da, imam. U pravu ste, gospodine upravnice zatvora: meni je danas praznik. Veliki praznik — dva desetsedma godišnjica oktobarske socijalističke revolucije. Hteo bih da dodam još nekoliko reči svom zaveštanju. Prenesite živima: Zorge je umro sa rečima: ,Živeo Sovjetski Savez, živila Crvena armija!«

Zorge se posle toga okrenuo zatvorskom svešteniku i rekao: »Hvala vam na Vašoj ljubaznosti. Vaše usluge mi nisu potrebne. Ja sam spreman«.

Sigurnim korakom je prešao preko zatvorskog dvorišta. Našavši se u armiranobetonском džaku, nije se zaustavio pred oltarom, već se uputio pravo u ćeliju smrti i stao na poklopac otvora.

Hosumi Ozaki sa trogodišnjom kćerkom Joko. Šangaj, 1932. god.

O čemu je mislio u poslednjim trenucima života?

Brinuo se samo o jednom: da svojim držanjem i mirnoćom pomrači slavlje neprijatelja. Sam je navukao omču na vrat.

U 10.20 poklopac se otvorio.

U 10.38 — Rihard Zorge je zakoračio u legendu.

Kasnije se Maks Klauzen prisećao: »Hteo bih da kažem još nekoliko reči o jednom drugu Japancu koji je bio sa mnom u zatvoru. Njegovog imena se tačno ne sećam, a čini mi se da se zvao Suzuki. U svakom slučaju, preko tamničara, koji je za vreme mog boravka u zatvoru povremeno razgovarao sa mnom i saopštavao mi ratne novosti, imao sam mogućnost da se sretnem s njim... On mi je ispričao da je Rihard obešen 7. novembra 1944. godine, da se pre vešanja držao veoma hrabro i da je uzviknuo: ,Živila Crvena armija, živeo Sovjetski Savez!«

Iz zapisnika medicinske ekspertize poznato je: Zorge je imao snažno srce — kucalo je čitavih 18 minuta pošto su obaveštajca skjnuli sa vešala.

ZAKLJUČAK

Kakva je dalja sudbina ljudi koji su učestvovali u radu organizacije?

Branko Vukelić se nalazio u Sugamu do jula 1944. godine. Njegovoj ženi Joško neočekivano su dozvolili sastanak s mužem. Uzela je trogodišnjeg Hirošija i uputila se u zatvor. Sastanak je trajao svega nekoliko minuta. Razdvajala ih je rešetka. Branko je pružio ruke prema sinu. Stražar se okrenuo. Morali su da razgovaraju glasno i obavezno na japanskom. Branko je strašno izgledao. On je gotovo sasvim oslepeo i postao kost i koža. Ali se držao sa svojstvenom mu veselosti, šalio se i trudio se da izgleda kao čovek koji nije klonuo duhom. Joško je znala kakve ga vesti najviše interesuju. Rekla mu je na engleskom: »Sovjetska armija se približava granicama Nemačke«.

Vreme je isteklo. Bio je to njihov poslednji susret.

Vukelića su poslali na izdržavanje robije u Abaširi (severni deo ostrva Hokaido).

U vreme kada u okolini Sizuoke cvetaju žbunovi čaja i kamelije na Hokaidu besni snežna mečava. U Japanu nema crnjeg zatvora od Abaširija. Početkom proleća ovde po čitave nedelje leže guste magle i dolazi do jakog zahlađenja. U ranu jesen pada sneg, a preko zime mrazevi dostižu i do minus dvadeset stepeni. Zatvorenici spavaju na zaledenim asurama. Zbog toga, dolaskom zime, u Abaširiju umiru na stotine od zapaljenja pluća.

Branko je savršeno govorio japanski, ali je pisma ženi i sinu pisao na engleskom, jer nije mogao da upamti nekoliko hiljada hijeroglifa. Zatvorski cenzori su njegova pi-

sma prevodili na japanski i tek posle toga ih slali primaocu. Zbog toga je Joško vesti od muža dobijala s velikim za-kašnjenjem. Branko se ubrzo dosetio zbog čega pisma ka-sne, i počeo ozbiljno da se bavi hijeroglifima, katakanom i hiraganom.

Vukelić je svega dva meseca nadživeo Zorgea i Ozaka. U Abaširiju nije izbegao sudbinu mnogih: oboleo je od gnojnog zapaljenja pluća.

Osetivši da je smrt blizu, on je krajem decembra 1944. godine poslao ženi u Tokio svoje poslednje pismo.

Evo njegovog sadržaja:

»Izvini što je ovo pismo zakasnilo. To je zbog toga što sam ga morao odložiti za četvrtu nedelju. Dobio sam pismo od našeg mališana i ono mi je, svakako pričinilo veliku radost. Ti, razume se, prepostavljaš kako me je ushitalo, ali istovremeno brinem se za tvoj naporni život. Molim te: dobro se pobrini za sebe, zbog mene, jer ja te toliko volim. Kao što si mi pisala, od moralne snage mnogo zavisi. Meni se veoma sviđaju tvoji roditelji. Molim te, budi dobra prema njima. A sad, za početak, dozvoli da odgovorim na tvoja pitanja. 1) Srebro treba vratiti. Ostavili su nam ga na čuvanje. 2) Mapu za pisanje sam dobio, ali mi za sada ne dozvoljavaju da je koristim. 3) Ja dobro razumem i čitam tvoja pisma, no, pošto je vreme za njih ograničeno, piši mi što čitkije i jasnije (sadašnji stil i rukopis mi ~~savim~~ odgovaraju). Želeo bih da mi jednom prilikom, u jednom pismu, opišeš ceo tvoj dan, od jutra do večeri, tebi svojstvenim, interesantnim stilom. 4) Odgovaraj mi u pismima na sva moja pitanja. Ako nešto, u mom pismu, ne razumeš — pitaj. 5) Čini mi se da veoma dobro vaspitavaš našeg sina u tako teškim uslovima. Njegova navika da razgovara sam sa sobom, verovatno je posledica nestabilnosti sredine — promene mesta stanovanja, odsustvo poznatih osoba i sl. Što ne ume sam da se zanima — to je, možda zato što nema svojih drugova. Bilo kako bilo, ali to su loše navike, no ja se nadam da ćeš ti smisliti kako da ih ispraviš. Što se tiče njegovih sposobnosti, smatram, kao i svi roditelji, da je obdaren. Na fotografiji izgleda kao deca, kakve sam crtao kad sam bio mali, i mnogo je lepši nego njegov tata. Što se tiče pisanja, pa ja sam prva slova počeo

da pišem mnogo kasnije. Možda je tu određenu ulogu odigrala krv Jamasakija, ali smatram da je najviše zasluga tvog odličnog vaspitavanja. Mene su, na primer, većinom vaspitavali po principu »ostavite ga na miru«, slično maloj domaćoj životinji, jer su taj metod tada smatrali kao najbolji. Čak i onda kad su moji roditelji primetili da imam loš rukopis, reagovali su na to veoma jednostavno: »Njegov rukopis će se popraviti kad poraste. Zašto mu sada dosađivati s tim?« Možda ja još uvek nisam dovoljno odraštao. A možda je to rezultat zapostavljanja početnog vaspitanja, nedovoljno upornog ispravljanja loših navika i sl. Uzgred, u vezi sa suviše mekim karakterom našeg sina. Dokle god se interesuje i ima ljubavi za rad, nemaš potrebe da se naročito brineš. Glavno je da mu usadiš naviku da radi bilo kakav posao, ne mešajući se, ipak, u neprikosnoveni svet dečjih igara. 6) Što se tiče moje majke, ako možeš, pošalji joj čestitke za rođendan. Ipak, ne žuri s tim, videćemo, možda će dobiti dozvolu da joj pošaljem čestitku sam, mada se bojam da bi ona u tom slučaju suviše zakasnila. Život je danas takav da bi za moju staru, bolesnu majku verovatno bilo bolje da umre nego i dalje da živi. Ali, ako joj na vreme dođe vest od mene, uveren sam da će to za nju biti velika uteha. Kad brineš o svojim roditeljima, seti se i ovih mojih osećanja. Ja bih želeo da se brinem o tvojim roditeljima čak i više nego o svojima, ali sam prinuđen da ih sve razočaram onim, što oni, verovatno, nazivaju božjom kaznom. 7) O mom zdravlju nemoj se tako mnogo brinuti. U toku poslednjeg meseca recidiva nije bilo i ja se brzo popravljam. Osim toga, zimu podnosim mnogo bolje nego što sam očekivao. (Jedino moj rukopis od zime postaje lošiji nego obično.) Mi sa sigurnošću možemo računati na susret iduće godine. Peć, koju sam tako dugo čekao, konačno je postavljena; čim se ona pojavila, odmah sam u sebi zamislio sliku: ,Nas dvoje. Peče se sakijaki. Beba spava. U peći vatrica... toplo je isto onako kao sada...’ To se stvarno dogodilo jesen. 8) Moraš mi više pisati o svom zdravlju. Ti takođe moraš poći lekaru. Molim te, pošalji mi fotografiju svoju i našeg deteta. Možda će mi dozvoliti da ih pogledam. I, svakako, napiši mi pismo. Izvini što ne mogu da ti pošaljem nikakav

novogodišnji poklon. Šaljem ti samo svoju zahvalnost. Isto-rijski ova nova godina treba da bude najvažnija i najteža za Japan, a isto tako i za ceo svet, i za našeg nevinog malog sina. Misli upućene vama daju mi snage. Molim te, ispričaj našem mališanu kako sam se obradovao njegovom pismu. Pobrini se o svom zdravlju; ja ću se potruditi da budem čio.

• Vaš tata.

Hvala Ti za pismo, Hiroši.

Tata mnogo voli Hirošiju.

Šalji mi još pisama.

Tata».

(Pri dnu je primedba napisana rukom Jošiko Jamsaki: »To pismo je, izgleda, bilo napisano poslednje nedelje decembra 1944. godine, ali su ga vlasti otpremile 8. januara 1945. godine, kad je već bio na samrti, od zapaljenja pluća«.)

Potresan dokumenat! Čitamo te redove i kao da razgovaramo sa živim Brankom. Eto, takav je i bio: duboko human, uvek s dobroćudnim osmehom. Koliko je tu sadržano osećanja i želje da se ne nanese bol voljenoj, koliko nuda kojima nije bilo suđeno da se ispune...

Trinaestog januara 1945. godine u četrdesetoj godini umro je Branko Vukelić. Saznavši za muževljevu smrt, Jošiko je požurila na Hokaido. Ali joj čak ni mesto gde je sahranjén nisu pokazali. O, pa tu ih umire suviše mnogo, ne može se zapamtiti grob svakoga...

Posle potvrđivanja presude 1944. godine Maksa Klauzena su prebacili u odeljenje za kriminalce, gde su se, takođe, nalazili japanski komunisti. »Preko zatvorskog služitelja slali su mi japanski list na engleskom i mnoge druge stvari. Za vreme čitanja tih novina morali smo biti obazrivi, zato što bi tamničar s vremena na vreme pogledao kroz otvor. Iz tih novina sam saznavao šta se događa u svetu i kako se razvija rat. Sem toga, čitao sam zatvorske novine na japanskom jeziku. Iz njih sam saznao da Crvena armija stalno napreduje i tera faštiste sve dalje na Zapad«.

Da, da bi mogao da čita zatvorske novine, Maks je intenzivno proučavao japansko pismo i postigao zapanjujuće rezultate. Hijeroglici i katakana nisu mu više bili zagonetka. Zatvorenicima nisu davali knjige, ali je Maks uspeo da sakrije rečnik japanskog jezika.

Desetog marta 1945. godine Tokio je napala američka avijacija. Polovina grada je izgorela do temelja, a tamničari su, zaboravivši na svoje dužnosti, sedeli u skloništima. Toga dana je izgorelo mnogo zatvora sa zatvorenicima. Napadi su trajali do 26. marta. Poslednja grupa američkih bombardera bacila je bombe blizu zatvora Sugamo. Zapalile su se drvene zgrade. »Vetar je raznosio zapaljene komade drveta i oni su upadali u moju ćeliju, od čega bi se odmah zapalila asura. Vrata moje ćelije su bila zaključana, dok su ćelije drugih zatvorenika bile otvorene, kako bi u slučaju nužde mogli da iskoče. Ja sam čitavo vreme morao da sprečavam požar . . .« — piše Maks.

Sledećeg dana su Klauzena prebacili u zatvor Akita.

Ani Klauzen je bilo još gore. Dva meseca posle izricanja presude prebacili su je iz Sugama u zatvor Točigi. Tu su zatvorenici bili smešteni u zemunicama koje je za vreme kiša plavila voda. U hodnicima su se nalazile pumpe, pomoću kojih su zatvorenici izbacivali vodu. U zatvoru se nalazilo preko šest stotina žena, od kojih dvesta sedamdeset političkih zatvorenica. Zatvorenike su terali da po sedamnaest časova dnevno izrađuju municiju za armiju. Hrana je bila slaba. Smrt zbog nedovoljne ishrane, tuberkuloza i druge bolesti, smatrani su običnim pojavama. »Prema meni su bili veoma strogi, potpuno me izolovali od drugih i u šetnju me izvodili jednom mesečno, i to tamo gde nije bilo nikoga«. Za vreme naleta američke avijacije zatvorenike bi vezali zajedničkim lancem i izvodili u dvořište, a Anu su ostavljali u ćeliji. Trinaestog jula su je prebacili u baraku br. 3 — baraku smrti. Tu su okivali. »Moja ćelija je bila pored one u koju su slagali leševe. U gornjem otvoru između ćelija visila je sijalica, i kroz taj otvor je iz ćelije za leševe u moju ćeliju prodirao užasan smrad leševa. Sredinom avgusta leševi su u njoj ležali po deset i više dana. Hrane su toliko malo davali da je to

teško i zamisliti. Bio je to kukuruz, gaoljan i još nekakva meća. Od gladi nisam mogla da stojim na nogama«.

Ali sovjetski obaveštajci su stočki podnosili sva mučenja i lišavanja.

Posle razbijanja Kvantunške armije od strane Crvene armije i kapitulacije Japana Klauzenove su oslobođili. Oni su se obratili sovjetskoj Ambasadi. Lekari su utvrdili da Maks ima tumor na jetri. On je zamolio službenike Ambasade da ga smeste u bolnicu. Posle nekoliko časova Klauzenove su odvezli na aerodrom. U Vladivostoku su Maksa operisali.

A posle toga ih je očekivala Moskva...

Maks je uvek smatrao da je sva njegova delatnost usmerena ne samo na odbranu Sovjetskog Saveza nego, takođe, i na uništavanje fašizma i izgradnju socijalizma u samoj Nemačkoj. Tamo, u Tokiju, on se borio za novu, socijalističku Nemačku. Rezimirajući svoju obaveštajnu delatnost, on je s ponosom mogao reći: »Postao sam obaveštajac zato što sam mrzeo fašizam i militarizam, i što sam vatreno voleo svoju dragu Nemačku. Moj rad za SSSR za mene je takođe uvek bio i borba za svetlu budućnost voljene Nemačke«.

Klauzenovi su 1946. godine otputovali u Maksov domovinu — Nemačku Demokratsku Republiku. Tu su oboje stupili u Jedinstvenu socijalističku partiju Nemačke. Uskoro je Maks postao instruktor za kadrove kepeničkih brodogradilišta u Berlinu. Više puta je dobio počasno zvanje aktiviste. Maks i Ana su gotovo vršnjaci: početkom 1965. godine proslavili su svoj šezdeset šesti rođendan. Za njih je otpočeo onaj mirni život o kome su dugo godina tako strastveno maštali.

Sovjetska vlada je visoko ocenila podvig borbenih saradnika odvažnog sovjetskog obaveštajca Riharda Zorgea: 19. januara 1965. godine Maks Klauzen je odlikovan ordenom »Crvena zastava«, a Ana Klauzen ordenom »Crvena zvezda«. Kad je saznao za odlikovanje, Maks Hristijansen Klauzen je rekao:

»Dragi prijatelji! Sa osećanjem radosti i ponosa saznali smo da nas je za našu aktivnost u Tokiju, u sastavu obaveštajne organizacije doktora Riharda Zorgea, sovjetski

ska vlada odlikovala ratnim odlikovanjima. Nama je pri-pala visoka čast da se zajedno sa nezaboravnim Rihardom borimo protiv fašizma, protiv rata. Srećni smo što je i naš rad predstavlja skromni doprinos pobedi«.

Ministar državne bezbednosti NDR uručio je Maksu i Ani zlatne medalje za zasluge Nacionalne narodne armije.

Predsednik Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR pre-dao je 29. januara 1965. godine ženi i sinu Branka Vu-ke-lića — Joško Jamasaki i Hirošiju Jamasakiju Orden otadž-binskog rata I stepena, kao posmrtno odlikovanje heroju.

Autor ove knjige je imao mogućnost da se sastane sa Joško i Hirošijem Jamasakijem. Vitka, malešna žena, skromno odevena, prigušenim glasom, bez žurbe je pričala o Brankovom životu. Uprkos svojih pedeset godina, Joško deluje veoma mladolik. Živi u Tokiju i radi kao prevodi-lac u čehoslovačkoj Ambasadi u sekciji za štampu.

Šta nam je ispričala Joško Jamasaki?

»Ja čuvam 159 pisama koje mi je Branko poslao iz zatvora. Udalila sam se 26. januara 1940. godine i s Bran-kom živila svega dvadeset meseci. Posle njegove smrti moja tuga je bila tako velika da sam želela da se ubijem. Ali, kasnije, da bih ispunila njegovu želju, potpuno sam se posvetila vaspitanju našeg jedinog sina. Neka bude onakav kakav mu je bio otac: pošten, iskren, srdačan, pa-metan i hrabar.

Zorgeov slučaj su u Japanu počeli pravilno da oce-njuju, kad su shvatili za šta se on borio. Suze radosti mi se pojave kad se setim muževljevih reči: „Mi se borimo za mir. Sad težimo da ne bude rata između Japana i SSSR“. Ja sam se bez kolebanja zaklela da će ga u svemu slediti. Pitate koji je najsrećniji dan u mom životu? Dobro pam-tim taj dan. Branko se vratio uveče i rekao: „Naš brak je i zvanično priznat. Naši prijatelji iz Sovjetskog Saveza nam čestitaju!...“ Kad su fašisti napali Jugoslaviju, Branko je hteo u domovinu. Želeo je da učestvuje u partizanskoj borbi.«

Hiroši se školuje u očevoj domovini — Jugoslaviji, kao postdiplomski student Beogradskog univerziteta. Pre toga se školovao na Ekonomskom odseku Pravnog fakulteta Tokijskog univerziteta. Hiroši ima jugoslovensko ime: u

Beogradu ga zovu Lavoslav. Sad ima 24 godine. Majka i sin su nedavno posetili rodbinu Branka Vukelića, koja živi u Sibiru.

... Posle vešanja Rihard Zorge je tajno sahranjen na tokijskom groblju Tama. Groblje je čuveno po tome što se tu nalaze posmrtni ostaci stotine boraca-antifašista. Policija je spalila kuću u kojoj je stanovao Zorge: neka ništa ne podseća na sovjetskog obaveštajca! Zorgeovi prijatelji su posle rata morali brižljivo da tragaju da bi pronašli njegove ostatke. Posmrtni ostaci heroja pronađeni su u zajedničkoj grobnici. »Ramzaja« su prepoznali po veštačkim zlatnim zubima i velikim cipelama; bilo je i drugih osobnih znakova: svima je, na primer, bilo poznato da je Zorge imao jednu nogu kraću — posledica ranijeg teškog ranjavanja.

Dvanaest godina posle smrti, 1956. godine, na Zorgeovom grobu prijatelji su podigli spomenik — granitnu ploču, sa natpisom:

RIHARD ZORGE
1895 — 1944

Na drugoj strani ploče, uklesane su reči:

Ovde počiva heroj koji je položio svoj život u bici protiv rata, za mir u čitavom svetu. Rodio se u Bakuu 1895. godine, doputovao u Japan 1933. godine, uhapšen 1941. godine i pogubljen 7. novembra 1944. godine.

U junu 1965. godine takođe smo se sreli sa vernim prijateljem i pomoćnikom Zorga Japankom Išii Hanako. U Japanu su široko poznate njene knjige. »Zorge — čovek« i »Sve o susretima s čovekom po imenu Zorge«.

Kad je trebalo novca za podizanje spomenika na Zorgeovom grobu, Išii je u zajednički fond priložila svoj honorar dobijen za knjige.

Išii Hanako ima pedeset četiri godine. Živi u Tokiju. Njen davnašnji san je bio da vidi Zorgeovu domovinu — Sovjetski Savez. Taj san joj se ostvario. Da, videla je Moskvu. U dubokoj tuzi i zamišljenosti koračala je ulicom koja je dobila Zorgeovo ime. Njen prijatelj kao da je po-

Grob Riharda Zorga u Tokiju

stao sastavni deo velikog grada — i u tome je trijumf njegovog plemenitog dela.

»Zorge je bio čovek izuzetne plemenitosti« — rekla je Išii Hanako. — »On se uvek brinuo o drugima, a malo o sebi. Želeo je mir za sve ljude. Ja to znam, znam...«

Išii je ne samo umetnica, pevačica već i talentovana vajarka. Svojim rukama je izvajala bistu Riharda Zorga. Ta bista se nalazi u njenom stanu.

Išii mašta o tome da vremenom podigne veliki spomenik na grobu svog prijatelja.

Na grobu sovjetskog obaveštajca uvek ima cveća: donose ga obični ljudi Japana, studenti i Zorgeovi prijatelji. Uspomena na njega ne umire u Japanu.

Odmah pored Zorgeovog groba nalazi se obelisk s imenima Ozakija, Vukelića i Mijagija. Na grob Ozakija Hosumija često dolazi njegova žena Ejiko. Ponekad iz Jokohame tu dođe njegova kćerka Joko. Ona je sad predavač u jednom jokohamskom institutu.

Besprimerni podvig sovjetskih obaveštajaca zadivio je čitav svet. Ali, za sam podvig nije se odmah saznao. O sudskom procesu u vezi sa Zorgeovom organizacijom u Japanu nije pisano, sem kratke beleške u štampi u maju 1942. godine. Japanska kontraobaveštajna služba je pokušala da u saopštenju poveže članove organizacije sa japanskim Komunističkom partijom i Kominternom, da bi još jednom pred javnošću opravdala svoje učešće u zločinačkom Antikominternta-paktu. Međutim, materijali istrage potpuno raskrinkavaju mit o povezanosti organizacije s Kominternom, i o njenim vezama sa japanskim Komunističkom partijom. Originali nekih dokumenata u vezi s procesom nestali su za vreme požara u Ministarstvu pravde 1944. godine. Sve najvažnije materijale, vezane za predmet organizacije, zaplenila je 1945. godine američka obaveštajna služba.

Američka tajna služba štaba za Daleki istok, došavši do materijala, nekoliko godina ih je brižljivo proučavala, nadajući se da će odgonetnuti tajnu sovjetske obaveštajne službe i da će shvatiti pokretačke motive rada Zorgea i njegovih drugova.

Nisu uspeli da odgonetnu tajnu. Orah je bio tvrd za njihove zube. Preostalo im je jedino da se licemerno dive: »Verovatno, nikad u istoriji nije postojala tako hrabra i tako uspešna organizacija...«

Funkcionere imperijalističkih obaveštajnih službi, koji su navikli da se oslanjaju na moralno propale izrode, ubice i diverzante dovela je u čorsokak nesebičnost Zorgea i njegovih drugova, njihova hrabrost i požrtvovanje. Američka obaveštajna služba, koja — prema pisanju dobro informisanog časopisa »Njus vik« — ima u službi sto hiljada ljudi, izgrađena je na podmićivanju, prevari i intrigama. Tu se sve prodaje i kupuje, tu svako gleda da napravi svoj posao. Ni za koga nije tajna da američka vlada za obaveštajnu službu i subverzivnu delatnost protiv socijalističkih zemalja ukupno troši tri milijarde dolara godišnje. U isti taj diverzantski fond obilato utiče zlatni potok od firmi Dipon, Melon i drugih. Tvorac Centralne obaveštajne službe (CIA) Hari Truman svojevremeno je cinično pri-

znao da se ona »u očima mnogim pretvorila u simbol lukaštva i tajanstvenih intriga u inostranstvu«.

Zorge i njegovi saradnici nikad nisu pribegavali nasilju, uceni, podmićivanju, diverzijama i drugim mračnim metodima obaveštajnih službi imperijalističkih država. Neprijateljima socijalističke države oni su suprotstavili analitički um, stvaralaštvo, dovitljivost, čvrstu disciplinu i besprekornu konspiraciju.

Na čelu organizacije nije stajao »vitez plašta i bođež«, već mislilac, čovek bezgranično odan Komunističkoj partiji i domovini, borac protiv fašizma, neustrašivi borac za mir u celom svetu, pravi humanista, izvrsni diplomata i prefinjeni političar i javni radnik velikog formata. Zbog toga je Rihard Zorge i postao simbol hrabrosti i nesebičnog služenja svome narodu, i čitavom progresivnom čovečanstvu.

Zorgeova organizacija je vodila borbu na život i smrt protiv potpaljivača rata, ona je branila socijalističku državu. U tome je veličina njenog podviga. Zorge je uspeo da u monolitni kolektiv zbije ljude dobre volje i da dugo godina bude ne samo njihov rukovodilac već i idejni učitelj i vaspitač. On je oko sebe okupio istinske humaniste, proverene borce protiv fašizma i militarizma. Borba za odbranu Sovjetskog Saveza postala je takođe i borba japanskih patriota. Ne, nisu oni zbog novca i nagrada rizikovali svoje živote. Čak su i Amerikanci bili prinuđeni da priznaju: »Toliki uspeh, praktično, ništa nije koštalo Sovjetski Savez. Oni su čak pokušavali da smanje svoje rashode i naredili 1940. godine da deo Klauzenovih prihoda ide organizaciji... Ozaki, na primer, nikad ni groša nije dobio i praktično je sam pokrivao svoje rashode. Informacija koju je Zorge poslao posle 22. juna 1941. godine pomogla je Sovjetskom Savezu da uštedi mnogo miliona dolara. S obzirom na to da je to imalo veliki uticaj na razvoj sovjetskih trupa i, prema tome, na zaustavljanje Nemaca u najkritičnijem momentu rata, ukupna vrednost tih informacija je neprocenjiva«.

Kao što se vidi, sve je izračunato sa knjigovodstvenom pedantnošću. Klauzenu, razume se, niko nije naredio da svoje skromne prihode od radionice daje u fond orga-

nizacije. To nije bilo potrebno. A da je trebalo, Klauzen bi bez razmišljanja dao sve, pa i sam život. I Ozaki je najmanje razmišljao o tome koliko ga to sve staje, izlažući opasnosti sopstveni život i sreću mnogo voljene porodice.

Ne pare, već mnogo jača snaga rukovodila je svim njihovim mislima i akcijama — ideje marksizma-lenjinizma i osećanje visokog internacionalističkog duga. Upravo, to nikada ne mogu shvatiti predstavnici imperijalističkih obaveštajnih službi.

Buržoaski istoriografi i pisci, falsifikatori svih boja, saznavši za podvig Riharda Zorgea, odmah su digli senzacionalističku buku. Slučaj bez presedana u istoriji obaveštajnih službi celog sveta! Pomračen je oreol tlačitelja narodâ Bliskog istoka i Afrike, Laurensa, zašla je zvezda Mate Hari... Za kratko vreme knjižno tržište je bilo preplavljeni senzacionalističko-detektivskim knjižicama i brošurama u kojima je Zorgeov lik sasvim iznakažen.

Falsifikatore je najmanje interesovala istina. Jedni su odlučili da Zorgeovu sudbinu iskoriste za antikomunističku propagandu. Odvažnom sovjetskom obaveštajcu su pridali osobine koje mu uopšte nisu bile svojstvene i predstavili ga kao nekakvog hladnokrvnog zločinca, bezbrižnog skitnicu i donžuana, koji je ucenama, nasiljem i podmićivanjem primoravao ljude da rade za njega. U opticaj je puštena bulevarско-detektivska literatura: gomile užasa, ljubavnih avantura, obijanja sefova, krađa i izdaja.

Oni pronicljiviji su shvatili da niko neće zagristi taj glupi mamac. Ti su krenuli drugim putem: potrebno je na sve načine umanjiti ulogu sovjetskog naroda u velikom otadžbinskom ratu, istaći Zorgea kao usamljenika-heroja, gotovo spasioca Sovjetskog Saveza i hiperbolizovati njegov podvig. Falsifikatori te vrste obilno su hvalili Zorgea, nazivajući ga obaveštajcem stoleća, obaveštajcem-idealistom i obaveštajcem-fanatikom.

Pohvala iz usta neprijatelja uvek miriše.

Sam Rihard Zorge je skromnije ocenjivao zasluge organizacije za sovjetsku državu. Izvrsni dijalektičar i istinski komunista, on je odlično shvatao da istoriju ne stvaraju ličnosti, nego narodi. Pravovremene informacije i upozorenja mogu uticati na tok rata i smanjiti gubitke, ali ishod

rata, u krajnjoj liniji, rešava organizovana snaga naroda, moralni i vojni potencijal zemlje. Informacije koje je Zorge slao u Centar imale su operativni karakter: zahvaljujući tim podacima, sovjetska vlada je uvek bila u toku nemačko-japanskih odnosa i obaveštена sa koje strane Sovjetskom Savezu preti najveća opasnost. Teško je nabrojati sve što je u tom pogledu učinila Zorgeova organizacija. Ali, Zorge je bio svestan da podaci koje je prikupljao predstavljaju samo deo opšte riznice sovjetske obaveštajne službe. Da li je taj deo bio veliki ili mali, on nije mogao da sudi; on nije radio za slavu, i sebe je smatrao običnim trudbenikom vojne obaveštajne službe.

Podvig Riharda Zorga i njegovih drugova ne traži nikakvo preuveličavanje, jer je on već sam za sebe značajan.

Našavši se u zemlji u kojoj do tada nije bio, Zorge je, uprkos krajnjoj sumnjičavosti japanske policije prema strancima, u uslovima neprekidnog praćenja, kao i kontroli gestapovaca iz nemačke Ambasade, uspeo da razvije uspešnu obaveštajnu delatnost, da stvori razgranatu organizaciju, da primora »trustove mozgova« Japana i Nemačke da rade za nju i da obuhvati sve oblasti života tih zemalja. I mada se organizacija teritorijalno nalazila u Japanu, oštrica njene aktivnosti je bila usmerena protiv fašističke Nemačke. Podaci o Japanu imali su preventivni karakter: Zorge je pratio kako se razvijaju nemačko-japanski odnosi i postoji li, u vezi s tim, opasnost od napada militarističkog Japana na granice Sovjetskog Saveza na Dalekom istoku.

Progresivni ljudi u Japanu potpuno su sve shvatili i dali pravednu, objektivnu ocenu delatnosti Zorgeove organizacije. Savremeni japanski istoričar Fudživara Akira piše: »U uslovima međunarodne politike toga vremena Zorge i njegovi drugovi su izvršavali najteži zadatak — kako praktično ostvariti borbu za mir — i sa velikim heroizmom pristupili radu koji su smatrali bitnim za interese čovečanstva«. (Japanski istorijski časopis »Rekisigaku Kenkiju«, broj 4, 1963. god.)

Interesovanje za podvig Zorga i njegovih saradnika u Japanu je veliko i ne slabi sa godinama. U Tokiju je 1962. godine objavljena knjiga u tri toma, koja obuhvata

glavne materijale sudskog procesa Zorgeovoj organizaciji; dalji Ozakijev rođak po ocu — Ozaki Hocuki, napisao je knjigu posvećenu herojima; u časopisima i listovima se objavljuju memoari Vukelićeve žene Jošiko Jamasaki i ljudi koji su dobro poznavali Ozakija i Mijagija; u ogromnom tiražu se ponovo štampa knjiga Ozakija Hosumija »Ljubav slična zvezdi koja pada« i zapisi Išii Hanako.

Zorgeova organizacija je prema svojim mogućnostima doprinela porazu neprijatelja čitavog čovečanstva — nemackog fašizma.

Zbog toga, upravo, ni u jednom kutku Zemljine kugle ne slabi interesovanje za Zorgeovu ličnost i njegovo delo.

Ko ste Vi, doktor Zorge? . . .

Rihard Zorge je sam odgovorio na to pitanje. Odgovor je sasvim lakonski: »Ja sam komunista!« Time je u suštini, sve rečeno. Hrabri obaveštajac, kao što nam je poznato, na ivici smrti je žurio da odgovori upravo na jedno jedino pitanje: »Zbog čega sam postao komunista«. Najvažnije što je želeo da prenese nama i svim dobranamernim ljudima: Zorge je bio i do poslednjeg daha ostao komunista! On je umro za veliku ideju. Njega je vaspitala Komunistička partija, on je bio sin Partije i sve svoje zadatke je ocenjivao kao zadatak Partije. Da, on je žrtvovao sve: ličnu sreću, sve radosti mirnog života, karijeru naučnika i sam život. Ali, on je poznavao višu sreću: služenje svojoj domovini!

Posvećujući svoje stranice uspomeni na Zorgea, »Pravda« je 6. novembra 1964. godine pisala: »Tek posle dvadeset godina stvoreni su uslovi koji dozvoljavaju da se kaže istina o Zorgeu. Njegove naročite zasluge za domovinu, njegova hrabrost i herojstvo ocenjeni su kako im i priliči. Ukazom Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR od 5. novembra 1964. godine drug Rihard Zorge je posmrtno odlikovan ordenom „Heroja Sovjetskog Saveza“. Pošteni ljudi sa velikom zahvalnošću se sećaju komuniste-internacionalca, vatrenog antifašiste i borca za mir — sovjetskog obaveštajca Riharda Zorga«.

Podvig u ime velikih idea ne može nestati bez traga, pred njim je čak i vreme nemoćno. Podvig vojnog obave-

štajca Riharda Zorgea dobio je priznanje čitavog sovjetskog naroda. Možda, u našoj velikoj zemlji nema čoveka koji ne zna za herojska dela Zorgea. Njegov podvig je naišao na vatrene odziv u srcima i mislima sovjetskih ljudi.

Rihard Zorge! Ika Zonter... On je proživeo neobičan život. Rodio se u Rusiji, odrastao u Nemačkoj; bio je vojnik i rudar; učestvovao je u revoluciji; postao je profesionalni revolucioner i urednik partijskog lista; postao je doktor političko-pravnih nauka. Prokrstario je Holandiju, Italiju, Svajcarsku, Švedsku i Kinu, boravio u Americi i Kanadi; nad njegovom glavom su šumele kriptomerije Japana i palme Honkonga. Ali je njegovo srce pripadalo domovini — Sovjetskom Savezu, Moskvi.... On je sam odabrao svoj teški put obaveštajca, jer se njegova bujna priroda nije mirila sa zlom i zahtevala je hitne akcije.

Mi smo se srodili s njim, i nama je lakše da ga zamilimo kako lagano korača Arbatom, među nama, nego tamo — na Ginzadoriju, ispod izvijenih, crepanih krovova zemlje Jamoto, u alejama parkova Ueno i Hibije, jer je on u svojoj ličnosti ovaplotio mnoge naše ideale. U Zorgeovom životu punom dinamike dominirala je borba razuma sa snagama mraka iz kojeg je on izašao kao pobednik.

On nije navikao da sklanja svoju ponosnu glavu pred neprijateljima i nije je sklonio do kraja. Mi znamo: u poslednjim trenucima, kad više nije bilo ni sunca, ni plavog neba, on je u mislima bio sa nama.

Korača on, visoki lepi čovek, dobrih pažljivih očiju mislioca i sa spokojnim osmehom mudraca, korača zemljom, prelazeći iz grada u grad, iz naselja u naselje — to besmrtna slava komuniste, heroja Sovjetskog Saveza, Riharda Zorgea korača planetom.

VOJNA BIBLIOTEKA

— INOSTRANI PISCI —

Osnovana 1950. godine

Dosada izdala ove knjige

- 1) knjiga: General AJZENHAUER, **OD INVAZIJE DO POBEDE**, rasprodato.
- 2) knjiga: Maršal MONTGOMERI, **OD EL ALAMEJNA DO BAL-TIČKOG MORA**, rasprodato.
- 3) knjiga: Kamil RUŽERON: **BUDUĆI RAT**, rasprodato.
- 4) knjiga: Pukovnik dr fil., BEŠLAJN, **RUKOVODENJE NAROD-NOM ODBRANOM**, rasprodato.
- 5) knjiga: Bazil H. LIDEL-HART, **STRATEGIJA POSREDNOG PRILAŽENJA**, strana 397, cena 230 st. din.
- 6) knjiga: Kamil RUŽERON, **POUKE IZ RATA U KOREJI**, rasprodato.
- 7) knjiga: Džordž PATON, **RAT KAKVOG SAM JA VIDEO**, rasprodato.
- 8) knjiga: General ER, **ARTILJERIJA — NEKAD, SAD I UBU-DUĆE**, strana 405, cena 300 st. din.
- 9) knjiga: Omar BREDLI, **USPOMENE JEDNOG VOJNIKA**, rasprodato.
- 10) knjiga: Pukovnik LIKA, **EVOLUCIJA TAKTIČKIH IDEJA**, rasprodato.
- 11) knjiga: J. O. HIRŠFELDER, **ATOMSKA BOMBA I LIČNA ZAŠTITA**, rasprodato.
- 12) knjiga: Maršal PAPAGOS, **GRČKA U RATU 1940/41**, strana 400, cena 200 st. din.
- 13) knjiga: Džon KRESVEL, **RAT NA MORU 1939/45**, rasprodato.

- 14) knjiga: ROZBERI, **BIOLOŠKI RAT**, rasprodato.
- 15) knjiga: General-pukovnik DAPČEVIĆ, **ZNAČAJ I SNAGA MANEVRA**, strana 638, cena 500 st. din.
- 16) knjiga: General ŠASEN, **ISTORIJA DRUGOG SVETSKOG RATA**, rasprodato.
- 17) knjiga: SVEČIN, **STRATEGIJA**, strana 452, cena 450 st. din.
- 18) knjiga: AJMANSBERGER, **TENKOVSKI RAT**, strana 356 sa 3 priloga, cena 400 st. din.
- 19) knjiga: KAMON, **NAPOLEONOV RAT**, rasprodato.
- 20) knjiga: KARPOV, **OBALSKA ODBRANA**, strana 524, cena 700 st. din.
- 21) knjiga: MIKŠE, **TAKTIKA ATOMSKOG RATA**, rasprodato.
- 22) knjiga: MIDEILDORF, **TAKTIKA U POHODU NA RUSIJU**, rasprodato.
- 23) knjiga: AJRE, **RATNA VEŠTINA I TEHNIKA**, strana 248, cena 300 st. din.
- 24) knjiga: PRENTIS, **CIVILNA ZAŠTITA U MODERNOM RATU**, rasprodato.
- 25) knjiga: HITL, **VOJNI ŠTABOVI**, strana 336, cena 500 st. din.
- 26) knjiga: Maršal JERJOMENKO, **STALJINGRAD**. Delo obuhvata staljingradsku operaciju u celini sa uništenjem nemačke 6. armije, kao i izvesne zaključke i iskustva iz ove operacije. Strana 522, cena 1.000 st. din.
- 27) knjiga: FOJHTER, **ISTORIJA VAZDUŠNOG RATA** (prevod sa nemačkog) strana 503, cena 850 st. din.
- 28) knjiga: Admiral KASTEKS, **STRATEGIJSKE TEORIJE** (I sve-ska). Strana 430, cena 600 st. din.
- 29) knjiga: Guderjan, **VOJNI MEMOARI**, strana 623, cena 1.000 st. din.
- 30) knjiga: **VOĐENI PROJEKTLI**. Delo je u štampi.
- 31) knjiga: GRUPA POLJSKIH AUTORA, **ODABRANE OPERACIJE POLJSKE NARODNE VOJSKE**. Zbirka članaka o dejstvima jedinica Poljske narodne vojske do pada Berlina 1945. godine. Strana 432, cena 1.000 st. din.
- 32) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **PROBOJ ORGANIZOVANE ODBRANE**. Zbirka odabranih diplomskih rada sa sovjetskih vojnih akademija iz oblasti proboja organizovane odbrane operativnim jedinicama. Strana 487, cena 1.000 st. din.

- 33) knjiga: HERBERT FAJS, ČERČIL — RUZVELT — STALJIN. Delo predstavlja vojnoodiplomatsku istoriju drugog svetskog rata koji pokazuje »rat koji su ovi vodili i mir koji su želeli«. Strana 840, cena 1.500 st. din.
- 34) knjiga: MIDEILDORF, TAKTIKA RODOVA I SLUŽBI. Knjiga obrađuje postupno sve osnovne taktičke radnje taktičkih jedinica. Strana 671, cena 800 st. din.
- 35) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, TAKTIČKI PRIMERI BORBE. Delo predstavlja zbirku odabranih konkretnih primera borbi pešadijskih pukova i njihovih delova na istočnom frontu. Strana 264, cena 800 st. din.
- 36) knjiga: Ešer LI, VAZDUŠNA MOĆ. Studija o mogućnosti vazduhoplovstva u savremenim uslovima. Strana 288, cena 650 st. din.
- 37) knjiga: MONTROS, NEBESKA KONJICA. Studija o helikopterima na osnovu iskustva u korejskom ratu. Strana 307, cena 700 st. din.
- 38) knjiga: MELENTIN, OKLOPNE BITKE. U knjizi nemački general Melentin opisuje sve važnije oklopne bitke iz drugog svetskog rata. Strana 448, cena 850 st. din.
- 39) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, RAZVOJ TAKTIKE SOVJETSKE ARMIJE 1941—1945. Strana 593, cena 1.300 st. din.
- 40) knjiga: ZBIRKA ČLANAKA IZ STRATEGIJE (I sveska). Strana 646, cena 900 st. din.
- 41) knjiga: ZBIRKA ČLANAKA OPERATIVNE VEŠTINE (I sveska). Delo je u pripremi.
- 42) knjiga: ZBIRKA ČLANAKA IZ TAKTIKE (I sveska). Strana 803, cena 1.250 st. din.
- 43) knjiga: ZBIRKA ČLANAKA IZ VOJNE PSIHOLOGIJE (sveska). Strana 489, cena 1.000 st. din.
- 44) knjiga: Maršal JERJOMENKO, NA ZAPADNOM PRAVCU. Strana 336, cena 600 st. din.
- 45) knjiga: Maršal ČUKOV, ODBRANA STALJINGRADA. Strana 423, cena 600 st. din.
- 46) knjiga: TRANZISTORI, (prevod sa engleskog). Strana 464. 1.100 st. din.
- 47) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA pod redakcijom generala armije KUROČKINA, METODIKA VOJNONA-UCHNOG ISTRAŽIVANJA. Strana 384, cena 650 st. din.

- 48) knjiga: NASTAVNICI VOJNOPOLITIČKE AKADEMIJE »LENJIN«, **MORALNO-POLITIČKI FAKTOR U SAVREMENOM RATU**. Delo je u štampi.
- 49) knjiga: ŠTERNBERG, **VOJNA I INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA** (prevod sa nemačkog). Strana 360, cena 1.000 st. din.
- 50) knjiga: IVANOV i TJAPKIN, **INFRACRVENA TEHNIKA U VOJNOJ PRIMENI**. Delo je u pripremi.
- 51) knjiga: BUĐONI, **PREDENI PUT**. (Memoari iz oktobarske revolucije). Strana 486, cena 750 st. din.
- 52) knjiga: POPELJ, **U TEŠKO VREME**. Strana 400, cena 700 st. din.
- 53) knjiga: LOKTIONOV, **DUNAVSKA FLOTILA U VELIKOM OTADŽBINSKOM RATU**. Delo je u pripremi.
- 54) knjiga: POPELJ, **TENKOVI SU OKRENULI NA ZAPAD** (druga knjiga pišćeve trilogije). Strana 438, cena 1.100 st. din.
- 55) knjiga: Maršal SOKOLOVSKI, **VOJNA STRATEGIJA** (rad grupe autora). Strana 584, cena 1.100 st. din.
- 56) knjiga: SEMJONOV, **RAZVOJ SOVJETSKE OPERATIVNE VEŠTINE**. Strana 405, cena 1.250 st. din.
- 57) knjiga: AKADEMIJA NAUKA SSSR, **VELIKA BITKA KOD MOSKVE**. Delo je u pripremi.
- 58) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **O SOVJETSKOJ VOJNOJ NAUCI**. Delo je u štampi.
- 59) knjiga: KEGL i MESON, **POMORSKI RAT U KOREJI**. Delo je u pripremi.
- 60) knjiga: KOLESNIKOV, **ZORGE**. Str. 250, cena 700 st. din.
- 61) knjiga: GONČARENKO, **KIBERNETIKA U VOJNOJ PRIMENI**. Delo je u štampi.
- 62) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **BITKA ZA LENJINGRAD**. Delo je u pripremi.
- 63) knjiga: ROTMISTROV, **ISTORIJA RATNE VEŠTINE** (I). Delo je u pripremi.
- 64) knjiga: ROTMISTROV, **ISTORIJA RATNE VEŠTINE** (II). Delo je u pripremi.
- 65) knjiga: POPELJ, **NAPRED NA BERLIN**. Delo je u pripremi.

M. KOLESNIKOV

Z O R G E

Redaktor
Đorđe Iličković

*

Lektor
Veljko Aleksić

*

Tehnički urednik
Andro Strugar

*

Korice
Sava Rajković

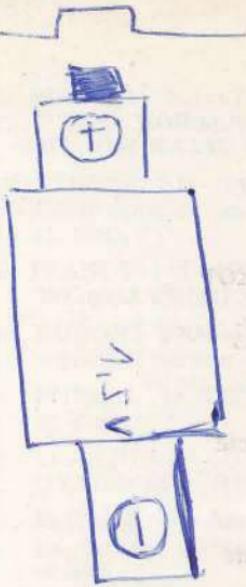
*

Korektori
Vera Obradović
Gordana Rosi

Stampanje završeno juna 1966.

Tiraž 15.000

Cena 7 N. din.

Obavestitajac nikada ne
gresi.